

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

KAZAN SULTAN'I SÜYÜN BİKE

**HAZIRLAYAN
HANİFE KÜÇÜKOSMAN**

**DANIŞMAN
PROF. DR. FATİH ÜNAL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU-2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Kazan Sultan’ı Süyün Bike” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11 / 07/ 2019

Hanife KÜÇÜKOSMAN
13530300006

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Hanife KÜÇÜKOSMAN'ın hazırladığı "Kazan Sultan'ı Süyün Bike" başlıklı tez 11 /07/ 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

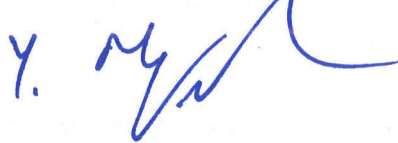
	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	Prof. Dr. Fatih ÜNAL	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	Dr. Öğr Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU	Ordu Üniversitesi	
	Dr. Öğr. Üyesi Selim KARAKAŞ	Giresun Üniversitesi	
	.....	.....	.....
	.....	.....	.....

ONAY

01.. / 08 / 201... 9

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü Y.

ÖNSÖZ

Türk hukukunda söz hakkı olan kadınların devlet idaresinde nüfus sahibi olanlar, ülke yöneticisi olarak vasilik yapanları da vardı. Türk tarihinde siyasi yönde gücü ellerinde bulunduran kadın sultanlar tarihe imza atmışlardır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Süyün Bike ise güzelliği ve cesaretiyle birlikte kadın hükümdarlar içinde ön sıralarda gelir. Nitekim Süyün Bike 1549-1551 yılları arasında iki yaşında olan oğluna naiplik göreviyle ülkesini yönetmiştir.

Süyün Bike'nin ismi kaynaklarda: Süyün Bik, Sambik, Süyümik ve Süyün Bike şeklinde zikredilmekteydi. Biz de çalışmamızda özellikle araştırma eserlerinde yaygın bir şekilde kullanılan Süyün Bike adını kullandık.

Süyün Bike'nin hayatını Kazan Hanlığı çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kazan Hanlığı'nın mevcudiyetine dair kısa bir açıklama getirdik. Konumuzun asıl bölümünü oluşturan ikinci bölümde ise Süyün Bike'nin hanlığa giriş sürecini, evlilikleri ile konumuzun temelini teşkil eden Süyün Bike'nin naipliğini ve bu süreçte yaşadığı zorluklar ele alındı. Süyün Bike özelinde Kazan tahtından azledilmesiyle yaşanan olaylar anlatıldı. Üçüncü bölümde ise Süyün Bike'nin esir edildikten sonraki hayatı ile onun şahsiyeti, çocukları, Kazan tarihine bıraktığı izler hakkında bilgi verdik.

Çalışmamızın genelinde başvurduğumuz önemli kaynaklar; Prodeljenie Drevney Rossiyskoy Vivliofiki, Kazanskaya İstoriya, Nikonovskaya Letopisti, Voskresenskaya Letopisti, Stepenaya Kniga, Letopisets Nçala Tsartsva, Kazan Hanlığı Tarihi, Sibir tarihi, Söen-bike, Kazan Hanlığı'' adlı çalışmasıdır.

Biz bu çalışmamızda Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'ndaki rolünü anlattık. Süyün Bike'nin bu dönem içinde önemini ve etkisini göstermek adına onun karakterini de ele alarak konuları değerlendirdik. Bunu yaparken Süyün Bike'nin yaşadığı zorlukları ve mücadelelerini temel almayı amaçladık.

Çalışmamızda Kazan Hanlığı ve Süyün Bike'ye dair literatür taraması yapılmıştır. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Milli Kütüphanesi, YÖK ulusal tez merkezinin yanı sıra e-kitap hizmetine olanak veren sitelerde katalog taraması yapılmıştır. Prof. Dr. Fatih ÜNAL'ın özel kütüphanesinden yararlanılmıştır.

Esasen alışmamızı Kazan Hanlığı çerçevesinde başlatmayı amaçladık. Ancak hanlığı doğrudan konu alan eserlerin eksikliğini devletler arası yazışmaların varlığı bir nebze giderir durumdadır. Ayrıca konumuzun yer aldığı Rus yıllıklarına ulaşılması ve temin edilenlerinin tenkiti de oldukça zor olmuştur.

Değerli hocam sayın Prof. Dr. Fatih Ünal, değerli zamanını ayırarak, büyük bir hořęörü içerisinde şahsıma yol gösterdiği için kendisine şükranlarımı sunarım. Maddi manevi desteğini esirgemeyen aileme, Cihan Gençtürk'e, Esra akır'a, Yasin Özkul'a, Kadriye Akhtariev'e, Elena Elvan'a ve Hanife Türker'e teşekkürü bir borç bilirim.

HANİFE KÜÇÜKOSMAN

ORDU 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. SÜYÜN BİKE'DEN ÖNCE KAZAN HANLIĞI	6
1. 1. KAZAN İSMİNİN ANLAMİ VE ŞEHRİN SİYASİ TARİHİ	6
1. 1. 1. Kazan İsminin Anlamı.....	6
1. 1. 2. Kazan Hanlığı'nın Siyasi Tarihi	9
1. 1. 2. 1. İtil Bulgar Devleti	9
1. 1. 2. 2. Altın Orda Devleti	13
1. 1. 2. 3. Kazan Hanlığı (1437-1556)	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. KAZAN HANBİKESİ SÜYÜN BİKE	31
2. 1. Süyün Bike'nin Soyu.....	31
2. 2. Süyün Bike'nin Can Ali Han ile Evlenmesi.....	33
2. 3. Süyün Bike'nin Safa Giray Han ile Evlenmesi	48
2. 4. Süyün Bike'nin Kazan Tahtına Oturması	68
2. 5. Süyün Bike'den Sonra Şah Ali'nin Kazan Hanlığı	107
2. 6. Kazan Hanlığı'nın İşgali	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	131
3. SÜYÜN BİKE'NİN ESARET YILLARI	131
3. 1. Süyün Bike'nin Moskova'ya Gelişi	131

3. 2. Süyün Bike'nin Kasım Han'ı Şeyh Ali ile Evlenmesi	132
3. 3. Ötemiş Giray'ın Vaziyeti ve Vaftiz Edilmesi	141
3. 4. Süyün Bike'nin Kızı	145
3. 5. Süyün Bike'nin Son Yılları	148
3. 6. Süyün Bike'nin Şahsiyeti	154
3. 7. Süyün Bike Hatırası.....	159
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	170
KAYNAKÇA	174
EKLER.....	185
EK- 1	185
EK- 2	186
Ek- 3	187
EK- 4	188
EK- 5	189
EK- 6	190
EK- 7	191
ÖZGEÇMİŞ	192

ÖZET

Küçükosman, Hanife, Kazan Hanlığı Sultan'ı Süyün Bike, Yüksek Lisans, Ordu, 2019.

Kazan Hanlığı'nın 1546 yılında kurulduğu zamandan beri Moskova Knezliği ile başlayan ilişkiler çoğu kez çekişmelere sahne olmuştur. İki ülke arasındaki çekişmelerin dönüm noktasını Kazan'a sultan olarak gelen Süyün Bike oluşturmaktadır.

1533 yılında Can Ali Han ile evlenerek Kazan şehrine yerleşmiştir. Bu dönemde Kazan Hanlığı Moskova idaresiyle yürütülmekteydi. Süyün Bike hanlıkta yeni bir ideolojiyi amaçlamıştır. Hanlığı Rus hakimiyetinden kurtarmaya çalışmıştır. Can Ali'nin vefatı ve Safa Giray ile evlenmesiyle Süyün Bike ikinci döneme girdi.

1535 yılından sonra Süyün Bike ideolojisini gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Çünkü Safa Giray'da milli tefekkürü yüksek biriydi. Süyün Bike ve Safa Giray'ın etkisiyle hanlık üzerindeki Moskova'nın etkisi kırılmış.

1549 yılından sonra hanlığın ve Süyün Bike'nin en zor zamanları başladı. Oğlu Ötemiş Giray'ın vasiliğiyle tahta geçerek ülkesini düşmandan kurtarmaya uğraşmış. Ancak bu dönemde Moskova ve kendi halkıyla mücadele ediyordu. Hainliklerle baş başa kalan Süyün Bike Moskova'nın baskıları sonucunda IV. İvan tarafından esir alınmış ve uzun zaman geçmeden vefat etmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Süyün Bike, Kazan Hanlığı, Can Ali, Safa Giray, Ötemiş Giray

ABSTRACT

Küçükosman, Hanife, *Kazan Khanate Sultan's Süyün Bike*, Master Thesis, Ordu, 2019.

Since the founding at the Kazan Khanate in 1546, the associations that started with the Moskow knot have been scene for disagreements for many times. The period of Süyün Bike who comes as a sultan, is an important turning point of these disagreements between two countries.

In 1533 she married Can Ali Khan and she lived in Kazan city. In this time Kazan Khanate was governed by the Moscow administration. Süyün Bike's aimed for a new ideolo in the Khanate. She worked to resuce Khanate and the khan from Russian domination. The second period of Süyün bike, who married Safa Giray after Can Ali, began.

After 1535 Süyün Bike had the oppotunity to practice her ideology. Because Safa Giray also had high national contemptation Süyün Bike. Süyün Bike and Safa Giray the effect of Moscov on Khanate has broken.

The third and final part of Süyün Bike started with the death of Safa Giray in 1549. After these years the hardest time started for both Süyün Bike and Khanate. She struggled fort o save the Hanbike's country, who was boarded with the help of her son Ötemiş Giray, from the invasition of the enemy. But in this period she was strugglin with the both Moscow and her own people's hatred. Süyün Bike was alone with the traitors and the result of the Moscow's pressure. Kazan Khanate was occupied in 1551 by IV. İvan. After she was taken to Moscow, Süyün Bike died.

KEY WORDS: Süyün Bike, Kazan Khanate, Can Ali, Safa Giray, Ötemiş Giray.

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
ASSR	: Avtonomnaya Sovetskaya Sotzialistiçeskaya Respublika
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
Km	: Kilometre
No.	: Numara
PDRV	: Prodoljenie Drevney Rossiyskoy Vivliofiki
PSRL	: Polnoe Sobranie Russkih Letopisey
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
T.	: Tom
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TK	: Türk Kültürü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TV	: Türk Vakfı
V.	: Volume

GİRİŞ

1206 yılında Moğol halklarını kendi boyunduruğunda toplayan Temuçin bu yılda toplanan Kurultayda Cengiz unvanını alarak Büyük Han seçilmişti¹. Kuzey Çin'den başlayan seferlerin ardından Harezm ve İran seferleri gerçekleştirildi². Ancak 1227 yılında Cengiz Han ölmüştür. Cengiz Han'ın ölümünden önce paylaştığı topraklardan Cuci'ye Altay Dağları ve Batı Sibiry'a'dan başlamak üzere İdil-Ural bölgesini vermiş ve "Büyük Orda"'nın kurulmasını istemiştir. Ancak bu durum Cuci'nin oğlu Batu Han'ın ikinci Kıpçak seferiyle mümkün olacaktır. Zira bu sefer ile Batu Han İdil'den Karpat Dağları ile Tuna'ya kadar genişleyen Batı Deşt-i Kıpçak'a yayılmayı başarmıştır. Bu sahanın fethini sağladığı için Batu Han Altın Orda'nın kurucusu olarak geçmektedir. Batu Han'ın ve Cengiz oğullarının katılımıyla 1236'da İdil Bulgar Devleti, akabinde 1237-1238 yılları arasında Rus Knezlikleri egemenlik altına alındı³.

Nitekim 1238-1239 yıllarındaki seferleri ile Kumanlar'a büyük bir darbe vuruldu. Bu darbe ile dağılan Kumanların bir bölümü Kuzey-doğuda bulunan Kama Bulgarları ile karışmış, bir bölümü de Macaristan mevkiine gitmiştir. Fakat önemli bir bölümü ise Karadeniz'in Kuzeyinden ayrılmayıp Moğolların egemenliğine girdi. Bununla birlikte Orta İdil'de bulunan Türk unsuru Moğolların baskısıyla yerinden hareket eden Kıpçak ve Yemek'lerin⁴ bu bölgeye gelmesiyle artmıştır. Böylelikle Orta İdil'in Türkleşmesi gerçekleşmekle beraber bu saha günümüz Kazan Türklerinin oluşumuna olanak sağlamıştır⁵.

Neticede Moğolların başlattığı seferler ile Deşt-i Kıpçak, Harezm, Kuzey Kafkaslar ve İdil-Bulgar Devletleri sahasında artık yeni bir teşekkül olan Altın Orda devleti kurulmuş oldu. Ancak bu devletin ihtişamlı yıllarının ardından gelen 1391⁶-

---

¹ Abraham Constantın D'ohsson, *Moğol Tarihi*, (Çev.: Bahadır Apaydın), Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55.

² Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (Çev.: Reşat Uzmen), 2003, s. 222, 231, 239.

³ İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya Rusya (Üzerindeki Türk Tatar Etkisi)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69, 70.

⁴ X. yy ortalarına doğru İrtiş civarında yer alan Kimek kavminin bir bölümünü oluşturan, adı "Emek" ya da "Yemek" olarak geçen bir kavimdir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1972, s. 72.

⁵ Kurat, 1972, 122-123.

⁶ Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilig*, Güz 2003, S. 27, s. 139.

1396 yılları arasında Timur ve Toktamış mücadelesi devleti çöküş sürecine götüren en önemli etken olmuştur⁷. 1502 yılında ise Altın Orda Devleti yıkılmıştır⁸.

Bununla birlikte Altın Orda'nın dağılmasıyla yeni teşekküller ortaya çıkmıştı. Bunlardan bir tanesi Kazan Hanlığı'dır. Altın Orda hanlarından olan Uluğ Muhammed'in saraydan ayrılması ile Kazanka ve Kama⁹ mansabında Kazan Devleti kurulmuş oldu. Kazan Hanlığı'nı oluşturan unsurlar yukarıda bahsettiğimiz gibi Kama sahasında bulunan Türk kavimler, Hunlar, Sabirler ve VII-VIII. yüzyıllardan gelen Türk kökenli Bulgarlar idi¹⁰. Kazan Hanlığı'nın kurulduğu sahaya gelen halklar ile 10- 15 sene içerisinde ekonomik ve idari bakımdan güçlü bir devlet olarak büyümeye başlamış ve Altın Orda'nın yerini alır konuma gelmişti.

Ancak Kazan Hanlığı ile Moskova arasında bulunan sınır ve Moskova'nın Novgorod'un egemenliğinde bulunan ülkeleri kendine bağlayınca Kazan Hanlığı'nın kuzey sınırı için tehlikeli bir konum oluşturdu. Nitekim Kazan Hanlığı tarihinin bazı dönemlerinde hanlığın başına müstesna hanlar geçmiştir. Fakat bu hanların dönemleri itibari ile kısa bir hayat sürmeleri hanlığa istikrarsız bir süreç yaşatmıştır. Bunların yanında Kazan Hanlığı'nı zayıflatan bir diğer unsur ise hanlığın içinde bulunduğu anlaşmazlıklardır. Kazan'ın yerli aristokrasisi devlet meselelerine karışmaktadır. Bunun neticesinde devlet zümresinde ortaya çıkan gruplar ile müthiş şekilde tartışmalara sebep olmuştur.

Bunlarla birlikte Moskova'nın Kazan'ın komşusu olması Kazan tarihinde meşum (kötü) bir netice yaratmıştır. III. İvan ve onu takip eden IV. İvan dönemleri bunun en büyük göstergesidir¹¹. Zira Kazan Hanlığı'nın tarihinde dönüm noktası olan 1549-1552 yılları; IV. İvan'ın Moskova'nın başında bulunduğu döneme denk gelmektedir. Bu dönemde ise Kazan Hanlığı'nın başında Süyün Bike adında bir kadın Sultan bulunmakta idi.

Kadın en eski devirlerden itibaren Türk toplumlarında hem sosyal hayatta hem de siyasal hayatta önemli bir yere sahipti. Aile temelinde ana unsur olan kadına toplum düzeninin idari ayağında ayrıcalık verildi. Eski toplumların çoğunda erkek

---

⁷ Peter Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev.: Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara, 2002, s. 258.

⁸ A. Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu'nun Kuruluşu ve İnkişafı*, (Çev.: Hasan Eren), Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, s. 314.

⁹ Rorlich, 2000, 65.

¹⁰ Kurat, 1972, 152.

¹¹ Kurat, 1972, 227-228.

kadınlardan daha üstün bir duruma sahipken bu Türk toplumunda eşitlenerek daha müstesna hale getirildi. Eski Türkler de dikkate şayan şekilde kadına hürmet gösterilirdi¹².

İslamiyet'in Türkler arasındaki etkisinin başlamadığı devirlerde kadın "analık" ve "kahramanlık" vasıflarıyla donatılmıştı. Türk kadını her koşulda kılıç kuşanma, ata binme ve erkekleriyle birlikte savaş meydanında cenk edebilme vasıflarına sahipti. Devlet erkânında "Hakan"ın yanında kadının¹³ da beyan hakkı vardı¹⁴. Zira Kadın büyük bir hürmet ve sevgi görüyordu¹⁵. Bununla birlikte kadının toplumda üstlendiği görevlerinin arasında yer alan siyasi etkiler dikkate şayan olanlardandır.

Nitekim eski zamanlardan itibaren devletler arasında yapılan siyasi anlaşmalar ve bunlar ile ittifak yapan Türk devletleri kurulan ilişkilerde ki bu süreci akrabalık bağlarıyla da kuvvetlendirmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Bu gelenek Selçuklularda kadınların siyasi evliliklerde rol almalarında etkili oldu¹⁶. Kadınların yaptıkları siyasal evlilikler ile ülke topraklarını koruma ve akrabalık ilişkileriyle hükümdarları yanlarına çekerek devletlerin temelinde içtimai evlilikler gerçekleştiriliyordu. Bunlardan bir tanesi Büyük Selçuklu döneminde Gazne hükümdarı İbrahim Selçuklu Hakan'ı Melikşah'ın kızı Gevher Sultan'ı oğlu Mesut'a istemesi idi¹⁷. Devletler arasında barışın sağlanması için yapılan evliliklerden bir tanesi de Eyyübüler'den Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun ile Sultan Keykubat'ın evlendirilmesi olmuştur¹⁸. Yine Selçuklu döneminde Tuğrul Bey'in Halife'nin nüfuzundan yararlanmak için Seyyide Fatma Hatun¹⁹ ve Sultan I. Mesut'un Danişmentli Melik Gazi'nin Kızıyla evlenmesi²⁰ bu evliliklerin siyasi ayağını açıkça göstermektedir.

---

¹² Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenga Yayınları, İstanbul, 2003, s. 101.

¹³ Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 9.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, 35. Basım, İstanbul, 2013, s. 259.

¹⁵ Cemal Anadol, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2006, s. 459.

¹⁶ Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Siyasi Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, V. 5, S. 5, Ekim 2012, s. 41.

¹⁷ Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali El-Hüseyni, *Ahbâr Üd-Devletis- Selçukıyye*, TTK Basımı, Ankara, 1943, s. 40.

¹⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, 2. Baskı, İstanbul, 1969 s. 294.

¹⁹ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'üt Tevârih Selçuklu Tarihi*, (Çev.: Erkan Göksü- H. Hüseyin Güneş), Selenga Yayınları, İstanbul, 2010, s. 150- 106.

²⁰ Gündüz, 2012, 142.

Bunların yanında kadınların belli bir nüfuza sahip olanları ile naiplik yaparak siyasi mevkide yerlerini alanları da bulunmaktadır. Bunlardan Selçuklu devleti döneminde Altun-can, Melikşah-ın eşi Terken, Mehmed Tapar'ın eşi Gevher bu devlette askeri birliği olanlar²¹ ile naiplik görevini alan Kutluğhanlar'dan Kutluğ Terken Hatun²² devlet ricalinde yer alan önemli isimler arasındadır.

Osmanlılarda ise siyasi kimlik dönem dönem kadınların hakimiyetine geçmiştir. Bunlardan I. Muradın kızı Melek Hatun²³, Kanuni döneminin en etkili kadınlarından Hürrem Sultan²⁴, Mihrimah Sultan²⁵, Safiye Sultan²⁶, ve oğullarının yanı sıra torunları döneminde de devletin idari gücünü elinde toplayan Kösem Sultan²⁷ ile kadınların siyasetteki üstünlükleri de devletlerin bir diğer ayağını oluşturmaktadır.

Kadının siyasi yönde oynadığı rolü üstlenen bir başka unsur da kadınların giyim kuşamı olmuştur. Türk tarihindeki kadın kıyafetlerinde kumaşlar bu kumaşların kalitesi, türleri ve bunların renkleri değişiklik göstermektedir²⁸. Saray kadınlarının giydikleri kıyafetler ise özel bir yere sahiptir. Zira Osmanlı döneminde saray kadınlarının kıyafetlerinden halkın kıyafetlerinden tamamen ayrıdır. Saray kumaşları hem süslemeleri hem de malzemenin kalitesi bakımından özel bir hususiyete sahiptir²⁹. Nitekim giyilen kıyafetler siyasi yönden de kadınların konumlarına göre şekillenmektedir. Zira bir erkek çocuk dünyaya getiren kadın "Kürk" giymeye başlar ve "Haseki"³⁰ unvanı alırdı.

---

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s. 315.

²² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cihan Gençtürk, "Kutluğhanlılar'da Kadın Bir Naibe: Kutluğ Terken Hatun", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C. V, V. 5, Aralık 2016, s. 100.

²³ Mehmet Taş, "Saray Kadınları'nın Osmanlı Devlet Yönetiminde Çeşitli İşlevleri", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 9/10, Fall 2014, Ankara, s. 1300; Ayrıca kadınların yönetimdeki güçleri için bkz. Ahmet Refik, *Kadınlar Saltanatı*, (Haz.: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel), TV Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁴ Doğan Gün, "Bir Saraylı Hanım: Hürrem", *TAD*, C. XXXVIII, S. 65, Şubat 2019, s. 159.

²⁵ Mustafa Kaçar, "Mihrimah Sultan", *TDV İA*, TDV Yayınları, C. XXX, s. 40.

²⁶ Ali Akyıldız, "Safiye Sultan", *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, C. XXXV, s. 472.

²⁷ Mücteba İlgürel, "Kösem Sultan", *TDV İA*, TDV Yayınları, Ankara- 2002, C. XXVI, s. 273; Osmanlı devletinde yer alan kadın hükümdarlar için bkz. Leslie Pierce, Harem-i Hümayun, *Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar*, (Çev.: Ayşe Berktaş), TV Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

²⁸ Öznür Özdarıcı, "Divanı Lügat-i Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar", *Dergipark*, Ocak 2011, C. I, S. 1, s. 135.

²⁹ Nuran Ocakoğlu, "Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Kadınlarına Bir Uyarılama", *Ulakbilge*, C. VI, S. 30, V. 6, Kasım 2018, s. 1539.

³⁰ Abdülkadir Özcan, "Haseki", *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 368.

Devletlerin siyasi konumlarında önemli yere sahip olan kadınlardan kendine dünya tarihinde yer etmiş bir naipde Süyün Bike idi. Kazan Hanlığı'na geldiği andan itibaren Rus tahakkümüne maruz kalan hanı ve hanlığı bu durumdan kurtarmayı amaçlamıştır³¹. 1549-1551 yılları arasında hanlığın başına geçtiği dönemde Rusya ile mücadeleye devam etmiştir. Ancak düşmanı sadece Rusya değildi. Aynı zamanda halkı tarafından kendisine karşı durulmuş ve ihanete uğramıştır. Tüm bunların yanı sıra Süyün Bike'nin ailesinin de Kazan tahtında egemenlik mücadelesi onun için en müşkül durumu oluşturmuştur³². Nitekim bütün bu unsurlar mukabilinde Kazan Hanlığı'nı ayakta tutmak için her türlü çareye başvurmuştur. Ancak bunlara rağmen Kazan Hanlığı'nı işgalden kurtaramamış ve en üzücü şekilde de düşmanı olduğu Rus topraklarına halkı tarafından esir olarak verilmiştir. Böylece tarihin kilit noktalarından olan Süyün Bike, bir Sultan iken esir hayatı yaşamaya mahkûm edilmiştir.

---

³¹ İlyas Kamalov, "Tatar Prensesi Süyün Bike ve Kazan'ın Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi", *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 136-137.

³² Serkan Acar, *Kazan Hanlığı – Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013, s. 228-229.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜYÜN BİKE'DEN ÖNCE KAZAN HANLIĞI

1. 1. KAZAN İSMİNİN ANLAMI VE ŞEHRİN SİYASİ TARİHİ

1. 1. 1. Kazan İsminin Anlamı

Kazan Hanlığı adının nereden ve nasıl ortaya çıktığına dair birtakım görüşler ortaya atılmıştır ve bu görüşlerde birbirine çok yakındır. Ayrıca bu görüşlerin dayanak noktası “Kazan” adının kelime anlamı ve “Kazan” adına dair hikâyeler oluşturmaktadır. Örneğin; Kazan Tatar lügatlarında “Büyük derin kap, geniş bakır kap” anlamına gelen Kazan adı hakkındaki bu ilk malumatlar XV. yüzyılda Giosafat Barbaro tarafından kaydedilmektedir. Edward L. Keenan ise Barbora'nın “Cauldron” yani “Kazan” anlamına gelen bu bilgiyi yaptığı seyahatler sonucunda yöre halklarından olan Kırmıllılar tarafından edindiğini belirtmektedir³³.

Bölgenin Kazan adını almasında etkili olan bir diğer etken ise bölgenin sahip olduğu yeryüzü şeklidir. Zira Kazan'ın bulunduğu yer derin bir çanak şeklini andırmaktaydı³⁴. Bu durum ise araştırma eserlerine yansımıştır. Örneğin; Mihail Hudyakov bu bölgeyi mutfakta kullanılan çember şeklinde ki araca benzetmektedir³⁵. Vladimir İvanoviç Dal'da yine “Kazan” sözcüğünü aynı şekilde geniş hacme sahip bir kaba verilen ad olarak anlamlandırmaktadır³⁶.

M. Fasmer ise bu sözcüğün kökenini bu bölgede yer alan Kazan Irmağından geldiğini ve Türkçe gramerinde “Kazan” anlamında sözlüklerde yer aldığını bildirmektedir³⁷. Edward Turnerelli de şehrin konumu olarak bölgenin bulunduğu göllerin başlangıç ve bitiş noktalarının birleşimi sonucunda teşekkül ettiği görüntünün adlandırılmasıyla bu sahaya “Kazan” adı verildiğini zikrederek, Arapça “Gazan” olan bu adın tercüme esnasında “Kazan” halini aldığını belirtmektedir³⁸.

³³ Edward L. Keenan, “Kazan- ‘The End’”, Sevchenko, I., Sysyn A. F., Pasicznyk U. M. (Ed.), *Harvard Ukrainian Studies*, Cambridge, 1979-1980, V. III/IV, Part 1, s. 495.

³⁴ Serkan Acar, “Kazan Adının Kökeni”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Yaz 2010, s. 27.

³⁵ Mihail Hudyakov, *Kazan Hanlığı Tarihi*, (Çev.: A. İshaki, Haz.: İ. Kamalov), TTK Basımevi, Ankara, 2009, s. 235.

³⁶ Vladimir İvanoviç Dal, *Tolkoviy Slovar Jivogo Velikorusskogo Yazıka*, Moskova, 2006, T. 2, s. 75.

³⁷ Mask Fasmer, *Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıka*, Moskova, 1986, T. 2, s. 159.

³⁸ Edward Tracy Turnerelli, *Kazan The Ancient Capital Of Tartar Khans*, London, 1854, V. I, s. 67.

Kazan adına dair zikredilen hikayelerdeki bilgilere bakacak olursak bu konuda Şehabettin Mercani'nin "Müstefadü'l Ahbâr fi Ahvâl-i Kazan ve Bulgar" adlı eseri ön plana çıkmaktadır. Müverrih Kazan Hanlığı'nın kurulmadan önceki dönemleri hakkında verdiği malumatlarda, Batu Han'ın bu bölgede meskûn bir alanda konakladığı esnada kim olduğu bilinmeyen kişilerin ellerinde bulunan "Kazan" adlı araç-gereci nehre düşürmelerinden itibaren bu bölgenin bu adla zikredildiğini söylemektedir³⁹. Yine bu hikâyeye Ayneddin Ahmerov'un "Kazan Tarihi" adlı kitabında birkaç değişiklik dışında olduğu gibi zikredilmektedir. Zira Ahmerov, yalnızca hanın işleriyle görevli kişinin Kazan'ı nehre düşürmesi sonucunda bu ismin verildiğini belirtmektedir. Ayrıca bu vesile neticesinde burada bulunan şehir Kazan ismiyle anılmaya başlanmış olduğunu ve buraya hükmeden hanında "Kazan Han" adıyla bilindiğini yazmaktadır⁴⁰. Edward Turnerelli de bu rivayete yer vererek şu şekilde bir ayrıntı eklemiştir: Batu Han ahalisiyle birlikte av merasimi düzenledikleri sırada yemek yemelerinde temel araç olarak kullanılan "Kazan" adlı eşya nehre düşmüş ve bundan dolayı ahali yemek yiyememişti. Bu durum ise ahaliyi çok etkilemişti ve bunun neticesinde de nehre "Kazan Nehri" adını verdiler ve bundan sonra burada ikamet etmeye başladılar⁴¹.

Zeki Velidi Togan, Kazan şehrinin Rus tarihçiler tarafından 1370 yıllarında kaydedildiğini zikretmektedir. Bununla birlikte bu şehir "Sayın Yurdu" olarak Batu Han'a atfettirildi. Ayrıca Kazan ifadesi burada kurulan bir bina ile ilişkilendirildi. Kazan, Batu Han zamanında daha şehir olmamış, "yurd" yani yayla alanı idi. Bu şehrin adını Ebulgazi Han'ın belirttiği Çağatay hanlarından Kazan-Han (1334-1346) adından gelmiş olabileceğini zikretmiştir⁴². Fehner, Togan'ın bu görüşünü daha farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Fehner'e göre 1370 yılında Kazan şehrini kuran Bulgar Emîri Hasan'ın aynı zamanda bu bölgenin yöneticisi olduğunu ve hanlığın adlandırılmasının da bu kişinin isminden kaynaklandığı

---

³⁹ Şehabettin Mercani, *Müstefadü'l Ahbar Fi Ahval-i Kazan ve Bulgar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, (Çev.: Mustafa Kalkan), Ankara, 2008, s. 125; Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkiler*, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 73, 74.

⁴⁰ Ayneddin Ahmerov, *Aynedin Ahmerov'un Kazan Tarihi*, (Haz.: Fatih Ünal), Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara, 2009, s. 31.

⁴¹ Turnerelli, 1854, 68, 69.

⁴² Zeki Velidi Togan, "Kazan Hanlığında İslam Türk Kültürü", *İslam Teknikleri Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1960, C. III, Cüz 1-2, s. 180; Togan'ın bu tespitini Serkan Acar yeterli bulmamaktadır. Bkz. Acar, 2013, 77.

vurgulanmaktadır. Nitekim Fehner “Hasan” olan bu ismin dil değişimine uğramasıyla günümüze “Kazan” olarak geldiğini ifade etmektedir⁴³.

Edward L. Keenan ise, Kazan adını Gazan ideolojisiyle nitelendirerek bu ideolojinin geldiği noktayı Çuvaş ve As diline dayandırmıştır: Xusan/Xosan şeklinde ortaya çıkan bu ismin ufak değişikliklerle bugüne ulaştığını belirtmiştir. Nitekim bu sözcük Rusça’da “Kazan”, Tatarca’da “Qazan” olarak yer almaktadır. Bununla birlikte Kama mansabında yaşayan Kaşanlar ile İran bölgesinde bulunan ve aynı isimle adlandırılan bir mevkiinin yer alması bu iki bölge münasebetinin sıcak olduğu yönünde tefekkür ettirmiştir. As dilinin ses benzerliğinden doğan ve “kıvrım” dönemeç anlamlarına gelen bu adın başka dillerdeki değişimi şöyledir: Eski Çuvaşça: Qashan/Qazan, Çirmiş: Ozan, Rusça: Kaşan olarak kaydedilmiştir⁴⁴.

M. Zekiyev de aynı ideolojiyle baktığı Kazan isminin fonetik yapısındaki tarihi sürecine vurgu yapmaktadır. Bu ismi Kuşanlara kadar götüren Zekiyev M.Ö. III. bin yılında Khorasmiler (Suar-as) ve Sümerlerin Kama mansabındaki komşuluğuna dikkat çekmiştir. Kuşanların Kuşan/ Kusan/ Kaşan/ Kasan/ Kazan gibi farklı lehçelerle ortaya çıkan bu isimlerinin yer ismi ve akarsu isimleri olarak yerleşmesinde M.Ö. I. yüzyılda Fergana ve Kasansay nehri dolaylarında kurulan Kuşan Devleti’nin merkezi olarak inşa ettikleri Kazan şehriyle egemenliklerini İdil Kama çevresine kadar ulaştırmalarının neden olduğunu belirtmiştir. Öyle ki Kazan Şehri’nin tarihi sürecini Ak Hun’lara kadar götürmektedir⁴⁵.

A. Halikov’un Kazan isminin etimolojisine dair çalışması nispeten daha tutarlıdır. Halikov bu çalışmasını iki kısımda incelemiştir: “Kazan”ı “-an” yani “Kaz- ve -an” şeklinde ayırmıştır. Bu isim eski Türk dillerinde “yurt, meskûn saha” anlamlarına gelmekteydi. Kazan kelimesi büyük ihtimalle “Çik başı” veya “Çik boyu” yani “Hudud başı” ve “Hudud boyu” anlamlarıyla eski zamanlarda kullanılmıştır⁴⁶.

---

⁴³ İklil Kurban, *Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)*, Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 67.

⁴⁴ Keenan, 1979-1980, 501; Acar, 2013, 74, 77.

⁴⁵ Mirfatih Z. Zekiyev, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenga Yayınları, İstanbul, 2006, s. 464; Serkan Acar ise M. Z. Zekiyev’in bu görüşüne karşı çıkar ve söz konusu Kuşan Devleti ile Kazan adının tarihi kayıtlarda geçişi arasında bin yıllık bir dönem olduğunu söyler. Bkz. Acar, 2013, 77.

⁴⁶ Alfred Halikov, “Kazan Nerede ve Ne Zaman Meydana Geldi”, (Çev.: Şamil Alukay), *Kazan*, Ankara, 1977, Yıl VI, S. XIX, s. 48.

Sonuç olarak Kazan adının anlamına ilişkin muhtelif görüşler ortaya atılmaktadır. Biz bu noktaya kadar şehrin adı hakkına kaynaklarda geçen bilgileri zikretmekle kısmen de olsa konuyu açıklamaya çalıştık.

1. 1. 2. Kazan Hanlığı'nın Siyasi Tarihi

Uzun bir müddet adından söz ettirecek Kazan Hanlığı'nın siyasi teşekkülü Kazanka ve İdil Nehri'nin kesiştiği ve İdil'in kıvrımlı bir alan oluşturduğu bölgede kurulmuştur. Paleolitik Çağ dönemlerine kadar uzanan şehir tarihi kurulduğu bölgenin çok eski devirlerden beri rağbet görmesini buradaki yaşam izlerinden, bırakılan eserlerden ve kabirliklerin varlığından göstermektedir⁴⁷. Herodot'un eserinde geçen bu yerleşim yerinin geçmiş dönemlerden beri kavimlerin uğrak noktası olduğunu ve M.Ö. buranın "Udvin" (Vudin) halkı tarafından yerleşke olarak kullanıldığını kaydetmiştir.

Herodot'un zikrettiği bu halkın Ar kabilesi olması muhtemeldir. Zira mühim eserlerden bu bölgede Bulgar ile sadece Arların ve sonradan da Çirmişlerin görüldüğü belirtmiştir. Ancak Ar'lar Bulgar medeniyetinin etkisinde kalıp onlara bağlanmışlardı⁴⁸. Bununla beraber Kazan'ın kurulduğu alan III. yüzyılda görülen hareketlenme neticesinde İdil- Bulgar Devletiyle birçok Türk halkının egemenlik alanına girmiştir⁴⁹.

Bu özet bilgileri aktardıktan sonra Kazan bölgesinde hâkimiyet kuran bu Türk devletlerin tarihine ve bölgedeki faaliyetleri hakkındaki bilgileri aktarabiliriz.

1. 1. 2. 1. İtil Bulgar Devleti

İdil dolayları ve Çulman mansabında M.S.I. yüzyılda Bulgarlar bulunmaktaydı. Daha sonra Kavimler Göçü'nün dalgasına yakalanan Bulgarlar batıya doğru sürüklenerek Hunların bir bölümünü oluşturmuş⁵⁰ ve onların hakimiyeti altında hüküm sürmeye başlayarak etkileşim haline girmişlerdi. Böylelikle varlıkları Azak Denizi ve Taman bölgesinde sürmeye devam etti⁵¹.

⁴⁷ İsmail Türkoğlu, "Kazan", *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988a, C. XXV., s. 134.

⁴⁸ Ahmerov, 2009, 34.

⁴⁹ Türkoğlu, 1988a, 134.

⁵⁰ Kurban, 2014, 43.

⁵¹ Hamit Zübeyir Koşay, *Bulgar Türklerinin Eski Tarihi*, TTK, Başvekalet Müdevvenet Matbaası, Türk Tarihi Eserinin Müsveddeleri, No. 27, Ankara, 1932, s. 1.

Büyük Hun İmparatoru İrnek'in vefatından sonra Avrupa Hunları Karadeniz cihetinden Don Nehri mansabına doğru hareket etti. Bununla birlikte Utrigur ve Kutrigur kabilelerinin⁵² birlikte teşekkül ettiği Bulgar Devleti ortaya çıkmış olacaktı⁵³. Kuban ve Don Nehri'nin çevresinde bulunan bu aşiretler “‘Karışık” anlamına gelen Bulgamak sözcüğünden Bulgar ismini aldılar. Bu isimle Kubrat'ın etrafında birleşen Büyük Bulgarya Devleti teşekkül etti. Lakin uzun ömürlü olmayan bu devlet 665 yılında zayıflayıp Hazarların baskısıyla yıkılma sürecine girdi⁵⁴. Büyük Bulgar Devleti'nin yıkılmasının ardından Kubrat'ın oğullarından Kotrağ Volga-İdil kolunu⁵⁵ Batbayan, Hazarların egemenliğinde Volga Bulgar kolunu teşkil etti. Asparuh ise Balkanların müsmir alanlarında ikamet etti⁵⁶. IX. ve X. yüzyıla gelindiğinde İtil Bulgarları Orta Asya, Arap dünyası üzerinde ve Kiev Rusya'sı ile Batı Avrupa'ya kadar egemenliklerini ilerlettiler⁵⁷.

Bu dönemde, ülke ticaretinin en mühim yolları diyebileceğimiz iki temel ticaret güzergahı bulunmaktadır. Elzem derecede öneme sahip bu güzergahlardan biri İpek diğeri Kuzey Kürk Yolu'dur. Güzergahları bir noktada kesişen bu yollardan Kürk yolu⁵⁸ Hazar ve Bulgar ülkesinden başlayıp Çin'de Sayın Dağlarına kadar faal bir güzergâhta uzanmaktadır⁵⁹. Bu iki yolun dışında Doğu Avrupa'nın faaliyetlerinde rol oynayan farklı mühim noktalar da bulunmaktadır. Burada ki ilk güzergâhımız İskandinavya'dan başlayarak Karadeniz ve Doğu Roma'ya kadar ulaşırken bizim açımızdan en elzem mevki İdil'den hareketle Kuzey'e ulaşan diğerkoldur. Bu kol iki şerit halinde Kama/ Çolpan ırmaklarıyla Uralları karşılarken bir diğerkol da Ladoga ve Fin alanlarına gelip İskandinavya'ya ulaşmaktadır. Bu kol

---

⁵² Bu akrabalık hakkında verilen bir hikâye şöyledir: “Eskiden bu topraklarda yaşayan bir hükümdar vardı. Onun Utigur (Oturgur) ve Kutrigur (Kuturgur) adında iki oğlu vardı. Hükümdarın ölümünden sonra oğulları devleti paylaştılar. Tebalarına Utigurlar ve Kutrigurlar denilir. Bunların yurtları Maeotis'in öbür tarafında idi. Gölün diğerk tarafında oturanlarla hiç temas etmiyorlardı. Suyu geçmek mümkün olmadığına kanidiler. Bir defa Kimmerli birkaç delikanlı avcı, tanrı isteğiyle bir geyiğin izlerini sürerek sudan geçtiler. Öbür kıyıya vardılar. Bunu öğrenen bütün halk toplanarak nehrin öbür tarafında oturan Gotları kovdular. Halkın yarısını teşkil eden Kutrigurlar Dou'nun batısında kaldılar. Utrigurlar ise zaferden sonra eski yurtlarına dönerek Maeotis'in doğukıyısında yerleştiler.” şeklinde idi. Bkz. Koşay, 1932, 4.

⁵³ Kurban, 2014, 43.

⁵⁴ Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 68, 69.

⁵⁵ Nesimi Yazıcı, *İlk-Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 114.

⁵⁶ Kurban, 2014, 196; Ali Ahmetbeyoğlu, “Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2007, S. 13, s. 41.

⁵⁷ A. H. Halikov, *Ural ve Volga Tatarlarının Kökeni*, Tatar Kitap Yayınevi, Kazan, 1978, s. 55.

⁵⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2003, s. 100.

⁵⁹ Kafesoğlu, 2013, 313.

Hazarların ardından Bulgar ticaretinde aktif bir rol almıştır⁶⁰. Ticaret faaliyetleriyle bu bölgelerde bulunan Müslümanların bu yolla İslamiyet ile tanışmalarına olanak sağlanmıştır. Bulgar Han'ı Almış'ın Müslümanlığı resmi din olarak benimsemesi bunun en açık göstergesidir⁶¹. Zira dini ilişkiler ticaretin gelişimine, coğrafyanın öneminin anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

Tarım, doğa ve yollar dâhil olmak üzere her türlü ihtiyaca olanak sağlayan İdil coğrafyası ayrıca bu yöreyi çevreleyen Hazar Denizi, İran ve Kafkaslar vasıtasıyla Orta Asya kervan güzergahından geçmektedir. Volga ve Kama nehirlerinin varlığı bu sahada Ak-Volga, Vyatka, Suşma ve Sura kollarını meydana getirmiştir. Nitekim bu kollarla IX. ve XII. yüzyıllarda Bulgar şehri ticaret alanının en önemli uğrak noktası olmuştur. Ayrıca bu coğrafyanın tabiat zenginliği otlak alanlarının çokluğu hem hayvancılığın⁶² hem de kürkçülüğün gelişmesine olanak sağlamıştır. Sincap, Sansar, Tilki, Samur gibi kürklü hayvanlar dericilik sanatının ve ticaret yolunun en önemli ürünleri haline gelmiştir⁶³. Bu ürünler Türkistan'dan Bizans topraklarına kadar gönderilmekteydi. Hatta öyle ki sikkenin yokluğunda Sincap⁶⁴ derileri “sikke” ile takas edilmiştir. Bunun yanında bölgedeki orman ve deniz mahsullerinin bolluğu hem arıcılığa hem balıkçılığa elverişliliğiyle de her dönemde dikkate şayan bir bölge olduğunu göstermektedir⁶⁵. Nitekim Bulgar coğrafyasından bahseden Arap kaynaklarında tarım ve mesire alanlarının çok iyi değerlendirildiğini hatta kıtlık baş gösterdiği dönemde bölgede hala ürünlerin var olduğu nakledilmiştir⁶⁶. Ebu Hamid el-Gırnati de bu sahanın zenginliğinin buradan başka bir bölgede bulunamayacak kadar bol olduğunu söyleyerek bu zenginliğe vurgu yapmıştır. Ayrıca Bulgarların çanak çömlek alanında ki ünleri sınırlarını aşmış, yaptıkları kuş yani ördek figürü mitolojilerinin sembolü olmuştu. Orta Asya ile Vladimir-Suzdal bölgesinin dışında inşa ettikleri binalar onların yaptıkları marangozluğun izlerini göstermektedir.

---

⁶⁰ Kurat, 1972, 33.

⁶¹ Yücel, 2007, 73; Bulgar Han'ı Almış'ın İslamiyet'i kabul etmesinin nedenleri ve İslam'ı tanıma yolu için bkz. Yazıcı, 2002, 75, 76.

⁶² Kafesoğlu, 2013, 200; Yücel, 2007, 72- 73

⁶³ Kafesoğlu, 2013, 313.

⁶⁴ Sincabı karşılayan “Tiyin” kelimesi bugün de Kazan Türkleri'nde para anlamına gelmektedir. Bkz. Kurat, 1972, 114-115.

⁶⁵ Kurat, 1972, 114-115.

⁶⁶ Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1984, s. 3.

Nitekim iç ve dış ticaretle donanımlı hale gelen Bulgarlar Asya ile Kuzey Avrupa arasında merkez noktada bulunan alanın varlığıyla transit ticaretini ellerine almışlardı. Rus Knezlikleri de buraya kürk, savaş araç gereci ve farklı eşyalar gönderiyordu⁶⁷. Bulgarların yanı sıra Ruslar için değerli bir ürün olan kürk bu devletler arasında çekişmelere neden olmuştu⁶⁸. XI. yüzyılın ortalarından itibaren baş gösteren bu mücadele Moğolların gelişine kadar devam etti⁶⁹. Ancak kıyasıya mücadele içinde olmalarına rağmen ne Bulgarlar ne de Ruslar üstünlük sağlayabilmiş değildi. İbn Rusteh, Bulgar ile Ruslar arasında süren rekabetin yanında Rusların Bulgar ülkesine gelmesiyle aralarındaki yarışla birlikte alışverişin de sürdüğünü belirtmektedir. Hatta İtil Bulgarları hem Ruslar hem de Müslüman ülkeleri arasında aracı görevi üstlenmiştir. Haliyle bu da onların gelirlerini arttırmış olmaktadır⁷⁰.

Ticarette önemli bir yere sahip kürkün yanı sıra bir diğer kaynaktan köle ticaretinden elde edilmekteydi. Türk ve Slav halklardan yapılan köle ticaretinde Ruslar'da Bulgarlarla aynı oranda etkiliydi. Nitekim El-Gırnatı Bulgarların Hristiyanlara karşı cihat yaptıklarını ve onları tutsak ettiklerini nakletmektedir. İbn Rusteh'de Rusların ticaret amaçlı Slavları tutsak aldıklarını bildirmektedir. Bununla birlikte Bulgarlar, askeri görevlerin yanında kölelerin büyük bir bölümünü günlük işlerde kullanmaktaydı⁷¹.

Bölgenin sunduğu bu yöndeki imkânların yanında diğer tüm imkanları da iktisadî ve sosyal hayatta bu kadar etkili hale getiren Bulgarlar hem Müslüman hem Hristiyan âleminde varlığını önemli bir şekilde ortaya koymuştur. Öyle ki bugün dahi Orta Asya deri işlemleri “Bulgarı” olarak adlandırılmaktadır⁷². Onların bu ticaretleriyle idare ve idareci konumunu en iyi şekilde organize edip dönemin tek merkezi haline gelen hâkim güç olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁶⁷ Azade- Ayşe Rorlich, *Volga Tatarları*, (Çev.: Mehmet Süreyya Er), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46, 50.

⁶⁸ Erman Şan, *Moskova Rusya'sı ile Kazan Hanlığı İlişkileri (Şah Ali Döneminde: 1516-1552)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 8.

⁶⁹ Nesimi Yazıcı, *İlk-Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s. 77.

⁷⁰ Şan, 2014, 9.

⁷¹ Şan, 2014, 10.

⁷² Kurban, 2014, 48.

1. 1. 2. 2. Altın Orda Devleti

Türk yurtlarının bir çatı altında toplanmasına vesile olan Moğol- Türk istilaları (1157) XII. yüzyıl sonu (1206) XIII. yüzyılın başında meydana gelmiştir⁷³. Bu istilalar neticesinde Moğollar ile İtil Bulgarları karşı karşıya geldi. Cengiz Han Moğol yasalarının gerektirdiği şekilde topraklarını ölmeden önce çocukları arasında paylaştırmıştı. Komutanlığının verdiği ünle Cuci Han Altay Dağları ve Batı Sibirya'dan İdil- Ural'a kadar olan bölge ve Moğol atlarının ayak seslerinin inlediği yere kadar hâkimiyet kurabilme hakkını kazandı. Zira Cuci'ye av⁷⁴ işlerinin verilmesi ona duyulan güvenin de göstergesiydi⁷⁵.

Moğolların Orta Asya'da sağladığı egemenlikten sonra Batıya doğru yönelen birlikleri 1223 yılında birleşik Rus ve Kıpçak ordusu ile 100.000 kişiden teşekkül bu iki ordu Kalka Irmağında karşı karşıya geldi. Nitekim Kıpçakların savaş meydanından ayrılmasıyla Rusların Moğollara yenilmesi kaçınılmaz olmuştu. Bunun akabinde Moğollar doğuya doğru ilerlediler. Ancak Bulgarlardan gelen ani bir saldırıyla birçok kayıp verdiler⁷⁶. Bu olay Batu Han'ın intikam duygusuyla "Batı Seferi"nin öncelikli hedefini teşkil edecekti ve Bulgar ülkesinin Moğollar tarafından tahrip edilmesiyle sonuçlanacaktı⁷⁷.

Yukarıda da zikredildiği gibi, Cengiz Han Cuci Han'ın yönetimine bıraktığı Deşt-i Kıpçak yurdunda "Büyük Orda"nın teşekkül edilmesini istedi. Böylece Cuci Han'ın yurdu öncelikli kurulan ilk yurt oldu. Ancak bu bölgenin en iyi ve en parlak dönemi Batu Han'ın Kıpçaklar üzerine gerçekleştirdiği seferle imkân bulacaktı⁷⁸.

1227⁷⁹ yılında Cengiz Han, Cuci yurdu olarak adlandırılan Batı Orda topraklarını Batu Han'a verdi. Burası günümüzde Kazakistan sınırlarına denk gelmektedir⁸⁰. Batu Han'ın öncülüğünde Kıpçak üzerine çıkılan ikinci seferle İdil

---

⁷³ Kurat, 1972, 119.

⁷⁴ Av ile Moğollar, hayatlarının şekillenmesinde ve ülkelerinin idare edilmesindeki tecrübeleri buradan öğrendikleri usullerle yaşama uyarlamaktadırlar. Daha fazla bilgi için bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 86.

⁷⁵ Kemaloğlu, 2015, s. 69; Leo de Hartog, *Cengiz Han Dünyanın Fatih*, (Çev.: Serkan Uzun), Dost Yayınları, Ankara, 2003, s. 44.

⁷⁶ Kamalov, 2015, 69, 71; Kurban, 2014, 76.

⁷⁷ Kurat, 1972, 117.

⁷⁸ Yakubovskiy, 1955, 53.

⁷⁹ Cengiz Han'ın ölümü için bkz. Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1948, s. 190.

⁸⁰ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, C. I, s. 62.

Nehri'nden Karpat Dağları ve Tuna mansabı ile Batı Kıpçak bozkırlarına ulaşılacağı için Batu Han Altın Orda'nın kurucusu olarak anılacaktı⁸¹. 1235'te toplanan kurultayda "Batı seferi" yani Doğu Avrupa'nın istilası kararlaştırılmıştı. Ardından Batu Han liderliğindeki ordu 1236'da Bulgar ülkesini tahrip ederek İdil Bulgar Devletine son verdi⁸². Sonraki iki yılda Rus Knezliklerini kendine bağladı. 1240 yılına geldiğinde Batu Han Kiev'den batıya, Adriyatik Denizi'nden Avrupa'nın her köşesine kadar ününü yaymıştı⁸³.

1241 yılının ilkbaharında merkezden gelen haber ile Batu Han seferden geri dönmek zorunda kaldı⁸⁴. Ögeday'ın ölümüyle Kıpçak yurdunu dedesi Cengiz Han "Sayın" adını verdiği torunu Batu Han'a verilmesini buyurmuştu. Böylelikle hem Kıpçak hem de Bulgar yurdu (1242-1246) Batu Han'ın hakimiyeti altına girdi⁸⁵. Bununla birlikte bir süre ara verilen seferler neticesinde Deşt-i Kıpçak, Harezm, Kuzey Kafkasya, Kırım ve İdil Bulgar Devletleri'ne kadar genişleyerek Altın Orda Devleti kurulmuş oldu⁸⁶. Bu yurdun Altın Orda olarak zikredilmesi Han'ın otağına işlenen "Altın Yıldız" simgesinden gelmekteydi. Ayrıca "Orda" sözcüğü Moğol dilinde "Çadır" anlamına gelmektedir⁸⁷. Arap kaynaklarında Kıpçak Sultanlığı, Farsça ve Türkçe kaynaklarda ise Ak-Orda olduğu halde Altın Orda olarak anılmaktadır⁸⁸.

Altın Orda olarak adlandırılan bu yurdun merkezini Batu Han İdil'in aşağı kısmında "Saray" adıyla kurmuştur. Burası daha önce bu bölgede hüküm sürmüş Bulgar ve İtil'in yanı sıra Doğu Avrupa, Hazar ve Aral Denizi ile Batı Sibirya'nın idari konumunu yürüten merkez haline geldi. İktisadi bakımdan da tecim güzergâhında olması yerleşim yeri olarak isabetli bir karar verildiğini göstermektedir⁸⁹. Şarkta İrtiş Irmağı, garpta Tuna Nehri cenupta Derbent ve Arrand'a, şimalde ise Bulgar uluslarına kadar genişleyen bir imparatorluk inşa

---

⁸¹ Kamalov, 2015, 70.

⁸² Kurat, 1972, 120.

⁸³ Kamalov, 2015, 70.

⁸⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, 4. Baskı, s. 70.

⁸⁵ Kurban, 2014, 76.

⁸⁶ Kamalov, 2015, 71; Kurat, 1972, 125.

⁸⁷ Kurban, 2014, 76; Kurat, 1972, 125.

⁸⁸ Mustafa Kafalı, "Altın Orda Devleti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 681; Kurat, 1972, 137.

⁸⁹ Akdes Nimet Kurat, "Altın Orda", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, C. I, s. 401- 402.

edilmişti⁹⁰. Nitekim Moğollar Doğu Avrupa, Orta Asya ve hâkimiyet altına aldıkları yerlerin ekonomik gücünde sallantılar meydana getirdi. Ancak bölgenin ekonomik gücünü eski haline getirecek bir başka bölgeyi de kendilerine bağlamışlardı. İdareyi ele alan Batu Han, şehirleri eski şöhretine kavuşturmuş tarım ve ticareti iyileştirmişti. Böylece ticaret yollarının yeniden canlanması sağlandı. Sahip olunan stratejik konumdan dolayı Doğu Batı arasındaki ticarete Altın Orda şehirleri yeniden önemli bir fonksiyon üstlenmişti⁹¹. Bununla birlikte Bulgar topraklarından sürülen Bulgar halkının sosyal ve siyasal faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir⁹². Kitle halinde şimal istikametinde göç eden Bulgarların bir bölümü Kazanka dolaylarına bir diğer bölümü de İka ve Ak İdil Irmakları ile Başkurt dolaylarını yurt edinmişlerdir⁹³. Demografik hareketlilikle kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatıya doğru yönelerek ekonomik faaliyetlerin etkisiyle 14. yüzyılın ilk zamanlarında Kazan, Şongut, Naravçat, Jukatin (Yöketau) ve Kaşan beylikleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Hatta Bulgar halkının buralarda yeniden zuhur etmeye başladığı görüldü. Bunlardan Kazanka Irmağı mensubunda yaşayan Kazan emirlerinin Bulgar soyundan geldiği söylenmektedir. Bu bilgiye 1297 yılının 27 Eylül tarihli bir kabir taşında rastlanmaktadır⁹⁴.

Doğu Avrupa’da imparatorluk olarak ortaya çıkan bu devlet Batu Han’ın soyu yani Berdibek’in ölümüyle zayıflamaya başladı. Böylelikle 1359 yılından itibaren Doğu Avrupa’da bir düzene konulmuş siyasi birlik artık yerini kargaşaya yani iç karışıklığa bırakmaktaydı. Bunun nedeni taht üzerinde sahip olunan haklardır. Türk geleneğinde hükümdar soyundan gelen şehzadelerin hanlıkta, han ile aynı oranda hakları vardır. Nitekim Cuci’nin oğulları kendi yanlarına çektikleri kabileler ile hanlığı bitmek bilmeyen taht kavgasına sürüklemişlerdi⁹⁵.

Altın Orda’yı çökme sürecine sürükleyen önemli olaylardan biri Toktamış ve Aksak Timur’un⁹⁶ giriştiği mücadeledir. Özellikle Timur’un Toktamış’la Harezm

---

⁹⁰ Alfred Halikov, ‘‘Altınorda Devleti Tarihi’’, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, (Çev.: İlyas Kamalov), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 71, 72.

⁹¹ Ekrem Kalan, ‘‘XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları’’, *Avrasya Etütleri Dergisi*, TİKA, S. 45, 2014-1, s. 48.

⁹² Kurat, 1972, 117-118.

⁹³ Rorlich, 2000, 57.

⁹⁴ Rorlich, 2000, 58.

⁹⁵ Halil İnalçık, ‘‘Doğu Avrupada Egemenlik Mücadelesi’’, *1552 ve Sonrası Kazan’ın İşgali ve Türk Topulukları Bilgi Şöleni Bildirileri (15 Ekim 2002)*, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 10.

⁹⁶ Timur Devleti, 1360 yılında tarih sahnesine çıkıp 1370 yılında Maverâünehir’e hâkim olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Aka, ‘‘Timurlular’’, *Türkler*, Ankara, 2002, C. VIII, s. 517; Timur

konusunda anlaşamamaları ve Altın Orda hanını ilga (varlığına son vermek) edeceği ve bunların yanında Azerbaycan'ı korunaklı hale getirmek gayesi idi. Bu durum üzerine Toktamış ilkin 1391⁹⁷ yılında daha sonra 1394-1396⁹⁸ senelerini müteakip Altın Orda'ya güçlü bir darbe indirdi⁹⁹. Altın Orda aldığı bu darbeye Doğu Avrupa'daki yerini Moskova'yla takas etmek zorunda bırakıldı. Bundan sonra Doğu Avrupa Moskov Prenslığı'nin güçlenmesi için atacağı adımlarla kendini güvene almış olacaktı¹⁰⁰.

Nitekim Altın Orda'nın 1419 yılında siyasi entrikalarıyla son bulan Emir Edige Han idaresinin ardından devletin inkırazı gerçekleşmişti. Bu tarihin akabinde devlet istikrarlı bir süreç gösteremedi, her geçen gün intihasına yaklaştı¹⁰¹. Bununla birlikte 1428-1430 yıllarında Rusların saldırılarıyla sarsılan Orta İdil'de zuhur eden kıtlık ve hastalık problemleri¹⁰² muhaceret hareketinin başlamasına neden oldu. Bunun akabinde devletin yeni ismi Uluğ Muhammed Han olmuştu. O aynı zamanda Kazan Hanlığı'nın oluşumunu başlatacak kişidir. 1437 yılında kendisine karşı ayaklanan Küçük Muhammed onun başkent Saray'dan ayrılmasına neden oldu. Bunun üzerine Bulgarlar şimal dolayında Kazanka ve Kama mansabına yeni Bulgar yani Kazan şehrine¹⁰³ Altın Orda hanlarından Uluğ Muhammed'in 1437 yılında gelmesiyle Kazan Hanlığı'nın teşekkülü başlamış oldu¹⁰⁴.

Altın Orda Devleti'nin ise 1481 yılında Moskova'nın üzerinde galebe çalması onun müntehasının bilfiil gerçekleşmesine neden olmuştu. Lakin resmi olarak inkırazı 1502'de¹⁰⁵ Moskova'nın isteği üzerine Kırım Han'ı Mengli Giray'ın¹⁰⁶

---

hakkında yazılmış bir roman için bkz. Harold Lamb, *Emir Timur*, (Çev.: A. Göke Bozkurt), İlgı Yayınları, İstanbul, 2006.

⁹⁷ Yuriy F. Buryakov, "Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri", (Çev.: Alesker Aleskerov), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 536; Kurat, 1972, 150, 151; Timur'un 1391 yılındaki seferi için bkz. Gürsoy Solmaz, "Timur ve Seferleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 545.

⁹⁸ Timur'un Toktamış üzerine yaptığı savaşlar için bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 15, 20.

⁹⁹ Golden, 2002, 258; Timur Devleti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatih*, (Çev.: Zuhul Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

¹⁰⁰ İnalçık, 2004, 11.

¹⁰¹ Kadri Kardaş, *Altınorda Devleti'nin Siyasi Tarihi (1241-1502)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 104.

¹⁰² Y. Yakubovskiy, 1955, 300.

¹⁰³ Rorlich, 2000, 65.

¹⁰⁴ Kurat, 1972, 154.

¹⁰⁵ Y. Yakubovskiy, 1955, 314; Kemaloğlu, 2015, 123.

¹⁰⁶ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur*, (Çev.: Reşat Uzman), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980, s. 437.

devletin merkezi Saray'a saldırmasıyla gerçekleşti¹⁰⁷. Nitekim dağılan topraklardan mürekkep Kırım, Kazan, Kasım, Astarhan ve Sibir ulusları kurulmuştur¹⁰⁸. Biz bu uluslardan Kazan Hanlığı'nın kısa bir tarihini ele alacağız.

1. 1. 2. 3. Kazan Hanlığı (1437-1556)

Adını Kazan şehrinden alan Kazan Hanlığı, Türk- İslam muhitinin kuzeydoğu kısmında, önemli ulaşım yollarından birini teşkil eden Orta ve Aşağı Volga (İdil) nehrinin orta mecrasında eski İdil Bulgar Devleti sahası üzerinde kurulmuştur¹⁰⁹. Hanlığın hudutlarının tam olarak çizilmesi çok mümkün değildir. Ancak büyük çoğunluğunun kapladığı alan günümüz Orta Asya vilayetlerinden Tataristan, Çuvaşistan, Udmurt, Mari ve Ulyanovsk (eski Simbir), Penza, Saratov, Kuybişev, Perm, Tambov ve Ryazan şehirleridir. Üç bir taraftan Müslüman devletlere komşu olan Kazan Hanlığı'nın güneydeki komşusu Astrahan Hanlığı, doğu ve güneydoğu kısmını içine alan sahasında ilerleyen zamanlarda akraba ilişkileri kuracakları Nogay Hanlığı, güneybatı tarafındaysa Kırım Hanlığı yer almaktadır. Batı cihetindeyse İslâm diniyle çatışma halinde olan Hristiyan dininin hâkim olduğu Moskova toprakları ve kuzeydoğusunda Sibir Hanlığı yer almaktadır¹¹⁰.

Kazan Hanlığı'nın kuruluş tarihi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre hanlık, 1437 yılında Altın Orda hanlarından Celâleddin b. Toktamış (1377-1395) oğlu Uluğ Muhammed Han'ın¹¹¹ tahtının elinden alınması üzerine Saray'dan ayrılarak Kazan iline gelmesiyle kurulmuştur. İkinci görüşe göre ise 1445'te Uluğ Muhammed Han'ın oğlu Mahmud'un hanlığı tesis etmiş olduğu zikredilmektedir. Hanlığın kuruluş süreci 1437-1445 yılları arasında tamamlanmış ve 1445'ten itibaren bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmuştur¹¹².

Uluğ Muhammed Kazan Han'ı olmadan önce başında bulunduğu Altın Orda Devleti'ni, Toktamış-Timur rekabetiyle yaşanan büyük sarsıntının ardından

---

¹⁰⁷ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi Büyük Okyanustan Akdenize İki Bin Yıl*, (Çev.: Galip Üstün), And Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul, 1997, s. 201.

¹⁰⁸ Acar, 2013, 68.

¹⁰⁹ Hudyakov, 2009, 1.

¹¹⁰ İsmail Türkoğlu, "Kazan Hanlığı", *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988b, C. XXV, s. 136.

¹¹¹ Uluğ Muhammed'in babası hakkında tarihçiler farklı görüşlere sahiptir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarlığı*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1937, s. 17.

¹¹² Hudyakov, 2009, 6; Türkoğlu, 1988b, 137; ancak hanlığı kuruluş ve gelişme dönemi olarak ayırabilirliğimiz bize Uluğ Muhammed'in başlattığı teşebbüsü Mahmut Han'ın hanlığı kurduğunu göstermektedir. Zira devletlerin bağımsız hareket etmeleri onların varlığının açık bir kanıtıdır.

devletin şanını 1426 yılında tekrar geri kazandırmıştır¹¹³. Öyle ki 1431 senesinde Moskova knezleri arasında çıkan anlaşmazlıkta kendisine başvurulmuştu. Dmitriy Donskoy'un oğlu ve torunu Vasiliy Vasilyeviç arasındaki Moskova yarlığını elde etme çabası Uluğ Muhammed tarafından Vasilyeviç'e verildi. Bu dönemde kudretinin sınırlarına ulaşan Altın Orda Mısır'a dahi elçi göndermiştir¹¹⁴.

1437 yılında Küçük Muhammed ağabeyi Uluğ Muhammed'e karşı isyana girişti. Yayık mansabından Saray'a kadar gelen Küçük Muhammed yanına aldığı bazı beyler ile Uluğ Muhammed'i tahtan indirdi¹¹⁵. Saray'dan ailesi ve 3000 kadar askeriyle ayrılmak zorunda kalan Uluğ Muhammed Han tahtını yeniden ele geçirmek için faaliyete girişti. Önce Rus sınırındaki Belev'e giderek 1432'de yarlık verip Knez tayin ettiği II. Vasili'den yardım istedi. Ancak kendisinden gerekli yardımı alamadığı gibi düşmanca bir tavırla karşılandı. Yapılan mücadeleden galip çıkan Uluğ Muhammed (1437-1438) eski Kazan şehrine geldi¹¹⁶. Bu oluşum Uluğ Muhammed Han'ın yeteneği sayesinde Altın Orda Devletinin ününü almaya başlamıştı. Bölge halkı onu sevinçle karşılamış, Rus ve Bulgarların zulmünden kaçan Çuvaş ve Mariler de kendilerini güven altına almak için bu şehrin yakınlarına konuşlanmışlardı. Böylelikle Kazan vilayetinde yükselen Kazan Hanlığı Uluğ Muhammed tarafından 1437'de kurulmuş oldu¹¹⁷.

Uluğ Muhammed Kazan Hanlığı boyunca Ruslarla pek çok kez savaş halinde bulunmuştur. Egemenliğini kabul ettirmek için ilkin 1439 da daha sonra bu harbi başarıyla neticelendirmek için 1444 yılında tekrar Moskova üzerine yürüyerek Vlademir sınırlarına ulaştı. Akabindeki yıl Moskova topraklarında görülen Uluğ Muhammed ve bu kez onun oğulları ile 7 Temmuz 1445'te Suzdal mevkiinde gerçekleştirilen savaş bir kez daha Uluğ Muhammed'in zaferiyle sonuçlanmıştı. Rus Knezi Vasiliy ve Mihail savaş esiri olarak alındı. Nitekim oğlu Kasım adına Kasımov vilayetinde Kasım Hanlığı adında bir hanlık kurulmasını sağlamıştır¹¹⁸.

Artık Moskova hem Kazan hem de yeni teşekkül etmiş olan Kasım Hanlığı'na da haraç ödemek zorunda kalmıştı. Uluğ Muhammed Han amacı olan Altın Orda

---

¹¹³ Reşit Rahmeti Arat, "Kazan", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, C. VI, s. 506.

¹¹⁴ Hudyakov, 2009, 7.

¹¹⁵ Ahmerov, 2009, 70.

¹¹⁶ Hudyakov, 2009, 8; Türkoğlu, 1988b, 137.

¹¹⁷ Rızaeddin Fahrettin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, (Çev.: İlyas Kamalov), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, 81; Kurat, 1937, 22.

¹¹⁸ Ahmerov, 2009, 73, 74; Kurat, 1999, 101; Arat, 1977, 506.

hâkimiyetindeki düzeni geri getirme arzusunu neredeyse gerçekleştirmişti. Moskova Knezliklerinin büyük bir bölümünü hükmü altına alarak onlara büyük bir sarsıntı yaşatmıştı. Dönemi itibariyle yapılan harpler ve alınan zaferler hanlığın kurucusu olan Uluğ Muhammed'in idari yeteneğini ve askeri dehasını gözler önüne sermektedir¹¹⁹.

Uluğ Muhammed Kazan Hanlığı'nı kurmakla Altın Orda'nın hükümdarı olarak kendini görmekten vazgeçmemişti. Varisi olduğu Altın Orda'nın küçük çocuklarını bir araya getirerek bir aile etrafında birleştirme gayesine yönelmişti. Lakin Kazan Hanlığı'nı istediği güce kavuşturamadan vefat etti. Zeki, müdebbir ve yılmak bilmeyen bir güce sahip¹²⁰ olan Uluğ Muhammed, hanlığı meskûn ettiği coğrafyanın uygunluğu, yerinde fikirleri onun akliselim bir kişilik olduğunu göstermiştir. Kimsenin “hakkını gasp etmeyen adil bir han” olup¹²¹ komşularıyla iyi geçinme politikasını yürütmüştür. Hatta bu durum Osmanlı Devleti'yle arasındaki bağı güçlendirmek için II. Murad'a¹²² ve Fatih Sultan Mehmet'e gönderdiği yarlıklardan açıkça görülmektedir¹²³.

Uluğ Muhammed'in ölümünden sonra Kazan tahtında Mahmud Han yer aldı. Mahmud Han'ın hükümdarlığında komşusu Moskova ile 1445-1464 yılları arasında savaşız bir dönem hüküm sürmüştür¹²⁴. Ticari ilişkiler gelişmiş ve Kazan Hanlığı bölge ticaretinde hâkim güç oldu. Ancak 1461 yılında kendisinden haberdar olduğumuz Mahmut Han çok geçmeden vefat etmiştir¹²⁵.

Mahmud Han'ın vefatından¹²⁶ sonra Kazan Hanlığı'nın başına oğlu (1464-1467) Halil¹²⁷ ve ardından (1467-1479) da İbrahim geçti. Bu dönemde İbrahim karşıtı grup onun amcası Kasım'ın tahta geçmesini istemiştir. Bunun için Kasım

---

¹¹⁹ Kurat, 1972, 158.

¹²⁰ Arat, 1977, 506.

¹²¹ Hatta Münecim Başı'nın eserinde Muhammed Han'ın devlet idaresinde “adaleti esas düstur edinmesi” nişanına koyduğu bu sözlerden açıkça görülmektedir. Bkz. Kurat, 1937, 23.

¹²² Uluğ Muhammed Han'ın Murad Hüdavendiğar'a gönderdiği yarlık için bkz. Kurat, 1937, 4- 7.

¹²³ Ahmet Temir, “Kazan Hanlığı veya Tatar Hanlığı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, C. I, s. 410.

¹²⁴ Ahmerov, 2009, 79-80.

¹²⁵ Hudyakov, 2009, 18-19.

¹²⁶ Mahmud Han'ın ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir; Fahrettin, 2003, 97, (1463-1464 yıllarını); Arat, 1977, 507 ve Türkoğlu, 1988b, 137 (1462); Acar, 2013, 110 ve Hudyakov, 2009, 19, (1461 yılında); Kurat, 2009, 171, (1461) yılında Mahmut Han'ın çok geçmeden öldüğü belirtilmektedir.

¹²⁷ Ahmerov, 2009, 79; Halil Han'ın 3 yıllık bir hanlık dönemi olduğunu söylemektedir. Bkz. Fahrettin, 2003, 99.

Moskova Knezliği'nden muavenet istedi. Kazan Hanlığı'ndaki karışıklıklar sebebiyle hanlığa müdahale etme imkânı bulan III. İvan Kasım'a askeri yardım göndermeyi kabul etti¹²⁸. Artık Moskova Knezliği geçen zaman içinde kendi muvaffakiyetini sağlamlaştırmış ve Moskova'nın birliği tamamlanmıştı. 1460 senesinden önce Moskova Tatarların emri altındayken bu yıldan itibaren Rus Knezlikleri aktif bir şekilde rol almaya başladı. Vasiliy'in ardılı olan III. İvan Kazan Hanlığı'nı baskı ve saldırı ideolojisinin etkisinde tutmaya çalıştı. Bunun için Kazan tahtına Moskova gözetiminde yetişmiş Kasım'ı Han tayin etmeye çalışmakla amacının bir ayağını uygulamaya koyduğu aşikârdır. Ekim 1467'de mücadeleye başlayan Kasım ve III. İvan'ın kuvvetleri Kazan'a saldırdılarsa da Kazanlılar bu mücadeleyi başarıyla geri püskürtmüştür. Nitekim Kazan Hanlığı'nın içinde var olan muhalif gruba karşı vatanperver grup galip gelmişti. Bunun akabinde III. İvan hükümeti 1469'da tekrardan Kazan Hanlığı'nı ele geçirmek ümidiyle tam teşekküllü bir plan ile tüm askeri malzemeler için hazırlıklarını tamamlamıştı. Üstüğ ve Nijniy Novgorod şehirlerini üs olarak kullanıp bu mevkilerden hareketle Kazan'ı aşağıdan ve yukarıdan sıkıştırıp abluka altına almak niyetindeydiler¹²⁹. Lakin Novgorod kolundan gelen Rus askerleri İbrahim'in ordusunu geçememiş ve birçok esir bırakmak zorunda kalınmıştı. Bu yılın eylül ayına gelindiğinde ise tekrar Kazan üzerine yürüyen Rus ordusuna¹³⁰ karşılık bu kez İbrahim'in ordusunun hazır olmayışından dolayı Ruslara barış teklifinde bulunulmuştu¹³¹. Nitekim Kazan Hanlığı'nın bugüne kadar aldığı esirleri bırakmak şartıyla¹³² anlaşma sağlandı¹³³.

İbrahim Han'ın ölümünün ardından oğulları Ali ve Muhammed Emin etrafında toplanan ve çıkarları uğruna çalışan gruplar arasında yeni bir rekabet baş gösterdi. Bu gruplardan Ali yanlıları Türkistan ile ilişki içinde olan bir zümre iken; Muhammed Emin taraftarları bilhassa Rus siyaseti güdüp Ruslarla aralarını sıcak tutmaya çalışmakta oldukları anlaşılıyor. Bunun yanında hanlıkta ki kişisel

---

¹²⁸ Arat, 1977, 507; Hudyakov, 2009, 23; İbrahim'in kardeşini öldürerek tahta geçtiğini nakletmektedir. Bkz. Türkoğlu, 1988b, 137.

¹²⁹ Hudyakov, 2009, 22- 25.

¹³⁰ Arat, 1977, 508.

¹³¹ Fakat sulh ihtiyacını yalnızca Kazan Hanlığı'na yüklemek doğru değildir. Harbin uzun sürmesi Ruslar içinde tercih edilmeyen bir durumdur. Özellikle sonbaharın yaklaşması onları telaşlandırmıştı. Ayrıca Rus tarafında daha da elzem meseleler tezahür etti. Novgorodlularla anlaşılammış, Litvanya Knezi Kazimir ile Altın Orda Han'ı Ahmed harp halinde idi. Bkz. Hudyakov, 2009, 26; Mevsim etkisi ve Kazanlıların mukavemetleri sayesinde Rusların geri çekildikleri söylenmektedir. Bkz. Kurat, 1972, 173.

¹³² Ahmerov, 2009, 83.

¹³³ Fahrettin, 2003, 103.

menfaatlerinde bu siyaset gruplarında etkin rol oynadığı malum olsa gerekti. Bu mücadelenin galipleri Ali ve taraftarları olup, muvaffakiyet elde edemeyen Muhammed Emin'in Rus topraklarına sığınmasına vesile olmuşlardır. Bu da Kazan Hanlığı'nın mirasını devraldığı Altın Orda'nın yıllardır Rusya üzerinde kurduğu egemenliğini sonlandırmış olmakta idi¹³⁴. Moskova bunun yanında Muhammed Emin'in üzerinde kurmak istediği egemenliği aktif hale getirmek gayesiyle Kaşir şehrini Muhammed Emin'in himayesine verdi. Böylelikle onun Kazan şehri hakkındaki münasebetlerini gizli bir vaziyette haber almasına olanak sağlayacaktı¹³⁵.

Nitekim Kazan Hanlığı bu dönemde dış unsur olan Rusya'nın artan tesiriyle karşı karşıya kaldı. Kazan'daki Rus taraftarların yardımıyla tahtın hâkimiyeti Ali Han'dan alınıp Muhammed Emin'e verilmişti. Ancak yönetimdeki zayıflığından dolayı 1485 yılında Ali Han yeniden tahta getirildi. Rusya Muhammed Emin'in bu başarısızlığının ardından bu kez 1487 yılında kuvvetli bir orduyla Kazan'ı muhasara altına aldı. Her ne kadar Ali Han Ruslara karşı tedbir alsada 18 Mayıs'ta şehir kuşatıldı¹³⁶. Vyatka mansabında baş gösteren Moskova egemenliği Kazan Hanlığı'nın konumunu mühim şekilde değiştirmişti. Kazanlıların Ruslara karşı direnebilecek güçleri olmadığından Ruslara baş eğmişlerdi. Böylelikle 1487 yılının 9 Temmuz'da Kazan Hanlığı Moskova'nın egemenliğine girmiş oldu. Ancak Rus hükümdarı bu şehri yok etmek yerine kendisine ilerleyen zamanlarda askeri güç katabilecek bir unsur olarak ya da daha zamanı gelmediğinden bu şehirden faydalanma yolunu seçti. Şehir düştükten sonra Ruslar lehine propaganda yapanlar cezalandırıldı¹³⁷. Mahiyetinde din değiştirmeyenler ölümle cezalandırıldı. Moskova ise bu zaferin neticesinde şenlik yerine dönmüştü¹³⁸.

---

¹³⁴ Kurat, 1972, 161- 162.

¹³⁵ Fahrettin, 2003, 105- 106.

¹³⁶ Hudyakov, 2009, 30- 31.

¹³⁷ Kazan Hanlığı'na komşu Müslüman devletler bu duruma etkisiz kalamadılar. Hanlık rejiminin değişmesi, Nogay ve Saray ticaretlerine de etki edecekti. Bundan dolayı Nogay ve Sibir hanları Moskova'ya karşı protesto içeren mektuplar yazmışlardır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hudyakov, 2009, 31; Ali Han ailesiyle birlikte Vologda'ya gönderildi. Bkz. Kurat, 1999, 116; Ali Han 8 yıllık hanlığının ardından tutulduğu zindanda vefat etti. Bkz. Rıza Nur, *Türk Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul, 1994, C. I-II, s. 342.

¹³⁸ Nur, 1994, 342.

Muhammed Emin'in¹³⁹ 1487'de tekrar başa geçmesiyle Kazan Hanlığı'nın ihtişamlı dönemleri geride kaldı. Ruslar menfaatleri doğrultusunda bir politika ortaya koymuş ve elde edilen bu zaferle Rus Knez'i unvanları arasına Bulgar sıfatını da eklemiş oldu. Artık Moskova Kazan'da egemenliğini sürdürmeye başlamıştı. Zira Kazanlılar III. İvan'ın istekleri doğrultusunda han seçecek hale gelmişlerdi. Bununla birlikte şehirde bulunan tüm Ruslar hak sahibi olacak ve Rusya'ya karşı bir mücadeleye girişilmeyecekti. Neticede III. İvan'ın başarılı siyasetiyle Kazan Hanlığı'nda Rus tahakkümü başlamış oldu¹⁴⁰.

Ancak şehirde baş gösteren Rus nüfuzuna karşılık Kel-Ahmed, Urak, Sadır ve Oğış (Agiş) adlı soylu kesim hanlığı Sibir soyuna dayandırma siyasetine başvurmuşlardı. Bu maksatla Sibir hükümdarının oğlu Mamuk'u şehre davet ettiler. Buna mukabil 1495'te şehrin mansabında gözüken Sibir şehzadesi Mamuk Rus kuvvetlerinin şehir surlarından ayrılmalarının ardından şehre hâkim olurken Muhammed Emin Rusya'ya doğru yol aldı¹⁴¹. Ancak Sibir Hanlığı ile kurulan ilişkilerin muvaffakiyetiyle Rus egemenliğinden kurtulacağını düşünen Kazan aristokrasi yanılmıştı. Yetiştirdiği bozkırın kültürüyle farklı bir şehrin gelenek ve göreneklerine ayak uyduramayan Mamuk Han çok geçmeden Kazanlıların tepkisiyle karşılaştı. Varlıklı kimselerin malını zorla almaya ve Kazan yüksek zümresine eziyet etmeye başlayan Mamuk Han, kendinden memnun olmayan halk tarafından komşu Udmurt şehrini kuşatmadan geri dönüşünde şehir surlarından içeri alınmadı¹⁴².

Sibir şehzadesinin azledilmesinin ardından Kel Ahmet yönetimi yeniden Rusya'ya yöneldi. Bu kez Kasım Han'ının bir diğer oğlu Abdülatif Han'ın tahta tayini istenmekteydi. Bir kez daha Kazan dışında büyümüş bir han taht sahibi yapılmıyordu. Ancak Abdülatif Han her ne kadar şehrin ananesine yabancı olsa da Rus etkisinden uzak hatta milli duygularla dolu bir han idi. 20 yaşında Kazan tahtının başına geçen Abdülatif beş yıllık bir süre zarfında Rusya'yla uyumlu bir halde yaşadı. Bu beş yıldan sonra kendi görüşleri çerçevesinde yani milli duyguları etrafında şekillenmeye ve III. İvan'a karşı ters bir politika izlemeye başlamıştı.

---

¹³⁹ Lakabı Ecem (İcem) Han'dır. Bkz. Nur, 1994, 342; Tatar tüccar ailesi olan Ecemovlar'dan olabileceği söylenmektedir; Fahrettin, 2003, 109.

¹⁴⁰ Hudyakov, 2009, 36; Türkoğlu, 1988b, 137.

¹⁴¹ Kurat, 1972, 165; Hudyakov, 2009, 36- 37.

¹⁴² Fahrettin, 2003, 110.

Lakin Kazan Hanlığı'nın içinde bulunan Ruscu partinin varlığı hanın bu siyasetinden pek hoşnut olmamıştı. Rusya ile irtibata geçilmesinin ardından 1502 yılında Rus heyeti Kazan şehrine geldi. Bunun akabinde Abdülatif Han tahtan indirilerek Beloozero'ya gönderildi¹⁴³. III. İvan bu olay mucibince Muhammed Emin'i Kazan halkının başına üçüncü kez olmak üzere han olarak atadı¹⁴⁴.

Ancak Muhammed Emin'in bu dönem ki hanlık dönemi daha farklı şekilde tezahür etmişti. O, önceki yıllarında yürüttüğü Rus siyasetinin Kazan halkını düşürdüğü zor durumun farkına Moskova'da bulunduğu zamanlarda varmıştı. Bir diğer unsur ise tahtan yeniden azledilme korkusuydu. Fakat gerçekte Rus düşmanlığı siyasetini düşünürken¹⁴⁵ amacını gizlemeye muvaffak olmuştu. Düşüncesini belli etmeden gerçekleştirmeye çalışan han yavaş yavaş hükümet siyasetini değiştirmeyi amaçladı. Bunun için Rus siyasetinin takipçisi ve öncüsü olup Kazan zümresinde de yer alan Kel Ahmed'i önce görevden uzaklaştırmış ardından da ölüm cezasına çarptırmıştı¹⁴⁶.

Muhammed Emin bir yandan yönetimde tasfiye yaptırırken diğer yandan savaş hazırlıklarını sürdürüyordu. Rus hükümetinin başında bulunan III. İvan artık yaşlanmış özellikle de eşinin vefatından sonra gücünü kaybetmiş ve otoritesi sarsılmıştı. 1505'te iki düşman yurt arasında anlaşmazlık¹⁴⁷ ani bir harbi kaçınılmaz kıldı. Kendisinden umulmayan bir halde Rusya üzerine saldırıya geçen Muhammed Emin Nijniy Novgorod'u alıp Oka dolaylarına kadar yürüdü. Böylelikle 1506 yılında Ruslar Kazanlıların zaferine tanık olmuşlardı. Buna rağmen barış yolunu seçen Kazan 1512'de "ebedi barış" muahedesini Seyyid Şah Hüseyin tarafından Hükümet namına onaylamış oldu¹⁴⁸. Bu sulh antlaşmasıyla Rusya ve Kazan ilişkileri pürüzsüz bir hal aldı. Şayet Moskova'nın Kazan ve Kırım ile sıcak ilişkiler içine girdiği görülmektedir¹⁴⁹.

---

¹⁴³ Hudyakov, 2009, 39, 41- 43.

¹⁴⁴ Kurat, 2002, 443.

¹⁴⁵ Muhammed Emin'in Rus karşıtı politik tutum içerisine girmesinde eşinin tesirinin olduğunu söylemektedir. Bkz. Ahmerov, 2009, 93; Fahrettin, 2003, 112; Nur, 1994, 343.

¹⁴⁶ Hudyakov, 2009, 44.

¹⁴⁷ Rus nüfusunun Kazan'da yaptığı taşkınlıklara karşılık halkın Ruslara saldırılması ve mallarının yağma edilmesi ilk adım olmuştur. Bkz. Kurat, 2009, 179; Kurat, 2002, 443- 444.

¹⁴⁸ Arat, 1977, 510; Hudyakov, 2009, 46- 52.

¹⁴⁹ Mengli Giray'ın hatunu Nur-Sultan ile Mengli Giray'ın oğlu Sahib Giray Rusya ve Kazan'a 1510 yılında bir seyahat gerçekleştirmişti. Amacı Rus esaretinde olan Abdülatif ile Kazan Han'ı Muhammed Emin'i görmek idi. Ancak 1508'te Kırım Han'ının isteği ile Abdülatif tutsaklıktan kurtarılmıştı. Moskova aracılığıyla Nur-Sultan'a parlak bir tören hazırlandı. Nur-Sultan Sahib Giray ile Kazan şehrine gelip dokuz buçuk ay burada yaşadı. 1506 yılından sonra Muhammed Emin Han

1516 yılında Muhammed Emin'in hastalanması üzerine Kazan Hanlığı'nda yeniden taht sorunu gündeme geldi. Kardeşi Abdüllatif Han'a düşen taht hakkına Kazan Hanlığı tarafından karşı çıkılmadı. Ancak Moskova'nın da onayını almak zorunda olan hanlık bir kez daha olmak üzere Seyyid Hüseyin'i Rus hükümetine gönderdi. Lakin Rusya bu durumun aleyhlerine gelişeceğini bildiğinden ötürü Abdüllatif'e Kaşire şehrinin yönetimini devretti. Böylelikle Kazan Hanlığı'ndan hissettirilmeden menedilen Abdüllatif¹⁵⁰ 1517 yılının Kasım ayında bilinmeyen bir sebeple vefat etti.

Böylelikle 1518'de Muhammed Emin'in vefat¹⁵¹ etmesi üzerine Kazan Hanlığı'nın kurucusu Uluğ Muhammed sülalesi sonlandı. Bunun akabinde Moskova gibi Kırım da Kazan tahtına kimin hâkim olacağı konusundaki tartışmalara dâhil oldu¹⁵². 1518'den önce Moskova ile Kırım arasında Kazan tahtına Sahib Giray'ın geçmesi konusunda fikir birliğine varıldı. Lakin bu durum iki Türk Hanlığı'nın birleşmesi demektir ve bu da Vasiliy'in işine gelmemekteydi. Bu yüzden muahedeyi uygulamaya koymadan önce Rus hükümeti erken davranarak Kasım'da bulunan¹⁵³ Şeyh Avliyar oğlu Şah Ali'yi 1519- 1521 tarihleri arasında Kazan tahtına namzet olarak atadı¹⁵⁴.

Fakat Kazan tahtına genç ve deneyimsiz bir genci geçiren Moskova, hanla birlikte Kazan'da bir Rus elçi görevlendirmişti. Böylece Şah Ali'nin yetiştiği bölge onu Türk kültüründen ve tefekküründen tamamen uzak tutmuş idi. Diğer bir cihette Rus Hükümetinin el değiştirmesi ve Kırım'da Mengli Giray'ın vefatı iki yurt arasında soğuk rüzgârlar estirdi. Rus hükümetinin anlaşmalara uymaması da Kazan ve Kırım'ın yakınlaşmasına ve iş birliği yapmasına vesile olmuştu. Bu durumun neticesinde Şah Ali'yi istemeyenler Sahib Giray Han'ı Kazan'a davet ettiler. 1521'de Kazan şehrine giren Sahib Giray Şah Ali'nin haberi olmaması üzerine

---

Kazan'da güçlendiği ve milli bir siyaset izlediği dönemdir. Ancak bu dönem Muhammed-Emin'in ölümüyle sonlanacaktır. Zira 1516 senesinde daha kırk sekiz yaşında iken ağır bir rahatsızlığı ortaya çıkmıştı. Bunun akabinde Kazan'da tekrardan onun taht-ı veraset sorunu tezahür etti. Taht varisi olarak Muhammed Emin'in kardeşi Abdüllatif bulunmakta idi. Bkz. Kurat, 1972, 168- 169.

¹⁵⁰ Abdüllatif'in ismi Gabdel Latıf olarak da geçmektedir. Ancak biz Abdüllatif ismini kullanacağız. Abdüllatif'in ölüm tarihi hakkında bilgiler net değildir. Abdüllatif'in 9 Ekim 1518 tarihinde Moskova'da vefat ettiğini söylerken (s. 115) ilerleyen sayfalarda Abdüllatif'in vefatına "1518 yılının Kasım ayı" kadar Moskova'da yaşadığını yazmaktadır (s. 119). Bkz. Fahrettin, 2003, 115-119.

¹⁵¹ Hudyakov, 2009, 54- 56.

¹⁵² Rorlich, 2000, 72.

¹⁵³ Fahrettin, 2003, 121- 122.

¹⁵⁴ Ahmerov, 2009, 99; Acar, 2013, 169.

hiçbir mukavemetle karşılaşmadan tahta oturmuş, Şah Ali ise Moskova'ya sığınmak zorunda kalmış idi¹⁵⁵.

Sahip Giray'ın Kazan'ın başına geçmesiyle birlikte hanlığın ikinci devresi sonlanmış oldu. Artık Rus etkisi kırılmış ve Kazan ile Moskova'nın giriştiği yeni bir mücadele dönemine geçilmişti. Kazanlılar Rusya'nın etkisini üzerlerinden atabilmek için tüm gücüyle savaşıyor ve güç toplamak için Kırım ve Osmanlı Devleti ile de ilişkilerde bulunuyordu¹⁵⁶.

Kırım soyunun Kazan tahtına hâkim olduğu bu dönemde Sahib Giray¹⁵⁷ Kırımlılarla beraber Rusya'ya karşı bilfiil harbe girmiş oldu. Kırımlılar Oka nehrinde Moskovalıları mağlup ederken Kazanlılarda Moskova üzerine ilerleyerek Nijni Novgorod'u zapt ettikten sonra Kolomna'da bir araya geldikleri müttefik orduyla birlikte Rusya üzerine yönelmişlerdi. Bu durum III. Vasiliy'i korkutmuş olsa gerek onun Kostroma'nın köyü Parfenevo'ya kadar gitmesine neden olmuştu. Ardından da şehrin savunmasını damadı Peter'e (İbrahim'in oğlu Heday Kulu) bırakmıştı. Bunun üzerine Ruslar Kazanlılarla anlaşma yapmak istedi. Neticede Rusya bir zamanlar Kazan Hanlığı ve onun varisi olduğu Altın Orda zamanlarındaki gibi başka bir devlete yani Kırım'a vergi ödemeye mecbur oldu. Ardından III. Vasiliy hükümeti 1523'te Şah Ali idaresinde karşı saldırı düzenlediyse de Kazan şehrine kadar gelmeyi göze alamamış, çevre sınır boylarını yağmalayıp geri dönmüşlerdir. Bu durumun akabinde ise Ruslar sınır boylarına hisar ve sağlam temeller atmışlardı¹⁵⁸.

1523'te taht değişikliği yaşayan Kırım ile Kazan Hanlığı arasındaki dostane süreci sonlandırdı. Zira Kırım'a han olan Saadet Giray'ın Rusya ile yürüttüğü iyi siyaset Kazanlılar ile arasını açmış ve onların yalnız kalmasına neden olmuştu. Buna mukabil Sahib Giray Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gitti¹⁵⁹. Bununla birlikte Kazan Osmanlı Devleti ile Müslüman ülkelerin birliğine katılmış oluyordu. Nitekim Kazan Hanlığı Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile bir anlaşma

---

¹⁵⁵ Arat, 1977, 510; Hudyakov, 2009, 61, 64.

¹⁵⁶ Hudyakov, 2009, 65; Şafıga Daulet, *Kazan And Moscow Five Centuries of Crippling Coexistence Under Russian Imperialism (1552- 2002)*, Hudson- New Hamsphire, 2003, s. 388.

¹⁵⁷Sahip Giray'ın babası Mengli Giray olup Kırım sülalesinden Hacı Giray'ın torunudur. Sahip Giray 1500'lü yıllarda doğmuş ve çocukluğu Kırım şehrinde geçti. Genç yaşında 1510-1511 tarihlerinde Moskova ve Kazan şehirlerine üvey annesi Nur Sultan ile bulunmuştur. Bkz. Fahrettin, 2003, 123.

¹⁵⁸ Arat, 1977, 510; Acar, 2013, 180; Ahmerov, 2009, 105.

¹⁵⁹ Türkoğlu, 1988b, 137.

imzaladı. Bu anlaşma şöyleydi: Osmanlı Devleti'nin Kazan'ın devlet idaresindeki egemen güç olması ve hanların Osmanlılar tarafından atanması kararlaştırılmıştı. Osmanlılar ise Kazanlıların herhangi bir başka devletle olan savaşlarında karşı muavenet gösterme sözü verdi. Bundan sonra Rus hükümetine Kazan şehrinin Osmanlı'nın bir yurdu olduğu bildirildi. Lakin III. Vasiliy hükümeti buna itiraz etti¹⁶⁰ ve hanlığı kendine bağlamak için sefer mucibince hazırlandı¹⁶¹. 1524 yılında cengin zuhur ettiği Kazan'da taht ani bir şekilde el değiştirdi. Sahip Giray Kazan'a kardeşi Fatih Giray'ın oğlu Safa Giray'ı çağırdı. Şehre gelen Safa Giray amcası Sahip Giray tarafından "kalgay" yapıldıktan sonra Sahip Giray Osmanlı sarayına doğru hareket etti¹⁶².

1524'teki bu savaşta Kazan üzerine 150.000 bin kişilik bir ordu gönderilmekle birlikte Kazan tahtından azledilmiş olan Şah Ali'de bir kez daha bu seferle Rus ordusunda yer almıştı. Yaz aylarında teşekkül eden bu seferin ikisi deniz yoluyla biri de kara yoluyla olmak üzere tertip edilmişti¹⁶³. Buna mukabil farklı güzergâhlardan şehre doğru ilerleyen Rus birlikleri Atabey Talış ile Oruç Bey'in askeri yeteneğiyle hezimete uğratılmıştı. Süvari birliği şehre ulaşmadan bertaraf edilmişti. Deniz yoluyla getirilen askeri malzeme gemileri batırıldı. Ancak büyük başarı elde eden Kazanlılar Gostinny Ostrov'da erken davranmamaları neticesinde onların bu başarıdan yararlanmalarına engel olmuştur¹⁶⁴. Bu durumun ardından 15 Ağustos'ta Rus askeri atlı ve yaya birliklerinin bir araya gelmesiyle taarruza geçen Ruslar şehri kuşattı. Ancak Kazan surlarının dışında kalan atlı askerler Rusların üzerine kesintisiz saldırdı. Başarılı olunacağına inanmayan Rus komutanı Safa Giray hükümetiyle anlaşmak için görüşmeye başladı. Anlaşma şartlarıncı Rus hükümeti, Safa Giray'ı Han olarak kabul etti. Buna mukabil Rus hükümeti de kendi tacirlerinin Kazan'da ticaret yapmalarını yasakladı. Ancak Emir Mamaş, Emir Kurat, Emir Sirmirgen Çuraçikov'dan teşekkül elçi grubu ile 1529 yılında imzalanan bu antlaşma uzun ömürlü olmadı.

---

¹⁶⁰ IV İvan'ın cevabı şöyleydi; "Kazan Hanlığı Rus Knezlerinin hâkimiyeti altında idi; bundan sonra da Rusların hâkimiyeti altında kalacaktır. Sahip Giray Han hakiki bir padişah değildir. Onun Kazan Devleti'ni Türk Sultanına vermeye hakkı yoktur" şeklinde idi. Bkz. Hudyakov, 2009, 71.

¹⁶¹ Hudyakov, 2009, 71- 72; Arat, 1977, 510- 511.

¹⁶² Hudyakov, 2009, 72; Arat, 1977, 511; Kalgay, Kırım Hanlığı'nda hanın yerine geçecek kişiye verilen unvandır. Han sülalesinde ikinci önemli mevki sahibi kişidir. Bkz. Halil İnalçık, "Kalgay", *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C. XXIV, s. 259.

¹⁶³ Hudyakov, 2009, 75; 150 veya 180 bin olduğu söylenmektedir. Bkz. Arat, 1977, 511.

¹⁶⁴ Hudyakov, 2009, 76; Arat, 1977, 511.

Zira bir yıl sonra Ruslar Kazanlılar üzerine bir sefer hazırlığında daha bulundu. Kazan askerleri iki cihetten abluka altına alındı. Buna rağmen Kazanlılar güçlü bir direniş göstermişlerdi. Ruslar tarafından Knez Obolenskiy Lopata adlı öncü kumandanları ile beş komutan daha öldürüldü. Kazan tarafında ise Atalım Taliş öldürülmüştü. Bu yüzden Kazanlılar Ruslara barış teklifinde bulunmak için Emir Bulat, Apay Oğlan ve Emir Tabay'dan müteşekkil bir grubu Rusya'ya gönderdi. Mütarekenin sağlandığı taraflar aralarında savaştan elde ettikleri askeri teçhizat ve savaş esirlerinin geri verilmesi şartıyla anlaşmışlardı. Lakin Ruslar anlaşma şartları daha yerine getirilmeden Kazan'a saldırı hazırlığı yapmaya başlamıştı. Bu durumdan haberdar olan Kazan hükümeti anlaşmanın bozulacağı tefekkürüyle öncelikle Rusların sulhun gerekliliğini yerine getirmesini istedi. Bunun sonucunda da Kazan Han'ı antlaşmayı kabul etmedi.

Rus hükümetinin Kazan Hanlığı'nın eline geçen askeri teçhizatları alabilmek ve yeniden karşı saldırıya geçmek için düzenlediği bu planı muvaffakiyetsizlikle neticelenmişti. Nitekim yeni bir savaştan vazgeçerek bu sefer planlarını Safa Giray üzerine kurmaya başlamışlardı¹⁶⁵. Bu vakitte Kazan Hanlığı'nda da siyasi gruplar mevcuttu. Bunlardan biri Rus yanlısı olup hanlığın ilişkilerinde kendilerinden yana olunması gerektiğini savunan grup idi. Bir diğer siyasi teşekküldeyse diğer görüşe kati surette katılmayan Kırım grubu bulunmaktaydı. Bunların başında da Kazan Han'ı Safa Giray gelmektedir¹⁶⁶. Rus taraftarı grup ise Uluğ Muhammed Han'ın soyundan gelen Gevherşad mahiyetinde toplanmıştı. Safa Giray'ın aleyhinde harekete geçen III. İvan hükümeti onun tahtan azli için Kazanlılara muavenet edeceklerini belirtmişti. Hatta Rus yurdunda şimdiye kadar bulunan tüm Kazan esirlerini bırakacağı teminatını vermişti. Safa Giray'ın yerine de Kazan tahtına çıkmak için can atan fakat Kazan şehrinde istenmeyen Şah Ali'yi aday olarak gösterdi¹⁶⁷. Tüm bunları duyan Kırım şehzadesi Kazan Han'ı Safa Giray öfkelenmiş ve hanlıktaki Rusların varlığını ortadan kaldırmaya niyetlenmişti¹⁶⁸. Ancak olayın bu boyuta gelmesi Rusya'nın Safa Giray'ı tahtan menedebilmesi için elverişli bir ortam hazırladı. Rus muharriri Safa Giray'ın şehirden III. İvan'ın buyruğu üzerine gönderildiğini hatta kendisine karşı çalışan Kırım, Nogay ve Kazan şehir

---

¹⁶⁵ Hudyakov, 2009, 76-79.

¹⁶⁶ İlyas Kamalov, "Kazan Hanlığı: Kuruluşu ve Gelişmesi", *Avrasya Fatih Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 131.

¹⁶⁷ Hudyakov, 2009, 79.

¹⁶⁸ Ahmerov, 2009, 114.

ahalisinden birçok kimseyi bertaraf ettiğini de belirtti. Safa Giray hükümetine karşı gerçekleştirilen darbe-i hükümet bu şekilde hasıl olmuştu. Safa Giray eşiyile beraber eşinin babası Nogay Bey'i Mamay'a başvurdu.

Muvaffak hükümet ise hanlık için Rusya tarafından öne sürülen Şah Ali'nin adaylığını kabul etmedi. Lakin bunun yanında Rusya'nın tahakkümünden de vazgeçmemişti. Yine Rusya'nın yetiştirdiği ve Şah Ali'nin kardeşi olan Can Ali'nin Kazan'a Han olmasını istemişlerdi¹⁶⁹. 1531 yılında henüz 15 yaşında bir genç olan Can Ali'nin Kazan Han'ı olması kararlaştırılmıştı. Bir süre sonra Can Ali Nogay soyundan gelen Süyün Bike'yi¹⁷⁰ eş olarak aldı¹⁷¹. 1533 yılına doğru gelindiğinde Rus hükümetinde III. Vasiliy'in ölümü Kazan şehrinin bir süreliğine nefes almasını sağlamıştı. Kazan halkının Can Ali Hükümetinden memnun olmayışı onların Can Ali'yi bertaraf etmeleriyle sonuçlandı. Bununla birlikte Rus yanlısı beylerin kimisi öldürülürken kimisi de kaçmayı başarmıştı¹⁷².

Can Ali Han'dan sonra tekrar Kazan tahtına çıkan Safa Giray¹⁷³ Süyün Bike ile evlenerek yeniden Nogay damadı oldu¹⁷⁴. Bununla birlikte Kazan tahtında da Moskova tahtında da gerçekleşen taht değişikliği dengeleri değiştirmişti. Zira Rus hükümetinin III. Vasiliy'in ardından otoritesinin sarsılacağı tefekkürleri Kazan yönetimini yanıltmamıştı. Rus hükümeti Kazan da vakur eden hadiselere hiçbir şekilde müdahale etmemiş hatta onlarla ilgilenememişti. Kazanlılar Rusların bu cihetteki güçsüzlüğünden güç alıp onlara karşı koymaya başladı. Kazan Han'ı Safa Giray Han'da fiilen Rusya üzerine saldırıya geçti. 1536-1537 yıllarında peş peşe olmak üzere gruplar halinde Rusya sınırlarından içeriye kadar sokulup Rus şehirlerine doğru ilerlediler¹⁷⁵.

Moskova'nın amansız düşmanı olan Safa Giray'ın bu defa ki hanlığı da bir önceki döneminde olduğu gibi Kazan'da bulunan grupların yeniden teşekkül etmesiyle karşı karşıya geldi. Onların sonlanmayan siyasi grup çatışmaları hanlığı yavaş yavaş zayıflatmaya başladı. Kendi menfaatleri uğruna hana karşı irtikâp

---

¹⁶⁹ Hudyakov, 2009, 80.

¹⁷⁰ Asıl konumuzu teşkil eden Süyün Bike ve eşi Can Ali Han hakkında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi vereceğiz.

¹⁷¹ Atlasi, 2004, 20.

¹⁷² Arat, 1977, 511.

¹⁷³ Safa Giray Han hakkındaki bilgileri bir sonraki bölümümüzde ayrıntılı olarak ele alacağız.

¹⁷⁴ Atlasi, 2004, 21- 23.

¹⁷⁵ Hudyakov, 2009, 86; Fahrettin, 2003, 137- 138.

sahibi olan Bulat Bey ilerde kendi yanındakilerle isyan girişimini başlatacaktı. 1541 yılına rastlayan bu ayaklanma tahta bir kez daha Şah Ali'yi getirme çabasıyla düzenlenmişti. Bunun için Ruslarla birlikte Safa Giray'a taarruz girişiminde bulunuldu. Ancak Kırım'dan gelen destekle beraber bu girişim bertaraf edildi. Lakin Kazan Hanlığı'nın kimseye boyun eğmeden kendi menfaatleri uğruna yaşayan bir devlet olması yolunda çalışan Safa Giray Han'ın tahtan azledilmesine uğraşılmaktaydı. Bu da hanlığın sonunu hazırlayan en önemli etken olmuştur. 1546 yılının ilk ayında hana karşı yeniden bir ayaklanma başlatıldı. Bunun neticesinde Safa Giray hanlıktan azledildi hatta kendisiyle birlikte gelen Kırım grubunun önemli bir bölümü de katledilmiştir¹⁷⁶.

Safa Giray'ın tahtan azledilmesiyle birlikte emellerine ulaşan Rus yanlıları Şah Ali'yi Kazan'a han yapmışlardı. Ancak ikinci kez tahta çıkan Şah Ali Kazanlıların temkinleriyle karşılaşmış, hanlık görevini alabilmesi için şartlar koyulmuştu. Bunlar şöyleydi; Şah Ali kendisine yapılmış kötülüklerin ve kardeşi Can Ali'nin intikamının peşine düşmeyecekti. Fazla bir kuvvetle Kazan'a gelmeyecekti. Ancak Rus muharriri onun şehre gelişinde yanında 3.000 Kasımlı ve 1000 Rus kuvveti bulunduğunu nakletmiştir. Gelen Rus komutan tarafından da güvenliği sağlanacaktı. Ancak Kazan devlet ricalinin şehre 100 Kasım Tatarından başka kimseyi almadıkları beyan edilmiştir.

Ancak Şah Ali hanlıkta Rus nüfuzundan sıyrılmış bir şekilde hareket etmemiş ve Kazan Hanlığı'nın değil Rusya'nın menfaatleri uğruna çabalamıştı. Yeniden hayal kırıklığı yaşayan Kazanlılar¹⁷⁷ tahtı Şah Ali'den kurtarabilmek için harekete geçti. Ancak durumun farkına varan ve çok müşkül durumda olduğunu anlayan Şah Ali canını kurtarmak için bir plan yapmıştı. Bu sıralarda hanlığa yeniden çağrılan Safa Giray Kırım ve Nogay birlikleriyle beraber Kazan'a doğru yola çıkmıştı. Şah Ali'nin ise kaçmak için az bir vakti bulunmaktaydı. Harekete geçen Şah Ali yaptığı planla Kazan ricalinin de katıldığı bir şölen esnasında Çura Bey'in muavenetiyle şehirden ayrıldı. Çura Bey tarafından İdil Nehrine kadar muhafızlığı yapıldıktan sonra buradan da Rus askerlerinin yardımıyla Vasilsurk kalesine ulaştı. Safa Giray ise Kazan tahtında üçüncü ve son kez olmak üzere taht sahibi oldu¹⁷⁸.

---

¹⁷⁶ Kurat, 1972, 178.

¹⁷⁷ Fahrettin, 2003, 151.

¹⁷⁸ Ahmerov, 2009, 124.

1546'dan 1549'a kadar Kazan tahtında yer alacak Safa Giray hanlıkta irtikâp sahibi kişileri bertaraf etmekle işe başlamıştı. Bunların kimisi cezalandırılırken kimisi de kaçarak kurtulmayı başardı. Karışıklıkların ardından Kazan şehri kendi benliğiyle baş başa kaldı. Lakin şehrin geçirdiği bu zor zamanlar hanlığa hem siyasi hem sosyal açıdan zarar vermişti. Bu vaziyetin atlatılabilmesi için belli bir müddet hanlığın sakin bir dönem geçirmesi gerekmektedir¹⁷⁹. Ancak bu pek mümkün değildi. Safa Giray'ı Kazan tahtında gören Ruslar Sviyaga Nehri'ne doğru yürüyerek birçok köyü ateşe verdi. Fakat Kazan ile Moskova arasında bundan sonra sulh ortamı oluşmuş ve Safa Giray'ın bir önceki yönetimindeki gibi dostluk siyaseti meydana getirilmişti. 1549 senesine gelindiğinde ise Kazan yeniden çalkalanmaya başlamış Kazan Han'ı apansız bir şekilde ölmüştü¹⁸⁰.

Kazan şehri ve Kazan Hanlığı'nın siyasi tarihi hakkın da verdiğimiz bu bilgilerden sonra asıl konumuzu teşkil eden Kazan Sultan'ı olan Süyün Bike hakkında ayrıntılı bilgiler aktara biliriz.

---

¹⁷⁹ Arat, 1977, 511- 512.

¹⁸⁰ Hudyakov, 2009, 97.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAZAN HANBIKESİ SÜYÜN BIKE

2. 1. Süyün Bike'nin Soyu

Kazan Hanbikesi Süyün Bike'nin soyu Nogaylara dayanmaktadır. Nogaylar¹⁸¹ Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin neslinden gelmektedir. Bu hanlık Altın Ordu Devleti'nin parçalanması ile ortaya çıkan hanlıkların en sonuncusudur¹⁸². Merkezleri kış için konakladıkları Saraycık şehri olmakla beraber¹⁸³ kurulduğu alan, Sırderya Nehri kıyısından başlayarak, Aral Gölü çevresini kapsayan ve Volga Nehri'ne kadar ilerleyen bölgeyi kapsamaktadır. Nogay Bey'i Yusuf Bey'in babası Musa Bey döneminde ve Yusuf Bey'in zamanında Volga Nehri'nin doğu kısmını kapsayan bu bölge "Nogay Ordası" olarak adlandırılmaktadır. Süyün Bike ise bu yörede hâkimiyet süren Mangıt- Nogayların soyuna dayanan Yusuf Bey'in kızıdır. Yusuf Bey'in yurt sevgisi ve milli hissi¹⁸⁴ yüksek bir kişilik olduğu da belirtilmektedir¹⁸⁵.

Süyün Bike'nin ismi kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Bunların bazıları kaynaklarda "Sambek" (Самбекъ), bazıları "Sumbek" (Сумъбекъ/Сумбекъ), bazıları "Simbek" (Симбекъ)¹⁸⁶, bazıları "Süyün-Bük" (СЮЮНЬ-Букъ)¹⁸⁷ ve bazıları ise "Süyün bek" (Сюнбекъ) şeklinde zikredilmiştir¹⁸⁸. "Sambek", "Sumbek", "Simbek" Süyün Bike isminin bozulmuş şekilleridir. Bizim burada kullanacağımız isim Süyün Bike şeklindedir. Bu isimlerden Süyün

---

¹⁸¹ Nogayları oluşturan hanlıklar arasında Kazan, Kırım, Astarhan, Sibir hanlıkları bulunduğu gibi, içlerinde Kıpçak Türklerinden olan Türk boyları da bulunmaktadır. Bunlardan en göze çarpanı Mangıtlar idi. Kazan'ın ve Astarhan'ın Moskova'ya bağlanmasından sonra bu hanlık Küçük Orda, Altın Orda ve Büyük Orda adıyla üçe bölünmüştür. Bkz. Ahmet Temir, "Nogay Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, C. I, s. 435.

¹⁸² Şehâbeddin-i Mercanî, *Müstefadü'l-Ahbâr Fi Ahvâl-i Kazan ve Bulgar*, (Çev.: Mustafa Kalkan), Ankara, 2008, s. 36, 37.

¹⁸³ Mehmet Alparğu, "Nogaylar", *TDV İA*, TDV Yayınları, 2007, C. XXXIII, s. 203.

¹⁸⁴ Yusuf Mirza'nın kişiliği, kardeşi İsmail Mirza ile aralarında sık sık muhalefet çıkmasına neden olmaktaydı.

¹⁸⁵ Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 30.

¹⁸⁶ Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *İstoriya o Kazanskom Tsarstve*, (Kazanskiy Letopisets), S. Peterburg, 1903, T. XIX, s. 69, 320, 392, 393; bundan sonra bu kaynağın PSRL şeklinde ki kısaltmasını kullanacağız.

¹⁸⁷ Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Kniga Stepennaya Tsarskogo Rodoskoviya*, S. Peterburg, 1912, T. XXI, C. II, s. 641; bu kaynağı PSRL şeklinde kullanacağız.

¹⁸⁸ Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Letopisniy Sbornik İmenuemy Patriarşiy ili Nikonovskoy Letopisey*, S. Peterburg, 1906, T. XIII, s. 184; bu kaynağı PSRL şeklinde kullanacağız.

Bike ismine en yakın olabilecek olanı ‘‘Süyün Bük’’ ve ‘‘Süyün Bek’’tir. Çünkü Süyün Bike sözü iki farklı kelimedenden oluşmaktadır. ‘‘Süyün’’ kelimesi sevinmek anlamından gelmektedir ve bu sevinmek kelimesinin ikinci şahsa göre çekilmiş halidir.

‘‘Bike’’ kelimesi ise ‘‘Bek’’ sözcüğünden gelmektedir. Yüce, yönetici, önder anlamına gelen ‘‘Bek’’, erkekler için kullanılmaktadır. Fakat eski geleneklerimizde hatun ya da sultan isimlerinin sonuna hem ‘‘Bek’’ hem de¹⁸⁹ ‘‘Bike’’¹⁹⁰ ifadesi eklenmekteydi.

Süyün Bike adının asıl halinin ise ‘‘Süyün Bek’’ (Сююнбекъ) olduğu Nogaylar ve 4. İvan’ın birbirlerine yazdığı yarlıklarda anlaşılmaktadır. Ancak ismin yazılışı ‘‘Süyün Bek’’ olarak görülmekte iken halk arasında ‘‘Süyün Bike’’ şekliyle münteşir hale gelmiştir. Bunun sonucunda Süyün ve Bike kelimelerinin yan yana getirilmesiyle oluştuğunu söyleyebiliriz¹⁹¹. Hikmet Doğan ise Süyüm Bike adlı eserinde, onun isminin verilmesini İslami kaidelere dayandırarak bu ismin Bike’nin kulağına 3 kez okunup konuldu şeklinde romanında işlemiştir¹⁹².

Süyün Bike gibi birçok han soyundan gelen sultan ve prenses unvanları taşıyan kız ya da eşler ülke siyasetinde etkin rol oynamaktadırlar. Fakat bazen bu sultanların hayatları siyasette doğuya oranla batıdan daha fazla oranda ülkelerin tarihlerinde belirsiz olabilmektedirler. Bunun nedeni ise batıda doğuya oranla kadınların tesirlerinin daha etkili görülmesiydi. Çünkü doğuda sultanların siyasete etkileri siyasi oyunlarla arka planda kalmaktaydı. Kazan hanbikesi olacak olan Süyün Bike de tarihte yerini etkin şekilde alacaktı¹⁹³. İlk olarak Kasım Han’ı Allahyar’ın oğlu Can Ali’yle bu adımı atmış olacak olan Süyün Bike, evlenecek çağa gelmiş güzel bir kız olarak Kazan’a Han olan Can Ali Han’a uygun görülmüştü¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Atlasi, 2004, 17- 18; M. F. Togay, ‘‘Sevim Bike’’, *Türk Amacı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yıl. 1, S. 1, Temmuz-1942, Ankara, s. 22.

¹⁹⁰ Bike kelimesi Kazan Tatarcasında ‘‘hanımefendi’’ olarak geçmektedir. Bkz. Mustafa Öner, *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 42.

¹⁹¹ Сююнбень, Сююнбекъ şeklinde de görülmektedir. Bkz. Nikolay Novikov, *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, S. Peterburg, 1793, T. VIII, s. 311, 334; Bundan sonra bu kaynağın PDRV şeklindeki kısaltmasını kullanacağız; Atlasi, 2004, 18.

¹⁹² Hikmet Doğan, *Süyüm Bike*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 29; Konumuzda ‘‘Süyün Bike’’ ismini kullanmamıza rağmen Süyün Bike ile ilgili yazılan edebi eserlerin orijinal isimlerinde yer alan halini kullandık.

¹⁹³ Hudyakov, 2009, 163.

¹⁹⁴ Atlasi, 2004, 18.

2. 2. Süyün Bike'nin Can Ali Han ile Evlenmesi

1516 senesinde Kasım şehrinde dünyaya gelen Can Ali, Altın Ordu hanlarının soyundan gelen Şeyh Allahyar'ın oğludur¹⁹⁵. Han olarak iki yaşında iken Kasım tahtına oturtulmuştur¹⁹⁶. Çok küçük yaşta han olan Can Ali Rusya'nın gözetiminde bulunmakta idi. Rusların atadığı Knezlerle ve onların istekleri doğrultusunda verilen tüm görevleri yerine getirmekteydi. Moskova'nın gözetiminde büyümesi nedeniyle III. Vasiliy'in istekleri doğrultusunda hareket etmekteydi. Bununla birlikte Rus tahakkümünün onun üzerinden hiç çekilmemesi Kasım şehrinin idaresini Rusların eline bırakılmış olduğunu da açıkça göstermektedir. Aynı zamanda bu durum ilerde hanlığının ve han olacağı yurdun tarihinde ciddi meselelerin meydana gelmesine neden olacaktı¹⁹⁷. Tüm bunlarla birlikte 1531 yılında Kazan Hanlığı'nda teşekkül eden karışıklık sonucunda Safa Giray Kazan tahtından indirildi¹⁹⁸. Ardından Can Ali Han Kazan tahtına çıkartılarak 29 Haziran 1531 senesinde cülus töreni düzenlendi¹⁹⁹.

“Kazanskaya İstoriya” adlı eserde Can Ali “mükemmel” tabiriyle nitelendirilirken yeni görevinde “yumuşak huylu, can almaktan çekinen, sakin” bir han olarak tasvir edilmektedir. Moskova'nın amacına uygun bir şekilde büyütüldüğünden, kendi öz benliğinden uzak, hür iradesini kullanabilen, kuvvetli bir kişilik değildi. Şayet yukarıda değindiğimiz gibi Can Ali'nin gençlik zamanında ki saltanat devri, Rus taraftarı, kendi çıkarlarının tefekküründe olan, mevki sahiplerinin elinde bulunmaktaydı²⁰⁰. Kazan'a han olduğu dönemde de Kazan'ın yararına olabilecek işler yerine zıttı bir tutum ile Rusya'nın menfaatine çalışmıştı. Hiçbir zaman hür iradesiyle hareket edemeyen Can Ali her zaman Rus Çar'ı III. Vasiliy'in yönlendirmesiyle hareket etmiştir.

Can Ali'nin boyunduruk altında olması hanlık hükümlerinin verilmesinde etkili olduğu gibi kiminle evleneceği konusunda da önemli bir yere sahipti. Bununla

¹⁹⁵ Velyaminov-Zernov, V. V, *İzsledovanie Kasimovskih Tsaryah i Tsareviç*, S. Peterburg, 1893, C. I, s. 155, 271; Hudyakov, 2009, 81; Fahreddin, 2003, 143.

¹⁹⁶ Hudyakov, 2009, 81.

¹⁹⁷ Velyaminov-Zernov, 1893, C. I, 269; Atlasi, 2004, 19; Acar, 2013, 203.

¹⁹⁸ Hudyakov, 2009, 80.

¹⁹⁹ Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Prodoljenie po Voskresenskomu Spisku*, S. Peterburg, 1859, T. VIII, s. 277; Hudyakov, 2009, 80; Atlasi bu tarihi 1532 olarak vermektedir. Bkz. Atlasi, 2004, 19.

²⁰⁰ PSRL, XXI, 41; Acar, 2013, 204.

birlikte Rus Çar'ının gücü 1533 yılında diplomatik hareketlilikle görülecek şekilde tezahür etti. Can Ali'yi evlendirmek için Nogay Ordası'ndan Yusuf Mirza'nın²⁰¹ kızı Süyün Bike uygun görülmüştü. Ancak bunun için Rus Çar'ının onayı gerekmektedir ve bunun üzerine 1533 yılının haziran ayında, bu istek III. Vasiliy'e ulaştırılmak üzere harekete geçirildi²⁰². 6 Haziran'da Kazan'dan Moskova Knyaz'ı III. Vasiliy İvanoviç'e elçi gönderildi. Bunlar Apay Oğlan, Otuçev'in kardeşi Kadiş, Kasım oğlu Knyazı Kutluğ Bulat ve Evtek'in bulunduğu bir heyetten oluşmaktaydı.

Tüm Kazan Hanlığı adına Rusya'ya giden bu heyet III. Vasiliy'den bu evliliğe müsaade edilmesi ve destek verilmesini istedi. Bununla birlikte "memleketin büyük meseleleri" de görüşülen bir diğer konu idi²⁰³. Can Ali'nin Kazan Hanlığı'ndaki mevkiini kuvvetlendiremediğini bilen ve onu oğlu olarak gören III. Vasiliy bu izdivaca onay verdi. Bunun yanı sıra Kazan Hanlığı ve Nogay Hanlığı'nın dünür olup yakınlaşmaları Rusya için muvafik değildi²⁰⁴. Ancak eski zamanlardan beri birbirleriyle savaşan bu iki Türk sülalesinin, aralarında kısa sürede sıcak bir ilişkinin olması muhtemel değildi. III. Vasiliy bunun farkındaydı ve bu yüzden bu evliliğin gerçekleşmesine izin vermişti. Moskova'ya giden elçiler Ağustos'un 10'un da Kazan'a doğru yol almış ve III. Vasiliy'in, Can Ali ile Süyün Bike'nin izdivacını tasdik ettiğini bildirmişlerdir²⁰⁵. Buna mukabil Nogay Bey'i Yusuf Mirza da bu evliliğe izin vermişti. Nitekim bu durum Nogay ve Kazan Hanlığı arasında elçilerin gidip gelmesine ve böylelikle aralarında bir barış ortamı oluşturulmasını sağlamış oldu²⁰⁶.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Süyün Bike (Sevim Bike) adlı eserinde elçilerin Nogay'a gelişini şöyle anlatıyor: Yusuf Mirza kızı Süyün Bike ile vatan meseleleri

---

²⁰¹ Mirza, Beyzade, soylu anlamına gelmektedir. Bkz. Öner, 2009, 195.

²⁰² PSRL, VIII, 282; Atlasi, 2004, 19.

²⁰³ Bu konu muhtemelen Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'na gelmesi itibari ile Rus Hükümetinin hanlık adına izleyeceği yolu ve bununla birlikte hanın üzerinde düşünülen konulardan bahsetmektedir. Bunun yanında kurulan akrabalıkların yaratacağı etkinin de bu konuların içinde olması muhtemeldir.

²⁰⁴ И князь велики яналеа (Can Ali) царя брата и сына своего пожаловаль, на ту волю дал ослободиль ему и Юусь мурзы нагайского дочь да себя взяти того ради, утобы земля казанскаа въ упокое была, да и земскихъ делехъ управу учиниль. PSRL, VIII, 282- 283; Hudyakov, 2009, 82

²⁰⁵ Atlasi, 2004, 19.

²⁰⁶ А Исуль, государь, Мурза за Яналеа царя (Казанскаго) дочь свою даль. Nikolay Novikov, *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, VII, S. Peterburg, 1791, s. 245. Bundan sonra bu kaynağı PDRV şeklindeki kısaltmasını kullanacağız.

hakkında sohbet ettiği bir zamanda Kazan elçileri Nogay Ordası'na gelmişler. Yusuf Mirza bu elçilerin ani ziyareti karşısında şaşırılmış ve karşılarında “el pençe” bir vaziyet almış. Gelen elçiler Süyün Bike'yi Sultan olarak Kazan şehrinde görmek istediklerini söylemişlerdi²⁰⁷ şeklinde anlatmaktadır.

Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'na gelin gitmesinde hem Kazan Hanlığı'nın hem Rusya'nın hem de Nogay Hanlığı'nın kendi mevcudiyetlerini güvence altına almak ve siyasetlerini yürütme gayeleri olduğu görülmektedir. Rızaeddin Fahrettin Rus hükümetinin bu evlilikteki amacından bahsederken III. Vasiliy'in Can Ali'nin Süyün Bike ile evliliğini zorunlu olarak kabul ettiğine dikkat çekmiştir²⁰⁸. Tabi III. Vasiliy'in bu evliliği tavgiz etmesinin bir diğer sebebi de Nogay Han'ı Yusuf Mirza'ya kendi yanına çekeceği düşünmesi idi²⁰⁹.

Hikmet Doğan, Süyün Bike'nin Can Ali ile olan evliliğinin Kazan beyleri tarafından tasarlandığını söyleyip olayı şu şekilde anlatmaktadır: Bu evliliğin gerçek sebebi Moskova hükümeti tarafından bilinmediğinden Can Ali ile Süyün Bike'nin izdivacına izin verilmiştir. Hatta Moskova hükümeti bu evliliğin gerçek amacını öğrenmeleri halinde bu izdivaca engel olacaktır. Ancak Kazan zümresi Süyün Bike'yi Kazan Han'ına istemeden önce teferruatlı bir şekilde düşünmüş, Kazan Hanlığına yakışır bir evlilik yapılmasını istemişlerdir. Bu izdivaca en uygun gördükleri isim ise Nogay Ordası'nda yaşayan ve ünü Ordasını aşmış akıllı ve güzel yüzlü Süyün Bike idi. Can Ali'nin Süyün Bike'ye hayran olup onun sözünden çıkmayacağını düşünerek Süyün Bike'yi istediklerini²¹⁰ yazmıştır. Fakat Moskova Hükümeti Kazan devlet ricalinin yapmaya çalıştığı bu hamleyi tahmin etmiş olması muhtemeldir. Zira Can Ali'nin daima yanında görevlendirdikleri ve her şeyi danıştığı bir Rus Knez'i bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Moskova'nın içerde oynadığı düşmanca politikalarda göz ardı edilemez. Bu politikalarla hem Kazan Hanlığı hem de Nogay Hanlığı kendi içinde anlaşmazlıklar yaşamaktadır.

---

²⁰⁷ Nevruzhan'ın bu eseri tarihi kaynaklar çerçevesiyle şekillendirilerek anlatılmıştır. İlğaz Vahap Nevruzhan, *Süyüm Bike (Sevim Bike)*, Burak Yayinevi, İstanbul, 1984, s. 25- 27.

²⁰⁸ Fahrettin, 2003, 144.

²⁰⁹ PDRV, VIII, 142

²¹⁰ Doğan, 2005, 98.

Bu durumun Kazanlılar tarafından görünen sebebi ise Rusya'nın düşmanlığına karşı Nogay yurdunun desteğini almaktı. Nogay Han'ı Yusuf Mirza tarafından bu teklifin kabul edilme nedeni ise onun kızına olan güvenciydi²¹¹.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'ye Can Ali ile evlenmesi haberinin verilişini şu şekilde anlatmıştır: Yusuf Mirza öncelikle Süyün Bike'ye saygı göstererek ona güzel bir haberle geldiğini söylemiş. Onun artık Can Ali Han'ın nişanlısı olduğunu belirtmiş. Ardından da kendi yurdu ile kardeş yurtlarının Altın Orda'nın mirasçıları olarak dağıldıklarını ve onların birer birer yok olmakta olduğunu altını çizmiş. Bununla birlikte Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'ye olayı anlatışını şöyle işlemiştir;

“(…) *Belki seni feda ediyorum, biliyorum, çocuk omuzların onu kaldıramayacak kadar zayıf, güzel kafan o şerefli tacı taşıyamayacak kadar küçük. Fakat her şeye rağmen senden bu vazifeyi bekliyor, muvaffak olacağını umuyorum. Zaten Rus desteğiyle tahta çıkmış olan han, kendisi gibi bir kız alsa idi, Kazan Hanlığı mahvoldu demektir. Hâlbuki şimdi vazife değişti, han o, ise hatun sensin. Senin babanın çizdiği izden, türenin gösterdiği çizgiden ayrılmayacağını biliyorum. Buyruk hanın yarlık onun fakat düşün ki bu buyrukları veren hatunu, akıllı hatun ne ister de hana yaptıramaz ki. Hele senin gibi arkasında Nogay Ordası bulunan bir hatun. Yeter ki sen istediğini ve istemesini bil. Haydi kızım bana söz ver, çocukluktan vazgeç, bu işi nasılsa kabule mecbursun. Fakat ben istiyorum ki sen kendi arzunla, isteğinle kabul edesin. Sevim Bike'nin ölünceye kadar bu uğurda çalışacağıma, vatanımın selameti, milletimin saadeti için icap ederse ölmekten ve öldürmekten çekinmeyeceğime, sizin başınız üstüne yemin ederim. Yeter ki bu küçük kurban, koca ülkeyi mukaddes ülküyü kurtarmaya kâfi gelsin*”²¹² şeklinde anlatmaktadır. Yine Doğan da özetle bu olayı Türk soyundan gelen ama Rus geleneğine göre yetişmiş bir han olduğu fakat Kazan'ın kurtuluşu söz konusu olduğundan Süyün Bike bu konuya karşı çıkmadı²¹³ şeklinde anlatmıştır.

---

²¹¹ Yusuf Mirza'nın bu yarlığında kızını Can Ali'ye verdiğini ve onu özelliklerle öğretildiğini yani vatani duygularla büyütüldüğünü anlayabiliyoruz. PDRV, VIII, 142.

²¹² Nevruzhan, 1984, 27- 32.

²¹³ Doğan, 2005, 108-111.

Nitekim Yusuf Mirza Süyün Bike'nin Can Ali'yi Rus etkisinden kurtararak onun vatani duygularını harekete geçirebileceğini düşünmekteydi²¹⁴. Aynı zamanda Rus Çar'ı III. Vasiliy Kazan'ın sükûnet içinde kalmasını istediğinden bu evliliğe müsaade etmiştir²¹⁵.

A. L. Karan, Nogay'dan ayrılan Süyün Bike'yi şöyle anlatmaktadır:

“Süyüm Bike üstüne appak çiçekler kiyingen.
Başına zenger çeçkeli ak kişmir şel ürtüngen.
İteği art yakta uzun cirlerde sûrerirlik...
Bu çerice selam birû, tüptüz katıp turalar.
Süyüm Bike şu vakıt hanbikkeliğin anğladı...
Halıkka rehmet okugaç, arba yolga yürüdü.
Arba kuzgalıp kitkende mezin azan okudu.
Ortalıkını gürletti okulgan tekbir tulkunu.
Halıkning br avuzdan tekbirleri yangğıradı...
İki abzısı oturdu Süyümbike yanına.
Alar da subay bulup kittiler Kazan hanına.
Yusuf mirza atka mingen kumandanning yanında...
Ayrılanganda Süyümbike kucakladı etisin’’²¹⁶.

Süyün Bike'nin üstünde çiçekli bir elbise başında mavi bir şal var. Elbisesinin eteği uzun arkası yerlere sürülüyor. Süyün Bike'yi gören halk selama durunca Hanbike'liğini işte o zaman anladı. Kendisi de halkı selamlayarak at arabasına doğru yürüdü. Bu esnada ezan okunuyor hak tekbir getirerek her yeri inletiyordu. Halkın tebrikleriyle ve arabada iki yanında subay bulunarak Yusuf mirza önderliğinde Kazan'a doğru yola çıktılar diyordu.

Süyün Bike'nin Nogay yurdundan Kazan'a gidişini ise Ilgaz Vahap Nevruzhan büyük bir şaşaalılıkla şöyle kalem almıştır:

---

²¹⁴ PDRV, VIII, 142; İlyas Kamalov, “Tatar Prensesi Süyüm Bike ve Kazan'ın Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi”, *Avrasya Fatihi Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 137.

²¹⁵ PDRV, VIII, 282; Hudyakov, 2009, 82.

²¹⁶ A. Lebib KARAN, *Süyümbike Han ve Anıñ Turmuşu Hem Tüşünceleri*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1963, s. 56-57.

“Sevimbike'nin çeyiz hazırlığı günlerce devam etti. Odalar dolusu kızlar bitçiler, diktiler, ördüler, işlediler. Atların altın kaplamalı koşum takımı, herkesin nazarı dikkatini celp etti. Ufak altın çiçeklerin orta yerine kırmızı yakut yerleştirilerek yapılmış olan bu takım, hakikaten gözleri kamaştırarak kadar yüksek san'at eseri idi. Geniş sahayı binlerce erkek ve kadından müteşekkil kalabalık doldurmuştu. Seyirciler sessiz, gözler nemli idi. Bike arabaya binince nemler yaş oldu, ortalık hıçkırıklara boğuldu. Ülkü yolunda sonsuz fedakârlığa kalkışan küçük kurbanın meş'um istikbalini hissetmiş gibi ağlıyordu. Verilen işaret üzerine daha önceden hazırlanmış olan mevkie müezzin çıktı, yüksek fakat hazin bir sesle ezan okumaya başladı. Bir taraftan ezan okunuyor, diğer taraftan halk hıçkırıyor, asker borusu veda havasını çalıyordu. İşte böyle halkın bikesi baba ocağından ayrıldı. Süslü araba, askerin açtığı kalabalığın arasından yavaş yavaş ilerliyor, o ilerledikçe feryat fıgan göklere yükseliyordu.”²¹⁷ diyordu.

A. L. Karan Süyün Bike'nin Kazan'a gelişini şöyle anlatmaktadır:

“Kumandan bir künlük yoldan Kazanga at çaptırdı.

Hanga haber birdi hem de karşılauga çakırdı...

Anda muzik oynaydır hoş kilding hanbike dip.

Cangali han yasatkan (yapmış) hanbikege bu marışını...

Cangali han anda kilip mengen atından ingen...

Kumandan hanbikenini Hanga tabatın yürüttü.

Cangali han da anıng unğ kolunu tutup öptü”²¹⁸.

Kazan şehrinde halk Süyün Bike'yi karşılamak için hazırlandı. Can Ali Han da Süyün Bike'yi karşılamak için beklemekteydi. Can Ali'nin Süyün Bike için yaptırdığı marş hanbike geldiğinde çalınmaya başlandı. Can Ali Han atından inerek Süyün Bike'nin sağ elini öptü diyordu.

Muzaffer Kaya piyesinde Süyün Bike ile Can Ali'nin nikâh merasimini şu şekilde işlemiştir: Süyün Bike'nin tacı halkın önünde Şeyhülislam tarafından verilmiş ve ardından Süyün Bike Kazan halkına yemin etmişti. “Kazan ulusuna yaraşır bir şekilde han olacağıma, halkın çıkarımı her şeyden üstün tutacağıma ve gerektiğinde, bu yolda severek canımı vereceğime huzurlarınızda ant içerim.”

²¹⁷ Nevruzhan, 1984, 40-43.

²¹⁸ Karan, 1963, 59.

şeklinde anlatmıştır²¹⁹. Ayrıca bu eserde Süyün Bike “Türk Milletinin anası” olarak nitelendirilmektedir²²⁰.

R. Batulla eserinde, Süyün Bike'nin Kazan'da yaşaması için iki ev yapıldığını bu evleri taştan ve tuğladan olmak üzere iki ayrı bina halinde inşa edildiğini yazmıştır. Birinci evin esas kısmı taştan, devamı kırmızı tuğladan yapılmıştı. Burası kabuldani yani padişah sarayının benzeri idi. İkinci kısım ise çamdan yani ahşaptan yapılmıştı. Böylelikle Süyün Bike ülke işleriyle, bahçe meseleleriyle doğrudan yol gösterici oldu²²¹ şeklinde eserinde işlemiştir.

Süyün Bike'nin işlendiği bazı romanlarda Can Ali'nin görüntüsü hakkında bilgisi olmadığından bahsederken²²² bazıları onu hiç merak etmediğini²²³ bazıları ise Yusuf Mirza'nın kendisini bilgilendirdiği şekilde²²⁴ anlatmışlardır.

A. Lebib Karan, Can Ali'yi şu şekilde tasvir etmektedir:

“Kazan Han'ı uzunca boylu, yüzü yabık kûrne.

Kara kaşlı, kara kûzli, kara mıyığı burma.

Başında kınır (eğik) karakûl br börük bar.

Üstünde zenger atlastan tegelgen bişmeti tar.

Anıñ üstünde zenger pustaudan inğselik tura...

Ayagında yaltırap tura rugandan br itik’’²²⁵.

Can Ali uzun boylu, ince yüzlü, kara kaşlı kara gözlü, burma bıyıklıdır. Han'ın üstünde mavi setenden dikilmiş dar bir kaftan onun üstünde de mavi renkte genişçe bir giysi ayağındaysa koyun keçesinden yapılmış parlak bir ayakkabı olduğu şeklinde betimlenmektedir.

---

²¹⁹ Muzaffer Kaya, “Kazan Melikesi Süyün Bike”, *Tragedya*, Erenköy- İstanbul, (Basım yılı yok), s. 4.

²²⁰ Bu eser 1968 yılında ‘Türk Kültürü Derneği’ dergisinde birincilik ödülü kazanmıştır. Ayrıca Süyümbike Dergisi'nin 1999 yılı eylül sayısında ayrıntılı bir basımı da çıkartılmıştır. Muzaffer Kaya'nın bu eseri yazmasına vesile olan sebebi şöyle aktarılmaktadır: Süyümbike hakkında okuduğu bir yazıda ‘kalbimi anlatılmaz bir acı hissi kapladı’ diyor. Bu his eserin yazılmasına vesile olmuştur. Bkz. Saime İbrahimova, “Söyimbike’ Dergisinde Söyimbike Hanbike Teması: Türk Edebiyatına Müracaat”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 264.

²²¹ Batulla, 2001, 237.

²²² Nevruzhan, 1984, 45.

²²³ Sultan Şemsi, “Kurbanbike”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 217.

²²⁴ Doğan, 2005, 110- 126.

²²⁵ Karan, 1963, 59-60.

Ilgaz Vahap Nevruzhan ise Can Ali'yi tarif ederken şöyle anlatmıştır: Can Ali ne çok yakışıklı ne de çirkin biridir. Onun esmer teni, ak renkli, enli çehresiyle uyumluğunu da vurgulamış olup boylu poslu, iri yapılı, görkemli biri idi²²⁶ söyler.

Bu evlilikle birlikte Kazan Hanlığı'nın en sevimli ve cesur kadınlarından olan Süyün Bike tarihin altın sayfalarında yerini alacaktı. Ulusal ananeleri güçlü olan babası Yusuf Mirza'nın yanında çocukluktan genç kızlığa kadar yaşadığı için, günümüz tabiriyle 'Milli Türk Ruhu' damarlarına işlenmişti²²⁷.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, Süyün Bike'nin Han ile ilk karşılaşmasında onların birbirlerine karşı kibirli bir hal içinde olduğu düşüncesini yazdı. Hatta öyle ki Can Ali'nin bu düşüncesi dillere destan olmuş Süyün Bike'nin güzelliğinin farkına varmasına bile engel olduğunu söylemekteydi²²⁸.

Süyün Bike Can Ali Han ile evlendiği zaman 17 yaşında idi. Ancak siyasi amaçlarla yapılan bu nikâh Nogay kızı Süyün Bike'de sevgi uyandırmamıştı²²⁹. Can Ali'nin ise Süyün Bike ile evlendiğinde kaç yaşında olduğu yönündeki bilgiler farklılık göstermektedir. Örneğin; Kamalov, Can Ali'nin de Süyün Bike ile evlendiği zamanki yaşını 17 olarak vermektedir²³⁰. Bazı kaynaklarda ise Can Ali'nin Kazan'da hanlık yapmaya başladığında yaşının on beş olduğu zikredilmektedir²³¹. Ancak bu yaşı göz önüne alırsak O, Süyün Bike ile on altı yaşındayken evlenmiş olacaktır. Hanlığı üç yıl, evliliği de iki yıl süren Can Ali'nin buna göre öldüğü zaman ki yaşı da on sekizi bulmaktadır. Bu bilgilerin doğruluğu tartışılır. Çünkü 1506 yılında Kazan'a karşı harekete geçen atlı birliklerin sağ kol komutanlığını Can Ali isimli bir kişi idare ediyordu²³². Bu şehzade bir süre sonra karşımıza Süyün Bike'nin eşi olarak çıkan kişi olması muhtemeldir. Şayet bu doğrultuda hareket edersek Can Ali'nin Kazan'a Han olduğu zaman ki yaşı olgunluk çağına denk gelmiş olacaktır. Atlasi Can Ali'nin yaşını "elmanın olgununu ayı yer" atasözüyle tasvir etmektedir²³³. Şayet bu bilgilere göre Can

---

²²⁶ Nevruzhan, 1984, 45.

²²⁷ Kurat, 1972, 176.

²²⁸ Nevruzhan, 1984, 46.

²²⁹ Hudyakov, 2009, 82.

²³⁰ Kamalov, 2007, 136.

²³¹ PSRL, XIX, 259; Velyaminov-Zernov, 1893, C. I, 271.

²³² Velyaminov-Zernov, 1893, C. I, 271.

²³³ Atlasi, 2004, 21.

Ali'nin Kazan tahtına geçtiğinde ve Süyün Bike ile evlendiğinde yaşının bir hayli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Rus Knezlerine Can Ali tarafından ilk kez tanıtılacak olan Süyün Bike'nin, han ile kendi tavırları arasındaki büyük farklılığın farkına vardığı dediği olayı şu şekilde anlatıyor: Han Rus temsilcileri karşısında kendini küçük görüyordu. Süyün Bike onun sergilediği tavrın tam zıttı bir tavır ile onların karşısında “ecdadına layık Türklüğe yakışır vakur bir tavır” takınmıştı. Durum böyle iken hanbikeden etkilenen Knezler ona büyük bir saygı göstermişlerdi. Hatta Vasiliy'in bu izdivaca izin vermesiyle yaptığı bu yanlışın çok büyük bir sonuç doğuracağını anladılar diyordu²³⁴. Muzaffer Kaya da aynı konu üzerinde durarak Rus Knez Pinkof ve Morozof'un Süyün Bike'nin hali ve tavrına hayran olduklarını yazmıştır. Kaya, Can Ali'nin ise hanbikenin güzelliği karşısında direnmesinin zor olacağını da eklemektedir²³⁵.

Ilgaz Vahap Nevruzhan knezlerin Rusya'ya Süyün Bike hakkında gönderdikleri haberleri şöyle anlatıyordu: Süyün Bike küçük bir kız çocuğu yaşında fakat bilgisinin yaşının çok üstünde olduğunu ve söz söyleme yeteneğinin de çok gelişmiş olduğunu belirtmişti. Onun kendi zamanına göre vatan millet duygusuyla coştüğünü hatta Türk soyundan gelmeyenleri hakir gören, sadece Türk ulusunun büyük bir millet olabileceğini anlatan bir edasının olduğu şeklinde²³⁶ kaleme almıştır.

Karan ise Süyün Bike'nin Türklük sevgisini şöyle anlatmıştır:

“Süyümbike muna şunday br atanıñ balası!

Hiç şiksiz atası kibik (gibi) bulgan anıñ anası.

Süyümbike urus düşmanı, çın tatar, milletçi!”²³⁷

Süyümbike ulu bir atanın çocuğu ve onun gibi bir annenin kızısın, Süyüm Bike Rus düşmanı, saf tatar milliyetçisi şeklinde işlemiştir.

Kazan'a Sultan olarak gelen ve Nogay Ordası'nda olduğu gibi burada da kendi inanç ve görüşlerinden vazgeçmeyen Süyün Bike'yi halk sevmiş idi. Lakin Can Ali yetiştiği Rus terbiyesinden hiçbir surette taviz vermemekteydi. Nitekim

---

²³⁴ Nevruzhan, 1984, 48.

²³⁵ Kaya, a. g. e., 6.

²³⁶ Nevruzhan, 1984, 48.

²³⁷ Karan, 1963, 5.

Kazan halkı hanlarını seviyor gibi görünse de onunla sürekli ihtilafa düşüyorlardı. En küçük sorunlarda bile sinirlenen, kavga edebilen, çatışabilen bir ulus olan Kazanlılar aralarında bir emniyetsizlik ve güvensizlik ortamı meydana getirmişti. Fakat Can Ali halk arasındaki bu geçimsizliği bertaraf edecek, halka faydalı olabilecek maslahatlar yapmıyordu. Rusların buyruğundan dışarı çıkmayı ve hana yaraşır şekilde davranmayı, huzursuz olan halkı gittikçe tedirgin etmekteydi²³⁸.

Hanlığın yönetimini elinde bulunduranların Rus yanlısı olması halkın yanı sıra Süyün Bike'yi de kaygılandırmıştı. Süyün Bike Can Ali ile evleneceğini duyduğunda ondan hoşlanmasa bile siyasal nitelikli bu nikâha rıza göstermişti. Bu evliliği kabul etmekteki görevi öncelikle Can Ali Han'ı özüne döndürmek yani onun bir Türk olduğunu ona hatırlatmaktı. Zira Süyün Bike'nin evliliğinin gerçekleştiği zamanlar Türk kardeşliğinin yavaş yavaş ayrıldığı, Ejderhan Hanlığı'nın son dönemlerini yaşadığı, Kazan Hanlığı'nın ise yıkılmak üzere olduğu bir döneme rast gelmekteydi. Amacı ise Kazan, Ejderhan ve Kırım hanlıklarını birleştirmek, Altınordu Devletini ihya etmektir. Evlendiği bu küçük yaşında bu ciddi meseleler onun gündeminde idi²³⁹.

Bu evlilikle iki kardeş ulus olan Kazan ve Nogay hanlıkları arasında kurulan akrabalık ilişkileri onların birbirlerine daha sıcak davranmaları için aralarında yavaş yavaş bir bağ kurulmasına vesile olmuştu. Bununla birlikte yukarıda bahsettiğimiz bu iki ulus arasında haberleşmeler ve alışverişler başlayarak tarihlerinde birbirlerinden pek hoşlanmayan iki hanlık olarak yazılan bu yurtlar şimdi aralarındaki buzları eritmeye başlamıştı. Ancak bu münasebetler yeterince güçlü değildi. Şayet hiçbir vakit yan yana göremediğimiz bu hanlıklar, bu evlilikle de tümüyle yakın olmalarının öngörülemez olduğunu belirtmiştik²⁴⁰.

Bunun yanı sıra dış müdahalelerle Kazan Hanlığı'nın içine giren Moskova Knezleri ise Kazanlılar tarafından korunmaktaydı. Kazan Han'ı Moskova Knezine hanlıkla ilgili bilgiler vererek Çar'ı eğlendirmekteydi. Şayet Moskova Knezleri ve Nogay hanları birbirleriyle zaman geçirmiş kişilerdi. Özellikle Yusuf Mirza'yı iyi

---

²³⁸ Atlasi, 2004, 20.

²³⁹ Ayten Dirier, "Rus Çarı'na Kafa Tutan Türk Kadını", *Yıllar Boyu Tarih*, C. 8, S.1, Y. 4, Ocak 1982, İstanbul, s. 14; Naile Binark, "Tarihin Meşhur Türk Kadınlarından Kazan Melikesi Süyüm-Bike", *Türk Kültürü*, S. 64, Yıl VI, Şubat 1968, Ankara, s. 227; Togay, 1942, s. 27.

²⁴⁰ PDRV, VII, 245; Atlasi, 2004, 19- 20; Gülçin Çandarlıoğlu, "Kazan Melikesi Süyün Bike", *Tarih Mecmuası*, Yıl. 2, C. 2, S. 8, Eylül 1966, İstanbul, s. 87.

tanıyorlardı. Ve Yusuf Mirza'nın muhataralı bir kişi olduğunu biliyorlardı. Böylece Süyün Bike babası gibi mukavim bir Sultan olmuştu. Zira Süyün Bike halkını çok seviyordu. Onun yaratılışı böyle idi ve bu şekilde yetiştirilmişti. Bununla birlikte Süyün Bike Kazan'a gelir gelmez idare işleriyle ilgilenmeye başlamıştı. Eşi Can Ali'nin mukavemetsizliğine ve her şeyi Moskova knezlerinin rızasına göre yapmasına öfkeleniyordu. Devlet işlerinin Rus elinde bulunmasına razı gelmiyordu. Vatanını seven Süyün Bike Kazan'ın geleceği için Moskova'nın nüfusunu bitirmeyi hedeflemiş idi²⁴¹.

Bu nedenle O, Can Ali Han'ın Kazan'daki siyasi etkisini bertaraf etmeyi planladı. Bununla birlikte Kazan halkı arasında artık hana karşı başkaldırıları başlamış bulunmaktaydı. Akabinde Can Ali Han Kazan tahtından gizlice azledildi. Lakin bu azledilişte Süyün Bike'nin etkisinin olduğu ya da etkisinin olmadığı yönünde bilgiler bulunmamaktadır. Şayet Kazan için yararlı olmadığından bahsedilen Can Ali ile, Süyün Bike'nin istekleri farklı idi²⁴². Bu sebepten ötürü eşi Can Ali ile uyuşamamıştı. Bunun yanı sıra Can Ali'nin de Süyün Bike'yi sevmediği kaynaklardan anlaşılmaktadır²⁴³.

Kazan Han'ının memleketi tek başına idare edemediğine değinmiştik. Yönetim ise hükümetin elindeydi. Bu görevi Can Ali'nin vasisi (naip) vasfiyla Gevherşad deruhte ediyordu. Soyu Kazan kurucularından Uluğ Muhammed'e dayanan Gevherşad hatun, devletin idaresinde bulunan Kırım zürriyetinden razı değildi. Politik mücadelelerin içine orta yaşlı geçmiş yani 50 yaşlarından sonra girmişti. Naiplik dönemi bittikten sonra da Kazan Hanlığı'nın son devirlerine kadar yönetimle ilişkisini kesmedi. Ayrıca Moskova yönetimi Kazan ile olan yazışmaları sadece han namına değil aynı zamanda da Gevherşad adına da yapmaktaydı²⁴⁴.

Mösegiyt Habibullah, Ahiretler adlı eserinde devlet ileri gelenleri ile Süyün Bike'nin Can Ali Han'a nasihat etmesini, onun Rus politikasından geri dönmesi için ikna etmesini istemişlerdi²⁴⁵ diyordu. Ilgaz Vahap Nevruzhan Yusuf Mirza'nın Can Ali'yi yolundan döndüremediği takdirde Süyün Bike'ye verdiği nasihatini şöyle

---

²⁴¹ Şehit Ahmediyev, "Meşhur Hatunlardan Söyimbike", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintik*, Kazan, 2001, s. 48.

²⁴² Ahmediyev, 2001, 48.

²⁴³ Kurat, 1972, 176.

²⁴⁴ Hudyakov, 2009, 81.

²⁴⁵ Mösegiyt Habibullah, "Ahiretler", Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintik*, Kazan, 2001, s. 239.

anlatmıştır: Can Ali'yi ahlaken iradesiz bir kişilik olarak verip Süyün Bike'nin güzelliğiyle onu kendine bağlamaya çalışmasını öğütlemişti. Şayet bu yolla başaramazsa o zaman Kazan beylerinin gücünü kendi yanına çekmesini ve orada kendisine yardımcı oluşabilecek kişilerin isimlerini vererek onlarla irtibata geçmesini²⁴⁶ söylemişti.

Hikmet Doğan bu olayı şöyle işlemiştir: Süyün Bike Can Ali Han'a yokluğu ile gözdağı vermekteydi. Hissiz ve sert biri olan han, ay parçası görünümlü bu kadın karşısında tedirginleşmekteydi²⁴⁷ şeklinde ifade eden Doğan, hanın kişiliğini burada da yermekteydi.

Ilgaz Vahap Nevruzhan ise Kazan'ın önde gelen beylerinin ve mirzalarının bir araya gelerek han için hanbikeden hem Yusuf Mirza'nın öfkeli olmasından hem de Moskova'nın savaşa girişeceğinden çekinmelerinden hanın eşi aracılığıyla ona öğüt verilmesini istedikleri²⁴⁸ şeklinde bu meseleyi kaleme almıştır.

Süyün Bike'nin zeki, müdebbir, çabalayan, mücadeleci özelliklere sahip olması onun Rus yanlısı olan Can Ali'nin arzuları doğrultusunda hareket etmesini önlüyordu. Böylece Rus Çar'ının işlerini yapmayı da kabul etmiyordu. Bunun neticesinde harekete geçen Süyün Bike Kazan'ın devlet hayatında yer almaya başladı. Gittikçe gayretleri daha çok kuvvet kazanan Süyün Bike Kazan'ın çatışan gruplarını bir araya getirdi. Şayet Kırımlılarla çatışan zalim bir kişilik olarak bilinen Bulat Bik'in bu topluluk arasında yer almasını sağlamıştır²⁴⁹. Kazan tahtında ise gerçek nitelikte bir han yoktu. Can Ali cesaretsizliğinden dolayı hanbike'nin görüşündeki grubun değil de Rusların istekleri doğrultusundaki zümrelerin düşüncesinde hareket etmekteydi²⁵⁰.

Nitekim Can Ali kökenlerinin dayandığı töreyle, yetiştirildiği gelenek ve görenekle karşı karşıya kalmıştı. Zira Kazan Han'ı olmuş ama hamisi olamamıştı. Bu yüzden Can Ali yalnızca Kazan ahalisi tarafından değil eşi Süyün Bike tarafından da sevilmiyordu. Şayet o zamanın Rus devlet arşivlerinde yer alan belgelerde Süyün Bike'nin handan nefret ettiği açıkça görülmektedir. 1535 yılında Nogay yurdunda yaşayan Rus elçisi Daniil Gubin tarafından yazılıp 26 Eylül 1536

---

²⁴⁶ Nevruzhan, 1984, 39.

²⁴⁷ Doğan, 2005, 137.

²⁴⁸ Nevruzhan, 1984, 67- 70.

²⁴⁹ Fahrettin, 2003, 146; Kamalov, 2007, 137.

²⁵⁰ Fahrettin, 2003, 146.

tarihinde Moskova'ya gönderilen mektupta, Süyün Bike'nin eşi Can Ali'yi sevmediği açıkça belirtilmekte idi. Bu mektup Süyün Bike tarafından babası Yusuf Mirza'ya gönderilmiştir. “Yusuf’un Kazandan kızı olan Can Ali’nin eşi yazdı. Ve Yusuf’a söylüyorlar ki, O Can Ali Han’ı sevmiyor. Bunun üzerine Hükümdar Yusuf, büyükelçilerini, kızını verdiği Can Ali Han’ı Kazan’dan sürgün etmek üzere Kazanlı beylere gönderdi. Kendi elçisi Barak Bey’i de onlarla haziran ayında (günü silinmiş) gönderdi. Nogay yurduna gelen Buharalı misafirleri ve Nogaylı birçok kişiyi de onların beraberinde gönderdi” şeklinde idi²⁵¹. Bu uğurda Kazan yurduna giden Nogaylı grup, Kazan halkı arasında siyasi çatışmalar çıkararak, devrim olaylarının içine girmiştir. Böylelikle Can Ali Han’ın azledilip, öldürülmesinde etkili olacaktır²⁵². Lakin Yusuf Mirza’nın böyle bir yola başvurmasına gerek yoktu. Zira han Kazanlıların düşmanlığını kazanmıştı²⁵³.

1533 yılında Süyün Bike'nin de Kazan Hanlığı'nda olduğu dönemde ciddi meseleler meydana geldi. Bunlardan en elzemi 1533 yılının aralık ayında Rus Çar'ı III. Vasiliy'in ölmesi idi²⁵⁴. III. Vasiliy'in ölmesi Kazan şehrinde ve Rus ülkesinde hareketlenmelere ve komşular arasındaki münasebetlerin tadil edilmesine neden olmuştu. Bunun üzerine Kazan Hanlığı Rusya ile sulh görüşmelerini yenilemek için Moskova'ya bir heyet gönderdi. Bu heyet Can Ali Han tarafından gönderilen Huda Oğlan, Burnak Beg ve Hoca Ahmet Bahşi'dan müteşekkil bir gruptu. Ancak bu görüşmeler hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır²⁵⁵. Nitekim III. Vasiliy'in yerini Elena Glinskaya hükümeti almıştı. Bu tadilin etkileri Türk yurdunun lehine gerçekleşirken Rusların da aleyhinde gerçekleşmişti. Değişim etkilerinin hemen görülmesi ile Rusya'nın Kazan'da sözcüleri olarak bulunan knezler yetkilerini kaybetmişlerdi. Bununla birlikte Rus karşıtı grup milli fırka, Kazan'da tekrar otoriteyi ele almaya başladı. Nogay Hanlığı ile tecim çıkarları olanlar Kazan'a geldi²⁵⁶. Hükümetin önemli ellerinden olan Gevherşad da yurdun içinde bulunduğu bu karışıklığa ilgisiz kalmadı. Hanlığı Rusya'nın elinden

---

²⁵¹ А къ юсююу государь, ис казани дочь прислала яналева царица сказывають государь, яналей царь ее не любишь. И юсююъ, государь, сказывають послалъ х казанскимъ княземъ, утобы яналея царя с казани сослалы, а дочь его сму отдали. А князь государь, в казань послалъ посла своего барака июня в (?) день. А снымъ, государь, гости бухарские и нагайские многие пошли в Казань. PDRV, VII, 287; Hudyakov, 2009, 82.

²⁵² Acar, 2013, 207.

²⁵³ Kamalov, 2007, 137.

²⁵⁴ Hudyakov, 2009, 82.

²⁵⁵ PSRL, VIII, 286- 287.

²⁵⁶ Hudyakov, 2009, 83.

kurtarmak için kendi tefekkürleriyle yönetimi idare etme amacına yöneldi. Hal böyleyken Rus yanlısı grup halkın milli tefekkürüne karşı gelemedi. Böylece Rusya'nın entrikalarından ve boyunduruğundan usanmış grup halkın yanına geçti. Bunun üzerine Rus Vakanüvisi, başta Gevherşad, Bulat Bey olmak üzere tüm Kazan ahalisinin Büyük Knez İvan Vasiliyeviç'e ihanet ettiklerini yazmaktadır²⁵⁷.

Kazan Hanlığı'nda değişen bu siyaset vakanüvisin belirttiği gibi ihaneti meydana getirmişti. Şayet Kazanlılar yeni Moskova hükümetine sadık olacaklarına dair bağlılık yemini etmelerine rağmen yeminlerini bozarak yeniden Kırım grubunun güçlenmesini sağlamışlardır. Böylece Can Ali yerine Safa Giray'ı Han yapmak isteyerek Rus hükümetine karşı gelmişlerdi. Moskova yönetiminde meydana gelen bu boşluktan da yararlanarak hanları Can Ali'yi 1535 yılının 25 Eylül'ünde şehir dışına çıkartarak Kazan nehri civarında bertaraf edip Moskova'ya ihanet etmişlerdir²⁵⁸. Bu durumun yaşanmasında IV. İvan'ın küçük yaşta olması da çok etkili olmuştur. Onun yanında bulunan Rus taraftarı kişiler de öldürüldü. Fakat bunlardan bazıları kaçıp kurtulmayı başarmıştı²⁵⁹.

Togay, Can Ali'nin Süyün Bike için anlamını şöyle kaleme almıştır: Can Ali Han ne Süyün Bike'nin istediği gibi bir eş ne de Kazan halkına yakışır bir han olmuştur. Rus emri altında halkının refahı ve huzuru için uğraşmayan Can Ali'yi milliyetçiliği uğrunda gözden çıkardı²⁶⁰ şeklinde anlatmıştır. Ilgaz Vahap Nevruzhan ise, yaşamının son zamanlarındaki vaziyetini şu şekilde anlatmıştır: Can Ali Han'ın son zamanlarına doğru aklı başına geldi. Rusların düşman olduğunu anlamış ve onları saraydan göndermenin yollarını aramıştı. Bunun akabinde Süyün Bike'den knezleri göndermek için biraz zaman vermesini istedi²⁶¹ şeklinde yazmıştır.

Han'a karşı isyan girişimleri teşekkül eden bu baş kaldırımın önderleri ise Gevherşad Bike ve Bulat Bey idi. 25 Eylül'e kadar devam eden isyan girişimi Can Ali Han'ın öldürülmesiyle hemen hemen ortadan kalktı²⁶². Bu başkaldırı Rus devleti tarafından kendilerine yapılmış bir ihanet olarak görmekte olduklarına

---

²⁵⁷ PSRL, VIII, 291.

²⁵⁸ PSRL, VIII, 291; Ahmerov, 2009, 116-117.

²⁵⁹ Dirier, 1982, 14.

²⁶⁰ Togay, 1942, 27.

²⁶¹ Nevruzhan, 1984, 72-74.

²⁶² Gevherşad sultanın ismi burada (Ковъггоршадъ) şeklinde verilmektedir. PSRL, VIII, 291; Atlasi, 2004, 21; Fahrettin, 2003, 146.

yukarıda değinmiştik. Ancak bu hareket bir milletin hür iradesiyle var olma hareketi idi.

Can Ali'nin ölümü hakkında ise bilgiler farklılık göstermektedir. Bunlardan bir tanesi Kamalov'un görüşü idi. Buna göre: Onun 1535 yılında Kazan yurdunun ilk kurulduğu yere Eski Kazan'a gönderildiğini kısa bir süre sonra orada rahatsızlanarak öldüğünü ya da öldürüldüğünü söylemektedir²⁶³.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Can Ali'nin ölümünü şöyle anlatıyor; Can Ali ava çıktığı bir zamanda Pinkof ile karşılaşınca onu orada öldürdü. Can Ali Süyün Bike'ye müjdeyi götürmeye giderken ise Bulat Bik tarafından öldürüldü. Öldürülmeden önce Bike'ye şöyle bir mektup yazmış: *“Hırılıtlar arasında bir şeyler mırıldanıyordu. Bulat Bik eğildi, son iniltiyi dinledi. İnan bikem, ben bir vatan haini değil bir hatanın kurbanıyım”* diyordu. Süyün Bike'ye ulaştırılan bu mektubu hanbike sesli bir şekilde okudu. Belli bir süre sonra Bike mektubun devamını içinden okumaya başladı. Devam ettikçe *“beti benzi attı, gözleri doldu ve daha devam edemedi. Sessizce Can Ali'ye acıyarak hırslı bir babanın şanssız kurbanı oldu”*²⁶⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Hikmet Doğan, halkın galeyana gelmesiyle birlikte halk bir gün han sarayını bastı diyordu. Can Ali'yi Süyün Bike'nin rızasıyla dışarı çıkarttılar²⁶⁵ diyerek ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. Muzaffer Kaya eserinde bu olayı şöyle işledi; Süyün Bike, şiddetli bir gürültüyle gelen kalabalığa karşılık Can Ali Han'ın canını kurtarmak istiyordu. Feryat figan ederek *“dokunmayın”* diyordu. Fakat yakarışlar nafile çıldırmış gibi olan halk hanı hemen öldürdü²⁶⁶ şeklinde anlatmıştır.

Sultan Şemsi ise Can Ali Han'dan sonra dul kalan Süyün Bike'nin bu durumdan müteessir olduğunu belirtti. Her ne kadar eşi Can Ali'den hoşlanmasa da o bir hanbike idi. Can Ali Han'dan ayrılırken Süyün Bike üzülmedi. Çünkü hanbike siyasi bir amaç uğruna onunla evlenmişti²⁶⁷ şeklinde işlemiştir.

Kazan tarihinde halk isyanı sonucu öldürülen ilk ve tek Han Can Ali oldu. Bunun sonucunda Kazan şehrinde sesler yükseldi. Rus yanlıları (Şaban Yapancı,

---

²⁶³ Kamalov, 2007, 137.

²⁶⁴ Nevruzhan, 1984, 75- 79.

²⁶⁵ Doğan, 2005, 164-166.

²⁶⁶ Kaya, a. g. e., 21- 22.

²⁶⁷ Şemsi, 2001, 220.

Şah-Bulat, Yapancı, Karamış, Kursul, Yavluş Beyler) harekete geçti. Rusya'ya gidip Can Ali Han'ın ağabeyi Şah Ali'nin Han olması için görüşmelere başladılar. Lakin Kazan ahalsinin aklında Safa Giray Han vardı. Çünkü Kazan hükümeti Kırım ve Nogaylıları da yanlarına almak istiyordu²⁶⁸. Buna mukabil Gevherşad önderliğinde toplanan grup Safa Giray'ın tekrar Kazan'a çağrılmasına karar verdi²⁶⁹.

Bulat Mirza Kırım'a giderek daha önceden Kazan'da han görevi yapan Safa Giray'ı hanlığa davet etti. Ancak Can Ali Han'ın yerine hemen bir hanın gelmesi için harekete geçildiğinden ve bu görevi kimin alacağı konusunda Süyün Bike'nin bilgisi yoktu²⁷⁰. Fakat Binark Safa Giray'ın çağırılmasında Süyün Bike'nin rızasının alındığını²⁷¹ söylemektedir. Ancak biz kroniklerde böyle bir bilgiye rastlamadık.

Böylelikle 1532'den 1535 yılına kadar hanlık yapan Can Ali Han'ın Süyün Bike ile evliliği iki yıl sürmüş ve Süyün Bike dul kalmıştı²⁷².

2. 3. Süyün Bike'nin Safa Giray Han ile Evlenmesi

Can Ali'nin ölümünden sonra Süyün Bike'nin hayatı başka bir döneme girdi. Safa Giray Han ile ikinci evliliğini yapacak olan Süyün Bike bu sefer ki evliliğinde ilk evliliğine nispeten ikinci eşini sevecekti. Kazan'da ortaya çıkan han tartışmaları Giray sülalesinin hakimiyeti ele almasıyla neticelendi. Can Ali Han'dan sonra Safa Giray'ın Kazan tahtına davet edildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Kazan'ın bu davetini kabul eden Safa Giray genç yiğit bir han olup sert tabiatlı, tedbirli, yetenekli ve çalışkan özellikleriyle kendi ilinde sevilen bir kişi idi²⁷³.

İkinci kez Kazan tahtına geçen Safa Giray, ilk olarak 1524-1531 yılları arasında Kazan tahtında bulunmuş ve Kazan hükümetinin Rus hükümetiyle yaşanan mücadelelerinin en zor dönemlerinden birini yaşamıştı. Buna mukabil tahta geçtiği ilk senenin temmuzunda Ruslar Kazan'a karşı harp başlattı. Bu harp mucibince Ruslar gemilerini şehre yaklaştırarak İdil'de bir adaya (Gostiny Ostrov) demirlemişlerdir. Harbin başlarında Ruslar kazanan taraf olarak gözüксе de

---

²⁶⁸ Kurat, 1972, 188.

²⁶⁹ PSRL, VIII, 191.

²⁷⁰ Fahrettin, 2003, 146.

²⁷¹ Binark, 1968, 227.

²⁷² Atlasi, 2004, 21.

²⁷³ Ahmediyev, 2001, 48.

Kazanlılar Rusları kuşatarak durumu kendi lehlerine çevirdi. Böylece Kazanlıların isteğiyle Ruslarla sulh anlaşması yapılmış ve sulhun beş yıl devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ancak 1530 yılına gelindiğinde aralarındaki anlaşmazlıklar yeniden gün yüzüne çıktı. Kazan üzerine gönderilen Rus ordusu Nijni Novgorod'dan yola çıksa da Ruslar Kazanlılar karşısında yeniden başarısızlığa uğrayarak aralarında tekrar bir barış yapılmıştır. Lakin yukarıda bahsettiğimiz gibi Kazan'ı muvaffakiyetle koruyan Safa Giray'ın hanlıkta itibarı artsa da kendisine karşı bir komplo hazırlanmıştı. Ancak tahtan indirilmek için komplo kurulduğundan haberdar olan Safa Giray öfkelenerek Kazan şehrinde bulunan Rusları bertaraf etmeye çalıştı. Fakat Kazan zümresi tarafından bu girişim önlenerek Safa Giray tahtan indirilmiş ve böylelikle ilk hanlık dönemi sona ermiştir²⁷⁴.

1535 yılına gelindiğinde Safa Giray ikinci kez Kazan'a gelerek tahta geçti. Rus kroniklerinde onun Kazan'a gizli bir şekilde davet edilip tahta çıkartıldığı zikredilmektedir²⁷⁵. Bu olayla Kazan şehrine ikinci gelişi olan Safa Giray'ın bu sefer ki vürutu uzun süreli olacaktı. Can Ali Han'ın 1535 yılında hanlık devrinin sona ermesiyle başlayan Safa Giray Hanlığı'nın Süyün Bike ile bu ikinci dönemi 1546 senesine kadar hüküm sürecekti²⁷⁶.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, Süyün Bike ile Safa Giray'ın karşılaşmasını şöyle anlatıyor: Süyün Bike Safa Giray'ı gördüğü anda hana tutulmuş onun han olmak için yaratıldığını düşünmüştü. Safa Giray ise Süyün Bike'nin ihtişamına ve edasına hayran kaldı. Hatta onun hakkında söylenenlerde mütevazı olduğunu hatta onun Hanbike'liğe yakışacak en güzel kişi olduğunu söylemişti. Süyün Bike handan Nogay yurduna dönmek için izin istedi. Fakat ilk görüşte ikisi de birbirinden hoşlanmıştı. Safa Giray Süyün Bike'ye "Siz istiklale, sönmeyen bir aşk, vatan ve millete ölmeyen bir sevgiyle bağlısınız; Sizin Kazan da kalmanız bizim için bir bahtiyarlık olur." sözüne karşılık Süyün Bike'de farklı bir heyecan olmuştu. Lakin hanın evli olduğu aklına gelmiş idi²⁷⁷ şeklinde anlatmıştır.

Safa Giray Kazan tahtına geçtikten sonra Süyün Bike ile evlenmek istedi. Onun dört eşi olmasına rağmen Süyün Bike'nin güzelliği ve ihtişamı dolayısıyla

---

²⁷⁴ Ahmerov, 2009, 106-114.

²⁷⁵ PDRV, VIII, 270.

²⁷⁶ Atlasi, 2004, 23

²⁷⁷ Nevruzhan, 1984, 87- 88.

Safa Giray onu son eşi olarak aldı²⁷⁸. Fakat Süyün Bike ile evlenen Safa Giray'ın eşlerinin sayısı hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Vakanüvis, hanın Süyün Bike ile eşlerinin sayısını beş olarak kaydetmektedir. Safa Giray'ın vasiyetinin üzerine eşleri baba yurduna gönderilmişti. Buna göre birinci eşi Sibirya'ya atasının yanına gönderildi. İkinci eşi Astarhan'a, üçüncüsü Kırım'da bulunan Şirin Beğ yanına gönderilmişti. Dördüncü eşi ise prens kızı olan Rus bir esir idi. Ve Nogay Ordası'ndan Kazan'a gönderildikten sonra ölmüştür²⁷⁹. Safa Giray'ın bir diğer eşi ise Mamay Mirza'sının kızı olup Nogay'dan Kazan'a gönderilmiştir²⁸⁰. Hudyakov ise Kazan muharririnin hanın eşleri hakkındaki bilginin yanlışlığına dikkat çekmektedir. Çünkü bu kaynakta Nogaylı Mamay Mirza'nın kızı zikredilmemekteydi. Bunun yanı sıra hanın bir başka eşi de Şah Ali ile 1551 yılında evlenmesiyle kaynaklarda yer aldığını nakletmektedir²⁸¹.

Safa Giray Süyün Bike ile evlendiği zaman 24 yaşında genç bir han idi²⁸². Süyün Bike'de Safa Giray'ı sevmişti. Atlasi, Safa Giray'ın kudretine ve hisli kişiliğine karşı ilgisiz olmasının umulamaz olduğunu söylemektedir²⁸³. Zira Yusuf Mirza ve Ali Mirza'nın IV. İvan'a yazdıkları yarlıklarda Süyün Bike'nin de Safa Giray'ın kendisiyle evlenme arzusunun karşı çıkmadığı görülmektedir²⁸⁴. Çünkü hemen hemen her yönüyle birbirlerine tevafuktular. Lakin Süyün Bike'nin kardeşleri Kazan hanından hoşlanmıyordu. Fakat bu durum Süyün Bike'yi etkilememişti²⁸⁵.

Sultan Şemsi, Safa Giray ile hızla evlenen Süyün Bike'nin yazgısını "bilinmezlik içinden, sevindirici bir hal"²⁸⁶ aldığı şeklinde nitelemektedir.

---

²⁷⁸ И бысть ему та пятая жена. И возлюби ю зело, паче первыхъ женъ своихъ с болшихъ. PSRL, XIX, 281; Ahmerov, 2009, 158.

²⁷⁹ Всехъ леть царства на Казани ..., и умирая, царство приказа меньшеи царице своеи нагаяныне, сынъ бо ему отъ нея родися; триемъ же разделивъ равно именіе царское и отпустить пове(ле) во отечествіа ихъ. Они же возвратистася, болшая въ Сибирь ко отцу своему Астраханьскому царю, третяя же въ Крымъ хъ братиіи своеи княземъ Шириньскимъ; Четвертая же бе руская пленица, тщи некоего князя (славна) и та по возвращени царя изъ (нагай) и умре въ Казани. Вкз. PSRL, XIX, 294; Ahmerov, 2009, 158.

²⁸⁰ ...и царицу его исъ казани выслали въ нагаи къ отцу ее мамаю... PSRL, VIII, 277.

²⁸¹ Hudyakov, 2009, 98.

²⁸² Ahmerov, 2009, 158; Atlasi, 2004, 23.

²⁸³ Atlasi, 2004, 23; Acar, 2013, 209.

²⁸⁴ ...а сестру нашу за Сафакирея Царя дали... PDRV, VIII, 270.

²⁸⁵ А Сафагирей Царь времени для ныне к нам таков. А из начала в братстве есмь, с Государи своими с Темир-Кутлуевыми Царевыми детми. Да ещо брата нашего Яналия Царя убил, да сестру нашу в полон за себя взял. Таков он нам недруг..., PDRV, VIII, 269- 270.

²⁸⁶ Şemsi, 2001, 219.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, Safa Giray'ın Süyün Bike ile evlenmek isteğini şu şekilde anlatmıştır: “*Benim dört karım var, dördü de benim değil tahtımın. Onlar benimle değil bahtımla evlendiler. Tahtım yıkılır, bahtım ise tersine dönerse yapayalnız kalacağım. Şimdi kalbimin öksüz kaldığı gibi. Bir tane de benim için evlenen bulunsun istiyorum, bahtım karaya da dönse bana yoldaş olsun istiyorum. Hepsi bu kadar mı? Üst tarafını, size de gözleriniz söylesinler.*”²⁸⁷ şeklinde ifade etmekteydi. Hikmet Doğan da bu olayı Nevruzhan gibi şöyle ele almıştır: Süyün Bike Safa Giray ile gönül rızasıyla evlenmişti. Çünkü han hakkında söylenen güzel şeyler onun kulağına gitmiş ve söylenenler onun hana karşı duyduğu heyecanı daha da arttırmıştı²⁸⁸ şeklinde işlemiştir.

Süyün Bike'nin hayatında Safa Giray ile umutlu ve mutlu günler görünüyordu. Zira Safa Giray Rusya'nın etkisinden Kazan Hanlığı'nı kurtarıp hanlığın bağımsız olmasını istiyordu. Bu maksat uğruna işe girişmiş idareyi ele alarak ülkeyi bayındır hale getirmişti. Moskova'nın üstüne durmaksızın ordu ile akın yaptı. Birçok Rus arazisini, şehirlerini yağmalayıp, bir hayli ganimet ve esir alıp Kazan'a geri dönmüşlerdir. Böylece Safa Giray Moskova padişahını zayıflatmaya çalışmıştı. Artık Safa Giray kendi planlarını düzene koymaya başladı. Süyün Bike yetenekli, akıllı, bahadır eşi Safa Giray'ın muvaffakiyeti ve ülkesine faydalı işler yapmasından hoşnut olmaktaydı. Onun amacı, Kazan'ın nüfuzunu Rusya'nın etkisinden kurtarıp çevrelemek, milletine han olabilecek birinin tahta bulunmasını sağlamak idi²⁸⁹.

Süyün Bike her daim Safa Giray'la birlikte idi. Safa Giray devlet işlerinde, Karaçilerle olan sohbetlerde Süyün Bike'nin de görüşlerine önem vermektedir. Süyün Bike hana karşı olan sevgi ve saygısıyla birlikte Safa Giray'ın verdiği kararların arkasında da durmaktaydı. Bununla birlikte Süyün Bike aklının verdiği ustalıklarla hanın gönlünü kazanmak için bunun en güvenilir usul olduğunu hana sezdirmişti. Nitekim han ile Süyün Bike'nin birlikte devlet görüşmelerine katılmaları geleneksel bir hal aldı. Bunun yanında Safa Giray Süyün Bike'yi diğer eşlerinden ayrı tutmaya başladı²⁹⁰.

---

²⁸⁷ Nevruzhan, 1984, 94- 95.

²⁸⁸ Doğan, 2005, 172

²⁸⁹ Ahmediyev, 2001, 48.

²⁹⁰ Şemsi, 2001, 221.

Şemsi, Süyün Bike'nin Safa Giray'ın en sevdiği eşi oldu ve ikisi de çok mutlu idiler. Ayrıca Süyün Bike Kazan'da ki olumlu işlerden de haberdardı²⁹¹ diyordu.

Kazan Hanlığı artık Moskova'nın boyunduruğu altında hareket etmemeye başlamıştı. Yukarı da bahsettiğimiz gibi bu dönemde Knez III. Vasiliy'in ölümüyle Moskova hükümetinde değişimler yaşandı. III. Vasiliy'in oğlu IV. İvan²⁹² henüz küçük yaşta idi. Bu yüzden onun naipliğini yapan annesi Elena Glinskaya hükümetin başına geçmiş idi. Hudyakov, Moskova'nın bu yeni hükümetini "beceriksiz ve mahbupların elinde" olarak zikretmektedir. Bu nedenle Moskova hükümeti Kazan Hanlığı'nda ki bu değişime ilgi gösterememişti²⁹³. Bu durum Kazan'daki milli fırkanın güçlenmesine ve Kazan Hanlığı'nın Moskova'ya karşı cüretkâr bir tavır almasını sağlamıştı. Buna mukabil Kırımlı Safa Giray Han Moskova'ya karşı bizzat saldırıya geçerek bu durumu Kazan Hanlığı'nın lehine çevirmeye çalıştı. Yine Kazanlılar Ruslara baskınlar yapıyorlardı. Kazan Hanlığı'nın artık Moskova'nın emrinden çıkması ve Safa Giray'ın kendilerinden bağımsız hareket etmesi Moskova hükümetini huzursuz etmişti²⁹⁴.

Bu durumdan memnuniyetsizlik duyan Ruslar 1535 yılının güz aylarında (aralık) Kazan Han'ından intikam alma tefekkürüyle hana karşı bir hücum giriştiler. Ancak Ruslarla birlikte aynı zamanda taarruza geçen Kazan Hanlığı Novgorod'a doğru yol aldı. Kazan ordusunun başlattığı bu akın Rusları korkutup onların Kazan'a doğru yürümelerine engel olmuştu. Bu durum Kazan Hanlığı'nda coşkuyla karşılandı. Böylelikle 24 Aralık'ta Novgorod'a gelen Kazan ordusu akın yolunu açmıştı²⁹⁵. 1536-1537 senelerinde de Kazan Hanlığı'nın Ruslara karşı akınları devam etti. Nitekim 1536 yılının ocak ayında Nijniy Novgorod ve Balahna üzerine yönelen Kazanlılar şehrin etrafını yakıp yıkarak Rus halkına büyük zarar

---

²⁹¹ Şemsi, 2001, 222.

²⁹² IV. Ivan'a "Müthiş" lakabı verilmiştir. Bu isim Rusça'da Grozny yani "koru uyandıran, yavuz" anlamına gelmektedir. IV. Ivan'a bu adın verilmesinde onun yürüttüğü siyasetin gayriakli bir hal alması neden olmuştur. Gösterdiği tavırların olması gerekenden daha aşırı olması ve ne yapacağını önceden kestirilememesine neden olmuştur. Bu durumda onu üç yaşında iken babasının ölmesi ve annesinin onun yerine naiplik yapması ve bu durumu boyarların çekememesi onun aşağılanmasına, korku ve endişe dolu bir çocukluk geçirmesine neden oldu. Tüm bunların onun psikolojisinde tamir edilemez etkiler bırakması onun ilerleyen yıllarda yaptıklarının azımsanmayacak şekilde bir nedeni saymak yanlış olmasa gerek; Robin Milner, Gulland Nikolay Dojevskiy, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*, (Çev.: Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, C. VIII, s. 62, 65.

²⁹³ Hudyakov, 2009, 83.

²⁹⁴ Hadi Atlasi, *Sibir Tarihi, Söen-Bike, Kazan Hanlığı*, Kazan, 1993, s. 308.

²⁹⁵ Atlasi, 1993, 308.

vermişti. Bu kez Kostroma üzerine giderken Kazan ordusunun yanında Kırım ve Nogaylılar da bulunmakta idi. 1536 yılının yaz ayında Kastrom şehrine gelen Kazan ordusu Rusları yenilgiye uğrattı. 1537 yılının başlarında ise Murom şehrini yağmalayarak çevre semtleri yerle bir etmişlerdi. Yapılan bu akınlar şehirleri ve ülkeleri viran etmek amacı gütmekteydi. Ancak sağlam mevkiileri ele geçirmek için peş peşe belli aralıklarla ve bir grup askerle yapılan bu baskınlar yeterli gelmiyordu. Buna mukabil Elena Glinskaya hükümeti Kazan Hanlığı'ndan gelebilecek baskınları önlemek için Rusya'nın doğu bölgelerinin güçlendirmesini zorunlu kıldı²⁹⁶. Bunun üzerine Rus Hükümeti sınırlarını güçlendirmeye başladı. Öncelikle 1536 senesinde baskınlara neden olan Kostroma şehrinden başlanmıştı. Buradaki Buy mevkiine hisar kurulması için görevlendirmeler yapıldı. İkinci bir hisar da Balahna'da Kazan sınırından gelen saldırıları önlemek amacıyla kurulması kararlaştırıldı²⁹⁷.

Bu zamanlarda Kazan Han'ı Süyün Bike ile olan evliliğine dayanarak Nogaylılarla iş birliği yapmak istedi. Ruslara karşı birlikte hareket etmek için onlara elçiler göndermişti. Ancak bu istek Nogay şehrinde bulunan Rus yanlısı Mirzalar tarafından engellendi. Hatta bu durum Moskova'ya Kil-Mehemmed Mirza²⁹⁸ ve İsmail Mirza aracılığıyla iletilmişti. Onlar kendilerinin Safa Giray tarafından birlikte savaşmak için çağırıldığını ancak ahablıklarından ötürü Kazan Han'ı ile iş birliği yapmadıklarını haber vermek için IV. İvan'a yarlık göndermişlerdi. Bu yarlık 1536 yılının 9 Kasım'ında Nogay'a gelip aynı yılın 26 Kasım'ında Moskova'ya ulaştırılmıştı²⁹⁹.

Safa Giray'ın Kazan tahtında yeniden görülmesiyle birlikte giriştiği bu askeri seferler Rusya'ya aleni bir şekilde ultimaton vermekteydi. Rusları, Kazan Hanlığı'nda herhangi bir şekilde istihkak (hak iddia) etmemesi yönünde ikaz etmişti³⁰⁰. Safa Giray bu esnada Kırım Han'ı olan amcası Sahip Giray'ın da desteğini almıştı. Bu durumda Sahip Giray Rusya'ya bir ihtar mektubu gönderdi. 1 Eylül 1538 yılında gönderilen bu yarlık şöyleydi; Rus Çar'ının Kazan Hanlığı ile

---

²⁹⁶ Hudyakov, 2009, 84; Atlasi, 1993, 308- 309.

²⁹⁷ Acar, 2013, 209- 210.

²⁹⁸ Kel Mehmed Mirza'nın yarlığı: и те улусы вместе не сойдутся, и после с нами как говорите казанской царь ежедн нас с вам прислать, у тоби с ним москву воевали, и нам бы справды своей непоступит крепко стояти, ино си ты своей правды ступишь, ты ведаеш, а мы с своей правды не съступигь. PDRV, VIII, 7.

²⁹⁹ Atlasi, 1993, 311.

³⁰⁰ Acar, 2013, 210.

iyi ilişkiler içinde yaşamasını³⁰¹ şayet bu vaziyetin aksi bir durumda gerçekleşmesi halinde, Rusların aleyhinde bir hal alacağını belirtmişti. Böylelikle Sahib Giray Kazan'ın koruyucusu olduğunu bildirmiş, Kazan Han'ı ise mevkiini daha müstahkem hale getirmiş oldu.

IV. İvan'ın ise sert bir dille Sahib Giray'a yazdığı cevap şöyleydi: “Sen Kazan'ı kendi malımdır diyorsun. Eski tarihlere bak, memleketler harple alanların olmuyor muydu? Bir memleketi alanlar, onu başkasına da verebilir ama o memleket, alanların tebaası olarak kalır. Sen kendinin Kazan üzerinde ki uydurma haklarından bahsettiğin vakit Rusya'nın Kazan üzerindeki hakkını sukutla geçiyorsun. Kazan bizimdir, çünkü benim dedem onu zapt etmişti. Siz yalanla, hileyle onun üstünde muvakkat bir zaman için kendi hâkimiyetinizi kurabildiniz. Her şey eskisi gibi olsun ve biz seninle dost ve kardeş olarak kalırız ve Safa Giray'ın bize karşı yaptıklarını unutturuz.” şeklindeydi. Lakin o zamanlarda Ruslar Kazan Han'ı ve Moskova Büyük Knez'inin birbirlerine denk gelmelerine onaydan ziyade memnun olmuşlardı. Rus hükümetinin bu çıkışı bu dönemde gürültü olarak kalmıştı. Onlar Kazan Hanlığı'nın Rusya'nın egemenliğine girmesini istemişler de Safa Giray'ın böyle bir durumu kabul etmesi düşünülemezdi. Nitekim bu teklifin reddedilmesi üzerine Sahib Giray'ın teklifi gereğince barış anlaşmasının hazırlıklarına başlandı. Kırım Han'ının devreye girmesiyle yapılan müzakerelerde Rusya'nın harbi durdurmuş olması da Rusya'nın Kırım'ı karşısına almaktan çekindiğini açıkça göstermektedir³⁰².

Kırım Hanlığı'nın gücünü yanına alan Safa Giray saltanatı süresince Moskova'nın boyunduruğu altına girmeyen bağımsız bir siyaset izlemiştir. 1539 ve 1540 yıllarında Rus topraklarına karşı harp girişimlerine devam etmişti. Nitekim Kazanlılar tarafından Ruslara yapılan baskınlar pek kolay olmamıştı. Zira bu yıllarda Nijniy Novgorod, Murom, Mişer, Gorohovets, Balahna, Vlademir, Şuya, Yurev, Kostroma, Galiç, Totma, Ustug, Perm ve Vyatka baskınlar neticesinde alındı³⁰³. 1540 yılında Safa Giray'ın Kazan, Kırım ve Nogay ordusundan oluşan bir birliği Murom'u kuşatıp muhasara altına aldı. Çevre köyleri yakıp yıktı ve

---

³⁰¹ Atlasi, 1993, 311.

³⁰² Hudyakov, 2009, 84-85.

³⁰³ А воевали Казанцы грады и пусты сътворили: Новгородъ-Нижней, Муромъ, Мишеру, Гороховець, Балахну, половину Владимира, Шую, Юрьевъ, вольской, Къстроуму, заволожие, Галиц съ весмъ, вологду, Тотьму, Устюгъ, Пермь, Вятку, многими приходы въ многие лета донолеже Богъ государемъ нашимъ избави отъ нихъ. PSRL, XIII, 129; Atlasi, 1993, 312- 313.

Ruslardan oldukça fazla esir ele geçirdi³⁰⁴. Ancak Kazan'ın yararına çalışan yetenekli bir han olan Safa Giray'ın yine bu dönemdeki saltanatı da zor bir döneme girmiş ve çatışan kuvvetler ortaya çıkmıştı. Bu kuvvetlerden biri hükümeti kendi elinde toplamak isteyen Safa Giray, diğeri ise Safa Giray'ın ilk hanlık döneminde yani 1531 yılında tahtan azledilmesine sebep olan ve hükümetin içinde bulunan Emir Bulat idi. Bu durumda han güvendiği kişileri etrafına toplamak istiyor ve bunun için etrafındaki Kırımlıların sayısını arttırıyordu. Bunun neticesinde hem Emir Bulat hem de diğerkazan büyükleri bu durumdan pek hoşnut olmadılar³⁰⁵.

Süyün Bike Safa Giray ile evlenmeden önce çok zor zamanlar geçirmişti. Ancak Safa Giray ile mutluymuştu. Fakat sabırlı ve hassas yürekli olan Süyün Bike Safa Giray'dan ayrı kaldığı zaman üzülmüş. Safa Giray'a gelebilecek herhangi bir tehlike karşısında onun koruma kalkanı olmuş. Bu yıllarda zengin, dıştan endişeli olsalar da Süyün Bike'nin gönlünde sevgisi artmakta, bu davranışlarını kişilerle olan mücadelelerine yansıtıyordu. Bunun yanında hanbike Safa Giray için "Ya rabbim Safa Giray'ımı korusun. Ona eminlik ver." diyerek dua ediyor onun kendisine bağışlanmasını diliyordu.

1541 yılına gelindiğinde Süyün Bike içten içe endişelenmişti. Ve bu endişe boşuna değildi³⁰⁶. Zira Kazanlılar Safa Giray'ın yanında yer alan Kırım grubuna karşı Rus nüfusunu tercih etmişti. Bunun üzerine Ruslarla gizli görüşmeler yapıp 1541 yılında Bulat Bek önderliğinde hana karşı isyan başlatmışlardı. Gayeleri Safa Giray'ın hanlık görevine son vermektir. Nitekim 1541 yılının mayıs ayında Rus hükümetine bir elçi heyeti gönderildi³⁰⁷. Bu heyette Safa Giray'ın hanlıktan ilk azledilişinde rol oynayan Bulat Bey'de bulunmakta idi. Onun beraberinde Çabıke adlı bir elçi ve arkadaşları ile Kazan topraklarını temsil eden beş kişilik heyet bir bulunmaktaydı. Bu heyet IV. Ivan'ın huzuruna gelerek Safa Giray'ı şikâyet etmişlerdi: "Biz Ulu Knezin hizmetindeyiz. Safa Giray'ı öldürürüz ve yahut Voyvodalara veririz. Kazan halkı Safa Giray'ın yönetiminden memnun değil. Kazan halkının vergilerini Kırımlılara veriyor, Kazan'ın zenginliklerini Kırıma gönderiyor. Moskova Kazan'a bir ordu sevk etsin"³⁰⁸ diyorlardı. Bunun üzerine

---

³⁰⁴ Atlasi, 1993, 313; Acar, 2013, 212.

³⁰⁵ Hudyakov, 2009, 86.

³⁰⁶ Şemsi, 2001, 222.

³⁰⁷ Hudyakov, 2009, 86.

³⁰⁸ Въ лето 7049 (1541), маи (май), прислали къ всликому князю ись казани головахъ Булатъ киязь и вся земля казанскаа пяти Татариновъ, Чабыкеа съ товарищи, съ темъ, чтобы

hemen harekete geçen Rusya savaş hazırlıklarını başlattı. Ordunun tüm ihtiyaçlarını Vlademir şehrinde hazır etti. Çünkü Rus komutanları Kazan şehri ile bu mevkiden irtibata geçeceklerdi. Rusya'nın Kazan üzerine geldiğini duyan Kırım yönetimi ise karşı taarruza geçti. Ancak Moskova Kazan'a saldırmaktan vazgeçmedi ve hazırlıklarını sürdürdü. Bununla beraber 1542 senesinde Moskova'da Knez İ. Belskiy hükümetinin düşüşü mucibince savaş fiiliyata geçemedi³⁰⁹. Bu durum Safa Giray'ın olayları her yönüyle değerlendirebilecek kabiliyette, ihtiraslı bir han olduğunu göstermektedir. Safa Giray Kazan Hanlığı'nın yönetimini kendi elinde güçlendirip, varidatları bir araya toplamış, ekonomik yenilikler ve halkına gösterdiği tutum ile idareyi kendi eline almayı planlamıştır³¹⁰.

Kazan Hanlığı'nın bu harp teşebbüsünden en az zararla çıkması Safa Giray'ın egemenliğini güçlendirmişti. Bilakis Rus firkasının nüfusu zayıflamaya başladı. Tüm bunların sonucunda Rusya ile bir anlaşma yapıldı. Bunun üzerine muhalif fırka 1542'de Kazan Han'ının aleyhinde bulunmasına rağmen yeniden Kazan ile Rus hükümeti arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı³¹¹. Ancak her ne kadar müzakereler yapıldıysa da iki ulus arasında anlaşma sağlanamadı. Fakat hadisesiz geçen bir yıl sonunda Kazan Han'ı yeniden Rusya üzerine sefere hazırlanıp 1543 yılının son aylarına doğru Murom şehrine saldırdı. Şehri yağmalayarak birçok esir aldı³¹². Bu olay mucibince Rus hükümeti de karşı harekete geçerek ordusuna savaş emri verdi. Hemen hemen Moskova'nın bütün bölgelerinden toplanan ordu Züye mansabında ki Kazan ordusuna oldukça zayıf verdi. Ancak Kazan kapısına kadar ilerleyen Ruslar şehir kapısını ateş altında bıraktıysa da şehri ele geçiremeden geri döndüler. Bu olayın gerçek sebebinin nifakçıların aracılığıyla gerçekleştiğini anlayan Safa Giray Rus yanlılarını ölüme mahkûm etti. Bunların kimisi infaz edilirken kimisi de Rus ve Nogay yurduna kaçarak kendilerini kurtarmışlardı³¹³.

ить государь князь великий вины отдасть, а послать юи къ нимъ въеводъ своихъ съ людьми, "а мы темъ великому князю послужить, царя убиемъ или имемъ да въеводамъ дадимъ; а отъ царя ныче Казанскимъ лбдемъ велми тяжко, у многихъ князей ясаки (vergi) поотъймалъ да крымцомъ подоваль, а земскимъ людемъ великаа продажа, копить казну да въ Крымъ отсылаеть". PSRL, VIII, 295.

³⁰⁹ Hudyakov, 2009, 86.

³¹⁰ Acar, 2013, 212.

³¹¹ Hudyakov, 2009, 86.

³¹² Atlasi, 1993, 316.

³¹³ Atlasi, 2004, 26; Acar, 2013, 213.

1545 yılında Kazan Hanlığı ile Rusya arasındaki anlaşmazlıkların gün yüzüne çıkması iki devlet arasında yeniden harp teşekkülünü meydana getirmişti. IV. İvan'ın birkaç koldan oluşturulan Rus askeri birlikleri Kazan üzerine harekete geçti³¹⁴. Birliklerin öncü kolu Nijniy Novgorod'dan diğer kolları ise Vyatka'dan ve Çerdin'den harekete geçirildi. Kazan'daki Rus grupların hükümet darbesini gerçekleştireceği zamanda bu Rus ordusunun şehir civarında konuşlanacağı önceden tefekkür edilmişti. Buna mukabil Rus fırkasının lideri Emir Bulat'ın Kazan Han'ı Safa Giray'ı bertaraf ederek Kazan şehrinin kapılarını Rus askerlerine açması planlanmıştı. Ancak fiilen Kazan hükümetini ortadan kaldırmak için kurdukları planlar tamamlanamadı ve isyan gerçekleştirilemedi. Nitekim Rusların hazırlığında olduğu bu cenk girişimi de hüsrana ile sonuçlanmaya mecbur olmuştu. Bu sefer esnasında Kazanda bulunan mevcut muhalif grubun olumsuz tutumları Kazan devlet ricalinin dikkatini celp etti ve bununla birlikte Kazan idaresinde yer alan gruplar arasındaki çatışmalar açıkça hissedilir bir şekilde artmaya başladı³¹⁵.

Hükümete yönelik ortaya konulan bu girişime karşı Safa Giray mühim tedbirler aldı. Hükümet karşıtı gruba ağır bir siyasi tahakküm oluşturdu. Gevherşad ile Bulat Bey siyaset ortamından uzaklaştırıldı. Lakin muhalif oluşumun sonlandırılmasına olanak yoktu. Ve bu grup bu sefer Seyyid Burhan, Kadış ve Çora Narık adlı kişilerin etrafında birleşmiş ve Safa Giray'a karşı çalışmalara başlamıştı³¹⁶. Bu grubun amacı sadece Safa Giray'ı tahtan indirmek değil Kırım grubunu da Kazan'dan göndermek idi³¹⁷. 29 Temmuz 1545'te Kazan muhaliflerinin başında olan Kadış ve Çora Narıkov'un bulunduğu muhalif grup Rus hükümetine giderek Kazan Hanlığı'na ordu sevk edilmesini istedi. Muhalif grubun bu önderleri Kırımlı 30 beyi yakalayıp Rus hükümetine teslim edeceklerini bildirdiler. Bu durum IV. İvan'ın hoşuna gitmiş idi. Bunun üzerine Kadış ve Çora Narık'a elçi göndererek onlara hanın yakalanmasını şart koştu³¹⁸. Nitekim Safa Giray'a karşı askeri iane isteği Rusların temkinli davranmalarıyla duraksadı. Onlar 1545 senesinin başarısızlığından ötürü bu isteği dikkate almadan önce³¹⁹ Kazan'a gerekli

---

³¹⁴ Atlasi, 1993, 316.

³¹⁵ Hudyakov, 2009, 87.

³¹⁶ Kurat, 1972, 189; Hudyakov, 2009, 87.

³¹⁷ Ahmediyev, 2001, 49.

³¹⁸ Atlasi, 2004, 26, 27; Fahrettin, 2003, 140; Ahmerov, 2009, 121.

³¹⁹ Того же месяца 29 прислали к великому князю ис Казани Кадыш князь да Чюра Нариковъ сыны боярского Галичянина Васку Жавыдова сына бортенева с тем, чтобы государь послал х Казани рать, а щри царя и трицати человекъ Кримских Выдадут, Которые у них с царем в

askeri ordunun hanın ele geçirilmesinin ardından yapılacağı bildirildi. Muhalif fırkanın yalnız başına kalmasına neden olan bu cevap yine de Kazan şehrinde IV. İvan'ın ordu sevk edeceği yönünde ki duyumlar muhalif grubun daha da cesaretlenmesine neden olmuştu³²⁰.

Kazan yüksek zümresinden belli grupların sırf hakimiyet mücadelesi, güç sahibi olabilme arzusu ile işlerini yaptıkları ve bu uğurda Kazan'ın amansız düşmanı olan Rusya ile ilişki kurmaktan kaçınmadıkları ve onlardan yardım isteyerek hanlığın idaresini bozmaktan yana hiçbir şikayetlerinin olmadığı görülmektedir. A. N. Kurat'a göre Safa Giray "Milli Türk ve Müslüman" siyasetiyle Kazan Hanlığı'nda bağımsız siyasi bir güç oluşturabilme politikasını uygulayan bir han idi. Kazanlılar ise bu hanı tahtan indirmek için her türlü yola başvurmuşlardı. Bu da Kazan Hanlığı'nın inkırazını yaklaştıran en önemli etken olmuştur³²¹.

Ancak halkın kafasında bitmeyen bu karışıklıklar 1546 yılında şehir halkını yeniden isyana sürükledi. Bu isyan Kazan Hanlığı'nın kendi milletinden gelen bir hainlikti. Devlet ricalinin önemli mevkilerinde bulunan beyler, mirzalar, toprak zenginleri ve varlıklı tüccarlar bu ayaklanmanın başını çekmekteydi. Bunlar halkın milli duygularını suistimal ederek menfaatleri uğruna Moskova'yla iş birliği yapmışlardı³²². Nitekim 1546 senesinin ocak ayında Safa Giray ve ahalisi artık Kazan'ı terk etmek zorunda kalmış ve Safa Giray hükümeti devrilmişti. Han'ın azli sırasında ise Kırımlıların kimisi muhalif grup tarafından öldürülürken kimisi de Safa Giray ile şehri terk ederek kurtulmayı başarmıştı³²³.

Safa Giray Kazan şehrinde ayrılırken Süyün Bike'yi de yanında götürmüştü. Kazan vakanüvisi Safa Giray'ın yanında sadece Süyün Bike'yi değil diğer eşlerinin de olduğunu yazmaktadır³²⁴. Bunun yanında bazı kaynaklarda Süyün Bike'nin Safa Giray ile evlendiği tarihi farklı vermektedir. Buna göre, Süyün Bike'nin Safa Giray ile Nogay yurduna döndükten sonra evlendiği yazılmaktadır. Ancak bu bilginin

---

городе. И князь велики послал к ним грамоту с своим жялованием, чтобы они царя изымали и держали, а крязь велкии к ним рать свою пошлеть. Bkz. Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Letopisets Naçala Tsarsiva Tsarya i Velikogo Knyazya İvana Vasilyeviça, Aleksandro Nevskaya Letopis, Lebelevskaya Letopis*, XXIX, Moskava, 1965, s. 47; Hudyakov, 2009, 88.

³²⁰ Atlasi, 1993, 318, 319.

³²¹ Kurat, 1972, 189.

³²² N. F. Kalinin, *Kazan*, Kazan, 1957, s. 47.

³²³ PDRV, VIII, 271- 272; PSRL, XIX, 281.

³²⁴ PSRL, XIX, 49, 50.

doğruluğu yoktur. Çünkü Süyün Bike'nin babası ve kardeşlerinin gönderdiği yarlıklarda ortaya çıkan bu bilgi 1549 yılında Yusuf Mirza'nın³²⁵ ve 1551 yılında Yunus ve Ali Mirza'nın IV. İvan'a yazdığı yarlıklardan anlaşılmaktadır. Bu yarlık şöyledir: Safa Giray kimsenin haberi olmadan Kazan'a çağırılmış, daha sonradan da bizim kız kardeşimizi (Süyün Bike) Safa Giray'a verdiniz' şeklindedir. Buradan Süyün Bike ile Safa Giray'ın Kazan'da iken evlendiği anlaşılmaktadır³²⁶.

Kazan'da çıkan isyanın ardından Nogay iline giden Safa Giray³²⁷ Saraycık şehrine geldiği esnada Astarhan şehrinin Seyyid'i Mansur ile karşılaştı. Mansur ile görüşükten sonra Astarhan Han'ının yanına gitti. Burada iyi bir şekilde karşılanan Safa Giray, handan kendi idaresine verilmek üzere askeri yardım temin etti. Bu orduyla birlikte Kazan şehrini muhasara altına aldı. Lakin ordunun teçhizatsız olmasıyla birlikte Safa Giray'ın şarkçı fırkaya olan güveninin boşa çıkması Kazan seferini muvaffakiyetsizlikle sonuçlandırdı. Çünkü Kazan oldukça sağlam bir kaleye sahipti³²⁸.

Kazan hükümeti tarafından bu tehlike atlatıldıktan sonra tahta namzet atanmasında Moskova ile görüşmelere başlandı. Seyyid Buyurgan, Kadış Beg ve Çura Narıktan teşkil Kazan'ın geçici hükümeti Şah Ali'nin han olması için Büyük Kneze ricada bulundu. En nihayetinde Şah Ali, IV. İvan tarafından Dmitriy Pelenskiy ve Belskiy önderliğinde Kazan'a gönderilip hanlık tacını taktı³²⁹.

Süyün Bike bu sıralarda Nogay yurdunda babası Yusuf Mirza'nın yanında bulunmakta idi. Yusuf Mirza Süyün Bike'yi yalnız bırakmıyor, ona nasihat ederek destek oluyordu³³⁰. Eşi Safa Giray içinde çabalayan Süyün Bike onun tekrar Kazan'a dönmesi için Yusuf Mirza ile görüşüp Safa Giray'a yardımda bulunmasını sağladı³³¹. Sultan Şemsi, Süyün Bike'nin bu dönemde ki vaziyetini "ateş yuttu yaşadı" sözüyle nitelendirmektedir³³².

---

³²⁵ Atlasi, 2004, 27.

³²⁶ И безо всехъ людей ведома которой былъ, отехаль Сафакирей царь, и они по него послали грамоту, и провезли в Казань, ..., а сестру нашу за Сафакирея царя дали. PDRV, VIII, 270. Atlasi, 2004, 27.

³²⁷ Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 444.

³²⁸ PDRV, VIII, 271- 272; Hudyakov, 2009, 89.

³²⁹ Hudyakov, 2009, 90; Acar, 2013, 217-219.

³³⁰ Ahmediyev, 2001, 49.

³³¹ И Сафагирей Царь и все ево Крымцы как взяли Царицы в свои руки, отцу нашему и намъ свою роту и правду изменили, отцу нашему и дядемъ нашимъ горние стороны и Арские недали, а меня въ Казани Княземъ неучинили. PDRV, VIII, 274, 275; Ahmediyev, 2001, 49

³³² Şemsi, 2001, 223.

Bu esnada Safa Giray da Süyün Bike ile Nogay yurdunda idi. Kazan Hanlığı'nda ise gruplar arası çatışma çıkınca halk Safa Giray'ı tekrar Kazan'a çağırmak zorunda kaldı³³³. Safa Giray Han, Kazan tahtını geri almak için Nogay Mirza'sı Yusuf Bey'den oğlunun idaresinde asker birliği göndermesini istedi. Her ne kadar Yusuf Mirza Safa Giray'dan hoşlanmasa da bu yardım isteğini reddetmedi. Nogay askerlerini oğlu Yusuf öncülüğünde hazırlayarak Kazan'ı geri almak için Safa Giray'a yardıma gönderdi.

Safa Giray'ın bu işeyi almasında kuşkusuz eşi Süyün Bike'nin rolü çok büyüktü. Safa Giray Nogay askerleriyle birlikte Kazan'a doğru yola çıktığında Süyün Bike Nogay yurdunda bulunmaktaydı. Safa Giray Süyün Bike'yi Yusuf Mirza'dan bir daha ki yaz göndermesini istemişti. Zira gidilen bu seferden zaferle çıkılıp çıkılmayacağı bilinmediğinden böyle bir karar alınması isabetli görülmüştü³³⁴.

Safa Giray Nogaylılar ile anlaşmasının akabinde harekete geçti. Şah Ali Moskova desteğiyle başa geçmesine rağmen Kazan'da tutunamadı. Onun güçsüz yönetimi Safa Giray'ın karşısında yeniden mahkûm olmak zorunda kaldı. Muhafızsız kalan Şah Ali Kazan şehrinden kaçtı ve onun nereye gittiğinden Moskova hükümeti de uzun bir müddet haber alamadı. Moskova, tahminleri dâhilinde Şah Ali'yi bulmak için Kazan sınırına ve Vyatka'ya asker göndermişti. Lakin Şah Ali İdil'in aşağı kısmına geçmiş sonra Kasım Hanlığı'nın askerleri yardımıyla Rusya sınırına ulaşmayı başarmıştı. Bundan sonra Şah Ali Kasım Hanlığı'nın başına geçti. Safa Giray ise şehri hiçbir zorluk çekmeden ele geçirdi³³⁵.

Nitekim Nogaylı askerler ve Safa Giray'ın güçlü bir set oluşturmasıyla Kazan tekrar Kırımîlıların eline geçmişti. Bu sefer Safa Giray daha temkinli hareket etmeye başladı. Kazanda bulunan vatan hainlerini cezalandırmak için fetvalar bastırdı. Şayet Süyün Bike'nin güçlü bir tesiri olmasa Safa Giray'ın yeniden tahta çıkması çok zor olurdu³³⁶.

Bir ay içinde Kazan'a dönüp Şah Ali'yi kovarak üçüncü kez tahta çıkan Safa Giray³³⁷ bir an önce suçluların cezalandırılmasına başlamıştı. Evvela şüpheli olarak

---

³³³ Fahrettin, 2003, 140- 141.

³³⁴ PDRV, VIII, 274; Atlasi, 2004, 28.

³³⁵ Hudyakov, 2009, 96.

³³⁶ Ahmediyev, 2001, 49.

³³⁷ Mercanî, 2008, 133.

görülen Çura Bey ve Şah Ali yanlıları, 70'ten daha fazla bey ve mirza tecziye (cezalandırma) edildi. Kazan zümresinin birçoğu da Rusya'ya kaçmış ve burada Büyük knezin Kazan'a ordu göndermesi isteğinde bulunmuşlardı. Kazan ahalisinin önemli bir bölümü ise hanlarından memnun değilken, devlet ricalinin büyük bir kısmı da Moskova'ya bağlıydı. Bununla birlikte Kazan'ın komşuları olan Çirmişler'de Moskova'ya bağlanmak istediklerini, Kazan'a ordu sevk edilmesini ve kendilerinin bu ordu ile Moskova'nın yanında yer alacağını bildirmişlerdi³³⁸. Ancak bu önerinin gerçekte Moskova hükümetinden geldiği anlaşılmaktadır³³⁹.

IV. İvan bu isteğe karşılık Kazan'a ordu sevk etti. Ancak Ruslar vur kaç tekniğiyle sadece çevre şehirleri yağmalayarak hiçbir mukavemet göstermeden geri dönmüşlerdi. Safa Giray ise Kazanlıların ihanetlerine karşı çok hiddetlenmişti. Bu durum Kırım ve Nogay grubunun Han'ın etrafında daha çok güçlenmesini sağladı. Böylelikle Han Kazan halkını tedirgin etmeye çalışmıştı. Bu dönemdeki Safa Giray idaresinde artık Moskova ile Kazan harplerinin ahvali mühim bir hal aldı ve sükûnet evresine girdi³⁴⁰.

Safa Giray Kazan'daki hâkimiyetini tekrar sağladıktan sonra Nogay Bey'i Yunus Mirza'ya 1547 yılında elçi gönderdi. Daha önce Nogay'da bulunduğunu söylediğimiz Süyün Bike'nin ve eşlerinin Kazan'a irsalini istemişti. Ancak Yusuf Mirza o dönemde Nogay yurdunda değildi. Yine de oğlu Yunus Mirza Süyün Bike'yi ve Safa Giray'ın diğer hanımlarını Kazan şehrine götürdü³⁴¹.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Süyün Bike ve Safa Giray'ın Kazan şehrine gelişlerini şöyle anlatıyor: Kazan şehrine gelen han ve hanbike'yi halk sevinçle karşıladı. Her yer şenlik havasıyla kaplandı. Süyün Bike'nin sevinci kat kattı. Çünkü O halkıyla bir araya geldi. Ancak onun sevinci uzun sürmedi. Şehir gelmeleri daha bir ay olmamışken Rus askerleri taarruza geçti. Han, vakur bir şekilde halkını harbe çağırdı³⁴² diyordu.

---

³³⁸ Ahmerov, 2009, 124-125.

³³⁹ Acar, 2013, 220.

³⁴⁰ Ahmerov, 2009, 125.

³⁴¹ А царицы у нас в Мангитах зимовали. И на другое лето Сафагирей царь к отцу нашему к Юсуфу князю и к нам прислал, чтобы деи Юнус мирза царицы, привел ко мне, а сам бы деи на Мангитском месте князем был. PDRV, VIII, 274; Atlasi, 2004, 28.

³⁴² Nevruzhan, 1984, 96- 97.

1547 yılının yaz aylarında Süyün Bike'nin bir oğlu oldu. Ona Ötemiş ismini vermişlerdi³⁴³. Ancak Ötemiş Giray'ın nerede doğduğuna yönelik bilgiler kesin değildir. Ahmediyev onun Kazan'da değil de Nogay yurdunda dünyaya geldiğini belirtmektedir³⁴⁴. Atlasi ise Kazan'da dünyaya geldiğini söylemektedir. Zira Süyün Bike Nogay yurdundan 1547 yılının yazında ayrılmıştı ve Ötemiş Giray bu aylarda dünyaya gelmiş olduğunu söylemektedir³⁴⁵. Nitekim Yunus Mirza'nın Nogay'dan Safa Giray'ın eşlerini getirirken böyle bir bilgiye rastlanmaması bu ihtimali daha güçlü kılmaktadır³⁴⁶. Bunun yanı sıra Kazan Hanlığı'nda gruplar arası çatışma durulmuş değildi. Bundan dolayı da Süyün Bike'nin Kazan'da olmasından endişe duyulmakta idi³⁴⁷.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Süyün Bike'nin oğlunun müjdesini almasını şöyle anlatıyordu: *“Kendini kötü hissetmeye başladı ve rahatsızlandı. Safa Giray ise Sevim bakesini böyle görünce onun da üzüntüsü içine oturdu. Fakat bu üzüntüler yersizdi. Çünkü az sonra onlara müjdeli bir haber gelecekti. Tabip'in ağzından duyulan haberle Sevim bike adeta sevincinden çıldırmıştı. Aynı şekilde han da bu haberle sevindi. Kazan da ise bayram havası tekrar geri döndü. Kurbanlar kesildi, fakirler giydirildi, herkes bu coşkulu haberi kutladı. Hanla hanbike ise isim sohbetine girmişlerdi bile. Han kız olursa Bike, erkek olursa Ötemiş olsun diyordu. Herkesin parmakla gösterdiği bir kişi olsun diye Bike, vatanına bağlı olsun, görevlerini yerine getirsin diye ise Ötemiş adını seçti. Nihayet Ötemiş Giray dünyaya geldi. Kazan halkına ise böyle bir haber ilk defa nasip oldu. Sevim bike Ötemiş Girayla ilgileniyor, onu kendi yetiştiriyordu”*³⁴⁸ şeklinde işlemiştir.

Hikmet Doğan bu olayı şöyle kaleme almıştır: Ötemiş Giray Kazan'da doğmuş ve Safa Giray oğlunun doğumunda Kazan'da değil Nogay'da bulunmakta idi. Kazan'a Süyün Bike doğum yaptıktan 20 gün sonra döndü. Süyün Bike ise oğlunun adını Safa Giray ile sözleştikleri gibi Ötemiş³⁴⁹ koydu şeklinde işlemiştir. Ancak Safa Giray bu dönemde Nogay yurdundan dönmüş olduğunu yukarı da belirttik.

---

³⁴³ Atlasi, 2004, 28.

³⁴⁴ Ahmediyev, 2001, 49.

³⁴⁵ Atlasi, 2004, 28.

³⁴⁶ PDRV, VIII, 274

³⁴⁷ Atlasi, 2004, 28.

³⁴⁸ Nevruzhan, 1984, 105- 108.

³⁴⁹ Doğan, 2005, 192.

Hayrani Ilgar ise Süyün Bike'nin kız çocuğunun olmasını istediğini vurguluyordu. Fakat erkek çocuğunun olması da onu müteessir yapmamış on bir yılın ardından tekrar çocuk sahibi olduğu³⁵⁰ şeklinde kaleme almıştı.

Kazan'da bu olaylar vuku bulurken Moskova'da Büyük Knez IV. İvan, Çar unvanını aldı. 16 Ocak 1547 yılında yapılan törenle tacını taktı³⁵¹. Ardından kısa bir süre sonra 1547 yılında IV. İvan'ın bizzat iştirak ettiği bir sefer düzenlendi. Metropolit Makariy önderliğinde Tatarlar üzerine taarruz etmekte anlaşılan Çar IV. İvan, Knez Dimitri Federoviç Belskiy'i asker toplaması için görevlendirmiş ve Şah Ali'ye ordusu ile Vlademir şehrine gelmesini emretmişti. Kendisinin de 20 Aralık'ta ulaştığı Vlademir şehrine vardı³⁵². Bu şehir daha önceden Kazan seferlerine üs olarak kullanılmıştı. 1547 yılının aralık ayında Kazan'a yönelen IV. İvan iklim şartlarının tüm olumsuzluklarına rağmen harpten vazgeçmedi. Ancak 1548 yılının şubat ayına doğru durmaksızın yağan yağmur nedeniyle yollar kullanılamaz halde tahrip oldu. Şubat ayının 2'sinde Nijni Novgorod kalesinden³⁵³ Elyna'ya (Yilne) gelindi. Buz tutmuş Volga üzerinden geçerken buzların kırılmasıyla birçok eşya ve insan zayiatı verilmişti. Bunun üzerine IV. İvan harpten vazgeçerek mart ayında ülkesine geri döndü. Ancak Şah Ali'nin ordusunu Knez Serebryany ve Belksiy'in ordusuyla birlikte Kazan üzerine gönderdi³⁵⁴.

Ruslar Kazan şehirlerini talan etme amacıyla geldikleri bu esnada Safa Giray ordusunu Arça Kırında Rusları karşılamak üzere hazır etti. Ne var ki IV. İvan'ın Knez Mikilinkiy idaresinde gönderdiği ordu Arça Kırın'da bekleyişte olan Kazan ordusunu yendi. Bu yenilgi de Kazan'dan Azık adlı önemli bir yiğit ve çok sayıda bey esir alındı. Kazan şehrinin içlerine kadar gelen Ruslar şehrin çevresini de talan edip gitti. Han her ne kadar peşlerinden 20 bin kişilik bir ordu gönderdiyse de Kazan Hanlığı için sonuç değişmedi. Bu haberi alan IV. İvan çok mesut olmuştu. Öyle ki askerlerine oldukça fazla hediye verdi. Çünkü bu IV. İvan'ın Kazanlılara karşı ilk zaferi idi. Tatarlar ise öfke ile Rusların Galiç şehrine saldırmış buradaki köyleri

---

³⁵⁰ Hayrani Ilgar, *Süyün Bike*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1998, s. 82.

³⁵¹ PSRL, XXIX, 49.

³⁵² Atlasi, 1993, 332.

³⁵³ Acar, 2013, 221-222; Ahmerov, 2009, 125.

³⁵⁴ Fahrettin, 2003, 141.

talan etmişti. Ancak Kostroma voyvodası tarafından Tatar ordusunu ve komutanları ve bunlara Arık da dahil olmak üzere öldürüldü³⁵⁵.

1549 yılında Kazan Hanlığı'nda ani olaylar baş göstermişti. 25 Mart 1549 yılında Safa Giray'ın ani ölümüyle³⁵⁶ Kazan tahtı boş kaldı³⁵⁷. Safa Giray ise 42 yaşında vefat etmişti³⁵⁸. Herhangi bir rahatsızlığı olmayan hanın ölümü hakkında farklı varsayımlar bulunmaktadır. Rus vakanüvisi olayı şöyle değerlendirmiştir: “*Han sarhoş olduğu bir halde elini ve yüzünü yıkamak istedi. Ancak han'ın ayağı kaymış ve düşerek öldü*”³⁵⁹ diyordu. Hudyakov ise, hanın kalp krizi geçirdiğini ve bu yüzden vefat ettiğini söylemektedir³⁶⁰.

İlgaz Vahap Nevruzhan'ın olayı anlatımı şöyledir; “*O gün Safa Giray'ın dalgın ve mahmur bir hali vardı. İçindeki sıkıntı onun, Süyün Bike ile hüznü bir veda yapmasına neden olmuştu. Oğlunu son kez görecekmış gibi sıkı sıkı sarıldı. Kapıdan çıkmak istemiyor ama vazife beklemezdi. O kasvetli havayla askeri teftişe başladı. Birliklerin sonuna doğru ulaştığı anda birden bir şey oldu. Han'ın atı olan hızıyla koşmaya başladı. Han atı durdurmaya çalıştıkça at şahlanarak yıldırım hızına ulaşıyordu. Birden ortalık karıştı olan biteni anlamaya çalışan askerler Han'ın atını durdurmaya çalıştılar. Fakat atın daha çok ürkmesine neden olan bu hareketle, Han'ın atın kontrolünü kaybetmesine sebebiyet verdi. Ormana doğru girmesiyle han ağacın dalına çarparak attan düştü. Kanlar içinde saraya götürülen Han'ın durumu hiç iyi değildi. Yüzü sap sarı olmuş, zor nefes alıyordu. Son nefesinde Ödemiş Giray büyüyene kadar³⁶¹ dilerse yerime han olsun. Naibi ise Süyün Bike diyerek gözlerini yumdu.*”³⁶² şeklinde anlatmış idi. Hikmet Doğan ise şöyle anlatmıştır: Han birden hastalanmıştı. Süyün Bike ise hanın başında beklediği bir zamanda ölmüştü³⁶³ şeklinde kaleme almıştır.

³⁵⁵ Ahmerov, 2009, 126- 127.

³⁵⁶ Того же месяца Марта 25 прииде вестъ царю и великому князю, что в Казани царь Казанском Сафа-Кирей умеръ, убилися въ своих хоробах. PSRL, XXIX, 56; PSRL, XIII, 157.

³⁵⁷ Kaynaklarda Safa Giray'ın hanlık döneminin 32 yıl olduğu yazılmaktadır. (И всехъ летъ царства на Казани 32 лета). Bkz. PSRL, XIX, 56. Atlasi bu görüşü şöyle belirtmektedir; 1524'te başlayan ilk hanlık dönemi 1549 yılında son bulmuştu. Bu dönemin içine Can Ali ve Şah Ali'nin Kazan tahtında yer aldığı dönemleri saydığımızda dahi 32 değil 25 yıl olduğunu belirtmektedir. Bkz. Atlasi, 1993, 333- 334.

³⁵⁸ Mercani, 2008, 97; 1 ya da 2 martta öldüğünü yazıyor. Bkz. Atlasi, 2004, 29.

³⁵⁹ Karamzin, 1892, 74; Ahmerov, 2009, 127; Ahmediyev, 2001, 97;

³⁶⁰ Ahmediyev, 2001, 97.

³⁶¹ Nevruzhan, 1984, 118.

³⁶² Kaya, a. g. e., 29- 30.

³⁶³ Doğan, 2005, 199, 200.

Safa Giray'ın kişiliği Müstefâdü'l Ahbar'da şöyle nitelendirilmiştir: "O (Safa Giray) hanların büyüklerinden ve akıllılarından. Onun zamanında hükümdarlık bahçeleri rahat ve memleket düzgün idi."³⁶⁴ ifadesiyle Safa Giray'ın hanlığının niteliğini belirtmektedir.

Hadi Atlasi'ye göre ise Safa Giray kabiliyetli bir han olmasına rağmen Kazan Hanlığı'nda kurulması gereken otorite ve idarenin müstahkem temellerle oturtamamıştı. Safa Giray'ın hanlık döneminde komşu ve kardeş Nogay ülkesinin Ruslarla yaptığı iş birliği neticesinde gerçekleşen hainlikler hanlığın temellerinin sağlamlaştırılmasını zor kılmıştı. Akrabalık ilişkilerinin temelinde Süyün Bike ile kurulmak istenen bu dostane bağlar yine de iki yurdu bir araya getirememişti³⁶⁵ diyordu.

1549 yılının 1 Mart veya 2 Mart'ında Safa Giray'ın hanlık devrinin ölümüyle birlikte sona ermesi Kazan Hanlığı'nda veraset meselesini yeniden gündeme getirmişti. Süyün Bike ise yeniden dul kaldı ve hayatı tekrardan zorlu bir döneme girmişti. Kazan'da zuhur eden taht sorunu bunların ilkini teşkil etmekteydi. Kazan Hanlığı'nın başına kimin geçeceği konusunda fikir ayrılıkları vardı. Bir grup Ötemiş Giray'ın Han olmasını isterken bir grupta Bölük Giray'ın hanlığını uygun görmekte idi.

Lakin Süyün Bike'nin cefası sonlanacak gibi değildi. Hakikatte de bu durum öyle olmuştu. Ötemiş Giray'ın, han olabilmesi için yaşı uygun değildi. O daha 2 yaşındaydı³⁶⁶. Zira hanın Ötemiş Giray ile dört erkek evladı vardı. Kazan tahtına bu dört evlattan hangisinin han olarak geçeceği tartışılıyordu. Safa Giray'ın, han olarak tahta geçebilecek yaşta iki oğlu bulunmaktaydı. Bunlar Kırım da Sahip Giray ile yaşamakta olan Mübarek ve Bulek Giray idi. Bir diğer Rus esirinden olan oğlunun ise töre gereği hanlıkta hakkı yoktu. Bu çocukların en küçükleri ise Süyün Bike'den olan oğlu Ötemiş Giray idi. Ancak küçük olmasından dolayı Ötemiş'in hanlığın başına geçmesi endişe ile karşılanıyordu. Fakat bu tedirginlik durumu değiştirmeyecekti³⁶⁷.

---

³⁶⁴ Mercanî, 2008, 133.

³⁶⁵ Atlasi, 1993, 334-336.

³⁶⁶ Atlasi, 2004, 29.

³⁶⁷ PSRL, XIX, 56; Hudyakov, 2009, 98-99.

Bunun üzerine Kazanlılar Safa Giray'ın büyük oğlu Bölük Giray'ın han olmasını uygun gördüler. Kırım'da bulunan Bölük Giray'ı çağırmak için Kırım'a elçi gönderdiler. Başlarında Yolbarıs Mirza'nın bulunduğu 30 kişi ile Sahib Giray'a Safa Giray'ın oğlu Bölük Giray'ı göndermesi için yarlık götürdüler³⁶⁸. Lakin Kazan elçileri Don Nehri mansabında saldırıya uğradı. Uruk idaresindeki Rus Kazakları Kazanlılara baskın yaparak Kazanlıların kimisi öldürülürken kimisi de kaçarak kurtulabilmişti. Bu girişimden sonra ne var ki Kazanlılar Kırım'a elçi gönderdilerse de onlardan bir yanıt gelmedi. Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın Kazan Hanlığı'nı göz ardı etmeleri ve onlarla alakadar olmamaları sebebiyle tahta kimin oturacağı konusu neticeye ulaştırılamadı³⁶⁹. Moskova ise Kırımlılarla Kazanlıların bir araya gelmesini hoş karşılamamaktaydı³⁷⁰.

Osmanlı padişahı ise 1549 yılında Kazan Hanlığı'nı himayesine almıştı. Ancak Osmanlı Kırım idaresinin kendi başına ayakta durmasını istememişti. 1532-1551 yıllarında başarılı bir Kırım Han'ı olan Sahip Giray Kazan, Kırım, Nogay hanlıklarında hâkimiyet üzerine önemli roller oynamıştı. Kazan'a Kırım sülalesini han yapmış, Astarhan'da egemenlik kurmuş, Nogayları boyunduruktan kurtarmıştı. Nitekim Sahib Giray Altın Orda hanlığını tekrardan diriltmiş gibi görünmekteydi. Bu durum Osmanlı'nın kaygılanmasına sebep olmuş, Kırım bölgesindeki topraklar için sorun teşkil oluşturmuştu. Şayet Sahib Giray'ın bu topraklar üzerinde egemenlik istemesi onun Osmanlı için aleyhinde olup Moskova ile aynı doğrultuda siyaset gütmesine sebebiyet vermekteydi³⁷¹.

Safa Giray Han'ın ölümüne müteakip hanlıkta zuhur eden veraset konusu ile ilgili olarak da yine Seyyid Mehmed Rıza'nın "Es Sebü's Seyyar" adlı eserinde oldukça ayrıntılı bilgiler verilmektedir: "*Safa Giray Han'ın ömrü sona erip tahtı terk eylediğinde, Kazan ahalisi adı geçen merhumun Kırımdaki oğlu Bülekgiray'ı Kazan'a han olarak tayin edilmesi için Kırım'a bir mektup gönderdi. Sahip Giray ise bir hadiseden dolayı gücenerek hapsettiği Bölük Giray'ı Kazan'a göndermek istemedi. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman Han'ın yüce iltifatlarını kazanarak,*

³⁶⁸ И те бадраки, которые живутъ въ Казани, въ Крымъ послали царя просити Янборса Расова, да Магметева сына данина въ головахъ тридцать ихъ человекъ. PDRV, VIII, 146.

³⁶⁹ Atlasi, 2004, 29.

³⁷⁰ Selam Alişev, "Kazan ve Moskova: 15-16. yy. Milletler Arası İlişkiler", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyıntık*, Kazan, 2001, s. 107.

³⁷¹ Halil İnalçık, "Kazan Hanlığı Nasıl Düştü? On Altıncı yüzyılda Doğu Avrupa'da Egemenlik Mücadelesi", Gönül Pultar (Ed.), *Yirmi Birinci Yüzyılda İdil-Ural*, Tetrakon İletişim Hizmetleri, İstanbul, 2008, s. 52.

kendisi ile kıvanç duyduğu Devlet Giray'ı İstanbul'da, Osmanlı Devleti hizmetinde bulunması Kırım Han'ı Sahib Giray'ı oldukça rahatsız ediyordu. Kazan Hanlığı'ndan gelen bu talebi fırsat bilen Kırım Han'ı, Devlet Giray'ın Kazan tahtına atanması bahanesiyle onu İstanbul'dan uzaklaştırıp, ortadan kaldırmayı arzuluyordu. Sahip Giray bu maksatla İstanbul'a bir mektup gönderdi. Fakat onun asıl niyeti bilindiğinden Osmanlı sultanınca azline karar verildi... Zindandan kurtarılıp devlet hizmetine alınan ve intikam hissi ile yanıp kana susayan Bülek Giray Han'ı tamamen ortadan kaldırmak için Solhat şehri civarında çadırını kurarak beklemeye başladı. Şaşkınlık ve ıstırap içerisindeki Sahib Giray Han 'Kadimet' isimli yere ulaştığında askerlerini Devlet Giray tarafına geçtiğini işitti... evvelce hapsedip büyük eziyetler ettiği Bülek Giray ise Sahib Giray'ı katletmekle görevlendirildi ve müverrihin deyişiyle: 'eda-yı hizmet-i nameru' ile geri döndü. Bir süre sonra Bülek Giray'da Kırım'ın yeni Han'ı Devlet Giray tarafından öldürüldü'³⁷² şeklinde nakledilmektedir.

Nitekim Ötemiş Giray Kazan Han'ı olmuştu. Ancak tarihçilerin bazıları Ötemiş Giray'ın Han olmasında kimin etkili olduğu yönünde farklı bakışlara sahiptirler. Kazan vakanüvisi, Safa Giray Han'ın Süyün Bike'den olan oğlu Ötemiş Giray'ın kendinden sonra tahta geçmesini vasiyet ettiğini nakletmektedir³⁷³. Ayten Dirier ise Süyün Bike'nin Safa Giray'dan isteği üzerine Bülek Giray'ı tahtan mahrum ettiğini zikretmiştir. Bülek Giray'ın Kazan şehrine çağırılmasında Süyün Bike'nin herhangi bir malumatının olmadığını da vurgulamaktadır³⁷⁴. Bunun yanında Bölük Giray'ın Kazan'da bulunmaması da Kazanlıların Ötemiş'i kabul etmelerinin başka bir nedeni olmuştu. Böylelikle Nogaylıların ve Süyün Bike'nin çabalarıyla Ötemiş Han yapılmıştır³⁷⁵.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, Süyün Bike'nin Ötemiş Giray'ın, han olması konusunu şöyle işlemiştir: Süyün Bike oğlunu daha Safa Giray'ın hanlık döneminde bu göreve uygun olarak yetiştirmişti. Oğlunu veliaht yapmak isteyen hanbike bu amaç için Kazan beylerinden Uluğ Karaçi ile hareket etti. Onun yardımıyla Kazan Bey'lerini ikna etmişti. Nogay, Kırım ve Kazan hanlıklarını

---

³⁷² Acar, 2013, 226-227.

³⁷³ Всехъ леть царства на Казани 32 лета, и умирая, царство приказа меньшеи царице своеи нагаяныне, сынъ бо ему отъ нея родися; триемъ же разделивъ равно именіе царское и отпустить пове(ле) во отечествія ихъ. Вкз. PSRL, XIX, 294.

³⁷⁴ Dirier, 1982, 15.

³⁷⁵ Ahmerov, 2009, 158; Fahrettin, 2003, 155; Çandarlıoğlu, 1966, 87; Binark, 1968, 227.

birleştiren soydan gelen Ötemiş'i han yaparsak yardım istediğimizde geri çevrilmez diyerek beyleri yanına çekmişti³⁷⁶ diyordu.

Nitekim Süyün Bike'nin Safa Giray ile olan evliliği 14 yıl sonra sonlanmıştı. Kazan Hanlığı'nda ise 2 yaşındaki oğlu Ötemiş Giray ile Süyün Bike kaldı³⁷⁷. Artık Süyün Bike Ötemiş Giray naibliğinde devlet işlerini idare etmeye başlayacaktı³⁷⁸.

Mösegyt Habibullah eserinde Süyün Bike'nin Safa Giray ile olan evliliğini şöyle nitelemiştir: Bu evlilik Kazan halkına Allah'ın bir lütfü idi. Süyün Bike Kazan halkı için mutluluğu, gururu, güveni temsil ediyordu. O birkaç dili konuşabilen siyaseti çok iyi şekilde yürütebilen bir sultandır³⁷⁹ şeklinde anlatmıştır.

2. 4. Süyün Bike'nin Kazan Tahtına Oturması

Kazan Han'ı Safa Giray'ın ölümü üzerine Süyün Bike'nin iki yaşında ki oğlu Ötemiş Giray Kazan Han'ı oldu³⁸⁰. Ötemiş Giray'ın hangi yıl doğduğu yönünde farklı görüşler vardır. Atlasi, Ötemiş Giray'ın 1547 yılında doğduğunu söylemektedir³⁸¹. Hudyakov ise Ötemiş Giray'ın 1546 yılında doğmuş olduğunu zikretmektedir³⁸². Ancak Kaynaklarda Ötemiş Giray'ın Kazan tahtına han ilan edildiğinde iki yaşında olduğu nakledilmektedir³⁸³. Nitekim hanlığı 1549 yılında başlayan Ötemiş Giray'ın 1546'da değil 1547 yılında doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Ötemiş Giray'ın ismi ise kaynaklarda farklı şekillerde zikredilmektedir. Bazı kaynaklarda Öteş, bazılarında Mamışgerey, bazısında ise Ötemiş Giray olarak geçmektedir³⁸⁴. Kazanskaya letopistinde ise Ötemiş Giray'ın ismi "Mamşkirey" (Мамшкирей), "Mamskiriy" (Мамскирий) olarak geçmektedir³⁸⁵. Biz burada Ötemiş Giray ismini kullanacağız. Şemsi, Ötemiş Giray'ı "Bilgili çocuk resmi zat"³⁸⁶ şeklinde nitelemektedir.

---

³⁷⁶ Nevruzhan, 1984, 112- 119.

³⁷⁷ PSRL, XIII, 157.

³⁷⁸ Fahretdinov, 2001, 117; Ahmerov, 2009, 158; Hudyakov, 2009, 101

³⁷⁹ Habibullah, 2001, 238.

³⁸⁰ ...на царство на Казанское сына его Утемиш-Гирея царевича дву леть... PSRL, XXIX, 56; PSRL, XIII, 157; Atlasi, 2004, 28; Fahrettin, 2003, 155; Şemsi, 2001, 219; Dirier, 1982, 14.

³⁸¹ Atlasi, 2004, 28; Çandarlıoğlu, 1966, 87; Binark, 1968, 229.

³⁸² Hudyakov, 2009, 99.

³⁸³ PSRL, XXIX, 56; PSRL, XIII, 157

³⁸⁴ Atlasi, 1993, 335.

³⁸⁵ PSRL, XIX, 392- 393.

³⁸⁶ Şemsi, 2001, 219.

Kazan Hanlığı'nın Giray sülalesinin idaresinde bulunması sebebiyle Kırım'da ortaya çıkan her türlü sorun doğrudan Kazan Hanlığı'nı etkilemekteydi. Hal böyleyken bu durum yalnızca Moskova Hükümetinin işine yarıyordu³⁸⁷. İşte bu ahval içerisinde Ötemiş Giray'ın annesi Süyün Bike, büyüyünceye kadar oğlunun yönetim hakkını vasi göreviyle üstlenmişti. Kazan vakanüvisi Süyün Bike'nin bu görevi yaparken Safa Giray'ın emriyle Koşçak Oğlan gözetiminde olacağı nakledilmektedir³⁸⁸. Artık 1549 ve 1551 yılları arasında yönetimi idare edecek olan Süyün Bike adından söz ettirmeye başlayacaktır³⁸⁹.

Kazan hükümetinin başına geçen Süyün Bike bu dönemde eşi Safa Giray'ın döneminde var olan hükümet idaresinin niteliğinde kendi hükümetini devam ettirmişti³⁹⁰. Bu hükümet Kırım Tatarlarının önceki azalarından müteşekkildi. Fakat bu durum evvelden olduğundan daha çok Kırımlıların etkisinin artmasına sebebiyet vermişti. Kazan halkının ise Safa Giray döneminde karşı çıktıkları bir durumla Süyün Bike döneminde yeniden karşılaşmaları Kazanlıları huzursuz etti. Zira askeri yönetim her daim halkın omzunda ağır bir yük olmuştur. Bu nedenle Süyün Bike'nin idaresindeki yeni yönetim sevilmemişti³⁹¹.

Ancak Ilgaz Vahap Nevruzhan, Süyün Bike'nin sultanlığını şöyle anlatıyor: Süyün Bike naibliğini yaptığı oğlu Ötemiş Giray'la birlikte tahta oturdu. Ona karşı olan hayranlık sadece güzelliğinden değil onun vakalara bakışı, yönetimindeki özgüveni Kazanlıların hayranlık derecesinin bir diğer tarafıydı. O Kazan tahtının hakkını layıkıyla yerine getirdi. Öyle ki artık Kazanlılar onun hanlara nispeten daha faik olduğunu tefekkür ediyorlardı³⁹² şeklinde anlatmaktadır.

Kazan'da gerçekleşen bu han değişikliği bir zamanlar Rusya'daki taht değişikliğinin Kazanlıları heyecanlandırdığı gibi şimdi Rusları heyecanlandırmıştı. Çünkü Kazan Hanlığı'nın başına daha çocuk yaşta bir hükümdar geçmişti. Bu durum hanlık içinde sıkıntılar çıkartarak tartışmalara ve çatışmalara neden oldu. Ortaya çıkan ihtilaflar sebebiyle Kazan'da yaklaşık 10 bin civarındaki bey ve mirza Moskova topraklarına gitti. IV. İvan'ın keyfini yerine getiren bu hal ile Kazan

---

³⁸⁷ Acar, 2013, 228.

³⁸⁸ PSRL, XIX, 69; Ahmerov, 2009, 158; Hudyakov, 2009, 101.

³⁸⁹ Acar, 2013, 228; Ahmerov, 2009, 158

³⁹⁰ *İstoriya Tatarskoy ASSR*, M.K. Muharyamova (Red.), Kazan, 1973, s. 34; Bundan sonra bu kaynağı ASSR olarak kullanacağız.

³⁹¹ Hudyakov, 2009, 101- 102; Acar, 2013, 228-229; Ahmerov, 2009, 158.

³⁹² Nevruzhan, 1984, 120-122.

idaresini boyarlardan almasının ardından Kazan'ı da egemenliği altına alma tefekkürüne başlamıştı. Zira Kazan Hanlığı'nda egemenlik kurmak, IV. İvan için güçlü bir istektir. Bu amaç için harekete geçen IV. İvan Tatar hücumlarına yönelik Kazan hudutlarını güvencede tutmak amacıyla Moskova'dan asker toplayıp mühimmat sevki yaparak askerlerin sürekli tetikte olmasıyla sınır mevkiilerini koruma altına almaya çalışmıştır³⁹³.

Kabiliyetli ve yetenekli bir kadın olan hanlığın en zor zamanlarında başa geçen Süyün Bike'ye karşı Kazan halkı önyargıyla yaklaşmaktaydı. Onu tanımıyorlar ve onu yalnızca hanbike olarak görüyorlardı³⁹⁴. Nitekim Süyün Bike hanlık işleriyle ilgilenen mirzalar arasında şehrin akıbetini milli tefekkürlerle yürütebilecek insan bulmakta zorlanıyordu. Bu beyler arasında Kazan'ın bağımsız olarak kalmasını isteyen bir bey Süyün Bike döneminde öne çıkmıştı. Bu kişi Kırım Hanlığı'ndan Koşçak adında bir bey idi.

Süyün Bike'nin yardım alabileceği bu bey, meşveret edebileceği, dürüst, erdemli, sadakatli, güvenilir bir Türk idi. Süyün Bike işlerini onunla istişare yaparak yürütüyordu. Ancak Bike'nin Koşçak ile hareket etmesi Kazan halkında memnuniyetsizlik oluşturmuştu³⁹⁵. Fakat Koşçak Oğlan Safa Giray'ın hizmetinde bulunan onu korumakla görevli hassa alayının komutanıydı. Süyün Bike'nin de Kırımlı bu askerle birlikte yönetimde söz alması ve ayrıca hanbikeyi korumakla görevli ordunun komutanlığını yapması hanlıkta tedirginlik yaratmıştı. Hem yönetim hem de askeri alanda söz sahiplerinin en önemlilerinden olması idareyi bir kişinin elinde bulundurmasına olanak sağlıyordu. Bu durum Süyün Bike'nin hanlık zamanının en çarpıcı özelliklerdendir. Nitekim kurulan bu yeni hükümet askeri güce dayanmaktaydı. Belki de bu dönemde hanlıkta güvenle devlet idaresini sağlayacak ve Süyün Bike'ye güven verecek bir grup yoktu³⁹⁶.

Bununla birlikte Süyün Bike'nin vasiliğini yaptığı Kazan Hanlığı üzerinde babası Yusuf Mirza'nın dahi istekleriyle karşı karşıya kalmıştı. Kazan'da otoritesini arttırmak uğruna düşmanla iş birliği yapmayı dahi göze alan Yusuf Mirza Rus Çar'ının Kazan Hanlığı'na karşı muharrirliğini yapmayı da ihmal etmemişti. Bunun yanında Kazan Hanlığı'nın düşmanları sadece bunlar değildi. Onun kendi milletinin

---

³⁹³ Ahmerov, 2009, 127-128.

³⁹⁴ PSRL, XIX, 70; Atlasi, 2004, 30.

³⁹⁵ PSRL, XIX, 70; Atlasi, 2004, 30.

³⁹⁶ Hudyakov, 2009, 101.

düşmanlığı da hanlığı başka bir pencereden daraltmaktaydı. Bunlar Safa Giray Han döneminde Kazan şehrinden kaçarak Nogay'a sığınan kişiler olup Moskova ile iletişim kurarak Kazan'ın zararına yönelik yıkıcı işlerde bulunmaktaydılar. Yine Süyün Bike'nin kardeşi Yunus Mirza'nın da Kazan Hanlığı'nda hakimiyetini kurma isteğinin olduğu bilinmekte idi. Nitekim artık Kazanlılar ile Nogaylıların arasındaki bağlar iyice kopmuştu³⁹⁷.

Süyün Bike'nin babası Yusuf Bey Safa Giray'ın ölüm haberini aldığı zaman, Süyün Bike'yi Şeyh Ali'ye vermek istemesi de Yusuf Mirza'nın amacını açıkça göstermektedir. 1549 yılının yazında IV. İvan'a bir yarlık yazarak Süyün Bike'yi Şeyh Ali'ye verme arzusunda olduğunu bildirdi³⁹⁸. Bu yarlık şöyledir: “Yusuf Mirza'dan dostu Büyük Knez İvan'a selam olsun. Kazan yüksek zümresi Safa Giray'ı hanlıktan azlettikten sonra baban Vasiliy'den Şeyh Ali'nin kardeşi olan Can Ali'yi hanlığa talep ettiler. Allahın izni ile kızımız Süyün Bike'yi Can Ali Han'a verip akraba olduk. Ancak Safa Giray, hanlıktan kaçmasının ardından Bulat Bek kendisine kimseye duyurmadan bir yarlık yazıp onu bir kez daha hanlığın başına çağırdı. Ardından damadımız olup senin de yardımcın olan Can Ali'yi bertaraf ederek Safa Giray ile Süyün Bike'yi evlendirdiler.

Safa Giray ilk olarak Kazan'a yanında otuz Kırımlı getirmişti. Seneler geçtikçe Kırımlılar gelmeye devam etti. Kazanlılara sıkıntı verdiler. Bunun üzerine Kazanlılar bir kez daha Safa Giray'ı Kazan'dan kovdular. Benim yanıma gelerek benden yardım istedi. Atam Fetih Giray senin kardeşin Şıgım Mirza'ya yardım etmişti. Sen de şimdi bana iyilikte bulun, senin oğlunu ve erlerini bana ver. Ben senin yardımınla Kazan'ı geri alabilirim. Senin buyruğunda hareket ederim. Şehirde (Kazan'da) birkaç kişiden fazla insanı öldürmem. Başka kimseye dokunmam dedi. Ve yemin etti. Atalarının bize bir zamanlar yaptıkları yardımlar için bize ona yardım ettik. Oğlum mirza ve erlerimi beraberine verdi. Böylece Kazan'ı geri kazandılar. Ancak şehri aldıktan sonra söylediği sözleri hatırlamadı. Yusuf Mirza'yı Nogay'a geri gönderdi, Kazan'ın önde gelen kişileri, Seyyid'i ve

---

³⁹⁷ Atlasi, 1993, 339; Acar, 2013, 229-230.

³⁹⁸ ...съ Шигалеевымъ Царевымъ братомъ с Яналиемъ Царемъ въ свойстве учинились были есмя, и надъ нимъ таковъ судъ божьей сталося. А и ныне хотимъ съ Шигалиемъ Царемъ въ дружбе и въ свойстве быти, и дочь свою хотимъ за него дати. PDRV, VIII, 144.

diğerlerini öldürttü. Bunlardan bazı kişileri Nogay'a elçi gönderdi. Bir kısım mirza ve Kazaklar da Moskova'ya yanına geldi. Allah adaletlidir.

Kendisi bize söylediği sözleri tutmadığı için bu sıkıntılar onun başına geldi. Bizim anlatmak istediğimiz şöyledir: Biz seninle ilerleyen yıllarda dost olmak istedik. Şeyh Ali Han'ın kardeşi Can Ali ile akrabalık kurmuştuk. Allah'ın kaderi ona ulaştı. Biz şimdi Şeyh Ali ile ilişki kurak ve kızımızı kendisine vermek istiyoruz. Bu yarlık bizim elçimiz Baysungar ile Allahbirdi Oğlanı (şehzade), Tevekeltü Beğ'i, Ağış Molla'yı ve Safa Giray Han'dan kaçan Kolçara Beğ'i, Burnaş'ı, Tanrıkol'u, Kebek'i İslam'ı Alikey Mirzay'ı, Hüseyin Beğ'i, Kildi Mirza'yı, Şahroça'yı ve onlarla birlikte bulunan diğer kardeşleri, onların çocukları ile arkadaşlarını ve çok fazla olsa da Çuvaş, Çirmiş (Fin ugor boylarından biri), Rezan (Ryzan şehri halkı) ve Mukşılar'ın (Fin Ugor asıllı Mordvalar) ile herkesi Kazan üzerine Şeyh Ali'nin yanında gönder. Moskova askeri şehre Volga yanından girmesin. Han beraberinde olan Kazanlılarla birlikte şehre gelerek "işte Han'ımız, işte Mirzalarınız, işte halkınız, biz daha fazlayız" desin. Baysungar ile gönderebileceğiniz güvenilir kişiyi, Şeyh Ali'nin de itimat edeceği kişiyi elçi göreviyle gönderin. Şeyh Ali'yi Kazan üzerine ne zaman (ay ve gün) göndereceğinizi bizlere haber vermenizi bekliyoruz.

Şeyh Ali'ye iyilik etmek için bizim kardeşlerimizi, oğullarımı ve erlerimizi Boyırgan Seyyid'i, İlsıman Beğ'i, Andullah Bahşı ile bütün Kazan mirzalarını beraberinde göndeririz. Siz bunu bilin... Şeyh Ali Kazan tahtına oturduğunda Kırım güzergahını güvenceye alın yoksa Kazan tahtında bir han daha oturabilir."³⁹⁹ şeklinde yazmaktaydı. Yusuf Mirza Kazan Hanlığı'nı kendi yönetimine almak için her türlü yolu denemekteydi. IV. İvan'a gönderdiği bu yarlıkla kızı Süyün Bike'yi Kazan şehrinde hüküm sürebilmek için Şey Ali ile evlendirip hak sahibi olma umuduyla göndermişti. Ancak IV. İvan Yusuf Mirza'nın bu planını tahmin etmiştir ki Yusuf Mirza'ya gönderdiği yarlıklarda onu kendi çıkarları mucibince oyalamıştır.

Buna mukabil Nogay mirzalarından İsmail ve Arslan Mirza Süyün Bike'nin Kazan tahtına geçtiği 1549 yılı güzünde IV. İvan'a yarlık yazıp tez zamanda Kazan

---

³⁹⁹ PDRV, VIII, 141-147. Krş. Atlasi, 2004, 30-32.

üzerine gideceklerini bildirmişlerdi. Yine Bölük Bulat'ta IV. İvan'a yaranmak için Kazan'a saldırı da bulunduğunu belirtmişti⁴⁰⁰.

Kazan Hanlığı üstünde bitmek bilmeyen arzuların arasında yukarıda bahsettiğimiz gibi Süyün Bike'nin kardeşi Yunus Mirza'nın da Kazan'a han olma arzusu vardı. Daha 1547 senesinde Safa Giray'ın Nogay Ordası'nda bulunan eşlerini Kazan'a getirildiği vakitlerde onun bu tefekkürü bulunmakta idi. Bu uğurda 1549 yılında Kazan'a gelen mirza ne yazık ki burada ki nüfusunu kaybetti. Kazan'a alınmadığı gibi yanında bulunan adamlarının birçoğu da öldürüldü. Nitekim bundan sonra hem kendisi hem de Nogaylılar artık Kazan'ı düşman olarak görüp Kazan Hanlığı'na saldırmayı düşüneceklerdi⁴⁰¹.

Atlasi, mirzaların buldukları bu faaliyetler için “satılık mirzalar oldukça, İvan'ın işleri istediği gibi olacaktı” demektedir. Nitekim ki öyle de olmaktadır. Zira Kazan'daki tüm işleri Süyün Bike idare etmekteydi. Süyün Bike, Moskova'nın en amansız düşmanı olup onlarla anlaşma yoluna gitmeyi düşünmüyor ve onlara en büyük zararı vermek istiyordu. Nitekim 1549 senesinin mart ayında Kazan ordusunun Murom'a saldırımları Süyün Bike'nin duyduğu düşmanlıktan ileri gelmekteydi.

Süyün Bike'nin hem Kazan Hanlığı'ndaki tutumu ve hem de onun kendi kişiliği bütünüyle IV. İvan'ın düşmanı idi. Fakat aynı zaman da IV. İvan'da Süyün Bike'nin güçlü bir düşmanı idi. Süyün Bike milli duyguları yoğun bir Hanbike iken, Çar IV. İvan'da o derece Rus milliyetçisi idi. Süyün Bike'nin eşi Safa Giray'ın Moskova'ya sık sık savaş yapmasında ve Kazan Hanlığı'nın boyunduruktan kurtulup özgürlüğüne kavuşturulmasında Süyün Bike'nin çok önemli yardımları olmuştu. Bunların farkında olan IV. İvan bu yüzden Süyün Bike'yi sevmiyor ve ona karşı düşmanlık besliyordu.

Süyün Bike tüm bunların yanında IV. İvan'ı sevmese ve onunla barışmak gibi bir niyeti olmasa da IV. İvan ile 1549⁴⁰² yılının temmuz'un da irtibata geçmişti. Ötemiş Giray hükümeti adıyla Moskova'ya Bahşandı adlı bir elçi gönderdi. Süyün Bike'nin gönderdiği bu elçi hem Ötemiş Giray Hanlığı'nın onaylanmasını hem de

---

⁴⁰⁰ Atlasi, 2004, 34.

⁴⁰¹ Atlasi, 2004, 35.

⁴⁰² Bu tarih 1549 yerine muhtemelen yazım yanlışından dolayı 1546 olarak yazılmıştır. Bkz. Atlasi, 1993, 150.

onlarla sulh içinde yaşamak isteğini iletmek üzere görevlendirilmişti⁴⁰³. Bu elçi Temmuz'un 6 'sın da Moskova'ya varmıştı⁴⁰⁴. IV. İvan ise gelen elçilere alaycı bir tavırla savaşmadan yaşamamız için öncelikle bize iyi elçiler gönderin cevabını verdi. Bu cevap onun kafaları karıştırarak Kazan Hanlığı'nı yanıltmak niyetiyle verilmişti. Zira O Kazan şehrini ele geçirmek için planlar yapıyordu. Bunun sonucunda elçilerin iki ülke arasında haber getirip götürmeleri hiçbir şey değiştirmemiş ve herhangi bir mutedillik (ılımlı) olmayacağı açıkça görülmüştür⁴⁰⁵.

Kazan Hanlığı'ndan Kırım ve Moskova'ya han değişikliğini belirtmek üzere elçilerin gönderildiği bu zamanlarda Rus Çar'ının Kazan Hanlığı'na karşı harp düşüncesi yeniden zuhur etmiş ve ordu için gerekli hazırlıklara başlamıştı. Lakin bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Bu tefekkürün gerçek sahibi ise Patrik Makiriy idi. Bununla birlikte IV. İvan Patrik Makiriy'in düşüncelerinin izleyicisi idi⁴⁰⁶.

Nogaylıların Kazan üstündeki emellerinin var olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bunların içinde Süyün Bike'nin amcası İsmail Mirza onun en önemli düşmanları arasında yer alıyordu. Ve yeğeni Süyün Bike'ye karşı harekete hazırlanmaktaydı. Bunun için IV. İvan'a Süyün Bike'nin başında bulunduğu Hanlıkla hasım olduklarını ve 1549'un güz aylarında Kazan şehrine saldıracağını bildiren bir yarlık gönderdi. Bunu daha çok Rusya'ya yaranmak için yapmış olması muhtemeldir. Çünkü İsmail Mirza Rus sever bir mirza idi. Bununla birlikte Yusuf Mirza da Moskova Hükümetine mektup yazarak yaz ve güz aylarında Kazan'a karşı harp hazırlığında olduğunu bildirdi.

Buna mukabil Süyün Bike çapraz ateş içinde kalarak hem Ruslar hem kendi halkı hem de ailesi ve akrabaları ile mücadele etmek zorunda bırakılıyordu. Nitekim 1549 yılı Süyün Bike için çok müteessir geçiyordu. Eşinin vefatı, çocuğunun daha çok küçük yaşta olması babası Yusuf Mirza⁴⁰⁷ ve kardeşi Yunus Mirza'nın hanlığına olan düşmanlığı da onun için çok ıstıraplı ve endişe verici bir hal almıştı⁴⁰⁸.

---

⁴⁰³ Atlasi, 2004, 33; Hudyakov, 2009, 102; Kurat, 1972, 192.

⁴⁰⁴ Acar, 2013, 228.

⁴⁰⁵ Atlasi, 2004, 33-34.

⁴⁰⁶ Hudyakov, 2009, 102.

⁴⁰⁷ Atlasi, 2004, 34-35.

⁴⁰⁸ PDRV, VIII, 202.

1549 güzüne gelindiğinde ise IV. İvan'ın aklında olan Kazan fethini gerçekleştirmek için hazırlıklar yapılmaktaydı. Bunun için IV. İvan Moskova topraklarından er toplayarak ordusunu kuvvetlendirmeye başlamıştı⁴⁰⁹. Hal böyleyken Kazanlılar ile Nogaylılar birbirlerinden pek hoşlanmayıp çatışma halinde de olsa birbirlerine elçileri gidip gelmişti. 7 kişilik bir heyet aynı yılın güzünde İzel-Gura önderliğinde Kazan'dan Nogay'a gönderildi. Elçilerin geliş sebebi yarlıkta yazılmamakla birlikte bu heyet Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza'ya gelmişti⁴¹⁰. Onların Yusuf Mirza'dan muavenet istemek için gönderildikleri aşikardır. Ancak Nogay Bey'i gelen elçileri pek hoş karşılamamış ve onlara yakınlık göstermemişti. Bunun nedeni ise onun oğlu Yunus Mirza'nın 1549 yılında Kazan surlarından geri gönderilmesi ve mahiyetindeki kişilere saldırılması idi⁴¹¹.

Yusuf Mirza her ne kadar IV. İvan ile Kazan üzerine harp etmekte aynı tefekkürde olsa da yine de Kazan'ın ele geçirilmesinden hoşnut değildi. Çünkü kızı Süyün Bike'nin Kazan'da bulunması onu bu isteğinden alı koyuyordu. Bu niyetle 1549 yılının güzünde IV. İvan'a tekrar yarlık yazdı. Bu yarlığın tarihi Kazanlıların Nogaylılardan yardım istediği döneme 956⁴¹² yılının Ekim'ine rastlamaktaydı. Büyük ihtimalle Kazanlıların Nogaylılardan muavenet istemesi üzerine Yusuf Mirza harekete geçmişti. Yazdığı yarlıkta Kazan Hanlığı ile uzlaşma yoluna gitmesi için IV. İvan'a çağrıda bulundu. Mirza, kızı Süyün Bike'nin ve akrabalarının Kazan'da olduğunu onları barış için ikna edebileceğini belirtmişti. Şayet bu durumu kabul etmezlerse IV. İvan'a senin ile Kazan'a saldırırız diyordu⁴¹³. 11 Aralık 1549'da Rusya'ya ulaşan bu yarlık Kazan'a yarar sağlamadı. Çünkü IV. İvan

---

⁴⁰⁹ Ahmerov, 2009, 128.

⁴¹⁰ Еще оные татаре доносили, что при них пришель въ нагайскую землю къ юсуфъ князю изъ казани посоль Изел-гура Азей а съ нимъ шесть человекъ..., PDRV, VIII, 202.

⁴¹¹ PDRV, VIII, 202. Krş. Atlasi, 2004, 36

⁴¹² Bu tarih Rus kaynaklarında 986 olarak yazılmıştır. Ancak bu tarihin 956 olması gerekmektedir. Zira 986 yılı miladi takvimde 1578 yılına denk gelmektedir. Nitekim yarlığın içeriğine baktığımız zaman Süyün Bike'nin Kazan da Hanlığın başında olması gerekmektedir. Bu yanlış muhtemelen yazım yanlışından kaynaklanmaktadır. Çünkü (ЦИС/ 986) sayısındaki (И/8) sayısı (5) sayısına benzemektedir. Bkz. PDRV, VIII, 206; Atlasi, 1993, 341.

⁴¹³ А ныне въ Казани дочи моя, и племя мне тамо есть. И ныне язъ въ Казань прикажу, (чтоб стобою) помирились, а язъ вас помирю. (Аще) не похотятъ съ тобою миру; и на лето ты поди отъ толе, а язъ пойду отъселе. Чтобъ еси ныне меня для не воеваль. Язь тебе съ Казанью помирю, и оброчные пошлины велю давати. Только на семь году не воюй. И только техъ моихъ речей Казанцы непослушаютъ, и после того свое дело самъ знаешь. PDRV, VIII, 205, 206; Atlasi, 1993, 340-341.

çoktan Kazan üzerine doğru harekete geçmişti. Yusuf Mirza kızı için kaygılansa da onu kurtarmak için geç kalmıştı⁴¹⁴.

Moskova Hükümeti Kazan Hanlığı'nda hazırlandığı bu seferi bizzat Ötemiş Giray ve Süyün Bike hükümetine karşı düzenlendi. Bu seferde IV. İvan'a savaş hakkında tavsiyeler verildi. Başarısızlıkla sonuçlanan ilk harp seferindeki gibi Moskova hükümeti askerin moralini yüksek tutma fikri ile IV. İvan'ın bu harbe katılmasını gerekli görmüştü⁴¹⁵. Harp hazırlığının başında IV. İvan ve onda tesirinin etkili olduğu Metropolit Makariy ve kendisinin Kardeşi Yuriy Vasilyeviç, Vlademir Andreyviç ve başka boyarlarla birlikte savaş hakkında tefekkür etmişti. Herkes tarafından onaylanan bu düşünceyi uygulamaya koymak için harekete geçen IV. İvan, askerin yiyecek ihtiyaçları ve temizlik işlerinin tamamlanmasına çalışılıp askerleri Kazan üstüne göndermek için toplanması emrini vermişti. Askerlerin iâşesini hazırlattıktan sonra orduyu taksim etti. Suzdal hisarına en önemli orduyu, şurtaları (öncü ordu) Şuye'ye ve Murom'a, sağ cenahı Kastrom'a, sol cenahı Yaraslov'a, koruyucu birlikleri ise Yurpev'de mevki aldirdi. Rus ordusunun başında bulunan IV. İvan, kardeşi Yuriy Vasilyeviç ve birçok beyle birlikte⁴¹⁶ 24 Kasım da Moskova'dan Kazan'a harbe doğru yol aldı⁴¹⁷.

Nijni Novgorod'a 1550 yılının ocak ayının 7'sinde ulaşan IV. İvan ve ordusu 23 Ocak'ta Kazan'a doğru yürümeye başladı. Rus askerlerinin takip ettiği IV. İvan'a Şah Ali ve ilerde Kazan Han'ı olarak göreceğimiz Yadiğar Han da eşlik etmekteydi. Bu ordu 12 Şubat'ta Kazan'a varmıştı⁴¹⁸. Ancak Kazan'a ulaşan bu orduya 1549-1550 yıllarındaki kış ayının zorluğu büyük zayıat verdirecekti⁴¹⁹.

Rus ordusu şubatın 14'ünde Kazan şehrini abluka altına aldı. IV. İvan bizzat katıldığı ordusu Dvoryanlar ile Kaban gölü civarına yerleşti. Kasım Han'ı ve Belksiy ise Arça Kırı'na gelip durdular. Kazan Gölü'ne yakın mevkide korunaklı bir alana özel bir grup ordu konuşlandırıldı⁴²⁰. Orduyu taksim eden IV. İvan kendi

---

⁴¹⁴ Atlasi, 1993, 340-341.

⁴¹⁵ Hudyakov, 2009, 102-103; Atlasi, 1993, 345.

⁴¹⁶ Ahmerov, 2009, 128. Dimitriy Velskiy ile Vlademir Volatınskiy'i Suzdal'a, Petr Suzkıy'i Şuya'ya, Vasiliy Lopatin'i Murom'a, Aleksandr Gorbatiy ile Vasili Serebyanni'yi Kostroma'ya, Mihail Vorotınskiy ile Boris Saltıkovni'yi Yaroslavka'ya, Yorıv Bulgakov ile Yuriy Kaşini'yi ise Yurıvka'ya gönderilmiştir. Bkz. Hudyakov, 1993, 344-345.

⁴¹⁷ Fahrettin, 2003, 160.

⁴¹⁸ Atlasi, 1993, 345.

⁴¹⁹ ASSR, 1973, 34

⁴²⁰ Ahmerov, 2009, 129.

birlikleriyle birlikte Kazan Nehri mansabına ulaşmıştı. Burada mevki alan Ruslar Kazan şehrinden gelebilecek topların ihtimalini göz önünde bulundurarak zayıt vermemek için IV. İvan tarafından askerlerine metris (topraktan siper) yapmaları emredildi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Ruslar taarruza geçti. Kazan'da yaşayan Ruslar kendi vatandaşlarını destekleyerek orada bulunan Tatarlar ile çatışma içine girdi. Hazırlığını en elzem şekilde tamamlayan Rus ordusu toplarını nehrin iki yakasına yerleştirdi. Bu mevkilerden Kazan Kalesini iki taraflı ateş altına aldılar ve top atışlarına aralıksız devam ettiler⁴²¹.

Kazan kalesi dönemine göre müstahkem bir yapıda idi. Fakat şehir surunun bir bölümünün iskeleti ağaçtan yapılmış olup içi de topraktan oluşmakta idi. Bu şehrin birçok girişi vardı. Bu girişlerin sayısı 13 olarak verilip bunların içinde altı kapı en önemlileri olarak zikredilmektedir. Bu dervazların her birinin savunması bir Bey tarafından yapılmaktaydı. Bu beyler Kazan Hanlığı'nda yiğitlikleriyle ve yurt sevgileriyle ün kazanmış kişilerdir. Bunlardan Nur Ali kapısını; Mamay Bik ve Nur Ali Mirza, Han kapısını; Süyün Bike döneminin meşhur beyi Koşçak Oğlan müdafaa ediyordu. Ak-Muhammed adlı bey tarafında bir kapı, Kul Muhammed Seyyid tarafından da bir diğer kapının muhafızlığı yapılıyordu. Atalık kapısında da büyük ihtimalle Atahk Barbulsun, altıncı kapıda ise Bibars Bik'in birliği vazifesinde hazır beklemekteydi⁴²². Bunların yanında ordu gerisinde bekleyen, gereklilik anında hazır halde bulundurulmak için bir grup asker tahsis edilmişti. Bu askerler "Nank Bik, Aygeldi Bik ve Ak-Metay Bik"lerin komutasına verildi. Bunların neticesinde Kazan şehrinin savunması düzenli ve iyi bir şekilde hazırlanmıştı.

Bu kumandanların müdafaalarıyla Kazan ordusu düşmandan gelen ani baskınlara karşı cesurca savaşarak direndi. Ruslar bu surette hiçbir muvaffakiyet göstermemişti. Kazan halkı şehirlerini büyük bir azimle savunmuş hatta zaman zaman Ruslar üzerine ani taarruzlarda dahi bulunmuşlardı⁴²³. Şehrin duvarları ve hisar topların etkisiyle büyük hasar gördü. Bu esnada şehri alabilmek için Moskova ordusundan 60 bin asker Kazan kalesine saldırdı. Lakin ne toplar ne de Rus ordusu IV. İvan için faydalı olamamış, Kazan şehrini ele geçirememişlerdi. Nitekim hem

---

⁴²¹ Atlasi, 1993, 345.

⁴²² Kurat, 1972, 181.

⁴²³ Kurat, 1972, 181-182.

Rus ordusu hem de Kazan ordusu ağır kayıplar verdi. Kazan ordusundan Safa Giray'ın Rus eşinden olduğu tahmin edilen⁴²⁴ Çılbak adlı Kırım şehzadesi de martir (şehit) edilmişti⁴²⁵.

Kazanlıların başında komutan edasıyla bulunan Süyün Bike'nin öncülüğünde savaştan Kazan ordusu Rus ordusuna karşı cesurca savaştı⁴²⁶. Kazan'ın tüm kapılarında zorlu bir mücadele yaşandı. Kazan Hanbikesi Süyün Bike'de yiğitlerle birlikte düşmanla omuz omuza mücadele verdi⁴²⁷.

Süyün Bike bu savaşta “Arslan heybetli” bir kadın gibi nitelendirilmiştir. Süyün Bike'ye karşı başarılı olamayan Ruslar bundan sonra farklı yöntemler aramaya başlayacaklardı⁴²⁸.

Kış ayının ağır şartları da bu savaşın seyrine etki etmişti. Kazan vakanüvisi, iklimin zamansız değişimiyle mevsimlerin peş peşe gelmesi Ruslar için beraberinde bir facia getirdiğini zikretmektedir. Havaaların ısınmasıyla birlikte karların erimesi buzları çözmüş şiddetli yağmur yağmasıyla beraber etraf bataklık haline geldi şeklinde izah edilmişti. Rusların umudunu kaybettiren bu koşullar Kazanlılara umut vermişti. Daha fazla zayıt vermemek için muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kalan IV. İvan Kazan'dan Moskova'ya hareket etmek zorunda kaldı⁴²⁹. 11 gün boyunca Kazan kapılarının da savaştan Ruslar Şubat'ın 25'inde geri çekildi⁴³⁰. Geri çekilirken de IV. İvan ordusunu savaşa hazırlar gibi planlı bir biçimde düzenledi. Çünkü Kazanlıların yolda herhangi bir baskınını göz ardı edemezdi. Kendisi ise atlı birliklerle ordunun son bölümünde yerini aldı. Zira bu güzergâhlardan tekrar geçecekti ve bu sefer her şeyi hesaplayarak mevkilerin konumlarına dikkat etmişti⁴³¹.

Ötemiş Giray'ın Kırım Han'ı Sahib Giray'a olan yakınlığı sebebiyle IV. İvan'ın harp girişimi Kırımlıların öfkesiyle karşılaştı. Kazan'a saldırılarına karşılık Kırım Han'ı da Moskova'ya harp tefekküründe bulunmuştu⁴³². Bu

---

⁴²⁴ Ahmerov, 2009, 129; Fahrettin bu rakamı 15.000 olarak verir. Bkz. Fahrettin, 2003, 161.

⁴²⁵ Karamzin, Tom VIII, 1892, 75.

⁴²⁶ Muallâ Uydu Yücel, *Bozkırın Asenaları*, Çoban Yayınları, İstanbul, 2019, s. 218.

⁴²⁷ Dirier, 1982, 15.

⁴²⁸ Binark, 1968, 64.

⁴²⁹ Hudyakov, 2009, 103; Atlasi, 1993, 346; Ahmerov, 2009, 129.

⁴³⁰ Atlasi, 1993, 345-346; Togan, 1960, 194; Kurat, kuşatmanın süresini 15 olarak vermektedir. Bkz. Kurat, 1972, 194.

⁴³¹ Fahrettin, 2003, 162.

⁴³² Atlasi, 1993, 46.

dönemde Kazan Hanlığı'nın hanı çocuk yaşta olduğundan IV. İvan gelecek yıllarda Kazan şehrini tamamen hakimiyetine almak için planlar yapacaktı⁴³³.

Nitekim IV. İvan bu seferde askerî açıdan herhangi bir başarı elde edememiş olsa da ilerde dağ tarafından gelebilecek saldırılara karşı önlemler almıştı⁴³⁴. Kazan'dan ayrılan IV. İvan İdil Nehri aracılığıyla Züye Dağı'na vardı. Burada askeri üs niteliğinde kullanılacak bir kale inşa edilmesi için emir verdi. Çünkü Kazan'a yapılacak saldırıların başarı ile sonuçlanmasında bu mevki önemli bir rol oynayacaktı. Bunun üzerine Şah Ali Moskova'ya gelerek telkinlerde bulunulan kalenin inşasına başlanması için boyar ve Moskova'daki Tatarlarla birlikte harekete geçti. Bundan sonra IV. İvan buradan Novgorod'a oradan da Moskova'ya geçti⁴³⁵.

IV. İvan'ın teşkilatlandırılmasını istediği Züye Dağı sadece Kazan şehrini görmüyor bu dağdan aynı zamanda Nijgorod, Vyatka ve Senber bölgeleri de çok rahat bir şekilde görülmekteydi. IV. İvan'ın Züye dağında bulunduğu esnada “Allah'ın yardımıyla Kazan'ı alıp, burayı Hristiyan şehri haline getireceğiz” şeklindeki ifadesi bu mevkiinin Ruslar için önemini göstermektedir⁴³⁶. Zira IV. İvan 1551 senesinde bu bölgede tamamlanacak olan kalelerle Kazan'ın güney bölgelerine doğru ilerleyerek Türk-Tatar halklarını egemenliği altına alma fırsatını arttırmış olacaktı. IV. İvan'ın uyguladığı bu politika onu amacına ulaştırmaya muvafıktı. Yayılmacı siyasetiyle bütün bozkır topraklarının üstünde hâkimiyet kurmak onun nihai amacı idi. Bu mevki Rus piyade askerlerinin modernize edilmesi, atlı birliklerin aristokratlarca desteklenmesi ve Avrupa yoluyla gelen askeri taktikler ile IV. İvan'ı Tatarlara karşı faik bir konuma getirecekti⁴³⁷.

Kazan üzerine düzenlenen bu harpte yapılan hatalı planlama Rusya'nın harbi kaybetmesine sebebiyet vermişti. Kazanlıların Rusların bu muvaffakiyetsizliği sonucunda peşlerinden gitmeleri onların yararına olacaktı. Lakin Rus askeri Kazan askerinden sayıca fazla ve güçlü idi. Bu yüzden savunma harbi yapan Kazanlılar geri çekilen düşmana karşı hücumla geçmedi. Sonuçsuz bırakılan bu hücumla beraber Rus askerlerinin bozguna uğratılması ile Süyün Bike naibliğindeki Koşçak

---

⁴³³ Ahmerov, 2009, 130.

⁴³⁴ ASSR, 1973, 34

⁴³⁵ Atlasi, 1993, 345- 346; Togan, 1960, 194.

⁴³⁶ Fahrettin, 2003, 162.

⁴³⁷ Acar, 2013, 230.

Oğlan hükümeti rahat bir nefes almış ve Süyün Bike bir yıl gibi bir süre savaşsız bir şekilde ülkeyi ynetmiřti⁴³⁸.

Süyün Bike'nin Kazan şehrinin başına geçtiği tarihten 1550 yılına kadar IV. İvan Kazan Hanlığı'na karşı sürekli bir mücadele içinde oldu. Her ne kadar Süyün Bike bu dönemde IV. İvan'la baş edebildiyse de ilerleyen yıllar için tedbirini almak zorundaydı. Çünkü IV. İvan'ın Kazan şehrine karşı yeniden saldırıya geçeceği aşıkardı. Bu tefekkürle Süyün Bike 1551 yılında Rusya'ya elçi gönderdi. Vasiliğini yaptığı oğlu temiş Giray adına gönderdiği yarlıkta IV. İvan'ı sulh'a davet etti. Yine Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza'da aynı doğrultuda olan bir yarlığını IV. İvan'a gönderdi. Burada IV. İvan'a Kazan Hanlığı ile sulh yapmasını söylemekteydi. Bu barış tekliflerine IV. İvan'ın cevabı samimiyetsiz olmuştu. Çünkü IV. İvan onlardan kendisine iyi kişilerden olan Miraki Bey'i ve kendi adamlarından oluşan üç dört kişilik bir heyeti bu konu hakkında konuşmak için göndermelerini istemişti. Nitekim hem Moskova hem de Tatarlar arasında olan düşmanlık onların bu konuda bir neticeye varmalarına engel oluyordu⁴³⁹. Onlar her ne kadar bu tefekkürle gündemde olsalar da bunun pek bir olumlu yanını göremediler, görecekleri de yoktu.

Rızaeddin Fahrettin, Yusuf Mirza'nın IV. İvan'a gönderdiği yarlıkta Süyün Bike'yi ve torunu temiş Giray'ı korumak ve iki ülke arasında ki barış istikrarını kurmak için çok çaba harcadığını söylemiştir. Yusuf Mirza bunu dini kaidelere bağlayarak haksız yere yapılan zulmün hem İslam'a hem de Hristiyanlığa aykırı olacağını sylemiřti⁴⁴⁰ diyordu.

IV. İvan'ın Kazan zerine giriştiği bu harp zamanlarında İlber Ortaylı hem Doğu Avrupa'nın hem de Osmanlı'nın Kazan'ın akıbetiyle ilgilenmediğini zikretmiştir. Çünkü Avrupa'nın bir bölümü gücünü kanıtlama yolunda idi. Osmanlı Devleti'ni ise Kazan Hanlığı'nın alınışı çok fazla etkilemiyordu. Nitekim Kazan Hanlığı'nın Osmanlı'ya bir getirisi yoktu. Yani ekonomik, ya da askeri alanda herhangi bir büyük öneme sahip olmadıđını⁴⁴¹ belirtmektedir.

---

⁴³⁸ Hudyakov, 2009, 103.

⁴³⁹ Atlasi, 2004, 37; Atlasi, 1993, 347.

⁴⁴⁰ Fahrettin, 2003, 163.

⁴⁴¹ İlber Ortaylı, ‘‘1550’lerde Doğu Avrupa’’, *1552 ve Sonrası Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları (15 Ekim- 2002), Ankara, 2004, 15-16.

IV. İvan 1550'den 1551 yılına kadar Kazan'a yapacağı harp girişimi için kendisini ve ordusunu en ahval şekilde hazırlamaya başlamıştı. Kazan Hanlığı'nın Rusya'ya ilhakını gerçekleştirmek için ordu alanında uzmanlaşmış Vasilyeviç Şeremetey, ekonomi alanında Uzman Aleksey Fedoroviç Adaşev ve siyasette önemli bir isim olan Kilise Kâtibi İvan Mihaylov'la birlikte planlarını tesis etmişlerdi. Bu konunun tüm yönlerini en ince ayrıntısına kadar inceleyen bu kişiler Kazan'ın ilhakı için önemli üç konu üzerinde muhakemeye vardılar. Bu ilhak projesinde aşağıdaki durumları yaratarak kendi savaş yollarını açmaya hazırlanmışlardı. Bunlar şöyledir: Kazan Hanlığı'nın su güzergahlarını geçici süreyle keserek Kazan'ı abluka altına almak. Şehri gözetleyebilecek bölgede bir hisar kurmak. Bunların yanında planın politik ayağı da hazır hale getirilmişti. Safa Giray ile Kazan da oluşan Kırım grubunu şehirden göndermek onların ilk hedefleriydi. Bir diğer gayeleri ise Kazan şehrinde bulunan bütün Rus tebaasının ülkelerine ilhak edilmesi idi. Bunların içinde bir diğer mühim konu ise Kazan'ı kendi idarelerine alarak kendileri tarafından atanan bir kişiyi Kazan naibi yerine getirmektir⁴⁴².

Moskova hazırlanan bu planı uygulamaya koymak için 1551 yılının ilkbahar döneminde harekete geçmişti. Rus kalesinin inşa edilebilmesinde gerekli olan araç gereçler tedarik edildi ve bunlar nehirden salların vasıtasıyla Sviyaga'ya ulaştırıldı. Bunun yanında Kazan şehrinin su ihtiyacını karşılayan su yollarını engelleme girişimlerine de başlanmıştı. Bunun için IV. İvan nisan ayında Sviyaga'ya ordunun bir grubunu gönderdi⁴⁴³. Nehir yoluyla gönderilen Şah Ali Han komutasında Yuriy Bulgakov ve Danilo Yurev de görevlendirilmişti. Ordunun ön bölümünde Peter Bulgakov, İvan Karpov, sağ kolda İvan Federov, David Palitzskiy, sol kolda Grigoriy Morozov, Andrey Narayev, bekçi bölümünde ise İvan Habarov, Dalmat Karpov öncülüğünde komuta birlikleri Kazan'a doğru gönderildi. Bunlardan başka daha önce Rusya'ya sığınan Kostrov, Çapkın ve Bornaş adlı Bey'lerle⁴⁴⁴ birlikte 500 Kasım Tatar'ından teşekkül bir grupta Kazan'a kara yoluyla gönderilmişti. Rusya tarafından Kazan üzerine gönderilen orduda yer alan bu Tatarlardan başka

---

⁴⁴² Hudyakov, 2009, 112-113.

⁴⁴³ Hudyakov, 2009, 115.

⁴⁴⁴ Atlasi, 1993, 348; Ahmerov, 2009, 132; Acar, 2013, 232- 235.

yine Moskova’da bulunan birçok Kazanlı kişide IV. İvan’a hizmet etmek için hazırды.

IV. İvan hazırladığı bu büyük ordu ile İdil-Kama boyunu ve Vyatka’yı kontrol altında tutarak buradan Kazan şehrine gelebilecek ve şehirden yardım istemek için gönderilebilecek askeri kuvvetleri engellemek amacıyla ordunun bir kısmını bu bölgeye sevk etmişti. Böylece su yollarının kesilmesi hareketini başlatmış oldular. Bundan başka kara yoluyla gönderilen Kazak-Tatar birlikleri Kazan topraklarının bir bölümünü ele geçirdikten sonra Sviyaga’da bulunan Rus ordusuyla bir araya gelmeleri emredildi⁴⁴⁵.

16 Mayıs 1551 yılının akşam vakitlerinde Knez Srebren Züye dağına hâkim olmuştu. 18 Mayıs’ta Srebran ordusu şeb vaktinde Kazan’a saldırdı. Kazanlıları adeta ölüm gâfletinde yakalayan Rus ordusu 1000’den fazla kişiyi öldürdü. Bunlar arasından bey ve sultanın da olduğu yaklaşık 100’e yakın kişi bulunuyordu. Böylelikle Rus komutan Srebren Kazan’daki esirlerin azımsanmayacak büyük bir bölümünü kurtarıp tekrar Züye’ye çekilerek Rus ordusunun esas bölümünü teşkil eden Rus birliğini beklemeye koyuldu. Bu ordunun mühim kısmını oluşturan grup Şah Ali idaresinde nehir yoluyla 24 Mayıs’ta Kazan’a ulaştı⁴⁴⁶.

1551 yılının mayısında Sviyajiski ele geçirilmişti⁴⁴⁷. Züye kalesinin kurulması için gerekli malzeme Uğliç ormanından temin edildi. Buraya kaleyle birlikte bir de klise yapıldı. Bu hisar yukarıda bahsettiğimiz gibi Rusların Kazan Hanlığı’nı bertaraf edebilmelerinde ki en önemli askeri üs olarak kullanılacaktı⁴⁴⁸. Züye’ye inşa edilen bu kale 4 haftalık⁴⁴⁹ bir süre zarfında tamamlanmıştı. Kilise ise ahşap malzemedен inşa edilmişti⁴⁵⁰.

Züye kalesi ve daha evvelden yapılan Vasilsurk kalesiyle beraber Kazan Hanlığı karşısında giderek zayıflayan Rusların gücü elzem derecede artmıştır. Züye kalesine Kazan sultanları ve Pirusovitskiy kalesinde yaşayan halkın yerleşmesi istenmişti. Büyük Rus ordusu ve Şah Ali’nin de bulunduğu bu sahada Rus ordusunun diğer bölümü Sura mansabından Kama, Vyatka Irmağına kadar ilerleyip

---

⁴⁴⁵ Hudyakov, 2009, 115; Atlasi, 1993, 349.

⁴⁴⁶ Ahmerov, 2009, 131, 132; Kamalov, 2007, 142.

⁴⁴⁷ Karl Fuks, *o Kazani Kazanskom Kraye*, Kazan, 2005, s. 29.

⁴⁴⁸ Atlasi, 2004, 37.

⁴⁴⁹ Ahmerov, 2009, 132; 3 hafta olduğunu söylüyor; ASSR, 1973, 34; 7 hafta olarak gösteriyor, Fahrettin, 2003, 163.

⁴⁵⁰ Fahrettin, 2003, 163-164.

hem Kırım hem de Nogay Ordası'ndan gelecek yardımları engellemiştir⁴⁵¹. Diğer yandan Züye Kalesinin inşasıyla Kazan Hanlığı'nın denetiminde olan Çuvaş ve Mari halkların da kalenin kurulmasıyla birlikte tedirginlik oluşmaya başlamıştı. IV. İvan'ın bu tebaalara sunduğu vaatler ile de bölgede ki Çuvaş ve Mariler IV. İvan'dan harbe girmemeleri ve vergilerinin azaltılması isteğinde bulunmuşlardı. Zira büyük bir tehlikede olduklarını anlayan Tatarlar Rusların çağrısına karşılık vermek mecburiyetinde kalmışlardı. Bir diğer tarafsa gayri- Türk unsurunda da bu etkinin tesirli olduğu söylenmektedir⁴⁵². Bunlar arasındaki Tatarlardan olan Muhammed Buzubov ile Akkebek Tugayev isimli kişiler Şah Ali'ye elçi olarak gitmiş ve onun aracılığıyla IV. İvan'ın huzuruna çıkmışlardı. Çuvaş, Mari ve Mordva elçilerini memnuniyetle kabul eden IV. İvan onlara vergiden mesul olacaklarına dair güvence verdi. IV. İvan onlara bu güvenceyi verirken Moskova tebaasına bağlılıklarını kanıtlamak için birtakım şartlar ileri sürdü. Bu şart ile onların Kazan Hanlığı üzerine saldırmalarını istemişti. Böylelikle Çar'a olan bağlılıkları onaylanmış olacaktı. IV. İvan'ın bu buyruğuyla Şah Ali ve yanındakilerle beraber Dağ Tarafı beyleri, mirzaları, yüzbaşları, onbaşları, Çuvaş, Çirmiş, Mukşi ve Mişer devlet üyeleri Ulu Knyaz ile güzelliklerin hep yanında olmasını dileyip hiçbir zaman onlardan ayrılmayacaklarına, Rus mahkumlarının bir kısmını azat edeceklerine dair ant içmişlerdi. Bundan sonraki ikinci istek ise onların Kazan üstüne gitmeleri idi. Şah Ali onlara Kazan üstüne giderek harp etmelerini buyurmuştu⁴⁵³.

Kavi Latıp Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'nı korurken kimlerle savaştığını şöyle ifade etmekteydi:

“Казан-йортны яулау иде	Kazan yurdumuzu işgal etmek
Явыз Иван теләде.	Yavız İvan'ın isteğiydi
Максатына ирешүдә	Maksadına erişirken
Хаин иде терәге.	Desteği hain idi...
Шул Шахгали дигәндә	Şu Şahgali denilen

⁴⁵¹ Ahmerov, 2009, 132.

⁴⁵² Hudyakov, 2009, 116.

⁴⁵³ Atlasi, 1993, 351- 352.

Rus ordusundan Kazanlılar ile savaşmak için Petr Torov ve Aleksey Erbey adlı kişiler Dağ tarafı halklarından bir araya gelen pek çok kişiyle beraber Kazan üstüne gitti. Rusların yardımıyla İdil'in sol tarafına çıkılması ile Kazan'a hücum etmeleri mümkün oldu. Rus ordusu haziran ayında Arça Kırı'na gelip durmuştu. Kazanlılar ise harp için şehirden Kırımllılar ile çıkarak onların üzerlerine saldırdı. Düşmanın şehre yakınlaşmasıyla beraber iki arada kanlı savaş başladı. İki taraftan da ağır zayıat verildi. Ruslar için Kazanlıların yıkıma uğraması gönülden olduğu gibi Tatarlar da Kazan halkının hezimete uğramasına karşı pek gönülsüz değildiler. Harp biraz devam ettikten sonra Kazanlılar Dağ Tarafı halkını toparla vurmaya başladı. Topun varlığıyla Kazanlılar üstün konuma gelmişti. Bunlardan Çuvaş ve Çirmişler topun atılmasıyla beraber korkup kaçmaya başladılar. Onlardan 100 kişi öldürülmüş 50 kişi ise yakalanmıştı. Bu zamanda Şah Ali, Yuriy Golintzın ve Danilo Romanoviç başta olmak üzere İdil mevkiine gelmişlerdi. Harp onların yakınına kadar ilerlemişti. Bundan sonra Dağ Tarafı halkı Şah Ali'den onları İdil aracılığıyla dağ yanına çıkarmalarını istediler. Petr Topov ile Aleksey Eršov adlı Rus ajanları Şah Ali yanına gelerek onların gönülden nasıl savaştıklarını anlattı. Nitekim Dağ Tarafı hiçbir mukavemet göstermeden dağıldı. Şah Ali ise bundan sonra Züye Kalesine geri döndü⁴⁵⁵.

Tüm bunların neticesinde Dağ Tarafı'nın halkı Moskova tebaalığını⁴⁵⁶ arzu ve ihtiyatleriyle kabul etmişti. Böylece bu bölgeler artık Rus toprağı olarak anılacaktı ve IV. İvan buradaki tüm teçhizatın ve halkın sahibi haline gelmiş bulunuyordu⁴⁵⁷. 1551 yılında Kazan'ın dağ tarafının sağ kıyısında 30 km'de kale inşa edilip ordu yerleştirildikten sonra Moskova'ya doğru çekildi⁴⁵⁸. Böylelikle Tatarlara karşı ilk toprak kazanan kişi IV. İvan oldu⁴⁵⁹.

⁴⁵⁴ Kavi Latıyp, ‘‘Söyimbike Faciası’’, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 186-187.

⁴⁵⁵ Atlasi, 1993, 351-352.

⁴⁵⁶ Çar IV. İvan, Sviyaga etrafındaki ahaliye Rus Çarı namından Sviyaga şehrine dönmeleri için davetiyeler gönderdi. Rus hükümeti geniş ölçüde Çuvaş ve Marileri para mukabilinde kendi tarafına çekmeye çalıştı. Buna mukabil Sviyaga kumandanları bunları grup grup Moskova'ya misafir olarak ve Rus Çar'ını ziyarete gönderdiler. Rus Çar'ı da onlara ziyafet verdi, kendi sofrasında yemek yedirdi, hediyeler, paralar dağıttı. Çar bunların zadedânlarına ve yüzbaşlarına altınla işlenmiş kadife kaplı kürkleri giydirdi. Çar tarafından hepsine değerli atlar hediye etti ve para verdi. Bkz. Hudyakov, 2009, 116.

⁴⁵⁷ Fahrettin, 2003, 165.

⁴⁵⁸ ASSR, 1973, 34.

⁴⁵⁹ Sidney Harcave, *Russia A History*, New York, 1956, s. 26.

Züye kalesinin inşası ise Kazan Hanlığı'nın temellerini yerinden sarsmıştı. Bu hisar ile Kazan ve Moskova münasebetlerinde geri dönülmez bir sarsıntı yaşanmış⁴⁶⁰ ve Kazanlıları da endişeye düşürmüştü. Bunun üzerine kendilerine gelebilecek tehlikeyi bertaraf edebilmek için bir araya gelen Kazan zümresi bu durumdan nasıl kurtulacakları konusunda istişare etmeye başlamışlardı⁴⁶¹.

Nitekim Moskova hükümeti şehrin merkezini kontrol edebilecek noktayı ele geçirmişti. Kazan Hanlığı'na komşu olduğu dönemlerde Kazan'ı sürekli tehdit eden Moskova hükümeti şimdi ise kendini daha sağlam temellere dayandırmıştı. Bu durum Süyün Bike için muhtaralı bir vaziyet idi. Hanlık adına kaygılanan Süyün Bike bir yandan da bu ahvalden kurtulmak için çare aramaya başladı. Bunun için Kazan'ın müdafaasının güçlendirilmesi ve orduya asker alınmasını buyurdu. Lakin alınan askerler ile harp için yeterli sayıya ulaşamadı. Bu sorunun giderilmesi için özgür kişilerden paralı asker temin etme yoluna gitti. Bunun içinde bu askerlerin paralarını kendi hazinesinden ödenmesini önermişti.

Zira IV. İvan tarafından inşa ettirilen bu kalenin varlığıyla Kazan'ın düşman eline teslim edilebileceği aşikârdı. Süyün Bike tüm bunları müdebbir kişiliğiyle görerek hareket etmişti. Bunun için gücünü sonuna kadar kullanarak düşman birliklerinin Züye kalesinden varlıklarını silmeye ve Züye'yi Kazan Hanlığı'nın himayesi altına almak için mücadele etti. Onun şehri müstahkem hale getirmesi, orduyu muhasara ettirmesi, asker alımı için kendi hazinesini çekinmeden kullanması hanlığın sukutu ve mevcudiyeti içindi. Ancak Süyün Bike her ne kadar var gücüyle çalıştıysa da şehir halkı onun bu uğurdaki çabalarını görmedi ve onunla aynı yoldan gitmedi⁴⁶².

Ne Kazan halkı ne Nogaylılar Süyün Bike'nin sözünü dinliyordu. Şayet Süyün Bike'nin buyruklarını dinleselerdi Kazan Hanlığı'nın en güçlü devirlerini yaşayacağı hatta Rusların Kazanlılardan aman dileyeceği muhtemeldi. Lakin hem Kazan yurdundaki hem de Süyün Bike'nin ata yurdundaki hainler Kazan'a rahat bir nefes aldirmamıştı⁴⁶³.

---

⁴⁶⁰ Kamalov, 2007, 142; Atlasi, 1993, 349.

⁴⁶¹ Atlasi, 2004, 38.

⁴⁶² Atlasi, 2004, 38.

⁴⁶³ Atlasi, 2004, 33; Hudyakov, 2009, 102; Kurat, 1972, 192.

Zira Rusların Kazan şehrine giden su yollarını engellemesi şehirde buhranlı dönemlerin başlamasına neden olmuştu. Hanlıkta ekonomi, yiyecek ve içecek sıkıntısı zuhur etti. Ruslar tarafından Kazan'ın kaynak mansapları kesilerek hayat durma noktasına getirildi. Bölgedeki yerleşim yerleriyle irtibat engellendi, şehir resmen kuşatma altına alındı. İdil tecimine el konuldu ve İdil tecimi tam anlamıyla sona erdi. Nehrin uğrak noktalarına asker yerleştirildi. Kazan'a gelen ve oradan gönderilecek tüm mallar yağmalandı. Tecim gemilerinin gidiş gelişleri durduruldu. Şehre ne bir kimse ne de bir yardım gelebiliyordu. İdil, Kama, Vyatka noktalarına askeri birlik bırakıldı. Rus soylularının çocukları tüm boğaz yollarını kontrol altına almış Kazan Hanlığı'nın hareket edebilmesine izin vermeyecek şekilde şehir çevrelenmişti⁴⁶⁴. Hanlığı'nın şah damarı olan İdil'in Ruslar tarafından kontrol altına alınması ihtiyaçların karşılanamamasıyla şehirdeki tedirginlik artmaya başlamıştı. Çar'ın öncelikli hedeflerinden bir tanesi ekonomik yaptırımlar ile şehirde bulunan Kırım grubunu hanlıktan tasfiye ederek Rusya karşıtlığını sonlandırmaktı. Bunun için IV. İvan bu zamanda Çuvaşları Kırımlıların üstüne gönderip neden Çar'a itaat etmediklerini sordurdu. Bu “pervasızlık” üzerine Koşçak Oğlan ve çevresindekiler Çuvaşları biraz hırpaladıktan sonra kovdukları belirtilmiştir⁴⁶⁵.

Hal böyleyken Rusya'nın gelen tüm yardımları engellendiği Kazan şehrinde ancak 20 bin asker mevcuttu. Süyün Bike Hanlığı kurtarmak için çabalarken Knez ve Beyler Şah Ali ile gizliden gizliye görüşüyorlardı. Halkını kurtarmak için çare arayan Süyün Bike savaştan başka bir çözüm yolu bulamadı. Bunun için Süyün Bike'nin en iyi yardımcısı olan Koşçak Oğlan Kazan halkını savaşmak için ikna etmeye çalışmaktaydı. Kırım ve Nogay'dan askeri yardım alacaklarını ümit ediyorlardı⁴⁶⁶. Zira Koşçak Oğlan Kırım ve Nogay yurtlarından gelen askerle Ruslara karşı savaşmak istemişti⁴⁶⁷.

Gamil Afzal, Süyün Bike'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Идаре ит илне

Сөембикә сеңел

Ülkeyi idare et

Küçük kız kardeş Süyüm Bike

⁴⁶⁴ Hudyakov, 2009, 117.

⁴⁶⁵ Atlasi, 1993, 353; Acar, 2013, 233- 234.

⁴⁶⁶ Fahrettin, 2003, 165.

⁴⁶⁷ Atlasi, 2004, 38.

Алда артта фетнә	Önünde de arkada da isyan var
Уңда -сулда дошман	Sağda solda düşman
Морзаларың юха	Mollalar hilekâr
Муллаларың куштан	Mirzalar dalkavuk
Кемдә ил кайгысы	Kimde ülke kaygısı
Кемдә мал кайгысы	Kiminde mal kaygısı
...Сатылмас кайсысы’’	Hangisi satılmaz ⁴⁶⁸

Kazan ahalisinin ahvali de iç açıcı bir vaziyette değildi. Onlar daha kendi aralarında anlaşıyorlardı. Belirli gruplar arasında ayrılarak hükümete karşı ayaklandılar. Bu grupların bazıları bitmeyen savaş ve iç isyanlardan oluşan zararlardan dolayı Rusya'nın boyunduruğuna girmeyi istemişti. Fakat karşı grubu oluşturan Kırımlı Koşçak Oğlan ve efratı bu boyunduruğu reddedip, Kazan halkını ve Süyün Bike'yi yardım geleceğine inandırmaya çalıştı. Koşçak Oğlan'ın 'Kırım'dan, Astarhan'dan ve Nogay'dan' beklediği ama gelmeyen bu yardım ile halk, hükümeti eleştirdi ve onları hatalı bulmuştu. Buna mukabil halk birbirlerini suçlarken Kazan yüksek zümresi ise Moskova'ya bağlanmaları gerektiğini söylemekteydi. Ancak Kırım grubu buna öfkelenirse de Kırım, Nogay ve Astarhan'dan yardım beklemek dışında yapabildikleri çok fazla bir şey yoktu⁴⁶⁹.

1551 yılında Kazan Hanlığı'na sadece Moskova hükümeti tarafından darbe vurulmamıştı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu dönemde Kazan'ın kendi halkı ve komşu halkları siyasal çatışma ve çıkar ilişkileri içine girmişlerdi. Kazan halkı arasında baş gösteren Kırım-Kazan çatışmasında Koşçak Bey ve idaresindeki Kırım grubuna karşı çıkıldı. Kazan'ın mücavir (komşu) halklarından olan Çuvaşlar ve Mariler Süyün Bike hükümetine karşı Moskova boyunduruğunu kabul etmişlerdi.

Rus el yazmalarında bu olay şu şekilde nakledilmektedir: 'Arlar (Udmurtlar) Süyün Bike'nin vasiliğinde idare altında bulunan Kırımlılara karşı mücadeleye giriştiler. Volga bölgesinde yaşayan Tay kişileri yani Çuvaşlar ve Mariler Moskova padişahına serbest şekilde boyun eğiyorlar ve silah alıp Han hükümetine karşı

⁴⁶⁸ Gamil Afzal, "Güzel Söyimbike", Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 153.

⁴⁶⁹ Ahmerov, 2009, 134; Atlasi, 2004, 39.

çıkıyorlardı. Ayrıca Züye kalesinin yapımında da onlara yardım ettiler⁴⁷⁰ şeklinde anlatılmaktadır.

Süyün Bike tek başına Kazan'ın özgürlüğü uğruna çabalarken Kazanlılar onu yalnız bırakmıştı. Onlar “Biz Rus askerlerine karşı duramayız” diyerek Ruslara karşı cenkte yanlarında olmayacaklarını söylemişlerdi. Kazan halkına rağmen Süyün Bike'ye destek olan ve aynı amaç için çalışan sadece Kırım grubu ve onların Bey'i Koşçak Oğlan bulunmaktaydı. Fakat Süyün Bike'nin Koşçak Oğlan'la iyi anlaşması, Koşçak Oğlan'ın Süyün Bike'yi dinlemesi Kazan zümresinin tepkisini çekmişti. Onlar Koşçak'ın kendilerinden daha faik durumda olmasına ve Süyün Bike'nin ona karşı daha ayrıcalıklı davranmasına katlanamıyorlardı. Bu durumun hoşlarına gitmemesi ve onları rahatsız etmesinden dolayı Süyün Bike'ye ve Koşçak Oğlan'a iftira (bühtan) atmaktan kendilerini alıkoyamadılar⁴⁷¹. Lakin bu Kazanlılar için ilk kez olan bir durum değildi. Atlasi çıkan bu söylentiler için Kazan halkının “biri beş edip, kılı kırk yarıyorlardı” şeklinde zikretmiştir⁴⁷².

Bunlardan Kazanskaya İstoriya müellifinin aktardığı bilgilere göre; Koşçak Oğlan'ın bir eşi olduğunu ve Süyün Bike ile yasak bir ilişki yaşadığını ve bu ilişkiyi sadece Kazan halkı değil bütün Müslüman hanlıklar ve Moskova'nın dahi bildiğini belirtiyordu. Rus yazarı tarafından ise gittikçe ağırlaşan bu ithamlarda: “Vahşi bir hayvan bile eniğini öldürmez, sinsi bir yılan bile yavrusunu sokmaz iken, doğası günaha meyilli Süyün Bike bunu yapabilecek bir kadındı” ifadesini kullanmaktan kaçınmamıştı⁴⁷³.

Kazan yazarı Süyün Bike ile Koşçak Oğlan arasında olan münasebetten dolayı Koşçak Oğlan'ı Kazan hükümetinin en önemli idari mevkiine getirdiğini de eklemektedir. Ancak ileri sürülen bu görüşün mesnetsiz bir iftira olduğu açıktır. Nitekim Hudyakov'un bu görüş ile ilgili beyanı da aynı doğrultudadır. Hudyakov'a göre: Süyün Bike'nin âşık olduğu iddia edilen Koşçak Oğlan'ı han yapmak gibi iftiraların Kazanlıların Koşçak'a karşı besledikleri düşmanlıktan ileri gelmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu rivayeti tarihi olaylardan ziyade vakanüvisin hayal dünyasının bir yansıması olarak kabul etmek gerekir. Zira Süyün Bike'nin oğlu Ötemiş Giray'ı Kazan'a han yapmak isteyen grup Kırım grubuydu. Bu grubun

---

⁴⁷⁰ Kalinin, 1957, 47.

⁴⁷¹ Atlasi, 2004, 38.

⁴⁷² Atlasi, 2004, 30.

⁴⁷³ PSRL, XIX, 70, 71; PSRL, XIX, 323, 324; Ahmerov, 2009, 158.

başında da Koşçak Oğlan vardı. Süyün Bike'nin oğlunun han olmasını sağlayan Koşçak Oğlan Süyün Bike'ye de naiblik görevinin verilmesini sağlamıştı. Böylece vasiliği Koşçak Oğlan Süyün Bike'den almamış, Süyün Bike Koşçak Oğlan aracılığıyla bu görevi edinmişti. Kırım grubunu devlet yönetimine yaklaştıran Safa Giray idi. Böylece bu durum Safa Giray'dan sonra da aynı doğrultuda devam etmiştir⁴⁷⁴.

Ilgaz Vahap Nevruzhan eserinde bu konuyu Kazan muharririnin anlattığı rivayetle aynı doğrultuda şöyle işlemiştir: Süyün Bike Kazan Han'ı Safa Giray'ı sevdi ve onunla güzel bir hayat yaşadı. Fakat Süyün Bike'nin Koşçak Oğlan'ı görmesi onu Nogay yurdundaki zamanlarına götürdü. Nogay Ordası'nda Saban Boyu bayramlarında karşılaştığı ve etkilendiği kişiyi hatırladı. O kişi Kazan'da karşısına çıkan Koşçak Oğlan'dı. Koşçak'ı gördüğü anda Safa Giray'a âşık olmadığını fark etti diyordu. Olayı farklı açılardan işleyen Nevruzhan Koşçak'ı sevmeyen Bulat Bey tarafından Koşçak'ın Süyün Bike'yi çok sevdiğini ve onun sevgisi uğruna yapamayacağı hiçbir şey olmadığını söylüyordu. Öyle ki Koşçak'ın Ötemiş Giray'ı öldürüp Kazan Han'ı olmak istediğini de eklemekteydi. Bunun yanında Süyün Bike'nin Koşçak'a karşı sevgisinin olduğunun ancak Koşçak Oğlan'ın bu yönde bir duygusunun olup olmadığını bilmediğini⁴⁷⁵ yazmaktaydı. Ancak Nevruzhan'ın işlediği bu olaylar büyük ihtimalle Kazan muharririnin etkisinde kalınarak işlenmiştir. Zira bazı bölümlerde bu duygunun tek taraflı olarak kaleme alınmıştır.

Hayrani Ilgar ise Süyün Bike ile Koşçak Oğlan'a arasındaki konuyu Nevruzhan'ın tersi bir açıdan bakarak aralarında aşk olmadığını söylemektedir. Ona göre Koşçak oğlan Süyün Bike'yi koruyup kollaması için Bike'nin ağabeyi tarafından Kazan'a gönderilmişti. Hatta Koşçak Oğlanın gönlünde Gökçek isimli bir kız vardı. Bu kız Süyün Bike'nin nedimesiydi ve bundan hanbikenin haberi olmadığını ekliyordu⁴⁷⁶.

Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'nın kurtulması için yılmadan çare aradığından bahsetmiştik. Nitekim son umut olarak Osmanlı İmparatorluğundan yardım isteğinde bulunmuştu. Bunun için Koşçak Oğlan ve Kırımîlularla birlikte

---

⁴⁷⁴ Hudyakov, 2009, 101.

⁴⁷⁵ Nevruzhan, 1984, 8-9, 123-128.

⁴⁷⁶ Ilgar, 1998, 12- 85.

Osmanlılara gidilmesini buyurmuştu. Bu dönem Osmanlının en iyi dönemleriydi ve Osmanlı Devleti'nin başında Kanuni Sultan Süleyman bulunmaktaydı. Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'ndaki vasiliğinden önceki zamanlarında Kazanlıların Osmanlılarla sıcak ilişkileri olmuştu. Fakat buna mukabil yardım istemek için Kazan'dan hareket eden Kırımlılar Ruslar tarafından pusuya düşürüldü. Kırımlılar cesurca mücadele etmelerine rağmen Ruslar tarafından bozguna uğratıldı. Birçok Kırımlı öldürülürken Koşçak Oğlan ise yaralı vaziyette Rusların eline esir düşmüştü⁴⁷⁷.

Süyün Bike ile Koşçak Oğlan arasında çıkan söylentiler Kazan Hanlığı'nın her tarafına yayılmıştı. Bu iftiralar ile siyasi cihetten de karşıt olan Rus yanlıları Kırım grubuna karşı baskılarını arttırdı. Bunun üzerine Kazan'da barınamayacaklarını anlayan Kırımlılar şehirden gitmek için hazırlandı⁴⁷⁸.

Hikmet Doğan, Koşçak Oğlan'nın halk arasında dolaşan iftira olayını şöyle anlatmıştır: Koşçak şehirde gezerken Rus yanlısı bir kimseyle karşılaştı. Koşçak'ın Süyün Bike'ye âşık olduğunu Kazan beyleri ve Süyün Bike'nin oğlu Ötemiş Giray'ı bertaraf edip han olacağını söylemişti. Bunun üzerine Koşçak bu kişiyi tartaklamış ve iftiralara kulak asmamaları ikazında bulundu⁴⁷⁹ şeklinde işlemiştir.

Koşçak Oğlan ve 300 kadar bey, gazi ve askerlerden oluşan Kırımlı grup geride ailelerini bırakarak Kazan'dan ayrılmışlar ve Kazan'da yağma yaptıktan sonra kaçıma başlamışlardı. Fakat yolda Ruslar tarafından beklenmekteydiler. Kama Nehrine doğru ilerleyen Kırımlılar buranın Rus okçuları ve boyar çocukları tarafından muhasara altına alındığını görünce yönlerini değiştirip Vyatka Nehrinin Kama ile birleştiği yöne doğru ilerlediler. Ancak burada da Rus askerleri pusuda beklemekteydi. Bahtiyar Züzin ve Fedka Pavlov'un idaresindeki Rus askerlerinin saldırısıyla bozguna uğradılar. Kırım askerlerinden birçoğu öldürülürken birçok Kırım Bey'i de esir alındı. Canlı olarak ele geçirilen Koşçak Oğlan ile Emir Topçu, Barbolcun Oğlan, Bahadır Mirza ve Şah Ahmet Mirza'da bulunmaktaydı. Bunlarla birlikte toplam 46 Kırımlı IV. İvan huzuruna idam edilmek üzere götürüldü⁴⁸⁰.

---

⁴⁷⁷ Binark, 1968, 63-64.

⁴⁷⁸ Kamalov, 2007, 140- 141.

⁴⁷⁹ Doğan, 2005, 215; Ilgar, 1998, 209.

⁴⁸⁰ И крымцы видевь то, что им от казанцов быти государю отданым, собрався все да пограбят что возможно да побежали ис Казани, тириста человекъ уланов и князеи и азеевь и мурзь и казаков добрых, опричь их людеи, а жены и дети пометали. И прибежали на Каму, а туту

Kavi Latıyp, Koşçak Oğlan'ın Rus eline düşmesini şu şekilde kaleme almıştır:

“Көн уйланды төн уйланды	Gece-gündüz düşündü
Мәскәйлеләр шул хакта	Moskovalılar onun hakkında
Еалды Казаннарда	Buldum Kazanlarda
Татар Татарны сама!	Tatar Tararını satar
Салыклардан файдаланып	Satlıklardan faydalanıp
Кәшчакны тар тар итәргә	Koşçakını tarı mar ettiğinde
Яуга Казанга! Казанга!	Orduya: Kazan Kazana!
Вкытлар юк кәтәргә”	Zaman yok beklemeye ⁴⁸¹ .

Koşçak Oğlan Süyün Bike hükümetinin başında bulunmasından ve milli siyasette ağır basmasından dolayı Moskova'ya zincire vurularak götürülmüştü. Bu dönemlerde Ruslara esir düşen Müslümanların hayatları dinlerini değiştirmek şartıyla bağışlanıyordu. Bu teklif Koşçak Bey'e de sunulmuştu. Fakat Koşçak Bey islam dinini terk etmeyi ve IV. İvan hizmetine girmeyi kabul etmemiş, şerefli bir ölümü düşman elinde ölmeye tercih etmişti. Bunun üzerine Koşçak Oğlan bir süre zindanda tutulduktan sonra Rus surlarının dışına çıkartılmış ve “başı vurularak” idam edilmişti. Maiyetindeki Kırımlılar da onla birlikte öldürülmüştü⁴⁸². Hudyakov bu durumu şöyle anlatmaktadır; Süyün Bike'nin dayanak noktası olan Kırımlılar, Rus Çar'ının elinde son nefeslerini vererek martrir oldular⁴⁸³ diyordu.

Kırımlı grubun ve iktidarın ağırlığını elinde bulunduran Koşçak'ın Kazan'da bulunmayışla birlikte Süyün Bike hepten yalnız kalmış ve bu durum ise hanedanlığı daha da zor bir duruma düşürmüştür. Zira hanedanlıkta Süyün Bike'nin emirlerini

---

стоят великого князя дети боярские и стрельцы. И они побежали вверх по Каме прибежали к Вятке реке, а уже тут не почаяли великого князя людеи, стояли бо утаяся по сторожам, а стоял Бахтеяр Зюзинь с Вятчяны да казаки государевы Федька Павлов да Северга. И крымцы поделавь тары да повезлися, и пришел на них Бахтеяр с Вятчны и казаки да их побили на голову и потопили, а живых изымали Кошчака- улана, Барбосунь-улана, Торчи князя улана, Ишмахумека-мырзу, Сулешева брата, крымского, и иных уланов и князеи. Изымали их живых, ко государю привели сорок шесть человекъ, и государь их за их жестосердие казнити велель смертною казнино. PSRL, XXIX, 63; Hudyakov, 2009, 117- 118; Acar, 2013, 234; Atlasi, 1993, 354; Ahmerov, Koşçak Oğlan'ın Kazan'dan kaçarken yanında eşi, kardeşi ve iki çocuğunu aldığını yazmaktadır. Bkz. Ahmerov, 2009, 136.

⁴⁸¹ Latıyp, 2001, 187.

⁴⁸² Atlasi, 2004, 39- 40.

⁴⁸³ Hudyakov, 2009, 118.

yerine getiren sadece Koşçak bulunmaktaydı. Zira Koşçak Oğlan akliselim, kudretli ve Müslümanlığını yaşayan biri idi. Nitekim Koşçak Oğlan Kazan' da bulunmasaydı Kazan şehrinde Rusların varlığı kaçınılmaz olacaktı⁴⁸⁴.

Kavi Latıyp, Süyün Bike'nin en önemli yardımcısı olan Koşçak'ın gidişini ve Süyün Bike'nin içine girdiği durumu şöyle anlatmaktadır:

“Кошчак тар-тар ителде	Koşçak dar dar oldu
Газиз башы киселде	Aziz başı kesildi
Нинд яугир юк булды! -дип	Hangi yaver yok oldu- dedi
Бар казан-йорт укенде	Tüm Kazan-yurt pişman oldu
Сөембике патшабикә	Süyüm Bike kraliçe
Уңайсыз хәлдә калды”	Rahatsız halde kaldı ⁴⁸⁵

Koşçak'ın Kazan şehrinde gidişinden sonra Kazan zümresi Süyün Bike'nin yanına gelerek; ‘Kraliçemiz! Şimdi biz ne yapalım. Sen bizim hakkımızda ne düşünüyorsun? Bu felaketten dertten nasıl çıkabiliriz? Senin saltanatlığının bizim ise yöneticiliğimizi son buluyor. Biz böyle anlıyoruz... Cesur Koşçak'ı kendi padişahımız yerine koyup, onu padişahın buyruğunca, han gibi yüceltip ve onun uğrunda can verilecek hana güvenir gibi güveniyorduk. İşte onun böyle elzem ve zor bir vakitte çekip gitmesi her şeyden önce bizleri üzüntüye düşürdü. Bizi kaygı ve keder ile bırakması, bütün her şeyi ve cesur yiğitlerini alması ve kimsenin haberi olmadan gitmesi bizi kahretti. Biz artık kendi yüceliğimizi ve karımızı bırakıp, senin namına Şeyh Ali ile anlaşmaya varmalıyız. O bizim kötülüklerimizi bıraksın, bize han olsun ve seni eş olarak alsın. Onun senin ile evliliği bir tutsak ile evleniyormuş gibi değil, severek, güzel bir kraliçeyle evleniyormuş gibi olsun. Böylece gönlü yumuşar, beylerinin tümü kabul edilir’ dediler. Bu sözlere bakıldığında bunları söyleyenlerin Süyün Bike taraftarı olduğu anlaşılmaktadır. Onlar Süyün Bike'yi Şeyh Ali ile evlendirerek Kazan halkını rahatlatmayı amaçlamıştı. Bazı yılyazmalarda Süyün Bike'nin kendisinin de görünüşte bu tefekkürü kabul ettiği⁴⁸⁶ yazmaktadır.

---

⁴⁸⁴ Atlasi, 2004, 38.

⁴⁸⁵ Latıyp, 2001, 187.

⁴⁸⁶ PSRL, XIX, s. 72, 73. Krş. Atlasi, 2004, s. 40, 41; Ahmerov, 2009, s. 136.

Nitekim Kırım grubunun Kazan'dan gitmesi Kırım sülalesinin vaziyetini kötüleştirirken bu durum Moskova yanlılarının lehine dönmüştü. Rus yanlısı bu grup kurulan geçici hükümette söz sahibi oldu. Huday Kul Oğlan ile Emir Nur Ali Şirin bu hükümetin başında görev aldı. Yeni hükümet zaman kaybetmeden Moskova ile görüşmelere başladı. Molla Kul Şerif ile Emir Bibars Rostov'u Sviyaga'ya gönderdiler. Burada Kazan Hanlığı'na da yeniden Şeyh Ali'yi han olarak görmek isteklerini beyan ettiler. Bunun yanında Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray'ı Ruslara vereceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Şah Ali 20 günlük bir ateşkes yapılacağını belirterek onlara Rus Çar'ına elçi göndererek itaat etmeleri yönünde öneri sundu⁴⁸⁷.

Bazı vakayinameler bu olayı Kazanlıların Moskova'nın boyunduruğuna girmek istememesinden ötürü bu yola başvurdıklarını yazmaktadır. Lakin Rus yanlısı bu grup Süyün Bike'nin ve oğlunun da Moskova'ya götürülmesini istemekteydi⁴⁸⁸. Bu durum da Moskova taraftarlarının kendi milletinden daha çok Rus bağımlısı olduklarını göstermektedir.

Kavi Latıyp, Süyün Bike'nin için kaldığı bu durumu şöyle anlatmıştır:

“Патшабикә уйга калды	Kraliçe düşüncede kaldı
Көтәлмәгән хат алды	Beklenmeyen mektup aldı
Бу аны тынгысыз жанны	Bu onu, endişeli canını
Яну -көюләргә салды:	Yanıp- sızladığına...
көн-төн уйланып йөрде”	Gün-gece düşünüp yürüdü ⁴⁸⁹ .

Kazanlılar IV. İvan'a merbutiyetlerini (bağlılık) sunmak üzere Yolbarıs Mirza'nın başında bulunduğu heyeti Moskova'ya gönderdi. Bu heyet tüm Kazan halkı namına IV. İvan'ın huzuruna çıktı. “Tüm Rusya'nın ulu padişahı İvan Vasilyeviçka, öncü Hudaykul Oğlan ve Mirali Bey olmak üzere tüm Kazan yurdu,

---

⁴⁸⁷ Казанцы почяли посылати к Шигалею и к воеводам бити челомъ, чтобы государь их пожаловал, гневъ свои им отдал, а пленити их не велель, а даль бы им на государство царя Шигалея, а Утемишь бы Гирея царя государь к собе взял и с матерью Сююнбукъ царицею. А приежжял с тем к царю и к воеводам Кулшериф-молна да тюменской князь Бибарсъ князь Растов. И поговоря царь с послы казанскими да ответь им учиниль, чтобы они о том послали ко государю царю и великому князю бити челом, какъ ихъ государь пожалуеть, а срокъ им учинили не воевати их двадцать день. PSRL, XXIX, 63, 64; Hudyakov, 2009, 118; Atlasi, 1993, 354.

⁴⁸⁸ Acar, 2013, 235; Atlasi, 1993, 354.

⁴⁸⁹ Latıyp, 2001, 188.

mollaları, seyyidleri, şeyhleri, şehzadeleri, hacıları, imamları, hafızları, beyleri, oğlanları, mirzaları,..., yurtlarında ve yurtlarının dışında kalan Kazakları, Çuvaşları, Çirmişleri, Mukşileri, Tarhanları, Mişerleri ve tüm Kazan toprağı, sen yüce padişahın, onları affetmeni, onlara olan öfkenden vazgeçmeni, Şeyh Ali'yi han olarak Kazan'a yollamanı, Ötemiş Giray Han ile annesini beraber Moskova'ya egemenliğine almanı arz ediyor; Rus tutsaklarını geri vererek, Kazan'da Kırımlılardan geri kalanları, onların eşlerini ve çocuklarını ulu Knezin egemenliğine vermek istiyorlar; bu yüzden kral onları affederse, onlar boyun eğecekler.⁴⁹⁰ şeklinde yazılmıştı.

Kazanlıların IV. İvan ile sulh yaparak Şeyh Ali'yi istemelerinin bir başka nedeni de Kazan'ın Dağ Tarafı'nı tekrar hâkimiyetleri altına almak arzusu idi. Şeyh Ali de onlara Dağ Tarafı'nın tekrar Kazan Hanlığı'na bağlanacağı sözünü vermişti. Lakin O bu sözünü gerçekleştiremeyecekti. Ancak Kazanlılar Şeyh Ali'ye güvenerek IV. İvan'a barış teklifini götürmüşlerdi⁴⁹¹. Bunun üzerine IV. İvan Kazanlılara birtakım şartlar sundu. Bunlar şöyledir; Süyün Bike ile oğlu Ötemiş Giray ve Koşçak Oğlan'ın maiyetinin Moskova'ya gönderilmesiyle IV. İvan Kazan halkını bağışlayacaktı. Kazan Hanlığı artık Rus esir almayacak, şehirde bulunan esirler azat edilecekti. Şeyh Ali, han olduğunda beyler ve ellerinde bulunan kölelerin serbest bırakılmasını buyurmuştu⁴⁹².

Süyün Bike Kazan Hanlığı'nı kulluk zincirinden kurtarıp hür iradesine ulaştırmak için çalışmıştı. O cesur, akıllı, gururlu bir irade gücüne sahipti. IV. İvan Süyün Bike'nin sadece aklına değil onun savaş zamanındaki bahadırılığına, savaşı

---

⁴⁹⁰ И казанцы послали ко государю Еньбарса- мурзу Растова сына, а царь и бояре послали сына боярского Якова губина, а с ним ко государю писали о всем подлинно казанском деле... “Царю и государю великому князю Ивану Васильевичю всея Русии Кудайгунъ в головах да Муралеи князи и вся земля Казанская, молны, и сеиты, и шихи, и шехзады, малзады, имамы, азии, афизы, князи, и уланы, и мурзы, ..., дворные и задворные казаки и чуваша и черемиса и мордъва и тарханы и можары и вся земля Казанская тебе, государю, челом бьютъ, чтобы государь пожаловал, гневъ свои отдал, а дал бы им царя Шигалея на царство, а Утемеш-Гирея бы царя и с материею государь взял к собе, а полону бы Рускому воля дати, а в неволю бы государь пожаловал не имал, а Крымцовъ достальных, и жены их и дети отдати государю. Такъ бы их государь пожаловал, о том челом бьютъ”. PSRL, XXIX, 64; Atlasi, 2004, 43- 44; Atlasi, 1993, 355.

⁴⁹¹ Ahmerov, 2009, 137.

⁴⁹² И государь выслушав челобите да велел Елбарсу ответь учинити, что государь хочет землю Казанскую пожаловати, только царя и царицу отдадутъ государю и Крымцовъ всех достальных и детеи их, а полону Русково ни в которой им неволе не держяти, всем дати воля, а князем всемъ полонъ привести на Казанское устье да отдати бояром, а достальной полон, и как царь Шигалеи на царстве будетъ весь свободити, а казанцом весь отпустит, а в неволи не держяти. PSRL, XXIX, 64; Atlasi, 1993, 355.

büyük bir ustalıklarla idare edişine de hayrandı. Hal böyleyken IV. İvan⁴⁹³ Süyün Bike'yi Kazan Hanlığı'ndan uzaklaştırmak istiyordu.

Kazan hükümeti arasında tartışılan bu hükümler neticesinde temmuz ayında Moskova'ya elçi gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Heyet başkanı olan Yanbars Mirza: “Tüm irade egemenliğinizde, imparatorumuz nasıl buyurursa, öyle olsun” cevabını verdi⁴⁹⁴. Bu hükümle Kazanlılar Şeyh Ali'yi han olarak kabul edeceğini, Ötemiş Giray'ı, Süyün Bike'yi ve Safa Giray'dan sonra hanbikenin tek teminatı olan Kırım grubunun Moskova'ya gönderilmesine razı olduklarını kabul etmiş oldular. Bu şartlar muadilince Kazanlılar da şehrin su ihtiyacının giderilmesini istedi. IV. İvan'ın bu koşulu kabul etmesiyle Kazanlılar ile Moskova arasında yeni bir anlaşma akdedilmiş oldu. Anlaşma gereğince Süyün Bike ve maiyetinin Moskova'ya götürülmesini ve Rus kölelerin bir kısmının Şeyh Ali, han olduktan sonra azat edilmesi onaylandı⁴⁹⁵. Bu istekler Kazan zümresine bildirildi. Bunun üzerine Moskova tarafından Şeyh Ali ile boyarlara yapılacak düzenlemeler için Aleksey Adaşev ile bir buyruk gönderildi. Bunların yanında Moskova hükümeti Şeyh Ali'ye anlaşma metnine eklenmeyen bir talimname ilettili. Bu metinde yer alan konu Kazan halkının Şeyh Ali'den tekrar kendilerine geri verilmesi sözünü aldığı yer Dağ Tarafı idi. Kazanlılardan habersiz belirlenen bu madde yeni anlaşmaya konulmamıştı. IV. İvan Şeyh Ali'nin bu bölge ile olan ilişkisine son verecek ve bu mevkiyi Rus vilayeti yapacaktı. Şeyh Ali ise artık Dağ Tarafı'nın idaresini alacaktı⁴⁹⁶. Nitekim Süyün Bike'nin vaziyeti bu istekler karşısında içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Zira hanlığın mühim noktaları Rusya'nın tekeline bırakılıyordu. Bunun yanında Süyün Bike hem hanlığı kaybediyor hem de düşman yurduna götürülüyordu⁴⁹⁷.

---

⁴⁹³ İlseyara Ramieva, ‘Kazan Tarihi’ Eserinde Söyimbike Sureti’, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, s. 86.

⁴⁹⁴ И Елбарс говорил: ‘все де в государеве воле, какъ их государь пожелует, Так и учинят’. Yanbars Mirza her ne kadar Rus yanlısı görülsede IV. İvan'a bu cevabı istemeyerek verdiği anlaşılmaktadır. PSRL, XXIX, 64.

⁴⁹⁵ Atlasi, 2004, 43, 44; Ahmerov, 2009, 137, 138; Fahrettin, 2003, 166; Kurban, 2014, 89.

⁴⁹⁶ И к царю Шигалею и к бояром и воеводам послал с наказом Алексея Адашева. И пожеловал государь царя Шигалея Казанью и на Казани его учинил, а дал ему х Казани луговую сторону всю да Арскую, а Горняя сторона к Свяжскому городу, понеже государь Божиим милосердием да саблю взял до их челобития, и о иных многих делех царю и воеводам велель говорити. PSRL, XXIX, 64; Hudyakov, 2009, 118.

⁴⁹⁷ Ahmerov, 2009, 138; Fahrettin, 2003, 166; Kurban, 2014, 89.

Latıyp, Süyün Bike'nin halkının ihanetini şöyle zikretmiştir: Süyün Bike'nin gidişine koy

“Иван сакчнылары килде	İvan savunucuları geldi
инде алып китэргэ	Şimdi alıp gidecekler
Сөембикэ хич белмэдэ	Süyüm Bike hiç bilmedi
Ни генэ дэ Эшлэргэ	Ne yapacağını da
Ә сакчылар бер адым да	Ama savunucular bir adım da
Яныннан китмәделәр	Yanından gitmediler
Бер хэл кыла күрмәсен дип...”	Bir hal başına gelmesin diye ⁴⁹⁸

1551 yılının 6 Ağustosunda Züye'ye gelen Aleksey Adaşev'in ilettiği bu hükümler Şeyh Ali tarafından kabul edildi. Ancak Şeyh Ali'nin hoşuna gitmeyen tek bir şey vardı. O da Dağ Tarafının Rusya'nın tekeline alınması idi. Şeyh Ali'nin memnuniyetsizliğini hiçbir şey değiştiremeyecekti. Zira Rus komutanlar tarafından kati surette bu mevkiin Rus hükümetine ait olduğu belirtildi⁴⁹⁹.

Ayneddin Ahmerov Şah Ali'nin bu durumdan kaynaklanan memnuniyetsizliğini şöyle anlatmaktadır: “Ülke'nin en iyi yerlerini böldükten sonra Kazan halkı beni nasıl sevsin. Benim hâkimiyetim ne kadar olabilir”⁵⁰⁰ diyerek Şeyh Ali'nin hanlıktaki mahiyetini gözler önüne sermektedir.

Nitekim Kazan ile Rus hükümeti bu konu hakkında kesin hükümlerle anlaşmak için Sviyajesk'i de bir araya geldiler. Kazan Hanlığı'ndan Molla Kasım, Rastov Bibars ile diğer Bey ve Mirzalar ile Kazan zümresinden teşekkül bir heyet Sviyaga'ya gönderildi. Bu heyet Şah Ali ve Rus komutanlarla Ağustos'un 9'un da görüşmelere başladı. Şah Ali Kazan heyetine IV. İvan'ın isteklerini yeniledi. Bunlar şöyledir: Kazanlılar Ötemiş Giray ve annesi Süyün Bike'yi, Kırımlıların çocuklarını Sviyajsk'a getirecekti. Ayrıca Rus Çar'ının kararıyla Dağ Tarafı ve vilayetlerinin Moskova'ya ilhak edildiğini bildirdi. Ancak bu durumun Kazanlılara Şah Ali tarafından bildirmesi onlar üzerinde ağır bir etki bırakmıştı⁵⁰¹. Kazanlılar

---

⁴⁹⁸ Latıyp, 2001, 188.

⁴⁹⁹ PSRL, XXIX, 64; Atlasi, 2004, 44; Atlasi, 1993, 356

⁵⁰⁰ Ahmerov, 2009, 138.

⁵⁰¹ Августа 9 к царю и воеводам приехали ис Казани молна Касым да Бибарсь князь и иные князи и мурзы и шихи. И царь им от государя жялованую речь говорил, на чом им правду дати; и они были во многом заперлися, обычяи бо их бяше изначала лукаствовати... И зделали на том, что казанцом царя Утемишь-Гирея и с материю и крымцовъ дети привести в

açıkça bu durumun kabul edilemeyecek olduğunu Rus hükümetine belirtti. Ancak Rus hükümeti bu şartların kabul edilmemesi halinde IV. İvan'ın Kazan üzerine yürüyeceğini belirterek Kazanlıları tehdit etti⁵⁰².

Hal böyleyken bütün gücü elinde bulunduran Rus hükümeti geri adım atma yolunda değildi. Lakin Kazanlılar bu mevkiin durumunu her ne kadar tamamen kendi kuvvetlerine alma imkânı bulamamışlarsa da kurultay kararı ile bu durumu birkaç gün ertelemeyi başarmışlardı. Daha önce Moskova'da Bibars Rastov tarafından imzalanan anlaşmanın hükümleri yeni imzalanacak bu anlaşmada da aynen yer aldı. İki devletin de kabulüyle Dağ tarafı vilayetleri konusunun tarafsız bölgede toplanılması kararlaştırıldı. Bu kurultay ne Dağ Tarafı'nda ne de Kazan şehrinde toplanacaktı. Bu bölgelerin ortak noktası olan arazide bir araya gelmeleri beyan edildi⁵⁰³. Bu hususlar Kazanlılar için ağır şartlar oluşturmasına rağmen Kazan Hanlığı'nın karşı koyacak gücü yok idi. Tüm bu şartlar Şah Ali ve onun boyarları ile Kazanlılar arasında Kazan Nehri dolaylarında tüm Kazan halkı adına kabul edildi⁵⁰⁴. Antlaşma, savaştan yenik çıkan Kazanlılara Rus hükümetinin baskısıyla onaylatılmıştı. Böylelikle Kazan şehrinde 20 sene boyunca 'ıstıraplı' bir hayat süren Rus esirlerine Alex Adaşev tarafından özgür olacakları bildirilmiş oldu⁵⁰⁵.

Kazan heyeti 11 Ağustos 1551 senesinde anlaşmanın akitlerini yerine getirmek için bir heyet teşekkül etti. Huday Kul Oğlan, Nur Ali Beg ve Ankildi Hafız'dan oluşan bu grup Şeyh Ali'ye muayyen şartların Kazanlılar tarafından onaylandığını, Süyün Bike ve Ötemiş Giray'i teslim edeceklerini belirtmişlerdi⁵⁰⁶. Bu görevi icra etmek için Rus hükümeti tarafından Knez Serebryany

---

Свияжской город, а полон Руской весь освободити, а князем привести на Казанское устье весь полон, котори у них. А сведает опосле государь, только полонъ будеть в бусурманстве в неволи, и государю стояти, сколько милосердый Богъ поможет, а царю и бояром ехати на Казанское устье да туто все докончание (eski zamanda imzalanan antlaşmalara verilen isim) утвердити, и всеи земле Казанской туто царя встретити. PSRL, XXIX, 64, 65; Hudyakov, 2009, 119; Atlasi, 1993, 356.

⁵⁰² Atlasi, 2004, 45.

⁵⁰³ Hudyakov, 2009, 119- 120.

⁵⁰⁴ Atlasi, 1993, 356- 357.

⁵⁰⁵ Karamzin, 1892, 80- 81.

⁵⁰⁶ Того же месяца въ 11 прислали к царю и к бояром Кудулгу- улань и Муралеи князь с товарищи Ангилдеи-абыза, что царя Утемишь-Гирея царицу везуть государю, и царь бы Шигалеи и бояре велели стретити. PSRL, XXIX, 65- 163.

görevlendirildi. Onun beraberine bey oğulları ve bir haylice asker verildi⁵⁰⁷. Bu askerlerin sayısı bazı kaynaklarda 4 bin olarak verilmektedir.

Nitekim Kazan'a varan Serebryaniy tarafından Süyün Bike'ye kendisinin Moskova'ya götürüleceği söylenildi. Kazan halkından ise bu emre herhangi bir ihtilaf çıkmadı. Onlar Ötemiş Giray ve Süyün Bike'yi Ruslara verdi. Ötemiş Giray bu yılda daha 4 yaşlarını süren bir çocuğu⁵⁰⁸.

Kazanlılar Süyün Bike'yi Moskova'ya vermek istiyor olsalar da Süyün Bike tüm bu olan bitenden habersiz idi. Moskova'ya gönderilmek istendiğini Kazan beyleri ile gelen Knez Serebryaniy'den Süyün Bike'nin bulunduğu odaya geldiğinde öğrenmişti. O esnada Süyün Bike saray tahtında oturuyordu. Süyün Bike'nin huzuruna varan Serebryaniy bir esir olarak götürülecek de olsa bir ülkenin Sultanına yakışır şekilde şapkasını çıkartarak Süyün Bike'yi selamladı. Çünkü Süyün Bike'nin ünü ülke dışına ulaşmıştı. Serebryani, Süyün Bike'ye artık Moskova Krallığının esiri olduğunu, krallık topraklarında hüküm süreceğini, onları besleyeceğini, onları iktidarı altına almaya geldiklerini ve bir an önce hazırlanması gerektiği söyledi. Bu sözler Süyün Bike'nin üzerinde büyük bir "azap" yaratmış olduğu yerde dona kalmıştı⁵⁰⁹.

Mademki Kazan halkının rahat yaşaması için başka çare yoktu, o zaman Süyün Bike Moskova'ya gidecekti⁵¹⁰. Süyün Bike bir süre sonra birden ayağa kalktı. Takatsiz görüldüğü için odada bulunan cariyeler kendisini ellerinden tutarak destek verdi. Ciddi bir şekilde ince ve duygulu bir sesle "Tanrının yazgısı, Moskova padişahının istediği olsun" dedi. Bu sözün ardından Süyün Bike fenalaşarak hüzünlü bir sesle taş gibi cansız bir şekilde yere düştü. Bike'nin bu durumu sarayda bulunan tüm görevlileri duygulandırdı ve tüm saray ağlamaya başladı. Sarayın vicdanlı kadınları ve güzel kızları, bağırarak ağlıyorlar, yüzlerini

⁵⁰⁷ Atlasi, 1993, 357; Acar, 2013, 237.

⁵⁰⁸ Atlasi, 1993, 357. Ahmerov Süyün Bike'ye bu haberi vermek için Serebrenin 4 Ağustos'ta Züye'den çıkıp Kazan'a geldiğini söylemektedir. Bkz. Ahmerov, 2009, 159.

⁵⁰⁹ "Вше|дши же къ ней воевода съ велможами казанскими въ полату, одеянь во златую одежду, и ставше предъ нею, и снемше златыи венець со главы своя, рекше къ ней слово тихо и честно: 'Поимана еси, волная царице казанская, великимъ Богомъ нашимъ Исусъ Христомъ, (им же) царствуютъ на земли вси царие, служаще ему, царие и князи власти содержать до воли его, и богатии величаютца, и силнии похваляютца и храбрьствуютъ, и Тои Господь надо всеми единъ, и царь царемъ, и царству его несть конца; и тотъ и ныне отъемлетъ царство твое отъ тебе и предаеть тя съ нимъ въ руце великому и благочестивому самодержцу всея Руси, его же повелениемъ придохъ азъ, рабъ его, посланъ к тебе. Ты же готова буди скоро съ нами поити'". PSRL, XIX, 337; Atlasi, 2004, 45, 46; Ahmerov, 2009, 159.

⁵¹⁰ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul, 1977, s. 41.

parçalıyorlar, saçlarını koparıyorlar, ellerini ısıyorlardı. Ağlama seslerinin etrafa yayılmasıyla birlikte halk sarayın etrafına toplandı. Halkın bir kısmı Rusların üzerine taşlarla yürüdü ve aralarında bir ayaklanma baş gösterdi. Ancak Kazan beyleri ellerine aldıkları sopa ve değneklerle halkı dağıtarak evlerine gönderdiler⁵¹¹. Süyün Bike'nin esir edilmesinin tam anlamıyla farkına varan Kazanlılar antlaşma şartlarında bu duruma karşı çıkmazken şimdi ne yaptıklarının farkına varmışlardı.

Muzaffer Kaya Süyün Bike'nin Kazan'dan ayrılması haberini şu şekilde aktarıyor: Süyün Bike'ye Çar tarafından gönderilen General Serebryany Çar'ın "Kan dökülmesini istemediğini, anlayabileceklerini bildirir. Lakin hanbike ve oğlunun Çar'a teslim olma şartı vardı. Süyün Bike buna çok sinirlendi. "Belli ki tarihi de okutmamışsınız o zavallıya". Savaş yapılmadan tutsak alındığı nerede görülmüş. Üç yüz bin kişinin kanına girerek kazandığı bu savaşı bir de savaş alanında denesin. Gidin Çarınıza "bu kadar yüksekte uçmamasını öğütleyin" dedi. Fakat daha sonra elçiyi geri çağırırttır. Süyün Bike çarın teklifini kabul etmiş. Lakin onun da şartı vardı. Kazan halkına hiçbir şekilde zarar verilmeyecek. Hiçbir Rus Kazan toprağında dolaşmayacak⁵¹² şeklinde eserinde işlemiştir. Hikmet Doğan bu olayı şu şekilde zikretmektedir; Süyün Bike'yi götürmek için gelen Rus askerlerine karşı hanbike sağlam durdu lakin Kazanlıların buna izin vermesine çok öfkelenmişti⁵¹³ diyordu. Hayranı Ilgar ise Süyün Bike'yi Kazan şehrinden götürmek için gelen beylere; "İvan'a söyleyin şehre girmesi ve hazırlanmam için bana on gün mühlet versin! Aksi takdirde canıma kıyarım"⁵¹⁴ şeklinde ifade etmekteydi.

Süyün Bike henüz kendine gelememiş düştüğü yerden kalkamamıştı. Bir süre sonra yardım ile ayağa kaldırıldı. Yüzünün rengi gitmiş bitkin bir halde ölü gibi sararmıştı⁵¹⁵. Rus gemilerinden 12 tanesi Kazan nehri kenarına yanaşmış burada beklemekteydi. Bundan sonra Kazan Hanlığı'nın tüm hazinesi Moskova'ya götürülmek üzere hükümdar baskısıyla mühürlendi. Altın, gümüş, çeşitli kraliyet giysileri, ordunun her türlü savaş aletleri, süslü yataklar ve krallığın nesi var nesi yoksa sayım yapıldı. Bekleyen gemilere tıka basa doldurulup Süyün Bike'den önce

---

⁵¹¹ PSRL, XIX, 337, 338; Atlasi, 2004, 46; Ahmerov, 2009, 159.

⁵¹² Kaya, a. g. e., 59-67.

⁵¹³ Doğan, 2005, 236.

⁵¹⁴ Ilgar, 1998, 239.

⁵¹⁵ И похватиша царицу отъ земля стояще ту съ воеводою ближни ея стареиший и велможие, мало не мертву... PSRL, XIX, 338, 339; Atlasi, 2004, 46.

Moskova'ya gönderildi⁵¹⁶. Ahmerov, bu esnada Süyün Bike'nin beş altı gün esir olarak Kazan şehrinde tutulduğunu⁵¹⁷ söylemektedir.

Süyün Bike'yi Moskova'ya götürecek gemi ise nehir kenarında beklemektedirken Serebryany tarafından Süyün Bike nehir kenarına götürüldü. Saraydan çıkan Süyün Bike bitkin bir vaziyetteydi. Önde Serebryany onun ardından da Süyün Bike görünmüştü. Hatta Süyün Bike'nin ayakta duramayacak kadar güçsüz olması nedeniyle yardımcıları aracılığıyla saraydan çıkartılmıştı. Yine oğlu Ötemiş Giray'da bakıcıları tarafından taşınıyordu.

Süyün Bike Serebryany'e eşi Safa Giray'ın son kez kabrine gitmek istediğini söyledi. Serebryany bu isteği kabul ettirerek Süyün Bike'nin eşinin mezarını son kez ziyaret etmesine razı oldu. Ancak Serebryany tedbirli davranmak istemiş olacak ki Süyün Bike'nin başına Rus askerlerini gönderdi. Bizzat kendisi de Han Mescidi önünde bekledi. Safa Giray'ın kabrine giden Süyün Bike Safa Giray'ın tabutunun başına gelince öfke ile başında ki tacı alıp attı. Tırnaklarıyla yüzünü yırttı⁵¹⁸. Umutsuz bir şekilde alnını eşi Safa Giray'ın tabutunun üzerine koydu. Kazan halkı sesini çıkarmadı. Beyler onu teselli etmeye çalıştı. Birçok Çar Müslümanı Süyün Bike'nin konuşmasını dinledi⁵¹⁹. Keder coşkunu haliyle bağıra bağıra içini şöyle döktü:

“Ah⁵²⁰ benim sevgili efendim, Safa Giray! İşte görüyor musun tüm eşlerinden daha fazla sevdiğin eşini? Şimdi sevgili oğlun ile beni bir suçlu gibi tutsak edip Rus yurduna götürüyorlar. Seninle çok fazla saltanatlık süremedim, seninle uzun yaşayamadım sen benden neden erken ayrıldın? Neden beni dul, senin oğlunu ise küçük ve yetim bırakıp, karanlık toprağın altına girdin? Ah ben! Neredesin? Sen nerede yaşıyorsun, bende oraya geleyim, ikimiz birlikte yaşayalım. Neden benden ayrılıp gittin? Görmüyor musun kraliçen, bizim sonsuz düşmanımız olan güvenilmez Moskova kralının ellerine bırakılıyor. Ben yalnızım ve onun gücüne karşı koyamadım. Bana yardım edebilecek hiç kimse olmadığı için, özgürlüğümü

---

⁵¹⁶ И переписываше цареву казну, и преписавъ всю и до единого праха и запечатавъ самодержцовой печатью, и наполни до угружения 12 великихъ ладей златомъ, и серебромъ, и сосуды, серебряными и златыми, и украшенными постелями, и многоразличными одеянами царскими, и воинскими оружии всяцемы, и высла изъ Казани преже царицы со инемъ воеводою въ новы градъ... PSRL, XIX, 339.

⁵¹⁷ Ahmerov, 2009, 159.

⁵¹⁸ PSRL, XIX, 339; Atlasi, 2004, 46.

⁵¹⁹ Karamzin, 1892, 80.

⁵²⁰ Biz burada Süyün Bike'nin beyitini olduğu gibi aktarıyoruz.

kaybediyorum ona tutsak veriliyorum. Ne yazık, eğer bu padişah yerine sadece bizim dilimiz ve benim dinim ile bir olan bir padişahın eline tutsak gitseydim, üzülmezdim ama sevinerek giderdim. Şimdi, ne yazık bana, benim sevgili kralım, benim hüznümlü yalvarışlarımı duysana! Karanlık mezarımı aralayıp beni de yanına alsana! Senin kabrin bize han odası, ferah saray olur. Ah sevgili hanım! Ne zaman bir derdim olsa, sana ‘merhunlar ile doğmamışlar mutlu olur’ derdim değil mi? Benim söylediğim olmadı mı? İşte sen bunların hiçbirini bilmedin, şimdi yaşadığımız halde bize acı ve tasa geldi. Sevgili hanım senin genç ve güzel kraliçeni alsana! Beni bitap etmesene. Benim güzelliğimden yabancılar memnun yararlanmasınlar! Elbette ben senden mahrum kalmayayım, hakaret edilecek duruma getirileceğim ve alay edileceğim. Başka dinde, yabancı dilde olan tanımadığımız ellere gitmeyeyim. Sevgili hanım kim şimdi benim ağlama mı teselli eder. Kim benim göz yaşlarına boğulma mı durdurur. Kim benim acı içindeki canımı neşelendirir. Kim beni ziyaret eder? Başka kimse yok. Ben hüznümü kime anlatabayım; oğluma mı anlatabayım, - ama o henüz süt içiyor ve yahut babama mı anlatabayım, -ama o uzaklarda, Kazanlılara mı anlatabayım, - ancak bundan sonra onlar kendi iradelerine göre yemin ederek beni Rus ellerine veriyorlar.

Ah benim sevgili hanım Safa Giray! Niçin bana hiçbir şey söylemiyorsun. Neden kendinden çok sevdiğin Bike'nin acı gözyaşlarını duymuyorsun? İşte burada kapı da acımasız askerler bekliyorlar. Onlar beni vahşi hayvanların ceylanı yakalayıp götürdükleri gibi senden alıp götürmek istiyorlar. Bir zamanlar senin kraliçen olan, tüm Kazan krallığının kraliçesi olarak çağrılan kişi, şimdi ne yazık ki tutsak, fakir ve yoksul bir köle kaldı. Eski zamanda ki neşeler, o vakitteki keyif ve eğlencelerin yerini, şimdi, hüznümler, acı gözyaşları aldı. Hanlığın mutlu zamanlarına büyük acılar, kederler ve felaketler geldi. Şimdi ben ağlayamıyorum da gözlerimden yaşlar da gelmiyor. Bitmeyen yaşlar akıtmakla gözlerim görmez oldu. Çok haykırmaktan sesim çıkmaz oldu’’⁵²¹ dedi. Bu sözlerin ardından Süyün Bike ağlayarak hanın mezarının üstüne düşüp kaldı. İki saat ölü gibi yerinden hareket etmedi.

Süyün Bike'nin acı dol bu halleri Rus askeri Serebryany’i dahi ağlatmıştı. Orada bulunan herkes büyük bir hüznümlerle onunla ağladı. Rus askeri Serebryany bile Süyün Bike'nin bu haline dayanamamıştı. Süyün Bike’yi mezarın başından

---

⁵²¹ PSRL, XIX, 340, 342. Krş. Atlasi, 2004, 46-48.

kaldırmak için Serebryany askerlerine emir verdi. Onu gözetim altında tutan Rus askerleri ile saray cariyeleri Bike'yi yarı ölü halde yerden kaldırdılar. Bitkin vaziyette olan Süyün Bike'nin üstü başı dağılmış, kendisi de perişan vaziyetteydi⁵²².

Süyün Bike'nin bu halini gören Rus askeri yanına gelerek onu teselli etmeye çalıştı. Ona "Bike korkma sen, ağlama! Öldürülmek, alay edilmek için götürülmüyorsun, sen ikram için götürülüyorsun. Kazan'da olduğun gibi orada öyle yaşarsın. Şanın, gücün, özgürlüğün kısıtlanmaz. Hükümdarımız sana bağışlarda bulunur. Hükümdarımız herkese şefkatle yaklaşır, senin eşinin yaptığı kötülükleri hatırlamaz. Seni çok sever ve sana bir şehir bağışlar. Seni dert ve hasret içinde bırakmaz ve sevgiyle gelir. Moskova'da Şeyh Ali'den hariç çok genç hükümdar var. Eğer sen istersen sana uygun olanla evlenirsin. Şeyh Ali senin baban yaşında ya da deden yaşındadır. Sen ki bir çiçek, kiraz gibi genç birisin. O yüzden Şeyh Ali seni istemez. Tüm güç Padişahın elinde. Onun senin için istediği şeyler olur. Sen bu konuyu üzülme, dertlenme"⁵²³ dedi.

Mecit Gafuri, Süyün Bike'nin Kazan şehrindeki son gününde içinde bulunduğu durumu şu şekilde kaleme almıştır:

“Белмимен бу нинди эш бу? Ярабби соң мәхшәрме бу?

Bilmiyorum nasıl iş bu? Yarabbim, son mahşer mi bu?

Юк бу көн тугел бәхтең бетүнең билгесе,

Yok bugün mahşer değil, mutluluğunun bittiğinin belirtisi.

Уз ватаныңнан китәр вактың житунең билгесе;

Öz vatanımdan gitme vaktinin geldiğinin belirtisi

---

⁵²² PSRL, XIX, 342- 343.

⁵²³ Воевода же приставникъ, близъ пришедь къ неи, и болшия велможи казанские увещаваху царицу сладкими словесы, да не плачетъ и не тужить, глаголющи ей: "Не боися, госпожа царица, и престани отъ горкаго плача не на безчестие, и не на казнь, и не на смерть идиши съ нами на Русь, но на велику же честь къ Москве тя ведемъ, и тамо госпожа многимъ будеши, яко же и zde была еси въ Казани; и не отоиметца отъ тебе честь твоя и покажетъ тебе, милосердь бо есть онъ ко всемъ и не возпомнить зла царя твоего, но паче возлюбить тя и дасть ти на Руси некия грады своя, въ место Казани, царствовать въ нихъ, и не оставитъ тя до конца быти въ печали, въ тузе, и скорбь твою и печаль на ралость преложить. А на Москве есть много цареи юныхъ, твоя версты, кроме Шихаллея царя, кому поняти тя, аще восхощешъ за другаго мужа посягнути. Шихаллеи бо царь уже старъ есть, ты же млада, аки цвѣть красныи цветяся, или ягода вишня во сладости наполнена; и того ради царь не хошетъ, тебя взятъ за себя. Но то есть въ воли самодержъцеве, яко же тои похочетъ, то и сотворить о тебе. Ты же не печалися о томъ, ни скорби". PSRL, XIX, 343, 344. Krş. Atlasi, 2004, 46-48.

Чын куңел берлән узен дошман куреп йөргән кешеләр кулына
ушбу көн- тәхтең китуңең билгесе.”

Tüm gönlümle düşman gördüğüm insanlar şimdi ülke düşman eline
kaldı – tahtının gittiğinin belirtisi⁵²⁴

Süyün Bike'nin şehirden ayrılacağı gün Kazan'daki tüm evler boşalmıştı. Tüm halk yaşlı, kadın, çocuk demeden herkes sokaklara inmişti. Atlasi'ye göre: Kazanlıların Süyün Bike'yi Kazan'dan gönderme düşüncesi başta kolay olsa da daha sonradan bu durum zorlaşmış. Şehrin sokaklarında matem havası dolaşmaya başlamıştı⁵²⁵ diyordu. Karamzin ise bu durumu şöyle işlemiştir: Kazan halkı haykıra haykıra ağlayarak talihsiz hanbikemiz seni Moskova'ya kim verdi diyordu. Fakat Süyün Bike'nin sitemi yalnızca kendi kaderine idi. Süyün Bike Kazan'dan giderken tüm şehir de onun arkasından gidiyordu⁵²⁶ diyordu. Süyün Bike'nin ise yürüyecek hali yoktu. Hatta kendisine gönderilen arabaya yardım almadan binememişti⁵²⁷.

Nejibe Sefina, Süyün Bike'nin hanbikeliğini şöyle anlatmıştır:

“Ачы тоз тавы шикелле	Аcı tuz dağlar gibi
Синең сын, Сөембикә.	Senin endamın, Süyüm Bike
Ил язмышын иңнәренә	Devlet yazmışsın omuzlarına
Кыю кызлар да алган.	Cesur kızlar da alan
Рух нуры фидакаргә	Ruh nuru fedakâr
Яшьнәдең инде китмә!”	Çaktın da gitme ⁵²⁸ .

Süyün Bike'nin arabası Kazan nehrinde bayram edasıyla süslenmiş bekleyen gemiye gelindiğinde durdu. Süyün Bike Kazan ahalisine dönüp hiçbir şey söylemeden onları selamladı⁵²⁹.

Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray ile Moskova'ya gönderilecekler arasında Kırım beylerinden Koşçak Oğlan ve Ak Muhammed'in oğulları da vardı. Onlar

⁵²⁴ Gafuri, “Söyimbike Minaresi”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyuntik*, Kazan, 2001, 150.

⁵²⁵ Atlasi, 2004, 49.

⁵²⁶ Karamzin, 1892, 80.

⁵²⁷ Atlasi, 2004, 49.

⁵²⁸ Necibe Safina, “Şimdi Gitme”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyuntik*, Kazan, 2001, s. 201- 202.

⁵²⁹ Atlasi, 2004, 49; Ahmerov, 2009, 161; Karamzin, 1892, T. 8, 80; Fahrettin, 2003, 167.

Hacı Ali Mirgen ve Emir Bibars rehberliğinde Kazan'dan Sviyajsk'ye götürülmüştü⁵³⁰.

Süyün Bike ancak 11 Ağustos tarihine kadar Kazan şehrinde yaşayabilmişti. 11 Ağustos gecesinde Süyün Bike Züye kalesine götürüldü. Ancak Kazan şehriden ayrılırken son kez halkıyla esenleşen Süyün Bike Kazanlılara şunları söyledi: “Yazık sana kanlı, üzüntülü şehir. Hala çok kibirlisin. Artık başından tacın alındı. Artık sen dul kadın gibi bir başına kaldın. Efendi değilsin, artık esir oldun. Senin bütün şanın kayboldu. Sen başsız aslan gibi bitkin olup yok oldun. Hanlıklar akıllı kimselerin eliyle yönetilir. Orduların kuvvetiyle korunur. Senin otoriter kralın öldü. Askerlerin zayıfladı, insanların acınacak duruma geldi. Diğer padişahlar senin yanında olmadı, küçük de olsa sana yardım da bulunmadılar ve şimdi sen her şekilde mağlup oldun. Artık sen eski şöhretini, o zamanlardaki bayramlarını, zaferlerini, neşe ve sefalarını hatırlayıp benimle ağla. Nerede senin eski hanlık bayramların, güzel zamanların, neşelerin nerede. Senin prenslerin, beylerinin, komutanların övgülerin ve yücelikleri? Nerede senin genç kadınların, güzel kızların? Nerede şarkıları ve raksların? Şimdi tümü tükendi gitti. Artık senin o zamanlarına karşılık halkın şikayetleri, üzüntüleri, ağlamaları ve durmayan hıçkırıkları kaldı. Senin tatlı nehirlerinin ve çeşmelerinin aktığı zamanların vardı. Artık o nehirlerden ve çeşmelerden senin halkının kanları ve acı yaşları dökülüyor, Rus kılıcı onları yok edinceye kadar da durmaz. Ah Allahım, benim bu başıma gelenleri, babama ve anneme varıp, insan dili ile bir haber verecek çabuk giden bir kuş nereden alayım? Ah Allahım, bize katlanamayan ve zalim düşmanımız Şeyh Ali'ye cezasız bırakma! Beni hasmımın eline verdikleri bana ihanet ettikleri için, bana gelen acıların Şeyh Ali ile tüm Kazanlılar da uğrasın. Onların istekleri ve İvan'a kanmaları nedeniyle ben bu hale geldim. Şeyh Ali ben tutsağı, kendisine hanım olarak istemedi. Beni kendine hatun yapası gelmedi. (Süyün Bike Şeyh Ali'yi sevmiyor ise hanlığı kendi elinde bulundurmak düşüncesi ile Şeyh Ali'ye varmaya razı olmuş olsa gerek). O benden olmadan, kendi eşleriyle Kazan'da hükümdarlık etmeye başladı. O bana karşı Büyük Knezi kızdırıp, onun isteği ile bizi suçsuzken kendi hanlığımızdan etti. Ne için bizi kendi toprağımızdan mahrum ediyorlar, neden bizi tutsak alıyorlar? O bana Kazan da az da olsa bir toprak verse,

---

⁵³⁰ ...и в город в Свияжской привезли царя и царицу, а с царемъ приехалъ Бибарс князь да Алимурденъ-азии, да привели крымцовъ дву Кошаковъ-Улановыхъ дети да Акъ- Магметъ-уланова сына. PSRL, XXIX, 65- 163; Atlasi, 2004, 49; Hudyakov, 2009, 120.

ben başka hiçbir şey dilemem, ölene kadar orada yaşadım. Ve yahut beni anavatanım olan Nogay yurduna, Çayık ardının yüce beyi olan, atam Yusuf'un yanına alsa idi, ben orada memleketimde yaşar, yetim ve dul kalışıma ölene dek ağlar idim. Moskova'ya gidip Rus topraklarında hakarete uğrayıp, alay edilmektense, eşimin yanın başında kabirde olmak, acı ölümü yaşamak çok daha güzel olurdu''⁵³¹ diyordu.

Zülfet, Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'ndan ayrılmadan önce Kazan tarihinde büyük acıya neden olan bu yarayı şöyle anlatmıştı:

‘‘Кулдан кылыч төште.	Elden Kılıç düştü.
Миңа- әсирәгә-әзерләнде бөят.	Beni esir – etmeye hazırlanıyorlar...
Китә алар синең шөхрәтеңне	Onlar senin şöhretini alıp gidiyorlar...
Алларыңда торган мең а килеш	Önümde bıraktım bin afetli gibi
Киләчәксез килеш мин калдырам сине	Geleceksiz gibi bırakıyorum seni
Йөзең канлы килеш, жәрәхәтле килеш...	Yüzün kanlı gibi, yaralı gibi
Соңгы өметләр дә беттемени янып?	Son ümitlerinde yanıp bitti mi senin

Кайнап бетте Казан... Жиңүчегә- табын!'' Kaynayıp bitti Kazan...masada sunduk!⁵³²

Züye kalesine geçtikten sonra 12 Ağustos günü⁵³³ Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray, Moskova'ya Petr Serebryany tarafından götürülüyordu. Süyün Bike ve yanındakiler ile IV. İvan'ın huzuruna götürülmek üzere Volga boyundan Moskova'ya doğru hareket ettiler. Moskova'nın sevk ettiği bu grup arasında soylu çocukları, birçok okçu, Kazan oğlanlarından Kastrov ve Alimerdan Hacı'nın da bunların içinde olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Muhtemelen bunlar Kazan Hanlığı'nı IV. İvan'a satmak için çalışmış kişilerdi⁵³⁴.

Yavaş yavaş Kazan şehrinden uzaklaşan Süyün Bike Züye'den sonra Nijniy Novgorod şehrine vardı. Buradan da yola devam ederek Murom şehrine geldiler.

⁵³¹ PSRL, XIX, 347, 350. Krş. Atlasi, 2004, 50, 51

⁵³² Zülfet, ‘‘Söyimbike'nin Ayrılış Duası’’, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jiyuntik*, Kazan, 2001, s. 168.

⁵³³ Atlasi, 1993, 357.

⁵³⁴ И царь Шигалеи и бояре государевы назавтрее же отпустили к Москве къ государю Волгою царя казанскогю Утемиш-Гирея с матерью Сююнбекъ царицею и Крымскихъ дети, а с царемъ ко государю послали воеводу князя Петра Семеновича Серебряного да с ним дети боярскихъ и стрельцовъ многихъ, да Кострова князя да Алимердень- азея. PSRL, XXIX, 65, 163; Atlasi, 1993, 357.

Ardından da Süyün Bike Vlademir güzergâhından gideceği son mevkiye ulaştırıldı⁵³⁵. Böylelikle Süyün Bike Moskova topraklarına 5 Eylül Cumartesi günü getirilmiş oldu⁵³⁶.

Nitekim Kazan Hanlığı'na gelen hanlar şehre rahatlık ve dirilik katamadığı gibi, Ötemiş Giray ve vasisi Süyün Bike de bu hanlıktaki yetkilerini kullanamamıştı⁵³⁷. Artık 5 Eylül'den itibaren Süyün Bike'nin hayatı başka döneme girmişti. Zira esir olarak alınan Süyün Bike'nin ömrü cefa ve eziyetlerle geçecekti⁵³⁸.

Gomer Beşirovnnın, Süyün Bike'nin halkı tarafından esir verilmesini, ebedi tarihe sahip bir ülkenin ona sahip çıkmayışını şu şekilde kaleme almıştır:

“Сөембикә атым, нугай затым, кайда минем яшь дәүләтем,
Suyumbike adım, Nogay aslım, nerde benim genç devletim
Сабый чагым, нурлы йөзем, морза кызы булган вакытым
Gözüm mühürlü, gözüm yaşlı, kaldım yalnız, esir, yetim”⁵³⁹

Rabit Batulla, Süyün Bike'nin esir olarak verilmesini şöyle dile getirmiştir: “O kâfirler kolunda ölüm döküldü, işte bu yüzden, onun gibi çalışkan muayyen biri düşmana verilerek helak oldu”⁵⁴⁰ diyordu.

Kavi Latıyp, Süyün Bike'nin Moskova Çar'ına esir olarak verilmesini şöyle anlatmıştır:

“Башнынан тажын салды	Başından tacın saldı
Кайнар күз яше тамды	Kaynar göz yaş damladı
Инсанлы яугирләр де	İnsanlı yaver de
Орышларда улем	Savaşlarda ölem
Кургән курку белмәс ирләр дә	Korku bilmez erkekler de
Су буенда ханбикәнә	Su boyunca Hanbike

⁵³⁵ Atlasi, 2004, 51.

⁵³⁶ И привезли царя казанского и царицу ко государю на Москву сентября 5, субботу, дал Богъ, здорово. PSRL, XXIX, 65- 163.

⁵³⁷ Atlasi, 1993, 358.

⁵³⁸ Dirier, 1982, 16.

⁵³⁹ Süyün Bike'nin başından geçen üzgün olaylar lirik bir havayla anlatılmaktadır. Bkz. Gomer Beşirovnnın, “Söyüm Bike Beyiti”, ‘Söyimbike’ Bu Beyit Hakkında Birinci Söz”, *Söyimbike Hanbike*, Jıyıntık, Kazan, 2001, s. 144- 148.

⁵⁴⁰ Rabit Batulla, “Söyimbike”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 228.

Урыс көймәсе көтте	Rus gemisi bekledi
Мәскәу дигән ят калага	Moskov diyen yabancı şehire
Тоткынны алып китте	Esirini alıp gitti
Кеше түгел таш елады	Kişi değil taş da ağladı
Сөембикә киткәндә’’	Suyumbike gidende ⁵⁴¹

Kurat, Süyün Bike'nin Moskova'ya esir olarak verildiği günü 'Kazan Hanlığı'nın en hazin günlerinden biri'⁵⁴² olarak nitelendirmektedir.

Gülşat Zeyhaseva ise Süyün Bike'nin esir edilmesinde Kazan halkına duyduğu üzüntüyü ve hayal kırıklığını şöyle anlatıyordu:

“Горур башымны идереп,	Gururla başını eğip
Кол ителәр беркөннеи.	Kul ettiler bir günde
Яндырдылар, туздырдылар	Yandırdılar, karıştırdılar
Кяферләргә ләгънәт яусын	Kafirlere lanetim yağsın
Безне мәңге онытмагыз	Kaderinde yazanlar
Тереләй гурләргә кертер’’	Canlı mezara girecek ⁵⁴³

Süyün Bike 35 yaşında Kazan'ın, hanlık görevinden azledilmiş oldu. Buna mukabil Süyün Bike'nin mutsuz günleri başlamıştı. Moskova'ya götürüldükten bir buçuk sene sonra zindan da tutulacak ve daha sonra Şah Ali'yle zorla evlendirilecekti. Oğlu Ötemiş Giray ise kendisinden alınarak Rus gelenekleri öğretilmeye başlatılacaktı⁵⁴⁴.

2. 5. Süyün Bike'den Sonra Şah Ali'nin Kazan Hanlığı

Süyün Bike'nin gemisinin Züye'den hareket etmesinden bir gün sonra Ağustos'un 13'ünde Volga'dan yola çıkan Şeyh Ali ile Moskova hükümetinin temsilcileri Çayır mansabına vardılar. Burada kendisini Şahbaz ile Biteken adında beyler beklemekteydi. Onlara Kazan'da kendisi için hazır olmalarını orada kendisi için bir yurt yapmalarını emretti⁵⁴⁵. 14 Ağustos'ta Kazan hükümeti temsilcilerinin kurultayı bu mevki de toplandı. Her iki tarafın yapacağı musahabe için uygun bir

⁵⁴¹ Latıyp, 2001, 188-189.

⁵⁴² Kurat, 2002, 446.

⁵⁴³ Gülşat Zeyhaseva, “Söyimbike”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyuntik Kazan*, 2001, s. 170, 171.

⁵⁴⁴ Hudyakov, 2009, 167.

⁵⁴⁵ Atlasi, 1993, 359.

ortam teşekkül edilmişti. Kazan hükümetinde başta Kul şerif, Hoday Kul, Nur Ali öncülüğünde Kazan yüksek zümresinde görevli tüm mevkilerden kişiler bulunmaktaydı. Bu kurultay daha önce yukarıda bahsedildiği şekilde Dağ Tarafı'nın son durumunun ne olacağını görüşmek için toplanılmıştı⁵⁴⁶.

Müzakereye Moskova hükümetinin şart koştuğu antlaşma metninin tekrar okunmasıyla başladı⁵⁴⁷. Kazanlıların tamamı Dağ Tarafı'nın Moskova'ya ilhakını kabul etmiyordu. Bunun üzerine bu durum tehevürle (öfkeyle) karşılanmış ve üzerinde uzunca tartışmalar olmuştu. Zira vatana ait her parça kutsaldır ve ayrılmazdı. Ancak Rusya her ne kadar Kazanlıların karşı çıkışıyla karşılaşsa da onların bu tutumu Moskova hükümeti tarafından önemsenmedi. Zira tüm avantaj Rus hükümetinin elinde bulunmaktaydı. Ruslar bu sahanın kendilerine “Allah tarafından bağışlandığını söyleyerek” geri verilmeyeceğini kesin bir şekilde belirtmişlerdi. Nitekim Kazanlılar Dağ Tarafı'nın Ruslara verilmesi şartını kabul etmek zorunda kaldı. Anlaşma imzalanmış artık Dağ Tarafı Moskova toprağı sayılıyordu⁵⁴⁸.

Dağ Tarafını almakla Kazan Hanlığı'nın varoluşuna darbe indiren Ruslar yavaş yavaş emellerine ulaşmaya muvaffak olmuşlardı. Bundan sonra antlaşmanın bir diğer konusu olan esirler hususuna gelmiş idi. Öncelikle Kazan zümresindeki şahısların buyruğı altındaki esirler bırakılacaktı. Kazanlılar şehirde bulunan tüm esirlerin azat edilmesini taahhüt etmişlerdi. Şayet aksi bir durum olması halinde Moskova, Kazan üzerine harbe girişeceğini belirtmişti. Böylece Kazan'da Ruslar esir olarak alınmayacaktı. Bu yasağın ihlali ise ölüm cezasıyla gerçekleştirilecekti. Müslüman olmayan esirlerin çalıştırılmasının yasaklanması Kazan'da önemli ekonomik değişikliklere neden olacaktı. Bu maddeler Kazanlıların varlığına son ve en büyük darbeyi indirmek için hazırlanmıştı⁵⁴⁹. Çünkü Kazan şehri faaliyetlerini bir nevi esirler üstüne kurmuştu. Daha çok Rus kölelerinin bulunduğu zirai işleri vardı. Bu da Kazan'ı büyük sıkıntıya sokacaktı⁵⁵⁰. Böylece antlaşma şartlarının tamamlanmasının ardından bu muahedeye uyulacağına dair yemin törenine geçildi. Şartların kabulü dini geleneklere göre düzenlendi. Halka üç gün boyunca belirli bir

---

⁵⁴⁶ Hudyakov, 2009, 120.

⁵⁴⁷ Hudyakov, 2009, 120.

⁵⁴⁸ Acar, 2013, 239.

⁵⁴⁹ Hudyakov, 2009, 121.

⁵⁵⁰ Kurat, 1972, 208.

topluluk halinde oluşturulup anlaşma metni okunarak yemin ettirildi⁵⁵¹. Önce Kazan Beyleri Uluğ Knyaz'a yemin etti. Onların ardından Kazan halkı 100, 200, 300'er kişilik gruplar halinde yemin ettirildi⁵⁵².

16 Ağustos'ta Kazan'a gelen Şah Ali⁵⁵³ bir kez daha Kazan'ın başına geçmek üzere Moskova hükümeti aracılığıyla Kazan'a gönderilmişti. Beraberinde gelen Mihayloviç Golitsin, İvanoviç Habarov ve Vırodkov'un da bulunduğu cülüs töreninde yeniden han unvanı aldı. Kendisinin yanında ayrıca 300 kişiden teşekkül Kasım beyleri, mirzaları ve Kazakları ile 200 kişilik Rus askeri de beraberinde bulunmaktaydı. Hanı koruma göreviyle gelen bu askerler saray ve çevresini çember altına aldı. Şah Ali'nin cülüs töreninden bir gün sonra yani 17 Ağustos'ta Şah Ali'nin beraberinde gelen üç Moskova Knezi saraya gelerek Kazanlılar ile yapılan muahedenin uygulamaya koyulması bildirildi. Bunun üzerine IV. İvan'ın buyruğuna uymakla yükümlü olan Şah Ali şehirdeki bütün esirlerin Kazan şehir merkezine getirilmesini emretti. Böylelikle Çar'ın isteklerini tek tek uygulayan Şah Ali bu kez de Kazan şehrinden 2700 esiri göndermiş oldu. Nitekim Süyün Bike'nin Kazan'dan gidişinin altıncı gününde hanlıkta zuhur eden bu olay Şah Ali'nin bir piyon görevi gerçekleştirdiğinin açık örneğidir⁵⁵⁴. Zira bu esirlerin sayısı 60.000 bin olarak da gösterilmekteydi. Lakin bu sayının yer aldığı bir şehrin nüfusunun yaklaşık bir milyon olması muhtemeldir⁵⁵⁵.

Şah Ali ilk olarak IV. İvan'a kendisini han yaptığı için şükranlarını sunmak üzere Moskova'ya elçi gönderdi. Ardından Dağ Tarafı'nın vergilerini toplamak için izin istedi. Antlaşmada yer alan Dağ Tarafı'nın Moskova'ya bağlanması koşuluna Şah Ali'de razı değildi. Her ne kadar da olsa bu bölgenin vergilerinin Kazan Hanlığı'nın elinde bulundurması arzusundaydı. Bu yüzden Dağ Tarafı vergilerinin Moskova hazinesi yerine Kazan hazinesine girmesini istediğinden bu isteği Moskova hükümetine iletti. Zira ne hanlık ne de Şah Ali bu durumdan hoşnuttu. Hatta Kazan halkı Dağ Tarafı'nın Rusların elinde bulunmasının belli bir süreye kadar devam edeceğini daha sonradan Kazanlılara geçeceğini düşünüyorlardı. Velakin Rus hükümeti bu koşulları her şartta onlara kabul ettirmekteydi. Eylül

---

⁵⁵¹ Hudyakov, 2009, 121.

⁵⁵² Atlasi, 1993, 360.

⁵⁵³ Fuks, 2005, 30.

⁵⁵⁴ Atlasi, 1993, 360; Acar, 2013, 240.

⁵⁵⁵ Fahrettin, 2003, 152.

ayında Şah Ali ve Kazanlılar Çar'a gönderecekleri elçi heyetinin kabul edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Kazan elçilerinin kabul edilmesiyle ekim ayında Nur Ali Şirin, Şah Abbas Şami ve Abdullah'tan oluşan grup Moskova'ya doğru yola çıktı. Moskova hükümetinden Dağ Tarafı'nın Kazan'a verilmesini istediler. Şayet eğer bu koşul kabul edilmezse hiç değilse bu bölgenin vergilerinin kendilerine verilmesini talep ettiler. Lakin bu istekler kesin surette Çar tarafından reddedildi. Bunun üzerine Kazan elçi heyetinin Kazan'daki tüm esirlerin serbest bırakılacağı zamana kadar Moskova'da tutsak olarak tutulacağı belirtildi⁵⁵⁶.

Kazan Hanlığı'nda vatan toprağının düşman eline verilmesiyle Kazan kaynamaya başlamış, devlet otoritesi bozulmuş, şehir içindeki gruplar çatışmaya başlamıştı. Bu yolla hanlıkta yeniden görev almaya başlayan Şah Ali'nin bu seferki vaziyeti pek iyi değildi. Bu durum Şah Ali'yi endişelendirmeye başlamış artık Kazan'da barınamayacağı kaygısına kapılmıştı. Hislerinde yanılmayan Şah Ali Kazan şehrinde yükselen seslerin kendisine ulaşmasıyla bu durumun vahametini (güçlük) anlamış oldu. Şah Ali'yi ve şehirdeki tüm Rusları öldürmek için Nogay yurduyla anlaşıldığı duyuldu⁵⁵⁷. Kazan beyleri ile Nogaylılar arasında söz alışı 1551 yılının güzünde başlamıştı. Boyarların başında Birbars Bey olup onlar Şeyh Ali'yi öldürüp, yerine Nogay'dan han gelmesini buyuranlar idi⁵⁵⁸. Şah Ali önlem almak için bir an önce IV. İvan'a haber gönderdi. Lakin kendisi Çar'ın cevabını beklemeden hemen harekete geçti⁵⁵⁹.

Kendisini bertaraf etme girişimlerinden haberdar olan han canını kurtarmak ve öfkesini dindirmek için bir plan hazırladı. Kendisine karşı olan muhalif kişilerin davetli olduğu bir ziyafet hazırlattı. Ziyafete katılanların öldürülmesi içinde maiyetindekilere emir verdi ve burada bulunan 70 beyi itlaf (öldürme) ettirdi⁵⁶⁰. Bu beyler arasında Emir Bibars, Yanbars, Kulay Mirza, Kadış Bahadır, Karamış Oğlanlar da bulunmaktaydı. Kendini güvence altına almak ve zıt grupları yok etmek için kaçanların yakalanıp öldürülmesini ve hatta evlerine baskın yapılarak bertaraf ettirilmesini emretti.

---

⁵⁵⁶ Hudyakov, 2009, 122.

⁵⁵⁷ Ahmerov, 2009, 142.

⁵⁵⁸ Atlasi, 1993, 375.

⁵⁵⁹ Ahmerov, 2009, 142.

⁵⁶⁰ Fuks, 2005, 30.

Bu olaydan sonra Kazan halkı birbirlerine şüpheyle yaklaşmaya başladı. Kazan ileri gelenleri şehri terk etmeye başlayarak⁵⁶¹ kimisi Çar'ın yanına kimisi de Nogay yurduna göç etti⁵⁶². Şah Ali bu hamle ile Kazan'daki durumunu zora sokmuştu. Artık kendisinin bu şehirde tahaffuz edemeyeceğini anlamış ve Rus Knezi Paletskiy'e dahi bunu belirtmişti⁵⁶³.

Bu durum üzerine birçok bey Züye Kalesine giderek Şah Ali'nin yaptıklarını anlatmış ve ondan yakınmışlardı. Bunun üzerine Voyvodalar Moskova'ya haber göndererek durumun kritik bir hal aldığını bildirdiler. Bu hususta malumat veren kişilerden Çapkın ve Bornaş Beyler önde olmak üzere Dimitriy Palitskiy de bulunmaktaydı. Onlar Şah Ali'nin Kazan halkı tarafından sevilmediğini, güz başında isyan başlayacağını bunlara Dağ Tarafı bölgesinin de ekleneceğini ve bu isyana mâni olunamayacağını bildirdiler. Gelen haberlere öfkelenen IV. İvan Şah Ali'nin Moskova'ya dönmesini ve şehri Rus Knezlerine bırakmasını bildirmek için Adaşev'i görevlendirdi. Bu olaylar 1551 yılının sonuna 1552 yılının başlarına rastlıyordu⁵⁶⁴. Lakin Şah Ali Müslüman olduğunu ve dini gereği bunu yapamayacağını söyleyerek bu teklifi reddetti. Şah Ali hakkında IV. İvan'ı uyarmak için Rus topraklarında bulunan Kazan sefirleri de Kastrof, Mir Ali, Ali Merdan⁵⁶⁵ Çar'a⁵⁶⁶ Kazan halkının Şah Ali'den memnun olmadığını halka zülüm yaptığını belirttiler. Bu yüzden Şah Ali'nin görevden azledilip yerine Rus bir vali atanmasını istemişler ve Çar'a itaatlerini bildirmişlerdir⁵⁶⁷.

IV. İvan bu durumu kendi lehine çevirmek için hemen harekete geçti. Adaşev'i bir kez daha Şah Ali'ye gönderip Kazan'ı savaş yapmadan almak istediğini ve karşılığında IV. İvan'ın Şah Ali'yi armağansız bırakmayacağını bildirmesi için görevlendirdi. Şah Ali ise kendisinin tehlikede olduğunu, Kazan'ı idare edemediğini artık ne tahtı istediğini ne de han olmayı da istediğini söyledi⁵⁶⁸. Ancak Rusların Kazan Hanlığı'nı kolaylıkla ele geçirebilmeleri için yardımda bulunabileceğini belirtti. Kazanlıların cephanesini ortadan kaldırıp, topları işe

---

⁵⁶¹ Fahrettin, 2003, 152.

⁵⁶² Şan, 2014, 116.

⁵⁶³ Hudyakov, 2009, 123.

⁵⁶⁴ Atlasi, 1993, 365.

⁵⁶⁵ Kastrov ve Ali Merdan Hacı, Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray'ın Moskova'ya esir olarak götürüp daha sonra orda kalan kişilerdendir. Bkz. Atlasi, 1993, 366.

⁵⁶⁶ Ahmerov, 2009, 142-143.

⁵⁶⁷ Atlasi, 1993, 376.

⁵⁶⁸ Fahrettin, 2003, 153.

yaramaz hale getirip, Kazan'ın müdafaası için çalışan beyleri bertaraf ederek yardımda bulunabileceği söyledi⁵⁶⁹.

Bunun üzerine Şah Ali Kazanlıların kendisine isyan edeceği günlerde Kazan göllerinde balık tutmak bahanesiyle şehirden çıktı. Yanında kimisi Kazanlı kimisi Kasımlı pek çok bey ve mirza da yanında bulunuyordu. Bunlardan başka 500 kişilik bir grupta kendisini korumakla görevli idi. Şah Ali Kazan'dan çıkmasının ardından yanındaki beylere “Siz beni öldürmeyi düşündünüz. Uluğ Knyaza varıp, beni Kazan'dan almasını, yerime kalgay gönderip geçirmesini istediniz. Güya ben size zulüm etmişim. Uluğ Knyaz bana Kazan'dan gitmem için şart sundu. Ben onun yanına gidip sizi de onun yanına götüreceğim siz bunu orada araştırırsınız”⁵⁷⁰ dedi. Kazan beylerinden yanında getirdiği 84 kişiyi de Moskova'ya götürmüştü. Hudyakov'un Şah Ali'nin bu beyleri “yalan” bahaneyle götürdüğü dediği sebep bu olsa gerekti. 6 Mart'ta Kazan'dan hareket eden Şah Ali Sviyajeskiy'e vardı⁵⁷¹. Böylece Kazan Hanlığı'nı pek çok kez işgal eden Şah Ali'nin devri artık Kazan'da taht sahibi olmamak üzere son buldu.

2. 6. Kazan Hanlığı'nın İşgali

1552 yılı olayları mucibince IV. İvan Şah Ali'nin Kazan Hanlığı'nı kendilerine ilhak etmesini istemişti. Bu emir nezdinde Şah Ali 6 Mart'ta Kazan'dan ayrıldı⁵⁷². Şah Ali'nin Kazan'dan gidişinin ardından şehirde Rus hükümetinin bildirisi okundu. Bu bildiri de şunlar yer alıyordu: Rus Çar'ı Kazan beylerinin isteğiyle Şah Ali'yi tahtan indirdi yerine kendi naibini atadı. Bu kişi Knez Semon İnanoviç Mikilinkiy idi. Kazan beyleri Züye'ye gelerek bağlılıklarını bildirmelidirler deniliyordu. Tüm bu şartlar mucibince Kazan şehrinin Rus hükümeti tarafından kendine bağlanmasına Kazan halkı ses çıkarmamıştı⁵⁷³. Zira IV. İvan Kazan halkına atayacağı valiyi Kazan üzerine yeniden baskı yaparak kabul ettirmişti. Bu da Kazanlıların Moskova idaresini kabul ettiğinin göstergesidir. Hatta Şah Ali ve emrindekilerin uyguladığı bu iki riyakâr politika bir süre sonra kendini açığa çıkardı⁵⁷⁴.

---

⁵⁶⁹ Atlasi, 1993, 366

⁵⁷⁰ Atlasi, 1993, 367.

⁵⁷¹ Hudyakov, 2009, 125.

⁵⁷² Atlasi, 1993, 374- 376

⁵⁷³ Mihail Hudyakov, *Oçerki Po İstorii Kazanskogo Hanstva*, Moskva, 1991, s. 125.

⁵⁷⁴ ASSR, 1973, 34.

Kazan halkı IV. İvan'ın bu beyannamesiyle Züye'ye giderek yemin etmek için Kazan'a Burnaş ile Çapkın beylerin gitmelerini istediler. Onların beraberinde İvan Çeremisinov Kazan'a gönderildi. Başlarında Huday Kul Oğlan olmasına rağmen İvan Çeremisinov tarafından iyi adamları onlarla gönderilmek için görevlendirildi. Kazan halkı bu isteklere rıza gösterdi. Bir sonraki gün Huday Kul Oğlan ve Kazan beyleri ile mollaları Züye'ye yola çıktılar. Her ne kadar Kazanlılar Ruslarla pazarlık yapma yoluna girmek istese de Ruslar aleyhinde çalışacak kimse yok idi. Nitekim Züye'ye toplanan Kazanlılar tüm halk adına yemin etti⁵⁷⁵. Similunskiy ise Kazan elçileriyle görüşüp İvan Çeremisov ve Fedka Palitskiy'i herhangi bir karışıklık olup olmadığını öğrenmek için Kazan'a gönderdi. Yanlarında Kul-Gali beyler, Leontiy Elizarov, Luçanın Epişev, Nehoroşiy Açkasov isimli kişiler Rus askerine zarar gelmesin diye kontrol amaçlı gönderilmişti.

Şeyh Ali Kazan şehrinde ayrıldığında hatunu orada kalmıştı. Onun Kazan'dan getirilmesi için boyarlara emir verdi. Semon Mikilinkiy Kazan'a varıncaya kadar onun gönderilmesini istemişti⁵⁷⁶. Çünkü Şeyh Ali Kazan'a atanan yeni valinin eşi ile karşılaşmasını istemiyordu. Bunun için Şeyh Ali hanbikenin Züye'ye getirilmesini emretti. Hudyakov, "Hanbike sarayı boşaltmak ve kalkıp gitmek için eşyalarını topluyor" diyordu. Bunun üzerine Mart'ın 9'un da hanbikenin Kazan şehrinde çıkması için gerekli hazırlıklar tamamlandı. Fakat Mikilinkiy'de aynı tarihte Kazan'a doğru yola çıkmıştı. Onların aynı tarihte hareket etmeleri şüphesiz birbirlerini görme imkânını yükseltmişti⁵⁷⁷.

Çeremisinov Kazan'a geldiğinde Kazan halkına yemin ettirdi. Daha sonra Züye'ye haber göndererek şehrin sessiz sakin olduğunu güvenliği tehdit eden bir durum olmadığını ve Şah Ali'nin hatununu tez elden göndereceği haberini verdi. Boyarlar temkinli davranmak için 100 Kazak gönderip Kazan'a yardımcı olacaklardı. Haber geldikten sonra boyarlar yanlarına 72 hafif top ile 70 Rus Kazağıyla yola çıktılar. Mart ayında Semon Mikilinkiy Kazan'a sefer yaptı. Onun yanında Petr Serebrany ve Dağ Tarafı'ndan boyarlar vardı. Bunlardan İvan Şeremetev, Fedor Ramodonovski ve Şah Ali'nin Kazan'dan giderken yanında

---

⁵⁷⁵ Atlasi, 1993, 368.

⁵⁷⁶ Atlasi, 1993, 369.

⁵⁷⁷ Bu kişi muhtemelen Safa Giray'ın eşlerinden biri olmalıdır. Çünkü Şah Ali Kazan tahtına son kez oturduktan sonra Safa Giray'ın eşlerinden biriyle evlendiği Rus kaynaklarında geçmektedir. Bu yüzden bu kişinin Kazan'ın işgal edilmesine şahit olmamasının istendiği zikredilmiş olsa gerek. Bkz. Hudyakov, 2009, 125-126.

götürdüğü beyler idi. Mikilinkiy heyeti Volga da Khorov adası güzergahında Şemsi Bey ve Hankilde Bey tarafından karşılandı. Boyarlar ile Kazan'a gelen beyler halka "her zaman Uluğ Knyazın kolu olup, onun söylediği işleri yapacaklarını söylemelerini" bildirdiler.

Bu zamanda Şeyh Ali'nin eşi Kazan'dan Züye'ye varmaktaydı. Ancak nehir üzerinde boyarlarla karşılaştı ve onu Şah Ali'nin yanına uğurladılar⁵⁷⁸. Zahiridir ki Şeyh Ali'nin niyeti onun bir kez daha böyle bir hıyanetin gözünün önünde sahnelenmesine engel olmaktı. Ancak Züye mevkiinde Şeyh Ali'nin eşinin ve Rus valisinin kervanları karşılaştı. Böylece her ne kadar eşinin üzülmemesi için hareket edilen bir durum olsa da istenilen olmamıştı⁵⁷⁹.

Bu zamanda Rus naibine gelen haberlerde Kazan'da sükûnet havası hâkim olduğu yönündeydi. Boyarlar Kazan'da rahatça dolaşırken Çeremisinov Kazanlılara ant söyletmeye devam etti. Mart ayının dokuzunda Kazan'a atanan Mikilinkiy'in Kazan şehrine geleceği haberi verildi. Mikilinkiy ve Rus askerleri Beş Balta mevkiine yaklaşıncı yukarıda bahsettiğimiz İslam, Kebek ve Galikey Mirza Ruslardan kaçıp onlardan önce Kazan'a vardı. Bu kişiler şehir kapılarını kapattırıp halkı Ruslara karşı kışkırtmaya başladı. Onlar şehre gelerek halka "Ruslar şehre geldiğinde Kazanlıların parçasını helak edeceklerini bunları Kasım Tatarlarından ve Şeyh Ali'nin ağzından duyduklarını" söylediler⁵⁸⁰. Böylece Kazan şehrinde beklenmedik bir hava esmeye başladı. Onların içlerindeki vatan sevgisi uyandırıldı⁵⁸¹. Kazan halkı arasında hareketliliğe sebep olan bu söylentiyle silahlanma girişimleri hasıl oldu.

Kazan şehrinde bu hareketlilik yaşanırken Rus askerleri Kazan sınırına yaklaşmış olup Bulak mevkiinde gözükmüşlerdi. Burada onları Kul Ali ve Çeremisinov karşıladı. Onlara Kazan halkının galeyana geldiğini ve kışkırtıldığını bildirildi. Şehre yaklaşan Rus kumandanları da kapalı kapılarla karşılaştı. Kazan beylerinden Hudaykul, Alimcam ve başka beyler naibi kapı önünde karşılamışlardı. Onlar Ruslara halkın kışkırtıldığını ve bu durum geçene kadar sabırlı olmaları gerektiğini söyledi⁵⁸².

---

⁵⁷⁸ Atlasi, 1993, 369.

⁵⁷⁹ Hudyakov, 2009, 126.

⁵⁸⁰ Atlasi, 1993, 369- 370.

⁵⁸¹ İnalçık, 2002, 13.

⁵⁸² Hudyakov, 2009, 126

Kazan halkının bu durumu Rusları gönülsüz etti. Ancak ümitleri vardı ve bunun için Kazan halkına Hudaykul Oğlan ile Burnaş beyleri gönderip “neden sözlerinde durmadıklarını, kendilerine bir kötülük yapmadıklarını söyleyip sözlerinde durmadıkları için onlara kızgın olduklarını” iletildi. Huday Kul ile Bornaş Beyler bir süre sonra geri gelmişti. Kazan halkından ise onlardan korkmadıkları ve onlara aldırmadıkları yönünde cevap gelmişti. Bundan sonra ise naip kendisini karşılamaya gelen Semon Mikilinkiy, Huday Kul Oğlan, Liman, Şemsi, Çura Kadışev, Hankildi beyleri ve Arçalı Boğdan’ın kendileri şehre giremeyince tutuklanmasını emretti⁵⁸³.

Taymas, Kazanlıların bu durumunu şöyle değerlendiriyor: Kazan halkı her şey olup bittikten Süyün Bike’lerini düşmana teslim ettikten sonra düşünmeye başladı. Bütün bunların düşman siyasetinin olduğunu ve onları neyin beklediğini sonunda anladılar⁵⁸⁴ diyordu.

Kazanlıların Kazan kapılarını açmaları için Ruslar gün boyunca bekledi ve şehrin yakınlarında konuşlandılar. Kazan’da Ruslar zararına en çok çalışan kişi Çapkın Bey idi. O Ruslara yakın olsa da bu dönemde Kazanlıları harekete geçiren kişi idi. Onlar Rusları şehre almadıkları gibi şehirde ki Rusları da dışarı çıkartmıyorlardı. Bir sonraki gün tekrar anlaşma yoluna gidilse de Kazanlılar ikna olmadı. Bütün girişimlerin neticesiz kalmasıyla artık bir şey yapılamayacağını anlayan Ruslar Mart’ın 12’sinde Kazan’dan Züye’ye hareket etti. Buraya döndükten sonra daha önceden tutuklanan Kazan beyleri hapse atıldı. Kazanlılar artık Şah Ali’yi istemiyordu. Buna mukabil Kazanlılar Nogay Ordası’na han göndermeleri için haber vermişlerdi⁵⁸⁵.

Hudaykov, Kazan’daki bu durumun fevkalade hızlı bir şekilde gerçekleştiğini ve bunu sağlayanları üç “cesur adam” olarak nitelendiriyordu. Tüm Kazan ahalisini ayaklandırıp eski tutumlarının tersine bir tutum ortaya koyulmuştu. Ruslar karşılaşılan bu durum karşısında şaşkına döndü. Bu kişilerin “samimi milli heyecanları, kararlılıkları, Rusların kendilerine haddinden fazla güvenmeleri” onların bu vakanın neticesini değiştirmeye olanak sağladı. Halkın içinde bulunduğu ruhu anlayıp bu ruhun zamanında harekete geçirilmesi en etkili ve önemli hareket

---

⁵⁸³ Atlasi, 1993, 370-371.

⁵⁸⁴ Taymas, 1966, 33.

⁵⁸⁵ Atlasi, 1993, 371.

oldu. Ve Kazan tarihinde herkesi harekete geçiren önemli olaylardan birini teşkil edildiğini⁵⁸⁶ söylemektedir.

Şah Ali bu zamanda Züye’de olup burada zaman geçiriyordu. İvan Şeremetev ise Mart’ın 24’ünde Moskova’ya geçerek Çar’a haber vermiş idi. Bu isyanı duyan Çar Kazanlılara çok kızmış ve onlardan öç almaya hazırlanmıştı Metropolit Makariy’de Rus ruhanilerini Tatarlardan kurtarmak ve Rusların Tatarlara galip gelmesi için dileklerde bulunmuştu. Bir an önce Kazan üstüne yürümeyi buyuran IV. İvan, nehir yoluyla Züye’ye Danilo Romonoviç’i, boyar çocuklarını ve Kazakları gönderdi. Şah Ali ise Züye’den eşi ile Kasım şehrine geçti. IV. İvan Nisan ayının başında Yuriy Vasilyeviç, Vlademir Andreyviç ile görüşmelere başladı. Kırım ve Nogaylardan gelebilecek tehlikelere karşı uyarılsa da kendisi bu sözlere pek aldırmadı⁵⁸⁷.

Hem karadan hem de nehirden harekete geçip, asker ile gerekli malzemeler gönderildi. Birçok askeri Kolomna, Kaşira ve Murom şehirlerinde konuşlandırdı. IV. İvan’ın kendisi ise kara yoluyla gidiyordu. Aleksandr Gorbatiy, Petr Şuyskiy ve başka rehberlerle beraber asker Züye kalesine ulaştı. Savaş topları Mihail Morozovni’yle gönderilip savaş için gerekli yiyecek ve askeri malzemeler tamamlandı. Kama Nehri boyunca Mihail Glinskiy ve İvan Umniyını gönderildi. Onların beraberinde Kazaklar ve okçular Kama Dağı geçidine yerleştirildi. Vıyatka Dağı geçidini de Mihail Glinskiy birliği koruyacaktı. Züye ve Volga Dağı geçitlerine asker yerleştirip buralardan giriş ve çıkışların tutulması emredildi⁵⁸⁸.

Kazan şehrinde ise yeni bir hükümet tahsis edilmişti. Başarısız Huday Kul hükümeti mevkiini Çapkun Otuşev yönetimi devraldı. Yeni hükümetin ilk görevi Kazan yurdunun bağımsızlığını kazanmak ve sınırlarını korumaktı. Kazan ahalisi Rus askerlerinin surlardan ayrılmasının ardından şehirde bulunan ve Rusları koruyan 180 Kazak öldürüldü. Yeni Otuşev hükümeti Ruslara karşı yürütülen siyasetin tersi bir siyaset yürüterek artık milli bir siyaset hedeflenmişti⁵⁸⁹. Bunun üzerine ilk olarak Dağ Tarafı’nda bulunan Rus askerlerini temizlemek için hücumla geçtiler. Bu hücumda Kazanlılar başarıya ulaşamadı. Ancak daha sonra bölge halkının ayaklanmasıyla Ruslar Züye’ye kadar sürüldü. Artık Kazan Hükümeti

---

⁵⁸⁶ Hudyakov, 2009, 128.

⁵⁸⁷ Atlasi, 1993, 372.

⁵⁸⁸ Atlasi, 1993, 372- 373.

⁵⁸⁹ Hudyakov, 2009, 129.

değişmiş milliyetçi bir hal almıştı. Bu harp ile Ruslar Kazan'ın savaşız alınmayacağı kanaatine vardı. Ruslar bunun üzerine harp hazırlığına başlayıp şehrin su yollarını ve diğer yurtlarla bağlantı yollarını tutmaya başladı⁵⁹⁰.

Kazan halkı artık Rusya'nın boyunduruğu altında bulunmayı istemiyordu. Bununla birlikte Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman Kazan Hanlığı üzerindeki Moskova hükümetinin yönetimine son vermek için Avrupa'da yaşayan Müslümanlara cihat çağrısı yaptı. Bunun yanında Moskova hükümetinin Kazan tahtının vasisiz olduğu bir döneminde savaş düzenlemesi pek hoş değildi⁵⁹¹. Nitekim Kazanlılar kendilerine yardım etmeleri için 1552 yılının yazında Yusuf Mirza'ya elçi göndermiş ve Kazan'a han olabilecek birini istemişlerdi. Onların bu çaresizliğine Astrahan hükümdarı muavenet gösterdi. Buna mukabil Kasım'ın oğlu Yadıgâr Giray, han olarak gönderildi. Hemen harekete geçen Yadıgâr Han⁵⁹² Kama boyundan sonra Kazan şehrine ulaştı⁵⁹³.

Yadıgâr Han 500 kişi ile Kazan şehrine vardı. Daha önce Ruslarla Nogaylıların arasının iyi olmadığından bahsetmiştik. Lakin Yusuf Mirza, kızı Süyün Bike ve torunu Ötemiş Giray'ın kendisine gönderilmediği için Ruslara kızgındı. Bu yüzden Yadıgar'ın han olmasına ön ayak oldu. Kazanlılar Yadıgâr'ı coşkuyla karşılayıp ona bağlılıklarını bildirdiler. Hanlarına dürüstçe ve itimat edeceklerine dair yemin ettiler⁵⁹⁴.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Yadıgâr Han'ın Kazan'a gelişini şöyle anlatıyordu: Yadıgâr Han Kazan'a gelmesiyle halkı saran kasvetli hava yok oldu. Yadıgâr Han Rus askerlerinin arasından sağ salim şehre ulaştıktan sonra hemen harekete geçmişti. Buna mukabil ilk olarak ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli görevlendirmeler yaptı. Devlet ricalinin yanında halkta hanın talimatlarını eksiksiz yerine getiriyordu. Kısa bir süre içinde yani on beş günlük bir süre zarfında Kazan şehri savaşa hazır hale getirilmeye çalışıldı. Bir yandan da komşu Çirmiş, Çeri

---

⁵⁹⁰ Hudyakov, 2009, 129.

⁵⁹¹ Ahmerov, 2009, 147.

⁵⁹² Yadıgâr Han'ın ismi kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Bazılarında Ediger, bazılarında, İdeger, bazılarında İdeher, bazılarında Yadker bazılarında ise Ediğer-Muhammed şeklinde geçmektedir. Ancak biz burada Yadıgâr ismini kullanacağız. Yadıgâr Han, Kasım Han'ının oğlu olup, Kasım Seyid Ahmed oğlu, Seyid Ahmet Ahmet oğlu, Ahmet Küçük Muhammed oğludur. Atlasi, 1993, 374-376.

⁵⁹³ Kazan'ın işgal edilmesini 1553 tarihinden sonra vermektedir. Bkz. Joseph Deguisnes, *Büyük Türk Tarihi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1977, s. 1915; Hudyakov, 2009, 130.

⁵⁹⁴ Fahrettin, 2003, 174.

uluslarından düşmana saldırı manevrası gelirken, Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya yönelik protesto sesleri yükseldi⁵⁹⁵ diyordu.

Semon Mikilinkiy, Mihail Şepilov isimli kişiler Moskova'ya yeniden bir yarlık gönderdi. Onlar daha önce Danilo Romonoviç'in Moskova'dan Züye'ye döndüğünde Şah Ali'nin eşi ile gittiğini, Dağ Tarafı ahalsinin Kazanlılarla görüşmeler yaptığını artık kendilerine inanmadıklarını ve onları dinlemediklerini, Ruslar arasında iskorbüt (vitamin eksikliği) hastalığının başladığını, bu hastalıklardan boyar çocuklarından, Kazaklardan ve okçulardan yakalananlar olduğunu hatta Ruslardan ölenlerin olduğunu yazmıştı. IV. İvan bu haberi aldıktan sonra Aleksandr Gorbatıy ile Petr Şuyskiy'lerin arkalarında Nijniy Novgorod'dan eklenecek kişilerle birlikte gecikmeden Züye'ye varmalarını emretti. Semon Konstantinoviçka'nın boyar çocuklarıyla toplanıp gitmeleri buyuruldu. Züye'ye ulaşan Gorbotıy ve Şuyskiy IV. İvan'a durumu bildirmek üzere tekrar yarlık yazdı⁵⁹⁶. Bu yarlıkta tüm Kazan ahvalinin ve çevre halkların birleştiğini, Rus askerleri için gönderilen sürüleri talan ettiklerini, sürüyü almak için gönderilen 100 askerden ancak 20'sinin geri gelebildiğini, gönderilen iaşeleri almak için görevlendirilen askerlerin 30'unu yakalayıp öldürülmek için Kazan'a götürüldüğünü yazdı⁵⁹⁷.

Kazan'da Yedigâr Han'ın⁵⁹⁸ gelişi ve ardından hava koşullarının değişmesiyle Rusların intizamı altüst olmuştu. Kama geçidin de bulunan Rus karakollarına Kazan halkı tarafından başarılı hücumlar yapılarak Rusların geri çekilmesi sağlandı. Böylece Rus birliklerinde anarşi ortamı baş gösterdi. Züye'de teşekkül edilmiş şehir ortamında askeri garnizon meydana getirildi. Burada Rus askerinin iâşe sıkıntısı bulunmakla beraber birçok tacir ve Kazan'dan azat edilen bir hayli esirde bulunmakta idi. Şehirde kasvetli bir hava teşekkül etmiş ve bu durum Rus komutanlarının askerlerinin idaresinde endişeye sebebiyet vermişti. Bu durumu ortadan kaldırmak için Metropolit Makariy yönetimi askerlerin maneviyatını yükseltmeye çalıştı. Ayinler düzenlenmiş, sular kutsanmış, Moskova'dan Züye'ye takdis edilen su getirilmişti. Bunlarla birlikte Makariy'in

---

⁵⁹⁵ Nevruzhan, 1984, 150-153.

⁵⁹⁶ Atlasi, 1993, 373.

⁵⁹⁷ Hudyakov, 2009, 130.

⁵⁹⁸ Yedigâr Han'ın kurduğu hükümette Çapkın Otuşev, Elikey, Narikov, Sibiryâ Bey'i Kibek, Nogay Bey'i Zinnet ile İslam ve Derviş adlı şahıslar yer aldı. Bkz. Fahrettin, 2003, 174

askerlere yazdığı öğütte okundu. Yapılan bu faaliyetler askerlerin maneviyatını yükseltti ve onların nizama girmesini sağladı⁵⁹⁹.

Ordusunu taksim eden Rus Çar'ı, büyük orduda İvan Mıstıvslayskiy ile Mihaylo Vorotinskiy, ön bölükte İvan Pronskiy ile Dmitriy Hilovniy, ön kolda Petr Sentyanov, Andrey Kurbskiy, sol kolda Dimitriy Mikilinkiy ile Dmitri Peleşeyevni'yi görevlendirildi. Büyük grup Kolomna şehrine, Ön kol Kaşira'ya, sağ kol Murom'a, sol kolun ise Moskova çevresinden gelecek asker ile hareket etmesi emredildi. Çar ile Vlademir Borotskiy ile İvan Şeremetev birlikleri olacaktı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi IV. İvan Mayıs ayında Şah Ali'yi Kasım'dan Moskova'ya çağırırdı. Ona türlü hediyeler sunarak, Mişçer yurdundan toprak verdi⁶⁰⁰. Zira IV. İvan Kazan Hanlığı konusunda Şah Ali'nin fikirlerini sorardı. Lakin Şah Ali'nin kış ayını uygun görmesine rağmen IV. İvan bu öneriyi dinlemeyerek harekete geçmişti⁶⁰¹.

İlgaz Vahap Nevruzhan Kazanlıların Ruslar'a karşı savaşmasını şöyle anlatmıştır: Süyün Bike'nin Kazan şehriden götürülmesinden sonra halk uykudan uyandı. Onlar yurtları için canını ortaya koyan Süyün Bike'ye böyle bir hainliği nasıl yaptıklarını düşündüler. Kendilerine çok kızmışlar ve hayıflanmaya başlamışlardı. Bundan sonra Süyün Bike'yi Rus esaretinden kurtarmak için tefekkür ettiler. Savaş için gerekli araçları hazırlamaya başlayan tüm Kazan halkı Rus askerlerine geçit vermeyecek şekilde taşla sopayla onlara karşı koymaya niyetlendiler⁶⁰² diyordu.

Haziran ayının 16'sında IV. İvan'ın ordusu Kazan üzerine yola çıktı. Rusların ordusuna karşılık Kırım ordusu harekete geçmişti. Ancak Oka Nehrine kadar gelen Kırım ordusunun Rusların üzerlerine gelmekte olduğu Çar'a bildirildi. Bunun üzerine IV. İvan Vlademir Andrey ile 19 Haziran'da Kolomna'da gözüktü. IV. İvan Kolomna'ya gittiğinde savaş için Rus askeri hazırды. 7000 kişilik Kırım ordusu Tula çevresine geldiklerinde kale civarını yağma ettiler. IV. İvan'ın ordusunun görevlendirdiği sağ kol ve kendi muhafızlarının bir bölümü Kırım güçleriyle savaşmak için kaleye varmıştı. Fakat Tula Nehrine⁶⁰³ kadar gelen Kırım ordusu

---

⁵⁹⁹ Hudyakov, 2009, 131.

⁶⁰⁰ PSRL, XXIX, 176; Atlasi, 1993, 379.

⁶⁰¹ Ahmerov, 2009, 146.

⁶⁰² Nevruzhan, 1984, 150- 153.

⁶⁰³ Atlasi, 1993, 380-381.

Rusların kurdukları tuzakla geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Nitekim Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti Kazan Hanlığı'na yardım etmek istediye de pek faydalı olamamıştı⁶⁰⁴.

Yadigâr Han'ın Kazan'a gelmesiyle hızlanan IV. İvan'ın ordusu Temmuz'un 3'ünde Kolomna'dan Vlademir'e doğru hareket etti. Büyük bölük, ön bölük ve ön kol olmak üzere 13 bin asker olup bu ordunun başında bulunanlardan birisi de Andrey Kurbskiy idi. Bu askeri birlikler buradan 8 Temmuz'da Vlademir'e vardılar. İki gün sonra Murom şehrine doğru ilerlediler. Oradan da 20 Temmuz'da düşman hattı için bir set halinde kullanılan Züye'ye hareket ettiler⁶⁰⁵.

Rusların Kazan Hanlığı'nın üzerine yürümesi etraftaki halkları korkuya düşürdü. IV. İvan'a bağlı olduklarını bildirip Rus askerlerine ekmek, bal ve et getirdiler. Bunlar arasında Can-Tudi Mirza, Buzkey, Huday Birdi ve Dağ Tarafından birçok kişi vardı. Bunların Züye'ye gelip Uluğ Knyaza bağlanmaları Petr Şurbskiy ve Danilo Romanoviç tarafından Çar'a iletildi. Bunun üzerine Cura mevkiinde bulunan IV. İvan, elçileri yanına çağırıp onlara Züye'ye gidip yolları sağlamlaştırmalarını ve akarsulara köprüler yapmalarını emretti. IV. İvan Sura'ya geldiğinde ise birçok köprü hazır hale getirilmiş idi⁶⁰⁶. Bu esnada Şah Ali de Züye' de IV. İvan ordusunu hazır beklemekteydi. Çünkü IV. İvan'ın Kazan'da hala muhbirleri vardı ve bunlar şehrin kendi halkından olan kişiler idi. Bunlardan bir tanesi de Kamay Mirza idi. Kamay Mirza ile toplam sekiz kişinin aracılığıyla IV. İvan Kazan şehrinde olup bitenlerden haberdar oluyordu⁶⁰⁷.

Nitekim Moskova ordusu Kazan üzerine doğru 5 Ağustos'ta harekete geçti. Rus topraklarının hududuna gelen IV. İvan'ın ordusu Sura ırmağından sonra doğuya doğru yürümeye devam etmiş, 13 Ağustos'ta Züye kalesine ulaşmıştı⁶⁰⁸.

Bununla birlikte IV. İvan Züye'de ki kiliseye gelip burada Tatarlardan kurtulmak için dua etmişti. Akabinde Şah Ali ve boyarlarla savaş hakkında fikir alışverişi yapmaya başlamışlardı. Buna mukabil Kazan üstüne saldırıya geçene kadar Kazanlıların teslim olması için onlara bir yazı gönderildi. Bu metinde eğer Kazanlıların IV. İvan'a bağlılıklarının bildirilmesiyle günahlarının bağışlanacağı

---

⁶⁰⁴ Hudyakov, 2009, 132.

⁶⁰⁵ Atlasi, 1993, 384-385.

⁶⁰⁶ Atlasi, 1993, 387.

⁶⁰⁷ Şan, 2014, 120.

⁶⁰⁸ Kurat, 1972, 199; Hudyakov, 2009, 133; Ahmerov, 2009, 149.

yazılıydı. Şah Ali'nin Kazan Han'ı Yadigar'a gönderdiği mektupta ise “sen İvan'dan korkma eğer sen onun yanına gelip ondan bağışlanma dilersen seni bağışlayacaktır” şeklinde yazılmıştı⁶⁰⁹. Kazan Hanlığı'ndan gelen cevapta ise Şah Ali'ye ağır sözler ile Hristiyan dinini ve IV. İvan'ı aşağılıyor ve savaşa hazır oldukları bildirilmişti⁶¹⁰.

Bununla birlikte 20 Ağustos'ta büyük bir ordu ile Kazan nehri civarına gelip⁶¹¹ Ağustos'un 22'sine kadar burada bekleyen Çar'a Kazandan haber getirilmişti. Ancak bu haber yukarıda bahsettiğimiz kişilerden yani Kamay Mirza ve 7 Kazakla birlikte Kazan'dan kaçıp IV. İvan'ın yanına geldiler. Bunlar Kazan şehrinde 200 kişi olarak kaçan gruptan idiler. Ancak Kazanlılar tarafından durumun sezilmesi ile bu gruptan birçoğu bertaraf edildi. Lakin bunlardan sadece bu kişiler kaçıp kurtulmuş ve bu kişiler şehir hakkında IV. İvan'a bilgi verenler idi⁶¹².

Kazan Hanlığı da savaş mucibince gerekli hazırlıkları tamamlamıştı. Askeri malzemeler ve iâşe temini bir hayli miktarda sağlandı. Kazan'ın kuzeydoğusunda 15 kilometrelik bir mesafede Tatar savaşçıları hazırlanmıştı⁶¹³.

Atlasi, Kazan şehrinde bu zamanda tahminen 50 bin kişinin bulunduğunu bunların 40 bin kadarının savaşabilecek durumda olduğunu söylüyordu. Bunların 30 bini etraftaki ormana gizlenmiş idi. Bunların yanında Nogaydan gelen iki bin kişide vardı. Toplamda Kazan'da bulunan asker sayısı 60 ile 80 bin arasında olup Rusların sayısı bunlardan çok fazla idi. Kaynaklarda Rus ordusunun sayısı 150 bin⁶¹⁴ olarak verilmektedir. Rus askeri Kazan Hanlığı hudutlarına geldiğinde onların arasında Kazan'a karşı zorla savaştırılan beş bin tüccarda⁶¹⁵ bulunmaktaydı⁶¹⁶. Kazan'da bulunan Ermeni tüccarları IV. İvan ile belli bir para

---

⁶⁰⁹ Atlasi, 1993, 389.

⁶¹⁰ Hudyakov, 2009, 133; Atlasi, 1993, 390; Ahmerov, 2009, 149.

⁶¹¹ Fuks, 2005, s. 30; Hudyakov, 2009, 134; Ahmerov, 2009, 149.

⁶¹² Atlasi, 1993, 390.

⁶¹³ Hudyakov, 2009, 134.

⁶¹⁴ Kaynaklarda farklılık gösteren Rus ordusunun sayısı 520 bin olarak da verilmektedir. Bunların 300 bini süvari ve okçu birlikleri, 30 bini tüfekliler, 100 bini tekneli (көймәдәгә) askerler, 60 bini Şah Ali'nin birliği, şehzadelerin emri altında olan Tatarlar, 10 bin Mukşı (мукшы), 10 bin Alman ve Polonyalı olarak verilmektedir. Bkz. Atlasi, 1993, 391.

⁶¹⁵ Bunlar Şamahı (шемаха), Türkiye (төркия), Ermenistan (әрмәнстан) tacirleri idi. Bkz. Atlasi, 1993, 392.

⁶¹⁶ Atlasi, 1993, 391.

karşılığında Kazan kalesinin zayıf noktalarını bildirmek için anlaşmıştı⁶¹⁷. Hatta gelen haberler üzerine çizdikleri haritayı tekrar düzenlemişlerdi⁶¹⁸.

Bunun üzerine Şah Ali'nin birliği Volga'nın yanındaki kabirlik tarafına, büyük ve ön bölükler Arça Kırı'na, ön kol Kazan Nehri'nin diğer tarafına, muhafız bölükler Volga boğazına, sol kolun ise onlardan yukarı konuşlanması emredilmiş ve IV. İvan merkez Kazan'a doğru yürümeye başlamıştı⁶¹⁹. Böylelikle 23 Ağustos'ta Kazan şehri abluka altına alınmış oldu⁶²⁰.

Hazırlıkları üst düzeyde tertipleyerek Kazan surlarının önüne gelen Rus Ordusu toplarını şehrin giriş kısımlarına yöneltti. Şehir halkının teslim olmasını isteyen Ruslara Kazanlılar tarafından kati surette ret cevabı verildi⁶²¹. Bundan sonra 150 bin kişilik Rus ordusu ile Kazan Hanlığı arasında çatışma alevlendi. Rus ordusu karşısında Kazan halkının şansı pek yoktu⁶²². Lakin onlar sayıca çok az olmalarına rağmen büyük bir cesaret örneği göstererek şehirlerini savunmuşlardı⁶²³.

Rusların yetenekli askerlerinden seçili 7 bin kişilik birliği Kaban Gölü ile Kazan kalesi arasında bulunan (Yüksek Tepe)'ye vardıklarında Kazanlılar şehirden çıkıp saldırıya geçti. Bunların 5 bini silahlı süvari, 10 bini piyade ve okçu askerler idi. Buna rağmen Tatarlar Ruslara karşı üstünlük kazanmaya başlamıştı. Fakat IV. İvan tarafından Yuriy Şemyakin ile Fedor Truekurovlarğa'nın birliklerinin bu bölgeye gönderilmesiyle üstünlük Rus askerlerinin tarafına geçmişti. Rusların silah yönünden Tatarlardan üstün konumda olması onlara daha çok zarar verdi. Tatarların bazıları Kazan kapılarına kadar kovalanırken bazıları tutsak edilmiş ve birçoğu öldürülmüştü⁶²⁴.

Rusların bu seferki Kazan harbi Avrupa'nın harp usullerini tatbik etmek için hazırlanmıştı. Bunun için yer altından Kazan şehrinin etrafına çukurlar kazıldı, ahşaptan kuleler yapıldı. Kule yapımına uygun olmayan yerlerde ise topraktan oluşturulmuş yüksek mevkiiler hazırlandı⁶²⁵. 25 Ağustos'ta açılması emredilen bu

---

⁶¹⁷ İlyas Kamalov, "Kazan Hanlığının Yıkılışında Bazı Ermeni Tüccarların Ruslarla İş birliği", *Bilig Dergisi*, S. 58, Yıl 2011, s. 203-210; Hudyakov, 2009, 261.

⁶¹⁸ Andrey Kurbskiy, *Skazanniye Knyazaya A. Kurbskago*, S. Petersburg, 1842, s. 472.

⁶¹⁹ Atlasi, 1993, 392-393.

⁶²⁰ ASSR, 1973, 34.

⁶²¹ Ahmerov, 2009, 149,

⁶²² ASSR, 1973, 34.

⁶²³ Taymas, 1966, 34.

⁶²⁴ Atlasi, 1993, 394.

⁶²⁵ Hudyakov, 2009, 135.

çukurlarla Kazanlıların kaleden çıkmaları engellenmek istenmişti. Bu mevkiilerin karşısına okçu ile muhafız bölüğünü, nehrin yanına ise sol kol bölüğünden 18 bin asker yerleştirildi. Başta Kazanlılar üstün konumda idi ancak Dimitriy Hilkov'un ön bölüğünün gelmesiyle bu durum tersine döndü. Yuriy Şemyakin yaralanmış ve her iki taraftan da zayıf verilmişti. İlk gün Ruslar için ümitli olsa da ikinci gün akşama doğru çıkan fırtınayla Rusların teknelerini ve iaşeleri suya battı. Rusları kaygılandıran bu durum IV. İvan'a kışın yaklaşmasıyla geri dönmeleri gerektiği haberi verildi. Fakat IV. İvan bu söylenenlere aldırmadı⁶²⁶.

26 Ağustos'ta Tatarlar Kazan'a yaklaşan Rusları, kaleden çıkararak ani saldırılarla ve top atışlarıyla kırmayı başarmıştı. Ancak buna rağmen Kazanlılar Ruslar tarafından kale kapılarına yapılan top atışlarıyla geri çekilmek zorunda kaldı. Zira Kazan kapılarının karşısına kuleler yerleştiren Ruslar bu kulelerin yanına Kazak askerlerini ve okçuları yerleştirmişlerdi. Tüm bunlara rağmen Kazanlıların her seferinde kaleden çıkarak yaptıkları ani baskınlarla gece boyunca Rusları zorlu bir mücadele içinde bırakmaları IV. İvan'a dahi korku vermişti⁶²⁷.

Buna mukabil IV. İvan emriyle büyük ve küçük toplar kulelerin yanına getirildi. Kırım kapısında meydana gelen hareketlilikte Karamış oğlanın⁶²⁸ birliği Ruslar tarafından kırılmış kendisi de tutsak edilmişti. Bu olaydan iki gün sonra ormanda saklanan Tatarlar ile şehirdeki Kazanlılar Rus askerlerinin üstüne saldırdı. Kazanlılar elim neticede Rus askerini kırdı fakat Rusları tamamen dağıtamadılar⁶²⁹.

Kazanlıların bu baskınları Ruslara çok zarar verdi. Bir yandan açlık diğer yandan da baskınlar onların kurtulma ümitlerini ortadan kaldırmaktaydı. Ancak 29 Ağustos'ta Rusların toparlanmasıyla Kazanlıların üstüne kararlı bir şekilde kuşatma gerçekleştirildi. Bunlar Kazan'ın çevresine yerleştirilen kule ve bunların altına yerleştirilen toplar ile hareketlenmişti. Yapılan tüm kuleler şehrin etrafına yerleştirildi. IV. İvan ormanda saklanan Tatar askerlerini bertaraf etmek için ise plan yapmıştı. Buna göre Ruslar orman yakınına giderek Tatarları Arça Kırı'na çekecek ve bu mevkiye yerleştirdikleri kulelerle onların etrafı kuşatılacaktı. Nitekim Tatarlar Arça Kırı'na çekildi ve etrafları sarıldı. Ormanla aralarında oluşturulan 15 km'lik mesafeyle geri dönemeyen Tatarlar Rus askerinin arasında

---

⁶²⁶ Atlasi, 1993, 395.

⁶²⁷ Atlasi, 1993, 397.

⁶²⁸ Huday Kul'un oğludur. Atlasi, 1993, 398

⁶²⁹ Atlasi, 1993, 398-399.

sıkışıp kaldı. Böylelikle Tatarlardan birçok kişi öldürülmüş ve birçok kişi de tutsak edilmişti. Esir edilenlerden birkaçını IV. İvan bir yarlık ile Kazan'a gönderip onların Rus Çar'ına itaat etmeleri halinde bağışlanacakları bildirildi. Ancak bu çağrı Kazanlılar üzerinde bir etki yaratmadı⁶³⁰.

Rusların oldukça fazla olan askeri faktörünün yanında askeri teçizatında donanımı Kazanlıların mukavemetine imkân sağlamıyordu. Çünkü donanımlı bir teçizat hazırlayan Rusların top sayısı fazla ve teknikleri yeni idi. Toprak altı kazılıp dehlizler elde edilerek buralara yerleştirilen mayınlarla surlar harabeye çevrilecekti. Tüm tedbirler alınıp Avrupa usullerini uygulamak için mühendisler getirilmişti⁶³¹. 30 Ağustos'ta toplarla⁶³² Kazan şehrinin surları patlatıldı. Açılan boşluktan şehre hücum eden Rus askerleri Kazan halkının direnişiyle karşılaştı⁶³³. Kazanlılardan Ruslara yardım edenlerin olduğundan bahsetmiştik. Bunlardan Kamay Mirza IV. İvan'ın isteğiyle Ruslara Kazan şehrinin su yollarını göstermiş idi. Verilen bilgilerle Vasili Serebryany ve Semon Şeremetevka su güzergahlarını 10 günlük bir çaba sonucunda bulmuşlardı. Bulunan bu su yollarına barut fiçisi (кисмәк дары) yerleştirip pusuda beklemeye başladılar. Kazanlılar, su ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak yoluna doğru geldikleri anda fiçiler patlatıldı⁶³⁴.

Bunun akabinde Ruslar 6 Eylül'de Arça tarafında doğru yöneldi. Burası Kazan'a 52 km mesafede idi. Kazanlılar Ruslar gelene kadar kaleden çıkıp ormanlara kaçmışlardı. Ruslar burada rastladıkları birçok köyü baskınlar yapmış ve bu mevkiileri dağıtmıştı. Hatta bu köylerdeki yiyeceklerin bolluğu karşısında şaşıkları söylenmektedir. Bu baskınlar Tatarlar için son derece müthiş olup, Tatar erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları tutsak edilmişti. Köyler yağmalandı, yakıldı, saraylar yıkıldı ve harap edildi⁶³⁵.

Hal böyleyken Kazan'a top atışları sürdürülürken Ruslar, Han kapısı yanında şehrin 3 km uzağına Maş (маш) yani kule yerleştirmiş ve bunların üzerlerine top koymuşlardı. Ardından Kazan şehrine ve ormana doğru okçularla birlikte atış yapıldı. Rusların aralıksız top atışlarına Kazanlılar da aralıksız bir şekilde top

---

⁶³⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Atlasi, 1993, 401-403.

⁶³¹ Hudyakov, 2009, 134.

⁶³² Toplar Alman Nechmin Razmyslov tarafından Avrupa usullerine göre hazırlanmıştır.

⁶³³ Karl Fuks, *Kazan ve Kazan Bölgesi*, Kazan, 2008, s. 105.

⁶³⁴ Atlasi, 1993, 404-405.

⁶³⁵ Atlasi, 1993, 406-408.

atışıyla karşılık verdi ve onları şehre yaklaştırmamak için var güçleriyle savaştılar. Nitekim uzun zaman sonra IV. İvan'ın emriyle kulelerin yanına gelen okçular, Kazaklar ve boyar çocukları ile Kazanlılar vuruşmaya başladı. Kazanlılar kale duvarlarına çok yaklaşan Rusların üzerine ok ve top atışları hatta kale üstünden fırlatılan taşlarla onları durdurmaya çalıştılar. Ani bir hücumla kaleden çıkıp üzerlerine saldırdılar. Öyle ki Ruslar korkarak kaçmaya başladı. Fakat daha sonra komutanların aracılığıyla savaşa devam ettiler. Bir süre sonra şiddetli bir şekilde Kazan üstüne saldırarak Ruslar Kazan halkını kaleye sıkıştırdı. 30 Eylül'de Kazan surlarının altına koyulan barut patlatıldı. Bunun akabinde Han ve Arça kapısı karşısına gelen Rus askerinin diğer bölükleri de Kazan'a yaklaşmaktaydı. Kazan halkı bu patlama karşısında korkup şaşkın kalsa da vuruşmaya devam etti. Tatarlar son derece güçlü bir hücum yapmışlardı. Fakat Ruslar püskürtülemedi ve son derece kanlı bir savaş meydana geldi⁶³⁶.

Ruslar Atalık, Nogay ve Han kapılarını yakarak geri çekilirken Arça Kapısı tarafında vuruşma devam ediyordu. 1 Ekim'de şehrin etrafında açılan çukurlar geçilip top atışlarıyla saldırıya devam edildi. Bu esnada IV. İvan yeniden Kazan'a elçi göndererek kendi arzularıyla teslim olmalarını istedi. Fakat Kazanlılardan ‘‘baş eğmeyiz’’ (баш бирмибез) cevabının ardından IV. İvan Kazan Izbuyli (ызбуйлы), Пбуга (илбуга) ve Tümen (төмән) kapılarına barut yerleştirmesini emretti. İlk etapta Kazanlıların engelleriyle karşılaşılrsa da birkaç denemeden sonra nihayet kale kapılarına barut yerleştirildi⁶³⁷. Kazan şehri Çar'ın askerleri tarafından tamamen kuşatma altına alınmış, 1552 yılının 2 Ekim'in de topların Kazan surlarının yıkmasıyla açılan gediklerden Rus askerleri Kazan şehrine girmeye başladılar⁶³⁸.

Ancak kaleye girmeye çalışan Rus askerlerine Kazanlılar tarafından tekerlekler yuvarlanmış, taşlar atılmış, kaynar reçine dökülmüştü. Bu durum Rusları zorladıysa da şehre girmelerine engel olmadı. Tatarların bu zorlu mücadeleleriyle karşılaşan Mihail Vorotniskiy tedirgin olmuş ve bu yüzden IV. İvan'ı yardıma çağırmişti. Tatarların kimisi kılıçla kimisi de bıçakla savaşıyordu. Ruslar evlerin tepesine çıkarak üstünlüğü ellerine aldılar. Ancak Rusların bir bölümü şehrin zenginliğine dalıp yağmaya girişmişti. Bu Kazanlılar için iyi bir

---

⁶³⁶ Atlasi, 1993, 409-411.

⁶³⁷ Atlasi, 1993, 412-414.

⁶³⁸ ASSR, 1973, 34.

fırsat gibi görünse de Rusların sayısı arttığı için avantaj sağlanamadı⁶³⁹. Yedigâr Han bu zamanda Arça yanından vuruşarak Han yurduna çıkmıştı Burada şiddetli bir çarpışmanın ardından Ilbuga kapısına yöneldi. Fakat burada Andrey Kurbskiy tarafından yakalandı⁶⁴⁰.

Kazan ahalisi olağanüstü insan ve iman gücüyle yurtlarını savunmaya çalışmıştı. Lakin maddi çıkarlarını göz önünde bulunduran birtakım tüccar, asilzade ve mirzalar IV. İvan'ın askeri olup kendi yurtlarını satmıştı⁶⁴¹.

Fevziye Bayramova, Kazan halkının Süyün Bike'ye karşı duydukları pişmanlığı şöyle anlattıyordu:

“Син каргадынмы эллә сөембикә	Sen beddua ettin mi, Süyüm Bike
Бу милләтнең диен тамыры чересен!	Bu milletin, damarı çürüsün diye
Аяк-кулың бәйдәп мәскәүләргә	Eli ayağı bağlı Moskova'ya
Эсир итеп биргәннәрә өчен ...	Esir olup verdiği için...
Илсез жирсез телсез калсын диен	İlsiz yurtsuz dilsiz kalsın diye
Син еладиңмы элләб салга ятып	Sen ağladın mı sala yatıp
Очкан чакта упкын авазына	Uçuruma düştüğün zaman (esirlik)
Ярдагылар чыгармагач тартып”	Kenardakiler sana yardım etmediği için ⁶⁴²

1552 yılının ekim ayında Kazan sokaklarında artık Kazanlılardan ziyade Rus bulunmakta idi⁶⁴³. Şehrin tüm köşelerine dağılan Rus askerleri şehir savunmasını kırmıştı⁶⁴⁴. Gösterilen tüm muvafakate rağmen Kazan Hanlığı Rus hâkimiyetine girmişti. Kazan şehri düşmüş idi. Bununla beraber Yedigâr Han Ruslar tarafından esir alınarak götürülmüş ve din değiştirmesi istenmişti⁶⁴⁵.

Kazan'ın tamamen elden gittiği bu zamanda Süyün Bike'nin akıbetinden pek haberdar değiliz. Lakin onun Şeyh Ali'nin şehri Kasım'da bulunduğunu tahmin

⁶³⁹ Atlasi, 1993, 414-419; Hudyakov, 2009, 136.

⁶⁴⁰ Atlasi, 1993, 414-419.

⁶⁴¹ Ali Alkış, “Kazan'ın İstilasası ve Türk Birliği”, *1552 ve Sonrası Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 15 Ekim- 2002, Ankara, 2004, s. 23.

⁶⁴² Fevziye Bayramova, “Söyimbike Hanbike”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyuntik*, Kazan, 2001, s. 192.

⁶⁴³ Kurbskiy, 1842, 472.

⁶⁴⁴ Ahmerov, 2009, 150; Kurat, 1972, 200.

⁶⁴⁵ Fahreddin, 2003, 186.

ediyoruz. Şayet Süyün Bike'nin üçüncü kez evlenmek zorunda kaldığı Kasım Han'ı Şeyh Ali'yle anlaşamadıkları görülmektedir. Böylece birbirleri arasında olan çatışmaların büyüklüğünden olsa gerek bu haber Nogay yurduna kadar ulaşmıştı. Bununla birlikte Yusuf Mirza yazdığı yarlıklarda Şeyh Ali'yle kızı Süyün Bike'nin evlenmesine karşı çıkmadığı görülmüyordu. Lakin Süyün Bike'nin esir edilmesi onun böyle bir durum içinde kalması Nogay Han'ının müteessir ediyordu. Fakat Süyün Bike'yi bu durumdan kurtarmak için bir yol bulamamıştı⁶⁴⁶.

Mösegiyt Habibullah, 1552 yılının ekim ayında Kazan şehrinin düştüğü bu zamandan şöyle bahsetmiştir. Hanbike Moskova'nın ikiyüzlü siyasetine inanan Kazan zümresine boyun eğmiş ve onu Moskova'ya göndermek isteyenlere karşı çıkmadan kendini kurban etti⁶⁴⁷ diyordu.

Togan, Kazan Hanlığı'nın sona ermesini şöyle belirtiyordu: Kazan Hanlığı'nda teşekkül eden olayların birçoğu daima siyasi çekişmelerden ileri gelmekteydi. Daima süregelen bu nizalar “şahsi fikir ve menfaatlerinin memleketlerine, vatanlarına feda edemeyen adamlar az değildir” diyordu. Böylece Rus knezlerinin yanlarında bulunarak onların hizmetine çalışmışlardı. Kazanlılara “hasımlarını mağlup etmek için Kazan'ın bitmesine yardım ettiler”⁶⁴⁸ diyordu.

Fevziye Bayramova ise Süyün Bike'nin gidişiyi olayını Kazan'ın işgaline yansımalarını şöyle işlemiştir:

“Шахгалилэр хатан янап тора.	Şahgaliler her zaman tehdit ediyor
Таяныр терэк юк Сөембикә!	Dayanacak destek yok, Süyüm Bike...
Милләт читтән генә карап тора	Millet uzaktan bakıp duruyor
Ханбыкәсен корбан итеп биргән,	Hanbikeyi kurban edip vermiş
Хатын-кызны мәйңаннарда изгән	Hatın kızını meydanlarda ezmiş
Милләт беркайчан да тантый алмас,	Millet asla mantık almaz...
Үз дәүләтен халык саклый алмас	Kendi devletini halk koruyamaz
Бейсезлеген ирләр яклай алмас	Hansızlığın erkeklerde koruyamaz
Түбесендә каргыш торганда	Tepesinde beddua durduğunda...

---

⁶⁴⁶ Atlasi, 2004, 61.

⁶⁴⁷ Habibullah, 2001, 238.

⁶⁴⁸ Togan, 1912, 314.

Süyün Bike’yi esir olarak verdikleri için lanetlerin üzerlerine yağdığını, bedduaların yok olmadığı sürece Kazan Hanlığı’nın yeniden peyda olmayacağı söyleyerek Süyün Bike’ye yalvarışlı bir dua edilmektedir.

Kazan’ın işgalinden sonra IV. İvan zaferini kutlamak için Kazan’da Ortodox Cathedrali ve Moskova’da St. Basil Cathedrali’nin yapımını başlatmıştı. Buna mukabil Kazan da bulunan tüm camiler yıkılmış, Kazan mirasını içeren her türlü edebi, tarihi kayıtlar yok edilmişti. Nitekim tüm şehrin mimari geleneği ortadan kaldırıldı.

Kazanın işgalinden sonra geçen 230 yıllık bu dönemde Rusya’nın Kazan Tatarlarına yaşattığı vahşice ve zulümlerle dolu hayat Kazan Tarihçilerince “The Dark Age’’ olarak adlandırıldı. Bu zaman içerisinde Rusya tarafından zulme maruz kalan Kazan Tatarları yaşamlarını güçlkle idam ettirmeye çalıştı. Yerli nüfusa yapılan etnik temizlik, katliamlar, sürgünler, keyfi yere alınan mallar, topraklar, sürgün sonrası yaşanan geri dönüşlerde liderlerin idamı ve tüm bunlar, onların kültürel miraslarını ve benliklerinin yok edilmesi ile onların ayakta kalma çabaları içerisinde geçen bir ömür olmuştu. Bunlar IV. İvan’ın yürüttüğü yerel ekonomi ve sosyal dokunun parçalama siyasetiyle birlikte yürütüldü⁶⁵⁰.

Müderriş Eğlem, Kazan’ın alınışını şöyle anlatmaktadır:

“Сөембикә, кызым, сеңлем, апам,	Süyün bike kızım, kardeşim, ablam
Әнкәм, әбкәм, бер хакыйкат ачым	Annem, nenem bir hakikat açtım
Явыз аждаханың яман кулы	Merhametsiz ejderhanın kötü eli
Чишелгән бит Казан алынгаятын.	Çözüldü Kazan’ı aldığı zaman...
Азак дингезеннәң тозын алып,	Azak Denizi’nin tuzunu alıp,
Тутырган ул илләр ярасына.	Doldurmuş o devlet yarasına
Исере де ятып йоклый гырлап.	Sarhoş da yatıp uyuyor horuldayarak
Башын чабарларын сизә мөртәт!	Başını keseceklerini duyuyor kafir
Ахырзаманикилеп житкән мәллә?	Ahır zaman geldi mi?
Ышанмагыз: аждаханың башын	İnanmayın: ejderhanın başı

⁶⁴⁹ Bayramova, 2001, 193.

⁶⁵⁰ Daulet, 2003, 392- 393.

Чабалар, дип, бары әкиятләрдә.

Keserler, diyip, fakat masallarda

Син дә әкиятмени?”

Sen de masal mı?⁶⁵¹.

Kuşkusuz Moskova'nın amaçladığı hedefler arasında Altın Orda Hanlığı'nın mirasından ve siyasi gücünden destek almak vardı. IV. İvan'ın gayesini oluşturduğu bu amaç ile devletin yani Altın Orda'nın egemenlik alanı içinde bulunan Volga, Kazan ve Astarhan bölgelerini himayesi altına almaya başladı. Bunun için Kazan Hanlığı'nı almasıyla işi iyice kolaylaşmış oldu⁶⁵².

---

⁶⁵¹ Müderris Eğlem, “Sen de masal mı?”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 172.

⁶⁵² İnalçık, 2002, 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜYÜN BİKE'NİN ESARET YILLARI

3. 1. Süyün Bike'nin Moskova'ya Gelişi

Süyün Bike 5 Eylül 1551 yılının cumartesi günü Rus askerleri tarafından Moskova'ya ulaştırılmıştı⁶⁵³. Hanbike'liğini yaptığı Kazan'dan tamamen kopan Süyün Bike artık esirlik döneminin başlayacağı Moskova da idi. Süyün Bike burada Ruslar tarafından hürmetle ve saygıyla karşılandı⁶⁵⁴. Damir Yusupov, Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray'ın Kazan halkı tarafından Çar IV. İvan'a teslim edilerek Moskova'ya gönderilmesini Süyün Bike'nin “üzücü kaderine yenildi”⁶⁵⁵ şeklinde anlatmaktadır.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Süyün Bike'nin Moskova'ya getirilmesindeki olayı şöyle işlemiştir: Süyün Bike'yi Çar'ın karşısına getiren elçi Süyün Bike için üzgündü ve kendisine öfkeliydi. Böyle bir hanbike bu duruma nasıl getirilir diyerek hayıflanıyordu. Hatta bu düşüncelerini Çar'a sezdirir mahiyette konuşmuştu. Süyün Bike'nin hümanistliğiyle kendisini uygarlık seviyesine çıkarmış olan bir insanın tutsak olarak Moskova'ya getirilmesinin hata yapılmasından ibaret olduğunu⁶⁵⁶ söylemiştir.

Yusupov, IV. İvan ile Kazan hanbikesinin karşılaşmasını şöyle anlatıyor: IV. İvan ile Süyün Bike karşı karşıya geldiğinde Çar, Süyün Bike'den intikam almak isteyen bir tavırla konuştu. Lakin hiç kimseye boyun eğmeyen Kazan Bike'si, IV. İvan'a da boyun eğmemiş ve bu durum Rus Çar'ının öfkesini daha da arttırmıştı. Bunun üzerine IV. İvan Süyün Bike'nin vicdansız, acımasız bir kişi olan Kasım Han'ı Şeyh Ali ile evlendirilmesi hususunda emir verdi⁶⁵⁷ şeklinde anlatmaktadır.

Yine Süyün Bike adına törenler düzenleyip büyük şölenler verdiklerini ve onu bir sultan gibi ağırladıklarını da belirtti. Ayrıca Yusuf Mirza'nın Süyün Bike ile

---

⁶⁵³ И привели царя казанского и царицу ко государю на Москву сентября 5, го в субботу, дал Богъ, здорово. PSRL, XXIX, 65, 163. Ahmerov, 2009, 161; Atlasi, 1993, 358.

⁶⁵⁴ Ahmerov, 2009, 161-162; Atlasi, 1993, 358.

⁶⁵⁵ Damir Yusupov, “Епейце Sular Aksa da”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jiyintik*, Kazan, 2001, s. 135.

⁶⁵⁶ Nevruzhan, 1984, 140.

⁶⁵⁷ Yusupov, 2001, 135.

Şeyh Ali'nin evlenmesine müsaade ettiği bu yarlıkta bir kez daha zikredildi⁶⁵⁸. Yusuf Mirza'ya Safa Giray'ın Kazan yurduna geldiği zamandan itibaren ona düşman olduğunu ve kendisinden Süyün Bike'yi Safa Giray'dan ayırmasını istediğini hatırlattı. Safa Giray'ı senin için rahat bırakmadık. Süyün Bike ise tahta geçtiğinde Kırımlıları da yanına alarak bize karşı cephe oluşturdu ve karşımıza zorluklar çıkardı. Lakin Nogay Han'ı Yusuf Mirza için kızı Süyün Bike'nin yaptıklarını görmezden geldik⁶⁵⁹ diyordu. Yusuf Mirza'nın yanı sıra Süyün Bike'nin kardeşi Yunus ve Ali Mirza'da hanbikeyi Şeyh Ali'ye vermek istedikleri yarlıkta açıkça görülmektedir. Burada Süyün Bike'nin kardeşleri kendisini Şeyh Ali'ye vererek aralarında ki dostluk ilişkisini başlatmak istediklerini yazmaktadır⁶⁶⁰.

Tüm bunlarla birlikte IV. İvan yarlığını yine manevi güce dayandırdığı görülmektedir. Yusuf Mirza'yı bir an olsun esenleştiren bu yarlık aslında Yusuf Mirza'yı kendi yaptıklarıyla tuzağa düşürmekteydi. Öyle ki Yusuf Mirza bu yarlıkta tehditle karşı karşıya kaldı. Ayrıca Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'yi Şeyh Ali'ye vermek istediği açık bir şekilde görülmektedir⁶⁶¹.

3. 2. Süyün Bike'nin Kasım Han'ı Şeyh Ali ile Evlenmesi

IV. İvan daha önce yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı Mayıs ayında Şeyh Ali'yi Moskova'ya çağırды. Şeyh Ali ise bu esnada Kasım'da bulunmakta idi⁶⁶². IV. İvan'ın çağırısı üzerine kısa bir süre sonra Moskova'ya gelen Şeyh Ali imparator tarafından çok nazik bir şekilde armağanlar ile karşılandı. Fakat Şeyh Ali tüm bu hediyeler karşısında hiçbir şekilde memnun olmadı. Çünkü onun aklı Süyün Bike'de idi. O Süyün Bike ile evlenmek istiyordu. Bu nedenle Şeyh Ali bu dileğini IV. İvan'a bildirdi⁶⁶³.

Hikmet Doğan, Şeyh Ali'nin Süyün Bike'ye olan aşkını şöyle işlemiştir: Süyün Bike Safa Giray ile evli olduğu zamanlarda Şeyh Ali Süyün Bike'ye âşık olmuştu. Onu kendisi Kazan tahtına geçtiği bir aylık dönemde görmüşü ve orada

---

⁶⁵⁸ Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'yi Şeyh Ali'ye vermek istediğini bir kez daha göstermiş (kanıtlamış) olması elzemdir.

⁶⁵⁹ Atlasi, 2004, 66.

⁶⁶⁰ И съ Сафагиреемъ Царемъ Крымцовъ всехъ шестьдесятъ человекъ, и мы ихъ побьемъ, а сестру свою дадимъ за Шигалея Царя..., PDRV, VIII, 273.

⁶⁶¹ Atlasi, 2004, 66-67.

⁶⁶² Karamzin, 1892, 90.

⁶⁶³ Atlasi, 2004, 53; Dirier, 1982, 16.

kendisine âşık olmuştu. Ancak Süyün Bike'nin bebek beklemesi Şeyh Ali'nin onun ile evlenmesine mâni oldu. Şimdi ise bu arzusunu gerçekleştirebilir⁶⁶⁴ diyordu. Fakat Süyün Bike'yi Şeyh Ali'nin bu dönemde görmesi olanaksızdı. Çünkü Safa Giray ve Süyün Bike Şeyh Ali'nin Kazan tahtına gelmeden önce Nogay yurduna doğru yol almışlardı.

Ilgaz Vahap Nevruzhan ise bu olayı farklı bir şekilde şöyle işlemekteydi: Süyün Bike IV. İvan'ın huzuruna getirildiği vakit Şeyh Ali de yanlarında bulunmaktaydı. Süyün Bike'yi o anda gören Şeyh Ali ona âşık olmuştu. Süyün Bike'nin eşi olmasını isteyen Şeyh Ali onunla evlenmek için IV. İvan'ın iznini istedi. Zira O Can Ali'nin ağabeyi idi ve Süyün Bike'de Can Ali'nin eşi idi. Böylece Şeyh Ali de tüm bunların arkasına dayanarak Süyün Bike'yi almak isteğini Çar'a bildirdi. Çar, Şeyh Ali'nin bu isteğini olumlu karşıladı hatta çok sevindi. Çünkü Süyün Bike Çar'ı kızdırmıştı ve onun bu evliliğe izin vermesine engel olmak isteyeceğini düşünüyordu. Fakat Süyün Bike Çar'a beklediği mutluluğu vermedi ve hiçbir şekilde ona dil dökmedi⁶⁶⁵ şeklinde anlatıyordu.

Şah Ali ile Süyün Bike'nin izdivaç hususu daha 1550 yılında Moskova hükümetinin gündeminde idi⁶⁶⁶. Nitekim yeniden dile getirilen bu isteğe IV. İvan karşı çıkmadı. Çünkü onun Kazan'ı alabilmesi için Şeyh Ali'ye ihtiyacı vardı. Bunun yanı sıra bu durum Rus Çar'ını kötü hiçbir şekilde etkilemeyecekti⁶⁶⁷. Bu yüzden IV. İvan'ın Süyün Bike ile Şah Ali'nin evlenmesine izin vereceği muhtemel idi.

IV. İvan Şeyh Ali'nin Süyün Bike ile evlilik meselesini 3 Ocak 1552 yılında bir yarlık ile Yusuf Mirza'ya bildirdi. İki kısmında oluşan bu yarlıkta ikinci kısım bu konu hakkındaki malumatları içermektedir. Bu yarlığın ilk kısmında Çar, Yusuf Mirza'ya Süyün Bike'nin ve oğlu Ötemiş Giray'ın kendi topraklarında yani Moskova'da olduğunu yazmaktaydı. Yusuf Mirza'ya kızı Süyün Bike hakkında malumatlar vermişti. Ayrıca IV. İvan bu yarlığında kendini haklı göstermek için Safa Giray'ın Kazan Hanlığına kendilerine danışmadan gelip yerleştiğini buna

---

⁶⁶⁴ Doğan, 2005, 202-243

⁶⁶⁵ Nevruzhan, 1984, 144.

⁶⁶⁶ Hudyakov, 2009, 152.

⁶⁶⁷ Atlasi, 2004, 53; Dirier, 1982, 16.

karşılık IV. İvan'ın Kazan'ı işgal edip Süyün Bike'yi almasıyla intikamını aldığını da belirtmekte idi⁶⁶⁸.

İki bölüm halinde incelenebilecek dediğimiz bu yarlığın ikinci kısmında Şeyh Ali'nin Süyün Bike için arzularına yer vermesi bizim için en önemli bölümdür. IV. İvan Yusuf Mirza'ya Şeyh Ali'nin Süyün Bike ile evlenmek isteğini kapalı bir şekilde ifade etmişti. Kendisinin ise Yusuf Mirza'nın hatırı uğruna Süyün Bike'ye iyi davrandığını belirtmiştir. Süyün Bike'nin oğlunu büyütmesi için oğluyla bir araya getirdiklerini torunu Ötemiş Giray'ı ileride toprak sahibi yapacaklarını yazmaktaydı.

Yarlığın sonuna geldikçe IV. İvan sözlerinin arkasına sakladığı niyetini belli etmiş idi. O, Süyün Bike'yi Şeyh Ali'yle evlendirmek istediklerini 'Biz ileride onu Şeyh Ali Han'a vermeyi düşünüyoruz' diyerek açıkça belirtmişti. Süyün Bike ve oğlu Ötemiş Giray'a Yusuf Mirza'nın hatırı için iyi baktığını yineleyen IV. İvan'ın bu yarlığını yazarken Mirza'ya karşı kullandığı yumuşak üslup dikkate şayandır⁶⁶⁹. IV. İvan'ın son derece itinalı bir üslup kullanışı Yusuf Mirza'nın gönlünü yapmaya çalıştığını göstermektedir. Çünkü Yusuf Mirza'nın azımsanmayacak derecede gücü vardı ve kendi üstüne düşman çekmenin şu anlık ona bir yararı olmayacaktı.

Ancak bu durum Yusuf Mirza'nın IV. İvan'a olan kızgınlığını yatıştırmaya yetmemişti. Yusuf Mirza 1552 yılının başlarında muhtemelen şubat-mart aylarında IV. İvan üzerine savaşa hazırlanmaya başladı. Yusuf Mirza savaş için kardeşi İsmail Mirza'yı da yanına çağırdı. Lakin IV. İvan'ın dostu olan İsmail Mirza bu çağrıya kulak asmadı. Bu olay akabinde İsmail ve Yusuf Mirza'nın arasındaki bağlar iyice kopmaya başlamıştı. Süyün Bike'nin Moskova'nın elinde oluşu yalnızca Yusuf Mirza'yı değil birçok Nogay beyini de endişelendiriyordu. Lakin onların aralarında birlik hal olmaması ile IV. İvan'ın egemenliğine alınmaları onların Moskova'ya

---

⁶⁶⁸ А которые Крымцы и Казанцы съ Сафакиреемъ Царемъ намъ грубили, и те въ нашихъ рукахъ померли, а люди ваши то видели. А Сафакиреев Царевъ сынъ Утемешъ Кирей Царь за отца своего грубость ныне у насъ на Москве. PDRV, VIII, 310. Kırş. Atlasi, 2004, 55.

⁶⁶⁹ А мати ево Сююнбень Царица къ намъже приехала, а Шигалей Царь у себя ее держати не захотель. И мы тебя для дочерь твою Сююнбекъ Царицу пожаловали великимъ своимъ жалованьемъ платьемъ и ествою издоволили, и сына ее Утемешъ Кирей Царя ейже кормити дали. И впередь хотимъ ее за Шигалеемъ Царемъ учинити. А Утемешъ Кирей Царь какъ подростеть, и мы ево хотимъ тогды Юртомъ устроити. А по Сафакиреев Цареве грубости и Сююнбек Царице съ сыномъ въ такомъ нашемъ жалованье непригоже было быти. Да то свое добро хотимъ учинити тебя для. PDRV, VIII, 310, 311. Kırş. Atlasi, 2004, 55.

karşı birlikte hareket etmelerini engellemekteydi⁶⁷⁰. Böylece Süyün Bike için IV. İvan'a elçi göndermekten başka bir şey yapamadılar. Öyle ki kendi menfaatlerini düşünen bu insanların bir şey yapabileceği de muhtemel gözüküyordu.

Nitekim Süyün Bike'nin amcası İsmail Mirza her ne kadar Yusuf Mirza'nın savaş teklifini kabul etmediyse de Süyün Bike için IV. İvan'a bir yarlık yazmıştı. Bu yarlık 1552 yılının 31 Mayıs'ın da Moskova'ya ulaştırılıp 2 Haziran'da IV. İvan'a sunulmuştur. O Süyün Bike'nin Moskova'nın elinde esir olarak bulunmasına tüm milletin en küçüğünden en büyüğüne kadar herkesin Süyün Bike için kaygılandığını yazmış. Şayet Süyün Bike'yi Nogay yurduna göndermemesi halinde IV. İvan'ın verdiği sözden vazgeçeceğini söylüyordu⁶⁷¹.

Bölüt Bulat'tan da 31 Mayıs'ta Moskova'ya ulaştırılıp 2 Haziran'da IV. İvan'a sunulan bir yarlık gelmişti. Bu yarlıkta Bölüt Bulat IV. İvan'a verdiği sözleri yerine getirdiğini yazmaktaydı. Şimdi ise kardeşi Süyün Bike'yi onlara geri göndermesini şayet kardeşini yurtlarında görmemeleri durumunda IV. İvan'ın verdiği sözlerin arkasında durmayan biri olacağını yazmıştı. Yarlığın sonuna ise "Ak kardeşim! Bir küpe (zırh)" sözünü eklemekteydi⁶⁷². Nogay Beylerinin bu iki yarlıkta da düşmanla anlaşmalarını ve kendilerinin lehine olacak herhangi bir durumda abiliklerini gözleri görmeyeceklerini göstermektedir. Bunun farkında olan IV. İvan ise bu yarlıkları fazla ciddiye almayacağı anlaşılmaktadır.

Tüm bunların yanında Şeyh Ali Süyün Bike'yle evliliğinin gerçekleştirmek için gelenek ve göreneklere başvurmuştu. Süyün Bike'nin Can Ali'nin eşi olduğunu ve kardeşi Can Ali öldükten sonra onunla evlenmesinin kendi hakkı olduğunu öne sürmüş ve IV. İvan'a başvurmuştu⁶⁷³. IV. İvan ise Süyün Bike'nin Moskova'da bulunmasından dolayı onun tüm idaresini kendi elinde görüyordu. Şah Ali'yi de

---

⁶⁷⁰ Да Нагайской, Государь, Юсуф Князь послалъ къ Смаил мирзе: язъ де перекоюю за Волгу, а возму съ собою Такбилди Царевича Астрахансково, да поедемъ воевать на Русь. Исмаил мирза с ним непохотель, да ему отговориъл, и проможъ ими ныне великая нелюбка. PDRV, VIII, 327. Krş. Atlasi, 2004, 56.

⁶⁷¹ Царицу челомъ бью прошу съ старшимъ своимъ братомъ и съ молотчею братьею и зъ детми все есмь на одни уста смотря просим... И только нас назовешъ собе братом; и тыбъ ныне Царицу з Бай-терекъ Богатыремъ отпустил, а до Волги велель бы еси проводитьи. А на твоего недруга мы тебе пособимъ, чтобы намъ на томъ слове устояти. PDRV, VIII, 329, 330. Krş. Atlasi, 2004, 56.

⁶⁷² ...Брат белой мне о добром Пастыре (zırh) бью челомъ. PDRV, VIII, 133. Krş. Atlasi, 2004, 56.

⁶⁷³ Ahmerov, 2009, 161.

memnun etmek istediğinden⁶⁷⁴ Mayıs 1552’de Süyün Bike’yi Şah Ali’ye verdi⁶⁷⁵. Hatta IV. İvan bu evlilik üzerine Şeyh Ali’ye aşırı bir ilgi göstererek onun hâkimiyetine Mişçer vilayetinde birçok köy ve para bağışlamıştı⁶⁷⁶. Fakat bunun yanında Süyün Bike’nin Şeyh Ali ile hiç evlenmediğini de zikredilmektedir⁶⁷⁷. Ancak yıllıklarda Süyün Bike ile Şeyh Ali’nin evliliği haberlerini aktardık. Nitekim bu görüşün Süyün Bike gibi güzel ve bahadır bir hatunun Şeyh Ali’ye uygun olmadığından ileri sürülmüş olması muhtemeldir.

Zira Şah Ali “zayıf ruhlu, aşırı yağlı vücutlu”⁶⁷⁸ “vicdansız, acımasız”⁶⁷⁹ “kara yüzlü, esmer, sarkık kulaklı, kısa ayaklı, iri göbekli, kadın yüzlü, çarpık bacaklı ve düz taban” olarak tasvir edilip bu kişinin sevilmeyen insanların başını çektiği⁶⁸⁰ belirtilmektedir.

IV. İvan Süyün Bike ile Şeyh Ali’nin evliliğini Nogay’dan gelen yarlıkların cevaplarında yazmaktadır. Bu yarlıklardan 9 Haziran’da IV. İvan tarafından dinlenen İsmail Mirza’nın yarlığına karşılık yazılan cevaplardan bir tanesidir. IV. İvan gönderdiği bu cevapla Süyün Bike’nin Şeyh Ali ile evliliğindeki son kararını bildirmiş oldu. IV. İvan’ın cevabı aynı yılın haziran ayında Nogay’a ulaştırılmıştı. Bu yarlıkta Yusuf Mirza’ya kullandığı hassasiyeti İsmail Mirza’ya da göstermişti. Gelen yarlıkları siyasi bir üslupla cevaplayan IV. İvan, kendisinin de Süyün Bike’yi onlara vermek istediğini belirtti. Ancak bu isteklerinden Şeyh Ali vasıtasıyla geri adım attıklarını söyledi. “Şeyh Ali Han bizimle görüşüp, bizden Süyün Bike’yi almak istedi” diyordu. Şeyh Ali’nin kendisine Süyün Bike ile izdivaç yapmak isteğini bu yarlıkta da tekrar belirtti. Dostluklarının hatırına Süyün Bike’ye esir gibi davranmayıp, saygı göstererek onu Kasım Han’ı Şeyh Ali’yle evlendirdiklerini

---

⁶⁷⁴ Atlasi, 2004, 53; Candarlıoğlu, 1977, 43; Binark, 1968, 23.

⁶⁷⁵ Biz bunu yazılan yarlıklarda açıkça görmekteyiz. PDRV, VIII, 334- 336. Ahmerov, 2009, 161.

⁶⁷⁶ И царь к Москве приехал, и государь царя Шигалея жаловал великим жалованием, и чего Шигалей просил у государя, в Мещере многих сел, те ему подавал. Да бил челом Шигалей государю о Сююнбек а Сафа-Гирея царя, а прежде Сафа-Гирея была она за Шигалеевым братом в Казани за Яналеем царем, и государь царя пожаловал, царицу за него дал. PSRL, XXIX, 176; Ahmerov, 2009, 162.

⁶⁷⁷ Binark, 1968, 23.

⁶⁷⁸ Karamzin, 1892, 90.

⁶⁷⁹ Yusupov, 2001, 135.

⁶⁸⁰ ...встречая въ своихъ подданныхъ сильную ненависть и отвращение къ себе. Это усиливалось еще отъ безобразнаго и слабого телосложения, ибо онъ былъ человекъ съ выдающимся брюхомъ, съ редкой бородою и почти женскимъ лицомъ... Baron Siguzmund Gerbeşteyn, *Zapiski o Moskovitskih Delah*, S. Peterburg, 1908, s. 147; Atlasi, 2004, 53.

“Süyün Bike’yi bizim kardeşimiz Şeyh Ali Han’a verdik” şeklinde açıklamaktadır⁶⁸¹.

IV. İvan’ın Bulat Mirza’ya gönderdiği yarlıkta da yine birbirleriyle olan iyi ilişkilerinden söz ederek Süyün Bike’yi iyilikle karşıladıklarından bahsederek Şeyh Ali’yle evliliğini bildirdi. Burada: Senin dostluğundan dolayı “Süyün Bike’ye büyük saygı göstererek, onu Şeyh Ali Han ile evlendirdik” diyerek bunu bir kez daha Nogay beylerine belirtti. Süyün Bike’nin oğlu Ötemiş Giray hakkında ileride planlarının olduğundan bahsetti⁶⁸². Hatta onlara bu iyiliklerinin bilinmesini söyleyerek onları ileride kendisine borçlu çıkarma ihtimalinin muhtemel olduğunu da göstermiş oldu.

Süyün Bike’nin Nogay ilinde babası Yusuf Mirza’nın yanında bulunmayıp IV. İvan’ın elinde tutsak olması Yusuf Mirza’yı git gide öfkelen diriyordu. Böylece Yusuf Mirza, IV. İvan’ın sözüne söz etmeyen bir kimse gibi görünse de Süyün Bike’nin vaziyeti bu durumu tersine döndürmekteydi. Bütün bunların üzerine Mayıs ayının 23’ünde Yusuf Mirza tarafından IV. İvan’a elçi gönderildi. Onun bu sefer ki yarlığı diğer yarlıklarından daha sert ve uyarıcı bir tavırla kaleme alınmıştı.

Yusuf Mirza bu yarlığında IV. İvan’ın Kazan üzerine yürüdüğü bir seferde hatırı uğruna Süyün Bike’nin hanlık yaptığı şehre yardım göndermediğini belirtti. Kendi gitmediği gibi ne Süyün Bike’nin kardeşlerinin ne de amcasının Kazan’a iane isteklerine izin vermediğini söyledi. Bunun yanında Rus askerlerine karşı bir saldırıda bulunmadığını da vurgulamıştı. Yusuf Mirza tüm bu yaptıklarına rağmen IV. İvan’ın sözünde durmadığını belirtiyordu. Yarlığının son kısımlarına doğru ise sözlerini hem İslam ritüellerine hem Hristiyan ritüellerine bağlayarak IV. İvan’ın gelecekte ki hayatının üzüntü içinde olacağını zikredip uyarıda bulunmuştu. Yusuf Mirza’nın kendileriyle dost olarak kalabilmesi için Rus Çar’ına verdiği uyarı şöyledir: “Benim kızım Süyün Bike ile Ötemiş Giray’ı bize ver. Dostluğun da

---

⁶⁸¹ Прислал еси къ нам просити Юсуфовы дочери Сююнъбек Царицы, чтобъ намъ еѣ къ вамъ отпустити. И мы ее хотѣли к вам отпустити. И Шигалей Царь намъ билъ челом, что и Сююнбекъ Царица Юрт его, что была за братомъ ево за Еналеемъ Царемъ, и по вашему закону пригоже за ним быти. И мы вашу дружбу къ себе попометовали, Сююнбекъ Царицу полонянкою не захотел держати. Учинили есмя Царице добрую честь васъ для, и дали ее за брата своего Шигалея Царя, а Отемишь Кирея Царя дали есмя ейже кормити. PDRV, VIII, 334-335. Кгш. Atlasi, 2004, 57.

⁶⁸² И мы за вашу правду сестру вашу Царицу зъ доброю честью за Шигалея Царя дали. А сына ее Утемишь Кирея дали ейже кормити. А какъ возрасту своево доидеть, и мы ожъ Богъ дастъ, тогда ево хотимъ на Юрте устроить. PDRV, VIII, 336. Кгш. Atlasi, 2004, 57.

kardeşliğinde göstergesi budur. Benim dostluğumun göstergesi ise şudur: Sen eğer kızımı ve torunumu bana verirsen sana 100 bin kişilik Nogay askerlerinden⁶⁸³ hiçbir zarar gelmez. Şayet benim elçim ile onları göndermezsen o zaman dostluk değişir⁶⁸⁴ şeklindeydi.

Süyün Bike'nin Kasay adlı kardeşi de IV. İvan'a yarlık gönderenlerin arasında idi. Kasay IV. İvan'dan kardeşi Süyün Bike'yi kendi yurtlarına göndermesini istedi. IV. İvan'ın bu isteği yerine getirmemesi halinde aralarındaki samimiyete zeval getireceğini belirterek tavrını kesin şekilde ortaya koymuştu. Lakin bu kararlılık fazla uzun sürmedi ve onun cümlelerinin sonunda “karabök (başlık), otak (çadır), küpe (zırh)...” ifadelerinin varlığı⁶⁸⁵ onun irtikap istemesi ile bu sözlerin boşa olduğunu açıkça göstermiştir.

Yunus Mirza'nın Süyün Bike'nin gönderilmesini istediği bu yarlığı da hemen hemen IV. İvan'a gönderilen diğer yarlıklarda olduğu gibi aynı doğrultu da yazılmıştı. Yunus Mirza, Kazan'a yapılan seferde Nogaylardan Kazan Hanlığı'na yardım gitmediğini düşmanlıklarının sadece Kazan şehrine karşı olduğunu belirterek kız kardeşlerine karşı böyle bir durumun var olmadığını vurgulamaktaydı. IV. İvan'a “Kazan'ın işgaliyle birlikte kız kardeşimizi de bize vermeyip, götürdün. Senin yaptığın dostluk mudur? Nogaylarla dost olarak kalmayı istiyorsan, Süyün Bike'yi Ötemiş ile gönder. Bu da senin bize olan dostluğunun göstergesi olur” şeklinde söylemişti. Ancak gelen bu yarlıklar Rus Çarı IV. İvan tarafından pek ciddiye alınmasa da onun gönderdiği yarlıklarda onları kızdırmayarak onlarla aralarını hoş tutacak şekilde cevaplar vermeyi sürdürdü.

IV. İvan'a gelen yarlıkların cevapları haziran ayının 14'dün de Moskova tarafından gönderildi. IV. İvan'dan Yusuf Mirza'ya gelen bu yarlık Süyündik adlı elçi aracılığıyla ulaştırılmıştı. Rus hükümeti tarafından Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza'ya onlarla olan yakınlıklarını unutmadıkları söylenildi. Kızı Süyün Bike'yi ve torununu Moskova'ya getirip onlara gereken saygıyı burada da göstererek herhangi bir zarar gelmesin diye onları gözettikleri yinelendi. Şeyh

---

⁶⁸³ Nogay Hanlığı büyük bir insan kaynağına sahipti. Hanlık 16. yüzyılın ilk yarısında hiç zorlanmadan 300.000 asker çıkarabilecek güçteydi. Ayrıca hanlığın hükümdarı Yusuf Bey 100.000 askeri donatabilecek durumda idi. Bkz. Sami Nogay, “Nogay Türkleri”, *Nogay*, Yıl 1, S. 1, (Ocak-şubat-mart- 2007), Ankara, 2007, s. 11.

⁶⁸⁴ Atlasi, 2004, 58.

⁶⁸⁵ Atlasi, 2004, 59.

Ali'nin bizden isteği olan Süyün Bike'yle evlenme arzusuna karşı çıkmadıklarını da söyleyerek, "kız senin, yurt onun olduğuna göre" diyerek Şeyh Ali'nin ricası üzerine onun arzusunu onayladıklarını belirtti. Çünkü İslami geleneklere göre bu hakkıdır diyordu. Ayrıca Yusuf Mirza'ya "Kızın Süyün Bike onunla evlenmeyi kabul etti"⁶⁸⁶ diyerek Yusuf Mirza'nın gönlünü hoş tutmaya çalışmıştı.

Yusuf Mirza'ya gönderilen bu yarıklıkta IV. İvan onunla alay edercesine bir üslup kullanmıştı. Onun her şekilde Kızı Süyün Bike'yi Nogaylılara göndermeyeceğini söylemiş oluyordu. Bu durumu meşrulaştırmak içinde her seferinde İslam dinini öne sürmekteydi. IV. İvan'ın bu yarılığında bulunan benzer söylemler kendisine daha önceden gönderilen Yunus ve Kasay Mirzaların yarıklarına gönderdiği cevaplarla benzerdir. Sadece Yunus Mirza'ya gönderilen buyrukta kendisini gücendirmemek için ona karşı hoş ve iyi sözler kullanmaktaydı⁶⁸⁷.

Süyün Bike'nin babası ve kardeşlerine Rus idaresi tarafından hanbikenin kendi isteğiyle evlenmek istediği bildiriliyordu⁶⁸⁸. Görünen o ki Süyün Bike'nin Şeyh Ali'yle olan evliliği yapılan zoraki bir baskıdır. Her türlü olayı kendi yönüne çevirmeyi düşünen IV. İvan bu evlilikte de kendi amaçlarını göz önünde bulundurarak bu izdivacı onaylamıştı. Zira IV. İvan Süyün Bike ve oğlu Ötemiş'i Safa Giray'ın vasiliğini yaptığı Kazan Hanlığı'ndaki hakkını bertaraf edebilmek için Süyün Bike ile Şeyh Ali'nin evliliğine ses çıkarmadı⁶⁸⁹.

Hikmet Doğan, bu olayı daha farklı bir hikâye ile anlatmaktadır: Süyün Bike cesareti ve bahadırılığıyla IV. İvan'a boyun eğmeyen ve Rusları endişeye düşüren kahraman bir kadındı. Ancak onun yaptıklarına karşılık halkının gösterdiği bu denli muamele yüzünden acınacak hale düşmesi IV. İvan'ın Süyün Bike'ye karşı olan hoşnutsuzluğunun artmasına ve hiçbir surette ona katlanamamasına neden olmuştu. Bunun üzerine de Şeyh Ali'nin Süyün Bike'yi istemesi IV. İvan'ın hoşuna dahi gitmiş ve bu meşum insanın arzusunu gerçekleştirmeye razı olmuştu⁶⁹⁰ diyordu.

Nitekim Süyün Bike'nin Nogay'a dönmesi için ne Nogay beyleri IV. İvan'ı yarıksız bırakıyordu ne de IV. İvan Nogaylılara aynı cevapları vermekten

---

⁶⁸⁶ Atlasi, 2004, 59- 60.

⁶⁸⁷ Atlasi, 2004, 60.

⁶⁸⁸ Hudyakov, 2009, 152; Kamalov, 2007, 145.

⁶⁸⁹ Hudyakov, 2009, 152.

⁶⁹⁰ Doğan, 2005, 202- 243.

vazgeçmiyordu. Yine Nogay beylerinden Aydar Mirza 16 Haziran'da Moskova'ya Süyün Bike için yarlık gönderdi. Yarlıkta Kazan ile hasım olduğunu belirterek IV. İvan'ın Süyün Bike'yi göndermesini istedi. Her ne kadar Aydar Mirza IV. İvan'ı ikna etmek için Kazan Hanlığı ile aralarında husumet olduğunu söylese de onu kararından döndüremedi. IV. İvan kendilerinin aralarındaki münasebetten dolayı Süyün Bike'nin hayatını bağışladığını ve onu “Şeyh Ali'ye vermek istiyoruz” diyerek Şeyh Ali ile evliliğinin gerçekleştirmek istediklerini belirtiyordu.

Bir yandan Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza bir yandan kardeşleri diğer taraftan Nogay beyleri Süyün Bike'nin Nogay yurduna gönderilmesi için IV. İvan'dan sürekli Süyün Bike'nin istendiğini belirttik. Ancak IV. İvan kati surette bu yarlıkları umursamamış ve kararından geri dönmemişti. Sadece Nogaylıları oyalamak ve onları üzerine çekmemek için diplomatik bir şekilde hareket ederek onları idare etmeye çalışmıştı. Lakin Süyün Bike'nin gönderilmeyişi artık Yusuf Mirza'yı iyice kızdırıyordu. Bunun yanında IV. İvan'ın Kazan Hanlığı'nı yeniden kuşatması Yusuf Mirza'yı daha da hiddetlendirdi. Hal böyle iken Yusuf Mirza tüm Nogay yurdunu Moskova üzerine saldırıya çağırdı⁶⁹¹. Fakat İsmail Mirza ile çatışır durumdaydılar. Ayrıca İsmail Mirza'nın Rus severliği kardeşi Yusuf Mirza'nın çağrısını reddetmesin sebeplerindendir. Bu da yine Yusuf Mirza'nın Kazan'ı bir kez daha yalnız bırakmasına vesile olmuştur⁶⁹².

Süyün Bike'nin Şeyh Ali ile evlendirilmesiyle hayatındaki mutsuz günleri geri gelmişti. Öyle ki Süyün Bike Can Ali ile de evlenmek istememişti. Onun Şeyh Ali ile olan evliliği de huzursuz ve tartışmalı idi. Onların anlaşamadıkları ve kavgalı oldukları Nogay Ordası'n da dahi duyulmuştu⁶⁹³.

Ahmet Raşit Süyün Bike'nin Şah Ali ile evlendirilmesini şöyle kaleme almıştır:

“Шахгали гә хатын итмәкчеләр-	Şah Gali'ye hatun yapacaklalar-
Үкерен-үкерен яшьләжжр коярсың.	Бағира бағира yaşlar akar.
Карм каргага аккош тиң булырмы	Yaşlı kargayla kuğu eşit olur mu

⁶⁹¹ Atlasi, 2005, 60- 61.

⁶⁹² Kurat, 1972, 255.

⁶⁹³ Atlasi, 2005, 61.

3. 3. Ötemiş Giray’ın Vaziyeti ve Vaftiz Edilmesi

Süyün Bike Safa Giray’ın vefatından sonra art arda gelen problemlerle boğuşmaya başlamıştı. Kazan Han’ı Safa Giray’dan olan Oğlu Ötemiş Giray da annesiyle birlikte bu sıkıntıları yaşadı. Dünyaya gelişinin ardından hayatındaki olumsuzluklar başlamış iki yaşına geldiğinde ise problemler daha hissedilir derecede zuhur etmişti. Babası Safa Giray vefat etmiş ve babasının ölümüyle birlikte annesi Süyün Bike’nin hayatı da kötü bir döneme girmişti. Nitekim annesi Süyün Bike ile esir olarak Moskova’ya götürüldükten bir süre sonra vakit kaybettirilmeden ana kucağından alınmıştı⁶⁹⁵.

Moskova’ya getirildikten bir yıl sonra yani 1553 yılında Ötemiş Giray için durum farklı bir ızdıraba bürünmüştü. O, 8 Ocak 1553 yılında zorla vaftiz edilerek Hristiyan yapıldı. Onu vaftiz edenlerden bir tanesi Metropolit Makariy bir diğer kişi de onun vaftiz babası olan Savva Krutitski idi⁶⁹⁶. Rus kaynaklarında Ötemiş’in vaftiz edildiğinde 5 yaşlarında olduğu zikredilmektedir. Nitekim bundan sonra onun dini Hristiyanlık olarak değiştirilmişti. Ardından okuma yazma öğrenmesi için IV. İvan’ın yanına gönderilecekti⁶⁹⁷. Çudova adlı manastırda gerçekleştirilen vaftiz töreni ile⁶⁹⁸ adı da Hristiyan geleneklerine göre değiştirilmişti. Bundan sonra Süyün Bike ve Safa Giray tarafından verilen Ötemiş adıyla değil de Aleksandr

⁶⁹⁴ Ahmet Raşit, “Söyimbikeye Özlem”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 165.

⁶⁹⁵ Binark, 1968, 25; Ravil Fahretdinov, “Söyimbike ve Söyimbike Minaresi”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, s. 118.

⁶⁹⁶ ...лете Генняриа 8, въ неделю, крещень бысть Казанской царь Утемишь-Гирей... PSRL, XIII, 229.

⁶⁹⁷ Въ тожде лето и царь Утемишь-Гирей Казанский, сынъ Саға-Киревъ, еще детекъ сый, яко пяти летъ возрастомъ, возлюби веру христьянскую и крестися во имя Отца и Сына и Святаго Духа, таже и грамоте Русьской научень бысть. PSRL, XXI, С. 2, 650; Atlasi, 2004, 62; Atlasi, 1993, 358; İlyas Kamalov Ötemiş Giray’ın vaftiz edilme tarihini 6 Ocak olarak vermektedir. Bkz. Kamalov, 2007, 145.

⁶⁹⁸ PSRL, XIII, 259.

adıyla kendisine hitap edilecekti⁶⁹⁹. Artık 1553 yılında gerçekleştirilen vaftiz töreniyle kayıtlara Aleksandr olarak geçmiş idi⁷⁰⁰.

IV. İvan tarafından Ötemiş Giray'ın Hristiyanlık dininin kuralları çerçevesinde bu dinin ilkelerinin ve geleneklerinin öğretilerek yaşatılmasına ve yaşının gerektirdiği bilgilerin verilmesine dair emir verildi. Hatta IV. İvan Ötemiş'in eğitiminin kendi bulunduğu Moskova sarayında verilmesini buyurdu⁷⁰¹.

Hikmet Doğan Ötemiş Giray'ın içinde bulunduğu durumu şu şekilde kaleme dökmüştür: Annesi Süyün Bike'den ayrılarak vaftiz edilen Ötemiş Giray Rus sarayının en kullanışsız odasına yerleştirilmiş, onunla hiçbir Rus alakadar olmamıştı. Onların ilgisizliğinden hatta beslenmesine olan kayıtsızlıklarından dolayı Ötemiş Giray ayakta duramayacak hale gelmişti. Aile sıcaklığından uzak, yalnız, kimsesiz bir çocukluk geçiriyordu. Lakin Ötemiş Giray'ın karşısına Çağrov adlı bir Türk çıkmıştı. Artık onunla bu Türk ilgileniyordu. Ondan başka herkes ona bigâneydi. Ötemiş'e Rus dinini benimsetmek için okuttukları derslerden sonra Çağrov ile vakit geçiriyordu⁷⁰² diyordu.

Ötemiş Giray'ın İslam dininden çıkarıldığı vakitte Nogay⁷⁰³ elçileri de Rusya topraklarında bulunmakta idi. Nogay yurdundan gelen bu elçiler 23 Ocak'ta IV. İvan'ın huzuruna çıkmışlardı. Bunlar Canibek, Baytirek, Yanbuldı, Akkula, Kuşay, Saltagan, Tuğış, Kolçan adlı kişiler idi. Nogay beyleri tarafından gönderilen bu elçiler arasında Canibek adlı elçi Yusuf Mirza tarafından gönderilmişti. Yusuf Mirza'nın yarlığını IV. İvan'a sunan Canibek Moskova'da sekiz gün kaldıktan sonra yola çıktı⁷⁰⁴.

IV. İvan'ın Yusuf Mirza'dan gelen bu yarlığa cevabı şöyleydi: Yusuf Mirza bu yarlığında yeniden Süyün Bike'nin gönderilmesi konusunu dile getirmişti. IV.

---

⁶⁹⁹ Тогда же человеколюбивый богъ, хотяя дати славу имени своему святому и благовериемъ просветити казанское царство и християнство отъ плена свободити, и вскоре раздруши животь злочестиемъ царствующаго Саѡа-Кирея. Сына же его, Утемешъ-Гирея, посадиша на царство двоюлетна, иже послели во святомъ Керешении наречень бысть Александръ. PSRL, XXI, С. 2, 640, 650; Karamzin, Nikolay Mihayloviç, *İstoriya Gosudarstva Russiyada*, 1892, S. Peterburg, T. VIII, s. 126; Hudyakov, 2009, 155; Fahrettin, 2003, 167; Dirier, 1982, 16; Kamalov, 2007, 145.

⁷⁰⁰ Fuks, 2005, 42.

⁷⁰¹ Karamzin, T. VIII, 1892, 126; Hudyakov, 2009, 155; Atlasi, 1993, 358.

⁷⁰² Doğan, 2005, 259- 267.

⁷⁰³ Bu elçilerin ilki Yusuf Mirza tarafından gönderildi. Sonraki ikisini İsmail Mirza, dördüncüsü ve beşincisini Kasay Mirza, altıncısı ile yedincisini Bölük Bulat Mirza sonuncusu ise Arslan Mirza tarafından gönderilmişti.

⁷⁰⁴ Nikolay Novikov, *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, IX, S. Peterburg, 1793, s. 59.

İvan ise Süyün Bike'yi aralarında olan yakınlıktan dolayı affettiğini ve onun şanına yakışır bir kimseyle evlendirdiklerini belirtti. Lakin Kazanlılar Süyün Bike'nin şehirden ayrılmasından sonra bize ihanet edip Yadiğâr Han'ı çağırdılar. Bu yüzden Kazan üzerine gidip Allah'ın ianesi ile şehri aldıklarını, Moskova'ya karşı gelenlerin hepsinin cezasını çektiklerini⁷⁰⁵ söylemişti. IV. İvan'ın mirzaya gönderdiği bu yarlıkla yine kullandığı üslup ustalığını devam ettirmekle beraber bu seferki yarlığı daha sert ve kesin bir tavır ile yazmıştı.

Nitekim IV. İvan tarafından Yusuf Mirza'ya Süyün Bike'yi göndermeyeceği alaycı tavırla bir kez daha aşikâr bir şekilde gösterildi. Bu yarlığında Kazanlıların onlara başkaldırmasının sebebinin yine Süyün Bike'ye bağlanmış idi. Nogaylıların Müslüman bir yurdun alınmasına ses çıkarmamaları onların mülhit (doğru yoldan çıkmış) ve ulusal benlikten yoksun kimseler olduğu da görülüyordu.

IV. İvan diğer Nogay beylerinden gelen yarlıklara da Yusuf Mirza'ya yazdığı yarlıkların aynı nüshasını gönderir şekilde kaleme aldı. İsmail, Kasay, Bölük Bulat, Arslan Mirzalara yazılan bu yarlıklarda Kazan şehrini aldığını belirtmiş bunu meşrulaştırmak için de Allah'ın onlara gösterdiği merhameti ile aldıklarını yazmıştı. Tüm bunların ardından Süyün Bike'nin Moskova denetiminden çıkarılmayacağını da eklemişti. Süyün Bike'den sonra Yadiğâr Han da tutsak alınmıştı⁷⁰⁶. Bu durum Nogay yurdunu huzursuz etmişti. Ancak Nogaylılar her ne kadar hem Süyün Bike'nin hem de Yadiğâr Han'ın tutsak olarak alınmasına razı gelmeseler de IV. İvan'ın onları esir etmekten vazgeçeceği yoktu. Tüm bunların yanında Nogay topraklarından da IV. İvan'ın zaferini kutlayan mesajlar gelmekteydi. Bunlar arasında yalnızca Yusuf Mirza'nın ismi yoktu⁷⁰⁷.

Süyün Bike'yi ve Ötemiş Giray'ı göndermemek konusunda ısrar eden IV. İvan'a karşı Yusuf Mirza'nın sabrı tükenmiş idi. 1553 yılının yazında Nogay beyleriyle irtibata geçerek IV. İvan'a karşı savaş hazırlığında bulunduğunu bildirdi. Nogay beylerinden Kasay Mirza'dan Moskova üstüne hareket etmek için yanında olmasını istedi. Ancak Kasay Mirza böyle bir savaşta bulunmak istemedi.

---

⁷⁰⁵ Atlasi, 2004, 62.

⁷⁰⁶ И богъ намъ милосердые свое учинилъ, городъ Казань со всеми людьми намъ въ руки даль. А которые намъ в казани грубили, те все отъ нашей сабли померли. А жены ихъ и дети наши люди въ полонь взяли. Одному Едигерю Царю милость есмя показали, убити его не велели. И царь Едигерь ныне у насъ на москве, и намъ биль челомъ о нашей опале. PDRV, IX, 71.

⁷⁰⁷ Atlasi, 2004, 62- 64.

Umudunu kaybetmeyen Yusuf Mirza kararını gerçekleştirmek arzusuyla planını uygulamaya çalıştı. Bundan sonra asker yardımı alabilmek için Astarhan Han'ından yardım isteğinde bulundu. Bunun üzerine han tarafından kendisine 500 kişilik asker yardımı gönderildi. Bununla birlikte Yusuf Mirza İsmail Mirza'yı da savaşa çağırdı⁷⁰⁸. Ancak Kazan sukutundan evvel Nogay yurdunda karışıklıklar baş göstermişti. Bu sefer iki kardeş olan Yusuf ve İsmail Mirza arasında birbirlerine karşı üstünlük mücadelesi tefekkür etmişti. IV. İvan ile anlaşan İsmail Mirza beyliğini Rus egemenliği altında sürdürmeye başladı⁷⁰⁹. Moskova hükümetiyle iş birliği yapan İsmail Mirza artık Nogay ve Rusların dostluk muahedelerini yürüten kişi olarak varlığını tamamlamış oldu. Bu yüzden de Yusuf Mirza'nın yardım isteğini reddetti⁷¹⁰.

Yusuf Mirza'ya muavenete gitmeyen İsmail Mirza diğer beyleri de iane girişiminden alıkoydu. Onların kendi görüşü doğrultusunda hareket etmesini sağlayarak Yusuf Mirza'nın IV. İvan'a karşı olan savaş girişimine balta vurdu. Böylelikle Yusuf Mirza bu hareketten de geri adım atmak zorunda kaldı. Bunun üzerine daha önce Yusuf Mirza IV. İvan'ın ona gönderdiği Süyündik adlı sefiri ve 1553 yılında gönderdiği Tevki adlı sefiri Nogay yurdunda alı koydu. Kasay Mirza Yusuf Mirza'ya elçileri bırakması gerektiğini söyledi fakat Yusuf Mirza bu sözlere aldırmadı⁷¹¹.

Ötemiş Giray'ın ve Süyün Bike'nin bırakılmaması üzerine IV. İvan'a kızan ve ona karşı bir şey yapamayan Yusuf Mirza öfke ile Rus elçilerini esir almıştı. Bunun üzerine Yusuf Mirza'nın oğulları 1554 yılının ocak ayında IV. İvan'a yarlık gönderdi. IV. İvan'ın eline ulaşan bu yarlıkta Yusuf Mirza'nın IV. İvan'a Ötemiş Giray ve Süyün Bike'nin hala Nogay yurdunda olmadığı için öfkeli olduğu bildirildi⁷¹². IV. İvan Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'yi Nogay'da görmemesinden dolayı kızgın olduğunun farkında idi. Ancak bunu çok iyi bilmesine rağmen bu durum hiçbir şey değiştirmede. Süyün Bike'yi gönderme girişiminde dahi bulunmadı. Lakin Yusuf Mirza'ya karşı bir çekingenliği olmayan IV. İvan belli bir

---

⁷⁰⁸ ...Царь Астарханской посылать съ нимъ людей своихъ пятьсотъ человекъ... PDRV, IX, 101; Atlasi, 2004, 64.

⁷⁰⁹ Kurat, 1972, 255.

⁷¹⁰ PDRV, IX, 102, 103.

⁷¹¹ PDRV, IX, 106, 115, 116.

⁷¹² PDRV, IX, 135, 136; Atlasi, 2004, 65.

süre daha⁷¹³ onu gücendirmemek ve onunla zıt düşmemek için ona yeniden bir yarlık yazdı. Kendisine Nogaylı dostları⁷¹⁴ tarafından Süyün Bike'nin Nogay'a gönderilmediği için kızgın olduklarına dair beyan geldiğini belirtti. Kırımlıların desteğiyle Kazan şehrine gelen Safa Giray, Süyün Bike ile evli olan Can Ali'nin azline sebep oldu. Süyün Bike ile evlenerek kendisi birçok hainlik yaptı⁷¹⁵ diyordu.

IV. İvan Ötemiş Giray hakkında ise şunları söyledi: “Safa Giray Han'ın oğlu Ötemiş Giray'ı kendi yanımıza alıp, onu oğlumuz yerinde tutuyoruz. Allah nasip ederse o büyüdüğünde biz onu oğlumuz bağışlayıp, yurt sahibi yaparız. O zaman onun padişahlığı uygun olur. Düşman kişi böyle yapar mı?”⁷¹⁶ şeklinde yazmıştı. Böylelikle Ötemiş Giray'ın kendi yanında güvende olduğu ve amaçlarının düşmanlık değil dostluk olduğunu belirtmeye çalışılsa da bu durum pek mümkün değildir.

Nitekim Kazan Hanlığı'na iki yaşında iken han olan Ötemiş Giray, Moskova'da vaftiz edilerek Aleksandır Safagireyeviç adı verildi⁷¹⁷.

3. 4. Süyün Bike'nin Kızı

Süyün Bike'nin Can Ali Han'dan olan evliliğinden bir çocuğunun olduğu yönünde kaynaklarda net bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak bir kız çocuğunun olduğu yönünde bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan etnograf M. Zavyolova tarafından yapılan tafsille bir kız çocuğu olduğu zikredilmiştir. Zavyalova, Süyün Bike'nin 17. yüzyılda bilinmeyen bir ressam tarafından yapılan bir portesi⁷¹⁸ bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu resimde daha sonra hanbikenin yakınında duran kız çocuk resimlerde resmedilmemişti. Zira bu kız çocuğu resimlerde erkek haline dönüştürüldü. Nitekim bu çocuğun daha sonra onun Safa Giray'dan olan oğlu Ötemiş Giray olduğu ileri sürüldü. Ancak çocuğun giyimi Süyün Bike'nin giyimiyle aynı idi.

Zavyolova, bu resmin Hristiyan dinini kabul etmiş bir Tatar tarafından yapıldığını söylemektedir. Çünkü hem ikonlara hem de tatar kültürüne benzeyen

---

⁷¹³ Burada Kazan Hanlığı'nın işgalinden sonra sıranın Nogay Yurduna geleceğine dair bir işaret olduğu anlaşılmaktadır.

⁷¹⁴ Bunlar İsmail Mirza, Kasay Mirza ve Yusuf'un oğullarıydı. Ve “dostumuz” sözünden de onların kendi tarafında olduklarını artık belli ediyor olması muhtemeldir.

⁷¹⁵ Safa Giray'ın Rusya üzerine saldırılarından bahsetmek istemiş olsa gerek. Bkz. Atlasi, 2004, 65.

⁷¹⁶ PDRV, IX, 135, 136; Atlasi, 2004, 66.

⁷¹⁷ Şemsi, 2001, 219.

⁷¹⁸ Portre için bkz. Ek- 1

bir tasvirdir. Bu resme göre: Sırma kumaşlı giyimler giyen biçimli boylu, insafli yüzlü, güzel hanımın Süyün Bike olması şüphesizdir. Arkasında güzel giysi giyen başında tacı olan ve sağında kitaba bakan bir adam duruyor. Solunda ise dadısı olan bir kadın durmaktadır. Rönesans çağında Avrupa kızları, uclu minareden baş giyimi ve üst giyiminin detayları onların cemiyetteki yerinin derecesini göstermektedir. Kadınlar yaşlarına ve mevkilerine göre farklı şapkalarla sahiptirler. Kızların ise küresel şekilli kasketleri, dokuma veya beyaz örme ipliklerden oluşan yumuşak beyaz kalpakları bulunmaktadır. Bu şapkalar alın bölgesinde daha süslenmiş ve ciltten aşağı sarkan kumaş, boncuklar, asma askıları veya toka bulunmaktadır.

Eski zamanlarda hizmetli evli kadınlar başlarına beyaz bez örtü kullanırdı. 19. yüzyıl evrensel şal kadar örtüleri evrim ve form çeşitliliği ile uzun bir yol kat etmiştir. En dar havlu şeklinde "tastar" antik yatak örtüsü, tuval noktalarını keskinleştirir⁷¹⁹. Tüm bunlar resimde ki detaylarda görülmektedir.

Bu resimdeki diğer kişi Safa Giray olamaz. Zira giyimi han kıyafetine benzemiyor. Serasker Koşçak olsa askeri isimlerde bulunur idi. Bunda ise bütünüyle başka kompozisyon var. Resmin üzerinde – medeni, şiirsel, yaratıcı saray atmosferi hakimdir. Hatta bakışları birkaç kere birleşir. Onun önünde kitap- ya da harita olduğu tahmin edilen bir eser bulunmaktadır. Ancak düşünceli bir şekilde resmedilen bu kişinin zamanın tanık şairi Muhammedyar Garifbek Kulşerif ya da başka bir akıl sahibi bir kimse olması muhtemeldir⁷²⁰.

Erkek çocuklarının kıyafetleri ise 3-4 yaşlarına gelindiğinde yetişkin kıyafetlerine doğru benzemektedir. Orta çağ inanışlarına göre hanedan çocukları kötü ruhlardan korumak için erkek çocukları kız kıyafetleri ile resmedilerek koruduğu söylenmektedir. Bu yüzden Süyün Bike'nin bu portresi böyle resmedilmiş olduğu söylenmiştir. Ancak bu yanlış bir görüştür. Zira, Süyün Bike'nin bir kız çocuğu olmasaydı portrelerde böyle bir çocuğa rastlanmazdı⁷²¹. Ancak sondaki kara giyimli soylu kişi Safa Giray olsa şüphesiz ki kompozisyonun ortasında tasvir edilirdi.

---

⁷¹⁹ M. Zavyalova, *Tataristan Kostumu, is Sobraniye Gosudartvennego Muzeya Respubliki Tataristan*, Kazan, 1996, 36, 39, 41, 146.

⁷²⁰ Şahiyeva, Rozalina, "16. Asır Yadigarı", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jiyintık*, Kazan, 2001, s. 138, 139.

⁷²¹ M. Zavyalova, 1996, 36, 39, 41, 146.

Nitekim bu portrede Süyün Bike yanındaki halkalı küpeli gencin düşman gözünden gizlenmek için kız çocuk gibi giyindirilen Ötemiş Giray olduğu söylenmektedir. Ancak Ötemiş Giray'ın saklamak için kız kılığına sokulduğu değil de gerçekten bir kızı olduğu için yanında küpeli kızların bulunduğu şüphesizdir. Resimdeki bu çocuk hiç şüphesiz 7-8 yaşlarında bir kız çocuğudur.

Şemsi, onun siyaset dünyasından uzak kaldığı için varlığından haberdar olunmadığını zikrediyor. Uzun bir zaman onun Ötemiş Giray olduğu düşünülse de yüzlerinden kim oldukları anlaşılmıyordu. Bu yüzden Süyün Bike'nin Ötemiş Giray'dan başka çocuğu yok diye yazılması bunun doğru olduğunu kanıtlamaz. Çünkü Can Ali'den olan kızı merak uyandırsa da Safa Giray'dan olan oğlu Ötemiş Giray babasından gelen itibarı her zaman taşıyacaktı⁷²².

Rus belgelerinde IV İvan'a gönderilen yarlıkların birinde Can Ali'nin kızından bahsedilmektedir. İsmail Mirza tarafından yazılan bu yarlık şöyledir: İsmail Mirza Şeyh Ali'nin korumasında olan Can Ali'nin kızını oğlu Muhammed ile evlendirmek için IV. İvan'a başvurdu⁷²³. Ancak IV. İvan tarafından Şeyh Ali'ye sunulan bu teklif kabul edilmedi. O 'bundan başka ne kızım var ne oğlum. O yüzden onun benden ayrılmasını istemiyorum' cevabını vermiş idi⁷²⁴. Ancak Şeyh Ali burada onun kendi kızı gibi bahsetse de Can Ali'nin kızı olduğu açıktır⁷²⁵.

Bundan sonra Şeyh Ali'nin yeğeni ve Can Ali'nin kızı Astarhan Han'ı Ak Kubekle evlendirilerek Rusya'ya gittiği kaynaklarda zikredilmekteydi. Şeyh Ali Can Ali'nin kızından başka iki kızı daha mahiyesine almıştı. Bunlar Mahi Sultan ve Han Sultan idi. Han Sultan 1558 yılında öldü. Şeyh Ali'nin ölümüne kadar Mahi Sultan onunla yaşamıştı⁷²⁶.

Bu Küçük kız⁷²⁷ Süyün Bike'nin birinci eşi 1531-1535 yıllarında kazan tahtında oturan daha sonra öldürülen Can Ali'den olduğu anlaşılmaktadır. Bu kızın

---

⁷²² Şemsi, 2001, 218, 219.

⁷²³ Atlasi, 2004, 57.

⁷²⁴ PDRV, VIII, 336.

⁷²⁵ Atlasi, 2004, 57.

⁷²⁶ ...между темъ, объ ету же самую пору, Шахъ-Алиева племянница, дочь джанъ-Алия, вышла за мужъ за царевича Астраханскаго Абдуллу Акъ-кубековича, который толко что выехалъ въ Россию. Velyaminov-Zernov, 1863, C. I, 486.

⁷²⁷ Bu kız çocuğu için bkz. EK-2

adı Mahi Sultan ya da Şahi Sultan (1534-1535) olması mümkündür. Çünkü bu resim Ötemiş Giray doğmadan önce yapılmıştır⁷²⁸.

3. 5. Süyün Bike'nin Son Yılları

Şeyh Ali'yle evlendirilen Süyün Bike onu sevmemiş ve bu yüzden de onunla evlenmesine çok müteessir olmuştu. Zira Şeyh Ali Süyün Bike'ye yakışacak bir eş değildi. O itici, istidatsız (yeteneksiz) biriydi. Şah Ali'nin Süyün Bike'nin aksine Türklükle kan bağından başka hiçbir ilişkisi yoktu. Kardeşi Can Ali gibi Rus yanlısı idi. Nitekim Şeyh Ali'nin böyle niteliklere sahip oluşu Süyün Bike'nin Şeyh Ali'den nefret etmesine neden olurken Şeyh Ali'nin de Süyün Bike'ye hak ettiği gibi davranmamasına neden oldu⁷²⁹.

Süyün Bike oğlu Ötemiş Giray'dan ayrılarak kimse tarafından seilmeyen zalim biriyle zorla evlendirilmesinden⁷³⁰ sonra onun tam olarak nasıl bir vaziyette olduğuna dair bilgiye ulaşamıyoruz. Fakat bu durum mucibince Süyün Bike hakkında farklı varsayımlar ortaya atılmıştır. Bunlardan bir tanesi Süyün Bike'nin Şeyh Ali tarafından 'dövüldüğü, burnunu dahi keserek onu öldürdüğü' şeklinde idi. Bu haber Yusuf Mirza'ya ulaşmış idi. Hatta Süyün Bike'yi IV. İvan'ın emriyle öldürdüğü söylenmekteydi⁷³¹.

Ahmet Raşit, Süyün Bike'nin vaziyetini şöyle anlatmıştır:

“Мин бит аккош идем ил-йортта.	Ben ülkemde kumru idim...
Хэзер исе ятлар тозагында;	Şimdi ise yabancılar esirliğin
Көне-төне канлы яшь йотам	Gündüzü gecesini kanlı yaş yutuyorum
Сабымны поплар чукундырды	Papazlar bebeğimi vaftiz ettiler
Кяфергәме ләхет уярсың	Kafirlere mezar yaparsın
Хак динебез мәсхәрәгә калды	Hak dinimiz alaya kaldı
Гөнахларын кая куяргысың”	Günahların nereye koyarsın ⁷³² .

Nogay ordasına gelen bu haber'e Yusuf Mirza inanmıştı. Çünkü Şeyh Ali ile Süyün Bike'nin arasının kötü olduğunu ve Süyün Bike'nin onu sevmediğini biliyordu. Süyün Bike'nin anne ve babasını müthiş derecede üzen bu duyular,

⁷²⁸ Şahiyeva, 2001, 139.

⁷²⁹ Atlasi, 2004, 69. Süyün Bike'nin Şeyh Ali'yi sevmediği konusuna yukarıda değinmiştik.

⁷³⁰ Fehreddinov, 2001, 118.

⁷³¹ Atlasi, 2004, 69.

⁷³² Raşit, 2001, 165.

Nogaylıların Rusya'ya karşı cephe almasına ve bu olayın Nogay Ordası'nda ehval bir şekilde yayılmasına sebep olmuştu⁷³³.

Nitekim Şeyh Ali'nin Süyün Bike'ye acımasızca cefa çektiği her ne kadar gerçek dışı değilse de Süyün Bike'nin öldüğü yönündeki haberlerin doğruluğu yoktu. Bu bilgiler Nogay beylerinin IV. İvan'a yazdıkları yarlıklardan ve IV. İvan'ın onlara verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır. Buna göre 1553 senesinde Nogay beylerinden İsmail, Kasay ve Yunus Mirza gelen haberler üzerine Moskova hükümetine yarlık yazarak olayın aslı hakkında bilgi istemişlerdi. Bunun üzerine Rus Çarı IV. İvan ülkesine gelen Nogay elçilerini Süyün Bike'nin bulunduğu Kasım şehrine gönderilmesini emrederek hanbikenin sağ olduğunu kanıtlamak istemişti. Gelen bu elçilerden Zeyn adlı sefir Yunus Mirza tarafında bir diğer Behitkildi adlı elçide Ali Mirza tarafından gönderilmişti. Onların beraberinde IV. İvan Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza'ya bir yarlık gönderdi. Bu yarlıkta, Zeyn adlı elçiyi Kasım şehrine Şeyh Ali ve Süyün Bike'yi ziyarete gönderdiğini ve hanbikenin ahvalinden bu elçi aracılığıyla doğrudan haberdar olabileceklerini yazdı⁷³⁴.

Ayrıca IV. İvan Süyün Bike'nin vaziyeti mucibince Nogay mirzalarıyla irtibata geçmişti. Yunus, Ali ve Kasay adlı mirzalar ile olan yarlıklarda Süyün Bike ile ilgili bölümler bulunmaktadır. Bundan dolayı burada bu yarlıkların belli bölümünden bahsetmek istiyoruz. IV. İvan, Yunus Mirza'ya gönderdiği cevabında Yunus Mirza'nın Nogay beyleriyle birlikte kendisine iyi dileklerde bulunduğunu, Yusuf Mirza'nın Rusya'ya karşı olan düşmanlığını engellediğini ve Yunus Mirza'nın kendi iradesiyle hareket ettiğini yazmıştı. İyi dileklerinden dolayı Yunus Mirza'yı ağırlamak istediğini de bu yarlığa eklemekteydi. Bununla birlikte Yunus Mirza'ya "kadınların sözlerine bakan baban, bize kızgındır. Onun kızı Süyün Bike Kazan'da olduğu zamanda bize ne cefalar ettiğini sen de gördün. Biz sizin dostluğunuzu unutmayıp ona büyük saygıda bulduk. Büyük ihsanlarla karşılayıp Şeyh Ali Han'a verdik. Oğlu Ötemiş Giray'ı ise bizim dinimize sokup onu beraberimize alıp oğlumuz gibi bakıyoruz."⁷³⁵ diyordu.

⁷³³ Hudyakov, 2009, 153; Atlasi, 2004, 69.

⁷³⁴ PDRV, IX, 135-136. Atlasi, 20004, 69.

⁷³⁵ А отецъ твой гневаецца, намся, видитъ, слушающа женсково ума. И тебе и самому ведомо, дочь его Сююнбекъ сколко намъ въ Казани грубости учинила, и какъ намъ ее богъ въ руки даль, и мы лихое позабыли отца для вашего дружбы и васъ для. А памятуя вашу дружбу учинили есмя ей добрую честь, и дали ее за Шигалея Царя, пожаловавъ ее добрымъ своимъ

IV. İvan yazdığı bu yarlıkla Yusuf Mirza'nın Süyün Bike hakkında duyduğu şeylerin asılsız olduğunu sert bir şekilde ifade etmişti. Yunus Mirza'nın babasının sözünü dinlememesi IV. İvan'ın yararına olmakla beraber Süyün Bike'nin de zararına olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Yusuf Mirza'nın Süyün Bike'yi kurtarmak için yapmaya çalıştığı şeyler IV. İvan'ın zararınaydı. Ayrıca Süyün Bike'nin IV. İvan'ı Kazan'da bir hayli uğraştırdığını bu yarlıkla tekrar ifade etmekle birlikte bu mücadelenin IV. İvan için önemli derecede etkili olduğu sonucunu da çıkarabiliriz. Süyün Bike hakkında süslü sözler ise kendi yararı için Yunus Mirza'nın gönlünü hoş tutmaya çalıştığı bu yarlıkta da görülmektedir.

IV. İvan Nogay beylerinden gelen bu yarlıklara hemen hemen aynı şekilde cevap verip onlara irtişa sunmakta idi. Bunlardan Ali Mirza'nın yarlığını da benzer doğrultuda cevaplamıştı. O, Ali Mirza'nın elçisi Zeyn Ali ile gönderdiği yarlığı beğendiğini, Yunus Mirza'ya olan sevgileri gibi onu da sevmek istediklerini, Ali Mirza'nın kendisinden ona gösterdiği iyi niyet için her zaman yardım isteyebileceğini bildirmekteydi. Ayrıca IV. İvan, Ali Mirza'ya “isteğin doğrultusunda kendi Kazaklarımız Bayış Baramşikov ve arkadaşlarını sana gönderdik”⁷³⁶ diyordu.

IV. İvan'ın Kasay Mirza'ya cevabı iki ayrı yarlıktan oluşmaktadır. IV. İvan bu yarlıklarda öncelikle siyasi üslubunu çok iyi bir şekilde kullanarak dostluk gösterisi yapmaktaydı. Onlara her türlü yardımda bulunarak bir nevi hem onların hem kendisinin rüşvet taleplerine cevap vermiş oluyordu. Zira bunu Kasay Mirza'ya gönderdiği yarlığında açıkça belirtmişti. Burada “Kasay Mirza'yı sevdiği, ileri ki zamanlarda sevgisinin artacağını ve onu gözetimine alacağını yazmıştı. Ardından mirzanın talep ettiği 30 sum (toplam) akçeyi yolladığını” eklemişti. Kasay Mirza'ya gönderdiği bir diğer yarlık ise Süyün Bike hakkında söylenenlere yönelik idi. Bu yarlık şöyledir: “Sen Yusuf'un kızı nedeniyle kızgın

---

жалованьемъ, а сына ее Утемешъ Кирея за сына место въ своей вере учиня у себя держимъ, а имя ему понашей вере Александръ. PDRV, IX, 133- 134; Atlasi, 2004, 70.

⁷³⁶ Отъ царя и великого князя ивана васильевича всеа Русии Али мирзе слово то. Прислалъ еси къ намъ любовную свою грамоту зъ Зиеналемъ. И мы тое грамоту смотрили сами, и твои речи любезно приняли есмя, и сердечно хотимъ тебя жаловати и любовь свою держати потомуже какъ и къ брату твоему Юнусъ мирзе. И тыбы и впередь намъ потомуже добра хотель. А где будеть твоя нужда, и мы тебе ради помогати сколько намъ богъ поможетъ. А ныне есмя по тиоому прошенью послали къ тебе съ своими казаки зъ Бай-шесть Барамшийковымъ съ таварищи чтося унасъ лучило. Писана на москве лета. PDRV, IX, 135-136.

olduğunu bize bildirmişsin. Bunları Yusuf'un kadınların konuşmalarıyla söylediği açıktır. Bize uyman, dostluğumuzu unutmaman iyi olurdu. Onun bize öfkelenmesinin nedeni kızını Şeyh Ali'ye vermemiz, ona saygı göstermemizdir. Bizim sözümüz sebebiyle Şeyh Ali onu iyi ağırlıyor ve ona dürüst davranıyor ve ona ikramlar sunuyor. Kızının Şeyh Ali'nin olduğunu; onun dışında hiç kimseye gidemeyeceği sizce de görülmez mi. Torununuz Ötemiş Giray'ı bizim oğlumuz gibi görüp, onu beraberimizde bulunduruyoruz. Tanrı izin verirse, o büyüdüğünde kendisini yurt ile ödüllendireceğiz. Orada hanlık yapar. Yusuf'un kızı Süyün Bike ile torununa gösterdiğimiz iyiliği düşman gösterir mi? Biz Yusuf'a Bilek Kiekov adlı elçimizle haber gönderdik. Yusuf Bey'e sen de bildir bu boş şeylere inanmasın.⁷³⁷ diyordu. Bu sözlerle IV. İvan idarenin ve gücün kendi elinde olduğunu kendisiyle iyi geçinilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Tüm bunlarla Süyün Bike'nin durumunun iyi olduğunu, Nogaylıların endişelerinin yersiz olduğunu göstermeye çalışmakta idi. Bu Süyün Bike ile Şeyh Ali'nin evlenmesini meşru bir zemine yaymaya çalıştığının da açık göstergesidir. Bunu yaparken Süyün Bike için Şeyh Ali'ye itimatlarda buluyordu. Onu Süyün Bike'ye karşı ihtimam ile tembihlediğini ve Süyün Bike'nin kendilerinden başkasının yanında iyi bir şekilde yaşayamayacağını söyleyerek yapmaktaydı.

1554 senesinin ocak ayında yazılan bu yarlıklardan bir tanesi de konunun asıl muhatabı olan Süyün Bike'nin evlendirildiği kişi olan Şeyh Ali'ye yazılmıştı. IV. İvan'ın Şeyh Ali'ye yazdığı bu yarlığı şöyledir: “...Sizin kardeşiniz, bizim emrimiz ile Kraliçe Süyün Bike'nin burnunu kesmiş, ona büyük sıkıntılar yaşatıp onu

---

⁷³⁷ От Царя и великого Князя Ивана Васильевича всеа Русии Касай мирзе слово то. Прислалъ еси къ намъ человека своего Девлетъхозя зъ грамотою нашего здоровья отведати и прямую свою дружбу намъ известити. И намъ то любо учинилось, что нашего добра забываешь. И тыбъ и впередь къ намъ дружбу свою крепко держаль. А мы тебя также от своей дружбы неотставимъ. А что еси писалъ къ намъ, что дядя твой Юсуоъ Князь гневается о своей дочери. И намъся видить, что Юсуоъ Князь женскихъ речей слушаая такие речи говорить. Пригоже было, намъ бити челомъ и дружбу нашу до века памятовати, а негневатися того для, что есмь дочь его дали за Шигалея Царя, и добрую честь ей учинили. И Шигалей по нашему приказу держитъ ее честно и жалуеъ. А то и вамъ самимъ ведомо, что дочь его Шигалеевъ царевъ юрть, и ей опричь Шигалея Царя непригоже ни са кемъ быти. А внука его Утемешъкирея за сына место у себя держимъ. А какъ Богъ дастъ взростеъ; и мы его хотимъ юртомъ добрымъ пожаловати, на чемъ ему государствовати. Ино недругъ такъли делаетъ, какъ мы Юсуфа для Князя дочери его и внуку его добро учинили. И мы ныне къ Юсуоу Князю послали своего казака Беляка Кийкова зъ грамотою, извещая ему свою правду. И тыбъ Юсуфу Князю говорилъ, чтобъ онъ безъделнымъ речамъ непотакаль, и дружбу нашу къ себе паметоваль. И похочеть съ нами впередь дружбы, и онъ бы казакъ нашихъ Сююндюка Тулусупова съ таварищи къ намъ отпустилъ, и съ ними вместе послалъ къ намъ своихъ пословъ, и приказаль къ намъ о всехъ делехъ, какъ впередь межъ насъ пригоже доброму делу быти. PDRV, IX, 138-139.

öldürüncüye kadar dövdü şeklinde Yusuf Mirza'ya söz söylemişler. Bunun için Yusuf Mirza bize kızıyor, bize elçiler ve misafirler (tüccarlar) yollamıyor. Kazak dostumuz Bahtiyar Baymakov ve arkadaşlarımız bize Yusuf Mirza'nın kızı öldürülmüş gibi söylediklerini anlattılar. Süyün Bike'nin annesinin 'kızım öldürüldü' dediğini Süyündük Tulusupov'un rehberi Karamış Mustafa bize iletti. Biz Yunus Mirza'nın Zeyn Ali adlı adamı ile Ali Mirza'nın Behit kildi adamını senin yanına gelmelerini emrettik. Yunus Mirza'nın Zeyn Ali ile Behit Kildi adlı elçileri geldiklerinde onları sen yanına buyur et ve Süyün Bike'yi de kendi yanında beraber olmaya buyurasın, onlar onu görsünler ve annesine ölmediğini söylesinler. Sonra Nogay elçileriyle beraber onları şhirden (Kasım şhirden) yollayasın. Süyün Bike'de babasına ve annesine mektup yazıp onları sağlığından haberdar ederse ve onlara kendi sağlıklarını da sorarsa iyi eder. Süyün Bike Yusuf Mirza ile annesine yazı yollarsa sen kardeşim o yazı ne olursa olsun o belgenin aynısından bize de yolla. Biz Yusuf Mirza'ya yarlık yolladık. Kızını nasıl affedip, nasıl gözettiğimizi, nasıl büyük hürmet edip ziyafetler verdiğimizizi onun gibi torununu da bizim oğlumuz gibi görüp tuttuğumuzu kendisine bildirdim. Şimdi ben ona bildirip, bu işleri onun üzerine yaptım, dedim. İleride Yusuf hakkında sen kardeşimin fikri nasıl? Bize bu yarlığı getiren Çapkın ile bana bu hususu bildirmelisin⁷³⁸ şeklinde idi. Bu yarlıklar 1554 yılının son yarlıkları idi.

---

⁷³⁸ Сказали дей Юсуфу Князю, будто ты братъ нашъ по нашему слову Сююнбекъ Царицу казнилъ носа ей срезаль, и поруганье великое учиня убилъ ее до смерти. И того для дей Юсувъ Князь на насъ гневаетца, пословъ и гостей къ намъ не посылаетъ. А наши казаки Бахтеяръ Баймаковъ с товарищи намъ сказывали тоже, будто сказали Юсууе Князю, что дочь ево казнена. А вожь Сююндюка Тулусупова Карамышь Мустояповъ намъ сказываль, что Сююнбекъ царицына мать сама ему говорила, что дочь ее казнена. И мы ныне Нагайскихъ пословъ отпустили въ Нагаи. А Юнусъ мирзину человеку Зиеньалею, да Али мирзину человеку Бахтыгилдею велели есмя захвати къ тебе. И какъ Юнусъ мирзинъ Зиеньалей и Бахты гилдей къ тебе приедутъ, и тыбъ ему велель быти у себя, да и у Царицы бы еси у своей у Сююнбекъ велель имъ быти, чтобъ они ее видели. И отпустиль бы еси ихъ изъ Городка съ Нагайскими послы вместе. А будетъ Сююнбекъ Царице пригоже отъ себя къ отцу и къ матери своей послати грамоты о своемъ здоровье известити и о ихъ здоровье воспросити; и ты бы ей велель послати грамоты, каковымъ пригоже быти да и поминокъ что пригоже. А каковы грамоты Сююнбекъ Царица къ Юсуфу Князю къ матери пошлетъ; и тыбы братъ нашъ съ техъ грамотъ списки къ намъ прислалъ. А будетъ и тебе брату нашему о любви пригоже отъ себя послати къ Юсуфу Князю грамоту; и тыбъ къ нему грамоту послалъ. А какову къ нему грамоту пошлешъ, и ты бы съ тое грамоты списокъ къ намъже прислалъ. А мы къ Юсуфу Князю отъ себя грамоту послали; а писали есмя ему, какъ дочь ево жаловали и берегли, и какъ здоброю честью дали за тебя брата нашего, памятуя его къ себе прежнюю дружбу, и какъ внука его у себя держимъ за сына место. О всемъ есмя о томъ къ нему писали подлинно, что все учинили есмя его для. Да что будетъ и впередъ о Юсууе Князе твоя брата нашего мысль; и тыбы о томъ къ намъ отписаль съ семьже гонцомъ, которой къ тебе брату нашему сю грамоту привезетъ. PDRV, IX, 145-148. Krş. Atlasi, 2004, 72- 73.

IV. İvan Şeyh Ali'ye gönderdiği bu yarlıkta Kasım şehrine gidecek olan elçilere Süyün Bike'nin iyi olduğu Yusuf Mirza'nın endişelerinin yersiz olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Süyün Bike'nin bizzat elçiler tarafından ziyaret edilmesini istemesi ve Süyün Bike'nin anne ve babasına mektup yazması IV. İvan'ın kendisinin haklılığını göstermek ve Nogay'dan gelecek tepkileri kanıtlarla birlikte bertaraf etmek istediği muhtemeldir. Ayrıca mektupların kopyasının istenmesi IV. İvan'ın bir nevi tedirginliğini ve kontrolü elinde tutmak istediğini göstermektedir. Zira Yusuf Mirza'nın ambargosundan çekindiği zahirdir.

Süyün Bike için gönderilen bu yarlıklardan sonra kendisinden başka haber alınmamıştı. Bundan dolayı Süyün Bike'nin ölüm tarihi ve nerede öldüğünü kesin olarak tespit edemiyoruz. Ancak 1554 yılında kesilen bu yarlıklardan bir sonuca varıyoruz. Bu tarihten sonra haber alınamaması onun 1554 senesinden sonra çok zaman geçirmedeğini göstermektedir. Son olarak Kasım şehrinde iken haber aldığımız Süyün Bike'nin orada vefat ettiği bilgisi üzerinde hem fikir oluyoruz⁷³⁹.

Ilgaz Vahap Nevruzhan Süyün Bike'nin ölümünü şöyle dile getirmiştir: IV. İvan Süyün Bike'nin oğlu Ötemiş Giray'ı elinden aldıktan sonra ona oğlunu hiç göstermedi. Lakin Süyün Bike bundan dolayı olsa da IV. İvan'ın karşısında başını yere eğmemiş, ondan böyle bir ricada bulunmamıştı. İlerleyen vakitlerde Süyün Bike oğlunun hasretine dayanamaz oldu. Git gide zayıflamış ve rahatsızlanmıştı. Bunun üzerine yaşamının son anında Rus hizmetlileri oğlunu kendisine göstermeye karar vermişlerdi. Lakin Süyün Bike'nin artık kımıldayacak, gözlerini açacak gücü yoktu. Son bir kez oğlunu görme imkânı doğmuşken kader onları kavuşturmadı. Süyün Bike Ötemiş'i göremeden son nefesini vermişti. Ötemiş ise annesinin başında ağlamaya başlamış feryat figan etmiş. Bu durum onun da gücünü tüketmiş ve Süyün Bike'nin üstüne düşmüş⁷⁴⁰ şeklinde idi.

Süyün Bike'nin na'sının tam olarak yeri bilinmemesine rağmen Kasım şehrinde Şah Ali adına yaptırılmış bir anıt bulunmuştur. Bu anıtta Süyün Bike yazılı bir mezar taşı olduğu tespit edildi. Büyük ihtimalle bu kabir Süyün Bike'ye ait olmalıdır⁷⁴¹.

⁷³⁹ Atlasi, 2004, 73; Hudyakov, 2009, 167; Kamalov, 2007, 149.

⁷⁴⁰ Nevruzhan, 1984, 145- 146.

⁷⁴¹ Kamalov, 2007, 149.

Süyün Bike'den biraz daha uzun süre hayatta kalan Ötemiş Giray ise 11 Haziran 1566'da ölmüştür. Moskova'da yaşamını yitiren Ötemiş Giray'ın naaşı bugün Rus Çarlarının mezarlarının bulunduğu bölümde defnedilmektedir. Burası Kremlin sarayını gören Arhangelskiy Kilisesin de yer almaktadır⁷⁴². Burada Taş Sarkofag'da Rus padişahlarının Sarkofag kabirliğinin yanında bulunmaktadır⁷⁴³.

Ötemiş Giray 1566 senesinin 11 Haziran'ın da vefat etmiştir⁷⁴⁴. Fakat onun öldüğündeki yaşı hakkında farklı görüşler vardır. Bunlar şöyledir: Atlasi onun 19 yaşında vefat ettiğini⁷⁴⁵ kaydetmektedir. Fahrettin, 18 yaşında öldüğünü yazmaktadır. Bunun yanında annesi Süyün Bike'den önce öldüğünü o sıralarda annesinin Kasım şehrinde Şeyh Ali'yle evli olduğunu da eklemekteydi⁷⁴⁶. Hudyakov ise 20 yaşında iken öldüğünü yazmaktadır⁷⁴⁷.

Yazarı belli olmayan ‘‘Süyümbike Beyiti’’nde⁷⁴⁸ Ötemiş Giray'ın daha altı yaşındayken vefat ettiği yazılmaktaydı. Nitekim bu şüphesiz müellifin Müslüman bir insanın Müslüman olarak kalmasını istediğinden olsa gerekti. Bu beyit şöyledir:

‘‘Gaip balam Ütemeş altı yeşene citte, Garip balam Ütemiş altı yaşına girdi’’

Fani dünyadin ütte, andan bir kaygım bitti. Fani dünyadan geçti ondan yana kaygım kalmadı⁷⁴⁹.

3. 6. Süyün Bike'nin Şahsiyeti

Süyün Bike tüm Tatar ve Rus kızlarını kışkandıracak kadar güzel bir kız idi. Akli ve bahadırılığıyla⁷⁵⁰ tanınan güzel kadınların en ünlülerindendi. Güzelliğinin

⁷⁴² Velyaminov- Zernov, C. 1, 348; Hudyakov, 2009, 155; Atlasi, 1993, 358.

⁷⁴³ Fahretdinov, 2001, 118.

⁷⁴⁴ Velyaminov-Zernov, 1893, C. 1, 348.

⁷⁴⁵ Atlasi, 1993, 358.

⁷⁴⁶ Fahretdinov, 2001, 118.

⁷⁴⁷ Hudyakov, 2009, 155; Şemsi, 2001, 219; Ancak Ötemiş Giray'ın Süyün Bike'den önce ölmüş olasılığı bizce pek doğru değildir. Zira böyle bir durumda hem Nogay kayıtlarında hem de Rus kaynaklarında böyle bir durum zikredilirdi. Bunun yanında her ne kadar Ötemiş Giray esir olarak götürülse de Kazan Hanlığı'nı bir varisi idi. Bu yüzden hem Moskova'ya götürülmeleri bu kadar ses getirmişken onun ölümünün daha fazla devletler arası yazışmalarda yer alacağını düşünüyoruz. Zira böyle bir durumun saklanma olasılığı da olabilir ancak bu yönde herhangi bir haber olmaması bu durumu geçersiz kılar. Bir diğer unsur ise Ötemiş Giray'ın yaşıdır. Zira onun 1547 yılında doğduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden onun 19 yaşında 1566 yılında iken vefat etmiş olsa gerek.

⁷⁴⁸ Bu beyit 1960'ta Süyüm Bike Nurgaliyeva'nın defterinden alınmıştır. O da 1910 yılında Megermiya adlı bir kişiden aldığı söylemiştir. Şiir 66 beyitten oluşup halk dilinde anlaşılabilir bir lisanı vardır.

⁷⁴⁹ Adile Okumuş, ‘‘Tatar Halk Edebiyatında Beyit Türü ve Süyümbike Beyiti’’, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S.1, Mart-1999, s. 232-241.

⁷⁵⁰ Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Bige Kültür Sanat Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2013, s. 209.

ve zekiliğinin yanı sıra vatan sevgisi ile dolu cesur bir Türk kızıydı. Kazan Hanlığı tarihinin yegâne kadın sultanı olmuştur. Kazan ahalisinde Süyün Bike'nin zekiliği ve ihtişamı ayrı bir yere sahipti. Nogay Ordası'nda Yusuf Bey'in Kızı olduğunu söylediğimiz Süyün Bike birbiri ardına üç hana eş olup ülkenin idaresini belli bir süre elinde bulunduran yiğit bir hanbike idi⁷⁵¹.

Kazan vakanüvisine göre Süyün Bike, o derece güzel, akıllı ve derin bilgelik dolu görünüşü, Kazan'ın diğer kadınları ve kızları olmakla beraber Moskova'nın kızları ve kadınları, prens ve knyaz eşleri dahil bu kadar güzel değildi⁷⁵² şeklinde nakledilmiştir.

Atlası'ye göre, onun doğduğu yerde de hanbikelik yaptığı ulusta da düşman yurdu Moskova'da da Süyün Bike'ye tevafuk gelebilecek bir kişi yoktu. Zira Süyün Bike sempatik, güzel, hoş, şefkatli, yumuşak huylu, alımlı ve çok zeyrek (zeki) biri idi. Nogay bozkırlarında özgürce ve huzurla büyüyen Süyün Bike'yi 'dünyanın en sevimlisi'⁷⁵³ olarak nitelendiriyordu.

Süyün Bike uzun yüzlü, karakaşlı, boylu poslu, ince belli, uzun saç örgülü, kuğu gibi güzel endamıyla bozkır güneşinde büyüyen bir sultan⁷⁵⁴ olduğu belirtilmiştir.

Togan onun güzelliğinden şöyle bahsetmektedir: Güzelliği tüm bozkır yurdu aşan Süyün Bike ahiliği, iyi yürekliliği ve hoş muhabbetiyle herkesin gönlünü fethetmeyi başarmıştı⁷⁵⁵. Bütün bu ihtişamlı özelliklerinin yanında ahlaki ve erdemliliğiyle de göz önündeydi. Bir hanlığın idaresini elinde tutabilecek kadar cesur, yürekli ve tedbirli idi⁷⁵⁶ diyordu. Şiirlerde de işlenen Süyümbike, Rusya şiirinde çok güçlü ve cesur bir hanbike olarak geçmektedir⁷⁵⁷.

Hikmet Doğan Süyün Bike'ye verilen eğitimi şu şekilde anlatmıştır: "Süyün Bike'nin annesi onun en iyi şekilde yetişmesi için eğitimi mucibince onunla

---

⁷⁵¹ Ahmerov, 2009, 157.

⁷⁵² Ужасеся приставникъ воевода, яко не убреже ея. Бе бо царица та образом зело красна велми и въ разуме премудра, яко не обрестися тако(и) лепоте во всеи Казани въ женахъ и въ девицахъ, но въ Рускихъ во многихъ на Москве во тщеряхъ и въ женахъ боярскихъ и въ княжнахъ. PSRL, XIX, 343.

⁷⁵³ Atlası, 2004, 18.

⁷⁵⁴ Şemsi, 2001, 215.

⁷⁵⁵ Binark, 1968, 227.

⁷⁵⁶ Togay, 1942, 27.

⁷⁵⁷ Fatih Urmance, "M. M. Heraslovnın 'Rusya şiirinde Söyümbike Şiiri'", Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyümbike Hanbike; Jıyuntik*, Kazan, 2001, s. 93.

ilgileniyordu. Hatta onu erkek çocuklarından ayrı tutmamış kendisine Nogay beylerinin oğullarıyla birlikte eğitim aldırmasıdır. Babası Yusuf Mirza da yine annesi gibi onu erkek çocuklarından ayırmıyordu. Annesi onun milli duygularının yüksek tefekkürde olmasına dikkat etti. Onun devlet işleri ile ilgili konularda bilgilenmesini sağlamıştır” diyordu.

Doğan, Süyün Bike’nin vatan sevgisini şu şekilde dile getirmiştir: Süyün Bike Türk soyunun her daim sonsuz olmasını, bayraklarının inmemesini, moskofların ise yeryüzünden yok olması için dua ettiğini⁷⁵⁸ yazmıştır.

Ahmediyev, Süyün Bike’nin doğduğu Nogay yurdunda mutlu bir şekilde yaşadığını işlemiştir. Nogay Ordası’nda kızlar ile düzenlenen oyunlara katılır ve şarkı söylerdi. O burada güzellik, zenginlik, onur ve seviye gibi sıfatları kendinde toplamıştı. Ahmediyev onun güzelliğini “üzüm gibi hatta bir çiçek gibi” bir kız şeklinde tasvir etmekteydi⁷⁵⁹. Habibullah bu özellikleri kendinde barındıran Süyün Bike’nin bunların yanında çok çalışmak ilkesini de hiçbir zaman bırakmadığını⁷⁶⁰ yazmıştır.

Ilgaz Vahap Nevruzhan romanında Süyün Bike’nin gençliğini şöyle anlatmaktaydı: Süyün Bike kitap okumayı seven, at binmekten hoşlanan, yarışlara katılan hatta çoğu kez birincilik alan bir sultandır⁷⁶¹ diyordu.

Gamil Afzal ise, Süyün Bike’nin şahsiyetindeki inceliği şu şekilde anlatmıştır:

“Өләшәсең илгә	Ülke ye dağıtasın
Гыйлем хәзинәсен.	Bilgi hazinesin
Мәктәпләрең ачык,	Mektepler ачык
Ир балалар укый,	Erkek çocuklar okuyor
Кыз балалар укый:	Kız çocuklar okuyor...
Фәкыйрь ертык жилән,	Fakir, yırtık cübbe
Тол хатыннар килгән.	Dul hatunlar gelmiş
Борчыйдыр дөнъяның	Dünyaları üzüldü

⁷⁵⁸ Doğan, 2005, 50-62.

⁷⁵⁹ Ahmediyev, 2001, 48.

⁷⁶⁰ Habibullah, 2001, 238.

⁷⁶¹ Nevruzhan, 1984, 8- 11.

Барлығы-юклығы,	Varlıkları- yoklukları
Ачларның ачлығы,	Ачларının – ачlıkları
Тукларның туклығы.	Tokларının- tokluğu
Бу кешеләр сиңа	Bu kişiler sana
Бер йомышсыз килми,	Bir görev (ricasız) gelmiyor
Иминлекне сакла,	Güvenliğini koru,
Сөембикә жиңги.	Süyüm Bike yenge
Иртә-кичен димә’’	Sabah-akşam deme ⁷⁶²

Bu beyitle Süyün Bike'nin naibliği dönemindeki ülkenin mahiyetini anlatmış olmaktadır. Süyün Bike gösterdiği yiğitliği, hanlık dönemindeki idaresi ile maruz kaldığı endişeleri ve özlemiyle büyüleyici bir şiirsel kişilik⁷⁶³ oluşturmuştur.

Hudyakov, Süyün Bike için Kazan Hanlığı'nın gelmiş geçmiş en önemli şahsiyetlerinden olduğundan bahsetmiştir. Nitekim Süyün Bike hakkında rivayetler kendi döneminde de anlatıldığını da⁷⁶⁴ söylemektedir. Zira biz bu rivayetlerin Rus hükümetine kadar gittiğini bilmekteyiz.

Süyün Bike'nin anlatılan efsanelerinden başka onun fiziksel görünüşünü yansıtan eserlerde yapılmıştır. Bu eserlerden bir tanesi Süyün Bike'yi betimleyen “Сагыш” (tatlı ve hüzünlü düşünce) adında ağaçtan yapılmış bir portredir⁷⁶⁵. Bu portrenin tam olarak kim tarafından yapıldığı belli değildir. Ancak bu portrenin yapıldığı zamanın o dönemde yaşayan büyük üstat Bakı Urmance tarafından yapıldığına dair genel bir görüş olarak kabul edilmektedir⁷⁶⁶.

Robert Ahmetcan bu portreyi şöyle tasvir etmekteydi: Karşımda “Süyün Bike'nin nurlu ilahi yüzü görüldü. Bu yüz dil ile söylenmez, kalem ile yazılıp anlatılmaz. İnsana ilahilik, evliyalık, parlaklık, peygamberler yanında duran mukaddes göz altında heyecanlanıp kendini kaybedip durur gibi hissettirdi. Bize bu

⁷⁶² Afzal, 2001, 154.

⁷⁶³ ...народная молва создала изъ нея поэтический образъ очаровательной женщины въ блестящей царской обстановке, испытавшей въ своей жизни много страданий и горя... М. N., Pinegin, Kazan v Eyo Proşlom i Nastoyaşev, S. Peterburg, 1890, s. 366- 367.

⁷⁶⁴ Hudyakov, 2009, 166.

⁷⁶⁵ Bakı Urmance, *Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi (Sergi Kataloğo)*, Kazan, 2012, s. 97; bu portre için bkz. Ek-3

⁷⁶⁶

kadar yakın olan Hatın-kız yani Süyün Bike yüzük taşı gibi parlayan sureti’’ olduğundan bahsediyordu.

Birçok insana göre Allah’a secde eden bir ana figürü halindedir. Sanki göz kapaklarında saklanmış Kazan Hanlığı’nın acı ve ümitsiz kaderini düşünüyordu. Dudakları söylemek isteyip de söylemediği sözler varmış gibi duruyordu. Büyük bir kaygıyla baş başa kalıp, kulluktan horlanıp kendini gizledi. Gözlerini yeniden nefret ile açıp düşmanlarına IV. İvan ırgatlarına, satılık hainlere nefret sözleri söylüyordu. “Ah hanlık! İdil-Volga satılık hainleri yedi başımızı” diyor gibi duruyordu. Belki de Süyün Bike Kazan Hanlığı zamanını düşünüp rüya görüyordur. O kadar muazzam yapılmış bir eser ki adeta karşımızda canlı bir insan duruyormuş gibi resmedildi⁷⁶⁷ diyordu. Nitekim Süyün Bike için Kazan halkı tarafından duyulan pişmanlık ve özleyiş her daim yaşayacaktır.

Tatar tarihinde adının önemle yer aldığı Süyün Bike birçok ülkede de adından söz ettirmişti. Öyle ki İstanbul’da Süyün Bike adıyla bir cemiyet dahi kuruldu. Bu cemiyetin amacı “İdil- Ural, Sibiryaya ve Kırım çevrelerinden çıkmış ve Uzak Doğu ve Avrupa taraflarından Türkiye’ye iltica ve göç etmiş muhacirler arasında tarih, edebiyat, müzik ve sair kültürlerinin örneklerini toplamaya ve yaymaya çalışmak” olduğu kayıtlara aktarılmıştır. Şüphesiz Süyün Bike her yerde birleştiren ve koruyan olarak adını almış idi⁷⁶⁸.

Lebib Karan ise Süyün Bike’den aldığı güç ile Tatar hatunlarına şöyle seslenmekteydi: “...*Tutkun milletniñ iri, balalarıda bu ana kucagında özlerininñ tutkun bulganlıklarını inğ elik enkeylerinden işitip öyreneçekler hem düşmanlarınınñ kim bulganını da şulayuk alardan işitip bleçekler... Atillalarınñ, çingizlarniñ balaları bulgan biz Tatarlarniñ, özlerininñ iski kullarına tutkun bulup yeşevlerininñ bütün kimçiligi, bütün günahı tyatar hatunlarının kucagında cinalgan kurnedir. Eğer bu tatar hatunları özlerinin Atilla, Çingiz hem Süyün Bikelerni citiştirgen analarımız kibik, kükrelerinde milli yalkınlar tulu yürekler taşıyan analar bulgan bulsa idi, bu Tatar milleti bu derecede miskin, korkak br kul bulup, şul isirik uruslarniñ çabataları astında taptalıp, bu hetli hur bulmasalar idi!*” diyor. Bu öğütü sadece birkaç kişi değil tüm milletin tutması gerekiyordu. Zira

⁷⁶⁷ Robert Ahmetcan, “Uyan Söyimbike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyintık*, Kazan, 2001, s. 141.

⁷⁶⁸ *Süyümbike Kültür Cemiyeti Nizamnâmesi*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1959, s. 2.

Kazan'ın işgalinde olduğu gibi sadece bir kişi yani Süyün Bike hatun ve Koşçak Oğlan gibilerin vatan millet duygusuyla aynı kanı taşıyan hain kişilere karşı savaşmalarının neticesi ortadadır⁷⁶⁹.

Ahmet Raşit, halkın Süyün Bike'yi özleyişini ve kaderin bahsettiklerini şöyle dile getirmektedir:

“Күргәчтән Сөәмбикә сурәтен	Gördüğünde Süyümbike süretini
Урманче сынчыда... таң акалдым	Urmancı yanında...Şok oldum
Әйтерсең жан иңгән агачка:	Can girmiş gibi ağaçta
Әнә ул- Араңа бер адым.	İşte o bizim arada bir adım
Ул мина тын гына дәшә кук	O bana sesizce sesleniyor gibi
Бәхете югалган көненән.	Mutluluğu kaybolan gününden
Язмышка упкәсе чиксездер-”	Kadere öfkesi sınırsız ⁷⁷⁰

Süyün Bike'ye duyulan özlemle Tatar ruhunu anlatan ve bu ruhun tekrar vatanlarının üzerinde dolaşacağını dile getiren Razi Veliyev tarafından “Söyimbike Döndü” adında bir şiir⁷⁷¹ yazılmıştır. Buna mukabil bu şiir daha sonra Rezeda Akhiyarova tarafından bestelenmiştir⁷⁷². Öyle ki Süyün Bike'nin ruhu Kazan sokaklarında ismi ile anılıyor⁷⁷³.

M. H. Hesenov'a göre ise, Süyün Bike sadece tarihi bir şahıs olarak değil halkın gönlünde sarsılmaz bir yer edinip Milli Hürriyet ve bağımsızlık sembolü⁷⁷⁴ olmuştur.

3. 7. Süyün Bike Hatırası

Süyün Bike'nin adı Kazan şehrinde yaşamakta olup eski bir kule olarak hizmet etmektedir⁷⁷⁵. Kazan Kalesinin en yüksek noktasında bulunan bu bina Tatarlar tarafından “Han Mescidi” olarak adlandırılmaktadır. Rus dilinde ise

⁷⁶⁹ A. Lebib Karan, *Tatarlarning Tüpçığışı*, Süyümbike Kültür Cemiyeti, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1962, s. 89, 90.

⁷⁷⁰ Raşit, 2001, 162.

⁷⁷¹ Razi Veliyev, “Döndü Söyimbike”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 7

⁷⁷² Rezada Ahiyeroba, “Müzikası”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 7

⁷⁷³ Roza Tufutullova, “Hanbikeyi Özlemek”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 131.

⁷⁷⁴ Mansur Hesenov, “Söyimbike-Azatlık Sembolu”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyntik*, Kazan, 2001, s. 5.

⁷⁷⁵ Velyaminov-Zernov, 1893, C. I, 348.

“Süyün Bike Minaresi” olarak “Sümbekina Başnya” ya da “Başnya Syuyun Bekina” şeklinde zikredilmektedir. Bu binaya Süyün Bike Minaresi adı verilmesine dair farklı rivayetler vardır. Bunlardan bir tanesi Kazan hanbikesinin Kazan şehrinden götürüleceği gün eşi Safa Giray’ın mezarını ziyaret etmesi ve orada hüznü bir hal içine girmesinden dolayı verilmiş olduğu yönündedir⁷⁷⁶.

Ancak minare gerçekten Han Mescidi olarak ifade edilse de bu bina bir mescit değildi. Kazan’ın işgalinden önce bu minarenin yanında Han Mescidi’nin bulunması bu adı almasına neden olmuştur. Kazan’ın işgalinden sonra bu mescit kiliseye çevrilmiştir. Bu binanın tam adı bilinmemekle birlikte Rus kayıtlarında “Murali Mescidi” olarak geçmektedir. Bu minarenin gözetleme yani nöbetçi kulesi olarak inşa edilmiş olması muhtemeldir. Zira Kazan’da bu türde binaların var olduğu bilinmektedir. Nitekim Kazan’ın işgalinden sonra birçok binada değişiklikler yapılmış, birçokları yıkılmış ya da bazı ihtiyaç duyulabilecek binaların yıkımına izin verilmemesi muhtemel olmuştur. Han Mescidi denilen ve Süyün Bike Minaresi olarak özdeşleşmiş bu kule de ihtiyaca yönelik olsa gerektir ki bu binaya dokunulmamıştır⁷⁷⁷. Bu görüşlerin bir tanesi de günümüz insanların bir nevi duygularını yansıtan Beşir Ayvazoğlu tarafından yapılmıştır. O Süyün Bike Minaresi’nin günümüze kadar gelmesini IV. İvan’ın Süyün Bike’ye olan mestur bir saygısından dolayı sağlam olarak bıraktığını söylemiştir. Her ne kadar düşman olsalar da cesur bir sultana saygı duymak olağan bir durum⁷⁷⁸ olduğundan bahsetmektedir.

Tarihi dokümanların saklandığı Kazan tarihinin en eski ve en yüksek yeri bu Süyün Bike Minaresi’dir. Ancak bu minarenin kuruluşu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler şöyledir: Bazı görüşler bu minarenin Tatarların zamanından kalma olduğunu söylerken bazı görüşler ise Kazan’ın işgalinden sonra yapıldığını savunmaktadır. Bu görüşlerden Süyün Bike Minaresi’nin Tatarlar zamanında inşa edildiği ve Rus kökenli olduğu fikrinde olanlar arasında В. Сулов adlı bir sanat tarihçisi ve hem sanat tarihçisi olup aynı zamanda ressam olan И. Грабарь bulunmaktadır. Onlara göre, Kazan minaresi Moskova Kremlin’in XVII. yüzyılda kurulan “боровицкая” kulesine benzemektedir. Bu yüzden bu binanın

⁷⁷⁶ Atlasi, 2004, 80; Süyün Bike Minaresi Safa Giray’ın mezarı üstünde yapılmıştır. Bkz. Hudyakov, 2009, 250.

⁷⁷⁷ Atlasi, 2004, 80- 81.

⁷⁷⁸ Beşir Ayvazoğlu, “Süyün Bike’nin Şehri”, *Eman Name*, S. 7, Kasım-2004, s. 24- 26.

minareden sonra yapıldığını vurgulamaktadırlar⁷⁷⁹. Yine A. N. Haliknov'un öncülüğünde yapılan kazılar ile bu minarenin 16. yüzyıldan önce var olduğu ve bu binanın daha sonradan düzenlendiğini ortaya çıkmıştır. Kremlinin şimal kısmında 'Padişah Yurdunda' bulunan fakat hangi kapı üzerinde olduğu belli olmayan çok balkonlu gayet güzel inşa ettikleri minareye sonradan "Süyün Bike Minaresi" adının verildiğini söylemektedir⁷⁸⁰. Buna göre Rus mimarisinin bir ürünü olan "боровицкая" kulesi Kazan mimarisinin temeli olmuştur. Mesela ünlü 8 Minareli Kazan Camii'nin de Moskova Kızıl Meydanı'nda ünlü "василий блаженный храмы"na temel olduğu⁷⁸¹ zikredilmektedir.

Bir diğer görüşte Süyün Bike Minaresi'nin Rus mimarisi olmadığını savunanlar idi. Bunlar şöyledir: Fahreddinov, tarihi ve geleneksel materyalleri bünyesinde taşıyan bu minarenin sadece alt kısımda bulunan üç katmanının Kazan Hanlığı devrinde yapıldığı belirtilmektedir⁷⁸².

Mercanî, bu minarenin "Kale kapısından başlayarak, Kazan Üniversitesi'ne kadar devam eden düz, geniş sokakla, kale kapısından iki tarafa doğru giden sokaklar, İslam hükümeti zamanında da böyle olduğunu söylemektedir. Günümüzde, eskiden Müslümanlardan kalan mimari eserlerden bir minare vardır. Buna, Müslümanlar "Han Mescidi" derler. Ruslar buna "Süyüm Bike Minaresi" adının verildiğini"⁷⁸³ zikretmektedir. Yine Hudyakov'da Kazan da bulunan eserlerin yıkılmasının Kazan mimarisi hakkında bilgi almamızı güçleştirdiğini söylemektedir. Ancak buna rağmen 1861'de çalışmalar yapılmıştır. Burada bina süslemelerinde kullanılan arabeks figürler tespit edildi. Bulgar harabelerinde bulunan bu parçalar Kazan mimarisini hatırlatmakta ve onların geleneğini devam ettirdiklerini göstermektedir. Nitekim "Kazan mimarisi, miras tarihiyle Bulgar'dan intikal etti" diyerek bu görüşe dayanak göstermektedir. Ayrıca Kasım şehrindeki Tatar şehzadeleri aracılığıyla mimari unsurlar Rus topraklarına da taşınmıştır⁷⁸⁴. F. Velievler'de aynı görüşte olup, 16. yüzyıl Rus minyatürlerinin Kasım ve Kazan hanlıklarından kaldığını nakletmektedir. Zira Kazan Hanlığı ile hem siyasi hem etnik hem de medeni münasebetlerin hüküm sürmesi Kazan mimarisini bugüne

---

⁷⁷⁹ Fehretdinov, 1978, 119-121.

⁷⁸⁰ Haliknov, 1957, 65.

⁷⁸¹ Fahretdinov, 2001, 121.

⁷⁸² Ravil Fahreddinov, *Taşlar Moni*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1978, s. 182.

⁷⁸³ Mercani, 2009, 161.

⁷⁸⁴ Hudyakov, 2009, 269.

yansıtan şekillerdir. Nitekim Kazan mimarisinde yapılan kazıların genelinde şunlar vurgulanmaktadır: Kazan Tatar mimarisinin kökleri derin olup, Bulgar zamanına uzanmaktadır. Başka bir bilindik misal ise Bulgarların şanlı büyük binasının Süyün Bike Minaresi için temel olması idi. Onun kuruluşunda da dört kenarlı katlar onların üstüne oturtulan sekizgen kenarlıklardan inşa edilmişti⁷⁸⁵.

Bu bina Han Mescidi ya da Cami-i Mescid adıyla bilinen Bulgar ülkesinin en görkemli binası olarak anılmaktadır. Rus arkeolog Profesör Aleksey Petroviç Smirnov tarafından yaptırılan çalışmalarla minarenin kuzey tarafındaki duvar temeli ortaya çıkmış ve 1844'te yıkılan minarenin taşları işçiler tarafından getirilerek tamamlanmış olduğu belirtilmektedir⁷⁸⁶. Rus Sovyet Mimari Prof. B. Erepev'in yaptığı çalışmalarda da minarenin kuruluşunda ki kompozisyonda yolların ölçüsünün ritmik şekilde birbirini takip ederek git gide artan bir şekilde ilerlediğini belirtmiştir. Ancak bu kompozisyon Rus mimarisinden bütünüyle ayrılmaktadır. Dik yükselen minarede keskin balkon çok kertikli olan bir kattan ikinci kata geçişte merdivenlerden ayrılmaktadır. Yukarıdaki katlarda yatay uzanan bölmelerin pencereleri yan yana oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için minarenin kuruyup gevşemeden temelini oturtulduğu, araziye daha güçlü bastırıp koyduğunu, umumen kurulmasını daha güçlü hale getirildiği söylenmekteydi. Yani doğu ayrımı önde Tatar mimarisine has bir üsluptur.

Cami minaresinin kuruluşunda çok kullanılan katmanlı kornişler, pencere yerlerine uyan işlemeliler, direklerin kısımlarına işlenen kertiklerle birbiri üstüne yığılan hususi yollardır. Erepev 17. yüzyılda yapılan "Borovitskaya" (боровицкая) kulesinin ana hatlarının şanlı Kazan mimarisinin açık ve nefis silüetini örnek aldığını belirtmektedir. G. Şamukov ise minare hakkında Tatar kültürünün korunaklı temsili, zamanın derin eğitim ve geniş bilgili ileri bakışlı ve ilkeleri doğru sözle okumuştur. G. Şamukov'dan sonra minarenin Tatar mirası olduğu yönündeki düşünceler artmış ve minarenin 17. ve 18. yüzyıl da yapıldığı yönündeki görüşlerde ortaya çıkmıştır⁷⁸⁷.

Şayet bu bina Ruslar tarafından 16. ya da 18. yüzyıl da yapılmış olsa Rus yazmalarında bulunabilirdi. Ayrıca inşa ediliş ve bu zamana denk gelişi Rus

---

⁷⁸⁵ Fehretdinov, 2001, 121-125.

⁷⁸⁶ Rafael Mirgasim oğlu Veliyev, Cemil Abdurrahman oğlu Muhammedşin, *Büyük Bolgar- Bulgar Tatar Uygarlığının Anıtı*, (Çev.: Fazıl Ağış), Türksoy Yayınları, Ankara, 2000, s. 35.

⁷⁸⁷ Fahreddinov, 1978, 121-125.

halkının tarihi hatıralarında olması gerekmektedir. Ruslar hiçbir zaman bu minareyi kutsal saymamış, ilgi göstermemiş, yazılar yazmamış, simgeler koymamıştı. Kendi türbelerine sevgi besleyen Rus halkı, Kazan Hanlığı kulesinin tarihinde parlak bir iz bırakan, bağımsızlığı için uğraşan Tatar halkının gönlünde ebedi olup Müslüman kişilerin ismiyle bilinen amellere sığmaz bir dururumdu. Süyün Bike Minaresi Tatar halkının aziz hatırası olup onun hakkında asırlar boyunca rivayetler anlatıp, şarkılar söyleyip, beyitler dizip, asırlar boyunca yanında ibadet edilmiştir⁷⁸⁸.

Süyün Bike Minaresi'nin mimari yapısı ise şöyledir: Bu bina yedi katlı olup yapımında tuğla malzemesi kullanılmıştır. Minarenin ilk üç katı dörtgen şeklinde olup diğer katları sekizgendir. Son yedinci katın üzerinde ise kalay ile kaplanmış bir kat daha bulunmaktadır. İlk katın doğu kısmından batı kısmına doğru bir yol bulunup bu yol araç ile geçişe olanak sağlamaktadır. Bu katın bu bölümünde pencere olup kuzey-güney kısımlarında yalnızca birer çember bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü katlarının doğu-batı kısımlarında ise ikişer pencere gözükmektedir. Bu katların kuzey ve güneyinde de yine birinci katta ki gibi kuzey-güney bölümlerinde birer çember yer almaktadır. Yalnız bu katlardan ikinci katın iki penceresinden hariç iki taraftaki iki penceresi kapatılmıştır. Yine üçüncü bölümde bulunan pencerelerin ortasındaki bir pencere de kapatılmıştır.

Sekizgen yapıya geçen dördüncü bölümde sekiz pencere bulunup bunların doğu-batı, kuzey-güney yönlerindeki pencerelerin dört tanesi bırakılarak diğer süslemeli pencereler kapalı hale getirilmiştir. Sekizgen yapının başlatıldığı ikinci kısmı yani minarenin beşinci katında süsleme yapılan her bölümün penceresi olup bu kısmın sekiz penceresi mevcuttur. Bu kattan sonraki katta pencere yerine dört adet çember kullanılmıştır. Yedinci katında da diğer sekizgen yapının bulunduğu katlar gibi bu katta da sekiz oymalı pencere vardır. Ancak bu katın oymalı kısımlarının bulunduğu tüm ayrı kısımlarında da yine birer pencere bulunmaktadır⁷⁸⁹.

Minarenin kendi mimari çözümlenmeleri, stil özellikleri ve kompozisyon usulleri, işlemelerindeki mühim element ve bunların bezenişi Tatar mimari sanatını açık örneğidir. Katlarında kuvvetli çelişki olup, gözleri birleşip duran merdiven - merdiven oluşan minare Rus harbi kulelerinden ciddi bir şekilde ayrılmaktadır. Bu

---

⁷⁸⁸ Fahreddinov, 1978, 128.

⁷⁸⁹ Atlasi, 2004, 79-80.

merdivenlerin kuruluşunda birinci kısımdan ikincisine yavaş yavaş ve ağır geçilir. Muhtemelen bunların esneklik ve plastikliğine dikkat edilmiştir⁷⁹⁰. Nitekim Süyün Bike Minaresi hakkında çok fazla görüş olup bu görüşlerin devam edeceğide aşikardır.

Kazan şehrindeki binaların günümüzdeki hali ile de bir neticeye kadar Kazan dönemi mimarisini yansıttığını söyleyebiliriz. Kazan Hanlığı döneminden günümüze kadar gelen önemli ve tarihin eşsiz ve yegâne eseri olan Süyün Bike Minaresi⁷⁹¹ hakkında çok sayıda da eser yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

“...Мин беләм белдермәсәң дә: агадыр күздән яшен,
Ben biliyorum bildirmesen de: akıyodur gözden yaşın
Бу хәлеңнән шикаять кылды синең һәрбер ташың-
Bu halinden şikâyet etti senin her bir taşın
Кальбеме мең парә кылды шул гүзәл Хан мәсжеде.
Kalbime bin parçaladı şu güzel Han Mescidi”⁷⁹²

Mecit Gafuri'nin yazdığı Süyün Bike Minaresi (Сөембикә Манарасы) adlı bu şiir minare hakkında yazılmış en güzel şiirlerdendir. 20. yüzyılda gözler önüne getirilmeye başlanan bu duygular artık kalemlerde de yerini almıştır. Gafuri burada Süyün Bike'nin ve onun devletinin üzüntülü, hüsransız dolu kaderine, halkının yaşadığı facialara üzülüp gözyaşı dökmesini anlatmıştır. Fakat dikkatle bakmak gerekir ki burada Süyün Bike bunu kimseye belli etmeden sessizce bir köşede durdu diyerek ifade etmiştir. Nitekim bu duruma şahit olanların çok etkilendiğini ve onunla ağladıklarını söylüyordu⁷⁹³. Ancak Süyün Bike'nin sessizliğinde vurgulanmak istenen duygu muhtemelen Kazan halkının onu yalnız bırakması ve makûs kaderine olan üzüntüsüdür.

“Тарих серенә төшәргә	Tarih sırrına düşmek
Омтылган борау кебек,	Uğraşmak burgu gibi
Хәлсезләнеп башын игән	Halsizlenip başın eğen

⁷⁹⁰ Fahreddinov, 1978, 128.

⁷⁹¹ Kurat, 2002, 449.

⁷⁹² Gafuri, 2001, s. 149.

⁷⁹³ Çulpan Zaripova Çetin, “Tatar Şiirinde Söyimbike ve Söyimbike Minaresi Temaları”, (Tatar Şigirende Söyembike Hem Söyembike Manarası Telamaları), *Tarihi Fenni Hizmetler, Beyanlar, Edebi Eserler, Eserlerden Parçalar*, Kazan, 2006, s. 176-180.

Авыр бер сорау кебек.

Манараның авышы.

Янтайганмы күпме еллар

Иманы-нуры юкка

Барсына да шахит ул:

Хыянәт тугрылыкта...”

Ağır bir soru gibi...

Minarenin eğimi

Yana yattı çok yıllar

İmanı nuru yok ki

Hepsine şahit ki o:

Hıyanet, sadakat...⁷⁹⁴

İldar Yüzüev ise, Süyün Bike Minaresi adlı eserinde Gafuri gibi Kazan halkına minareyle seslenmektedir. Bu eserde şunları anlatmaktadır; Süyün Bike Minaresi halkın yiğitliklerinde de yanlış zamanlarında da onların facialı kaderini görüp bu zamana gelen yegâne şahittir. Kaderinde tarihi sırlarını saklayan Süyün Bike Minaresi halkın gönlünde onların efsanelerine, onların görüp geçirdikleri tarihlerine konu olmuştur. Süyün Bike'nin sembolü olan minare temeli yassı oturtulduğu için yavaş yavaş doğu tarafına doğru kaymaktadır. Ancak şair bununun sebebini 16. yüzyıl da gerçekleşen olaylara bağlamaktadır. Ayrıca Süyün Bike Minaresi'nde olup daha sonra çıkartılan “ay” 80 yıl sonra geri konulmuştur. Yüzeyev'in daha önceki beyitin de minarenin eğimi yani zayıflığı onun bayraksız ve dinsiz kalmasını anlatmaktadır⁷⁹⁵. Bu da Kazan'ın işgalinin günümüze kadar kalan en açık örneği olarak görünmektedir.

“Башкадан калыштыкмы?

Манара белән бергәләп

Үзөбез авыштыкмы?

Иелдекме бөгелдекме-

Михербансыз алыштан?

Омтылабыз төзәтергә.

Тарихыбыз авышкан.”

Başkalarından geri kaldık mı?

Minare ile birleşip

Kendimiz eğildik mi

Eğildik mi böküldük mü

Mihribansız alışmak?

Uğraşyoruz düzeltmeye

Tarihimiz eğildi⁷⁹⁶.

Yüzüev, tarihlerimizde hiçbir zaman başka milletlere boyun eğmedik. Zaferlerle dolu olan Tatar tarihini hatırlayın, umutlarınızı tüketmeyin daima canlı tutun diyerek Kazan halkına seslenmektedir.

Шәхитләренәң кан-яшьләре

Şehitlerin kan yaşları

⁷⁹⁴ İldar Yüzüev, “Söyimbike Minaresi Yanında”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyuntik*, Kazan, 2001, s. 199- 200.

⁷⁹⁵ Çetin, 2006, 176-180.

⁷⁹⁶ Yüzüev, 2001, 199- 200.

Өстебезгә яумасмы?

Манарабыз турыланыр,

Милләт үзе аумасмы?”

Üstümüze yağmaz mı?

Minaremiz doğrulur,

Millet kendisi düşmez mi?⁷⁹⁷

Burada anlatılan dilek Süyün Bike Minaresi ile özdeşleşen ve onların tarihlerinin her anını bilen ve yaşayan ulu çınara benzettikleri ve bu minareden ruhlarını beslendikleri görülmektedir. Ancak aynı zamanda onların geçmiş hanlık dönemlerinin zayıflığından, dostlarının olmayışından, halkının umursamazlığından ve dilini dinini yücelten kişilere ve onların yüreksizliğine değinilmektedir. Yüzüyev, üzüntüyle Tatar halkının bu kadar şanlı bir tarihe sahip olan bu millete sorular sormaktadır. Bizde bir gün minare gibi düşer miyiz? Tarih yeniden karşımıza tuzakla çıkabilir mi? Gerekli önlemleri yeniden alabilir miyiz diyerek halkın kendi kendisini sorgulaması gerektiğini anlatmaktadır.

Süyün Bike Minaresi hakkında ki bir başka rivayette şöyledir: IV. İvan Süyün Bike'nin dillere destan güzelliğini duyup Kazan şehrine elçi göndermişti. Çünkü Süyün Bike'nin kendisiyle evlenmesini istiyordu. Ancak gururlu Süyün Bike Moskova padişahına ret cevabı vermişti. Nitekim Moskova padişahı bu cevabın üzerine asker toplayıp Kazan şehrini kuşattı. Bunun üzerine halkını kurtarmak için Süyün Bike IV. İvan'ın evlilik isteğini kabul etmişti. Ancak Süyün Bike'nin de IV. İvan'a bir şartı vardı. Bu şartı da Kazan'a bir kule yapılması idi. İsteği hemen yerine getirilen Süyün Bike'nin kulesi 7 gün içinde tamamlanmıştı. Bunun üzerine Süyün Bike Kazan şehri ve halkıyla vedalaşmak üzere kuleye çıkmak için izin almasının akabinde kuleye çıktıktan sonra kendini aşağıya bırakmıştı.

Bir diğer rivayet ise düşmanın savaşta Kazan'ı yendiğini gördükten sonra eşi Safa Giray'ın gömüldüğü mescidin minaresinden atlamış olduğu söylenmektedir⁷⁹⁸. Bu iki efsanede de Süyün Bike'nin düşman şehrinde esir olmaktansa kendi şehrinde özgür olmaya ölümü bir yeğlediğini göstermektedir.

Süyün Bike'nin minareden atladığı yönünde ki bu rivayet Rızvan Hamid tarafından, “Han Kızı” adlı eserinde işlenmiştir. Buna göre Süyün Bike Kazan'dan ayrılmadan önceki gecede minareye çıkıp atlamış ve orada ölmüştür. Hanbikenin

---

⁷⁹⁷ Yüzeyev, 2001, 200.

⁷⁹⁸ Çetin, 2001, 176-180.

yanında görevli “Yaz Gül” Süyün Bike’yi Safa Giray’ın türbesine defnetmişti⁷⁹⁹ şeklinde devam etmekteydi.

“Һәб кәлисә уртасында ялгызың калдың ничөн?

Әһле ислам кальбенә син хәсрәтне салдың ничөн?”⁸⁰⁰

Bu beyitle Süyün Bike, minarenin etrafındaki mescit ve camilerin yıkılıp yalnız kaldığını ve hanlığın işgalinin ardından Ruslarla yaşamaya mecbur olmasının nedenlerini sormaktadır. İslam’ın da tıpkı Süyün Bike gibi esir edilip Rus ülkesinde yalnız başına kalmış olduğunu ve bu haliyle bize hanbikeyi hatırlattığını anlatmıştır. Bu durum sadece Kazan halkında değil tüm dünya Müslümanlarının hasrette kaldığını vurgulamaktadır.

“Илтифатың бер татардан син, бина, алдың ни өчен?

Sen Tatarlardansın, niçin aldın, bina (Minare)?

Син өмет өзсәң дә бездән – без өметне өзмәдек” ...⁸⁰¹

Sen bizden ümidini kessen de- biz senden ümidimizi kesmedik

Kazan Hanlığı’nın Ruslar tarafından alınmasına üzülme ayrı dursun Kazan halkının şehirlerine, tarihlerine, özgürlüklerine karşı fütursuz tutumları, hıyanetlerini gören minarenin Kazan’ın işgalinde halkı tarafından verilip Ruslar tarafından esir edilen Süyün Bike gibi kırıldığını tasvir etmiş ve öz milletinin Tatarlığını sorgulamıştır⁸⁰².

“Һай, манараң биек,

Әжәл кайгы кебек,

Әжәл бәхет кебек,

Дала киң булса да,

Дөнья ләхет кебек.

Кәфен төсле итеп

Ак күлмәгең кимә.

Ак күгәрчен очты:

Һай! Minaren yüksek...,

Ecel kaygı gibi,

Ecel mutluluk gibi,

Bozkır geniş olsa da,

Dünya lahit (mezar) gibi

Kefen renkli edip

Beyaz elbiseni giyme...

Ak güvercin uçtu:

⁷⁹⁹ Rızvan Hamid, “Han Kızı”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyuntik*, Kazan, 2001, s. 272.

⁸⁰⁰ Gafuri, 2001, 149.

⁸⁰¹ Gafuri, 2001, 149.

⁸⁰² Çetin, 2001, 176-180.

Бәхил... бәхил...” – диеп.”

Helalleşip...helalleşip... diyip⁸⁰³.

Afzal burada Süyün Bike'nin Moskova'ya esir gönderilmek istendiğini öğrendikten sonra minareye çıkıp kendini aşağıya attığını işlemiştir. Zira esir olarak götürülmeğe ölümü üstünlük görmüştür.

“Мәңге кара ярасыман	Ebedi siyah yara gibi
Жиде катлы бу манара –	7 katlı bu minare
Ниләр күрдең шул арада?	Neler gördü şu arada?
Хәсрәт икән, хижрәт икән,	Kederli iken,
Мәңге тере миһраж икән,	Ebedi diri mihraj iken
Ил өстеннән ыңгырашып	İl üstünde inleyip...
Үткән ачы юллар икән,	Geçmiş acı yollar iken
Ачылмас гөл, юллар икән.	Açılmaz gül, yollar iken
Төпсез упкын, дәрья икән	Dipsiz uçurum, büyük (deniz) iken
Сөем-сөем-Сөембикә ...”	Sevim-sevim-Süyüm Bike... ⁸⁰⁴

Şahiyeva'da Afzal ve Gafuri gibi Süyün Bike Minaresini Tatar tarihinin hansız şahidi olarak kabul etmektedir⁸⁰⁵. Tatarların Süyün Bike ile başlayan trajedisi Süyün Bike Minaresi ile yaşamaktadır. Tarihin tüm sayfalarına tanıklık eden acı günlerinin sembolü olan minarenin her bir taşından yaşanan olaylar saklanmaktadır.

“Ташланмадым текә, биек манарадан – Atılmadım dik yüksek minareden

Очты манарадан, халкым, синең даның.” Uçtu minareden, halkım, senin şöhretin⁸⁰⁶.

Zülfet, “Süyüm Bike'nin Ayrılış Duası” adlı şiirinde geçen bu beyit ile şunları anlatmaktadır: Süyün Bike Minaresi Kazan şehrinin tüm şöhretine hâkim idi. Hanlığın her bir köşesini, tüm ayrıntılarını görülmektedir. Ancak şimdi minarenin Rusların eline geçmesiyle uykuya daldığını anlatmaktadır.

Süyün Bike Minaresi'nin bir diğer unsuru ise minarenin tepesinde bulunan ay figürüdür. Ekim inkılabından sonra Sovyet hükümeti tarafından “Kazandağı

⁸⁰³ Afzal, 2001, 156-157.

⁸⁰⁴ Şahiyeva, 2001, 137.

⁸⁰⁵ Çetin, 2006, 176-180.

⁸⁰⁶ Zülfet, 2001, 168.

Süyünbike Minaresi Müslüman hizmet halkına verildi” şeklindeki karar 24 Ocak 1918 yılında çıkartıldı. 1918’de Başarı ve halk ricası ya da yalvarmasıyla gerçekte 20 yıl sonunda adaletsizlik neticesinde “ay”ı alınıp çıkarılan minare yeniden “aylı” şekilde restore edildi. Ancak 1929 yılında “halk düşmanları” tarafından tekrar söküldü. Fakat yıllar sonra bu durum Tataristan Sovyet Sosyalist Partisi Bakanlığı Sovyet karşısındaki “Miras” bölgesi kendisinin tarih ve kültür hatıralarını koruma komisyonu tarafından 1990 yılının 5 Mayıs’ın da rapor edildi. Süyün Bike Minaresi’ne “ay” koyma gerekliliği komisyon tarafından kabul edildi. 24 Ağustos’ta Süyün Bike Minaresi hakkında çıkartılan raporla 1990 yılının 25 Eylül’ünde “Altın Ay” minarenin üstünd yerini almıştır⁸⁰⁷.

Gerey Rahit, Minarenin üzerinde bulunan “ay” figürünü şöyle anlatmıştır:

“Курше авыл егете	Komşu köy erkeği
Кремльгә ай куйды	Kremlin Ay koydu...
Алтынланып янып торса	Altınlanıp yanıp dursa
Манараның очлары	Minarenin uçları
Күреп кинәт тукталды	Görüp ansızın durdu...
Сөенерләр иде күреп	Sevinirler idi görüp
Илнең батыр кошлары”	Ülkenin cesur kuşları ⁸⁰⁸

Altın Ay figürün değiştirilmesi bir hatıradaki şöyle zikredilmektedir: Süyün Bike Minaresine “katil elleriyle konulan salibin (Haçın)” sökülüp “Hilal-i Mukaddes”in tekrar minareye konulması “Türklerin temiz ellerinin teslim aldığı” anlamadıkça ruhum sevinçlerle doluyor” şeklinde zikredilmiştir. Böylece İdil ruhunun beklendiğini göstermektedir⁸⁰⁹.

Rabit Ahmetcan ise “Altın Ay” koyulmasını şöyle anlatıyordu: “Şimdi bu güzel zati uyandırmalı. Can ver Süyün Bike’ye, nurlu gözlerini açsın. Halkının bugüne kadar kendi ismindeki Han Camii yani Süyün Bike Minaresi ucuna, onun öz hatırasına halkı tarafından yükseltmiş ‘Altın Ayı’ görsün o nurlu gözler. Ya Rabbi Uyandır Süyün Bike’yi”⁸¹⁰ diyordu. Rusların Süyün Bike’nin mukaddes

⁸⁰⁷ Fahreddinov, 2001, 123-128.

⁸⁰⁸ Gerey Rahit, “Altın Aylı Minare”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyuntik*, Kazan, 2001, s. 194- 196.

⁸⁰⁹ Ahmet Kemal Ilkul, *Çin-Türkistan Hatıraları/ Şanghay Hatıraları*, (Haz.: Yusuf Gedikli), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 206.

⁸¹⁰ Ahmetcan, 2001, 141.

ülkesinden götürülmesiyle kararan ruhu Kazan şehrinin Rus eline geçerek kapanan gözleriyle kendini ve ülkesini Süyün Bike Minaresi'ne saklayan hanbikenin artık gözleri açıldı ve saklandığı yerden çıktı diyordu.

Altın Ay'ın Süyün Bike Minaresi'ne geri koyulmasının ardından Tatar ruhu geri gelmiştir. Bununla birlikte Ravil Feyzullah Kazan Hanlığı'nın ruhunu, özgürlüğünü ve istikbalinin kazanılacağına inandığını ve inanıldığını şöyle anlatmaktadır:

“Халыкка йөз белән карап,	Halka yüzü ile bakıp,
Бәйсезлек яулаганда,	Bağımsızlık olduğunda,
Уз әләмебез астында,	Bayrağımız altında,
Дөнья шахит булырлык	Dünya şahit olacak
Көрәшләр тора алда,	Önümüzde savaşlar var,
Безгә күптән вакыт инде	Bize çoktan vakit geldi
Бу дөнъяның уның-сулын,	Bu dünyanın sağ-solu,
Алдын-артын аңларга!	Önünü arkasını anlamaya!
Биеккә карарга өнди	Yukarı bakmaya çağırıyor
Манарада айлар да.”	Minarede ki aylar da ⁸¹¹ .

Her açıdan görülebilen ayırt edici bir profille Süyün Bike Minaresi her zaman Kazan'ın dini sembolü ve gurur kaynağı olarak Süyün Bike'nin varlığının da en elzem hatırası olmaya devam edecektir⁸¹²

---

⁸¹¹ Ravil Feyzullin, “Kazan Önü”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyıntik*, Kazan, 2001, s. 161.

⁸¹² M. Phillips, (Ed.), *Kazan The Enchanted Capital*, London, 1995, s. 20.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kazan Hanlığı tarihinde 115 yıllık süre içinde 19 defa taht değişikliği 14 defa da hükümdar değişikliği ile iç işlerinde sürekli dış etkilerin ve entrikalara maruz kalan bir hanlıktır. Süyün Bike ise bu dış etkilerin yaşandığı dönemde yaşayan naiblerinden sadece birisidir. Hanlığın maruz kaldığı dış etkileri ortadan kaldırmak için Kazan Hanlığı'na getirilen Süyün Bike bu durumları bertaraf etmek için çalışmıştır. Ancak hanlığın kendi içinde ki taht mücadeleleri ve Kazan mirzalarının istedikleri ve taraftarı oldukları grupları destekleyerek tahtın başına geçirilme si sorunlarıyla da yüz yüze kaldı. Bununla birlikte Süyün Bike, Kazan Hanlığı'nın tarihi komşularından olan Moskova'ya karşı zayıf bir duruma düşülmesi ve her an ellerinin Kazan'ın üstünde olması sorunlarıyla karşılaştı. Özellikle de Moskova Knezi tarafından yetiştirilen ve kukla görevini üstlenen hanların başa geçmesi Kazan'ın Moskova Knezliği'nin hâkimiyetine girmesine neden olan sebeplerin en önemlilerindendir.

Zira Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'na geliş amacı da bu hanlardan olan Can Ali Han'ın üzerindeki Rus etkisini kırmak idi. Nitekim Türk töre ve geleneklerine göre kadınlara duyulan saygı önemli bir yer teşkil etmektedir. Toplumun her kesiminde etkili ve fiilen iştirakte olan hatunlar içtimai hayatın da önemli kalemleri arasında yer aldılar. Sultan sıfatlarıyla hem nüfus sahibi hem de hüküm sahibiydiler. Sadece milleti üzerinde değil han üzerinde de önemli tesirleri olan sultanlar bu güçlerini kullanmaktan hiçbir zaman çekinmediler. Kimisi kendi menfaati uğruna kimisi de ülkesinin menfaati uğruna birçok kez devlet işlerine alenen ve gizli olarak müdahalede bulundular. Bunlar arasında bazı hatunlar eş ya da oğullarının yerine hanlık ya da vasilik yapma imkânı elde ettiler. Nitekim Kazan Hanlığı'nda dış unsurların etkisini kırmaya çalışırken bir süre sonra naiblik görevi alan Süyün Bike bununla birlikte bu sorunlarla baş başa kaldı.

İlk olarak 1533 yılında Kazan'a Can Ali Han'la evlendirilerek gelen Süyün Bike'nin makul talihi başlamış oldu. Kendini, Rus yanlısı olarak bilinen ve piyon görevi gören han üzerinde oynanan oyunların içinde buldu. Moskova, Kazan Hanlığı'nın içindeki istikrarsızlıktan yararlanarak kendi istediği kişileri hanlığın başına geçirmekteydi. Böylece ülke yönetiminden ülkenin idaresine kadar hanlığın bütün işlerini kendi menfaatleri doğrultusunda yürütmektedirler. Bu yolla başa

geçirilen Can Ali'nin yola gelmesi için Süyün Bike seçilmişti. Bu görevle hanlıkta bulunan Süyüm Bike de Can Ali'yi Rus boyunduruğundan kurtarmak için mücadele etmiştir. Bunun için Can Ali'nin üzerinde ki etkisini arttırmaya çalışmış. Can Ali Han'a nasihatler de bulunarak gittiği yolun hanlık menfaatleri doğrultusunda olmadığını anlatmış. Lakin hanın Rus gözetiminde büyümesi bu durumu zorlaştırmış. Can Ali aracılığıyla hanlık ile ilişkilerin iyi olduğu Rus nüfusunu kırmaya çalışarak hanlığa gelebilecek az da olsa Can Ali'nin üstünde kurduğu etki ile başarmıştır. Bunun yanında hanlık içinde ki sosyal meselelerle de ilgilenmiştir. Ancak tüm bu çabalarına rağmen Can Ali'nin izlediği politika hanın sonunu getirmekle beraber Süyün Bike'nin de rahatlamasına imkân vermişti. Nitekim Kazan Hanlığı'nda Süyün Bike'de hanın ölümü ile rahat bir nefes almıştı. Zira Süyün Bike hanı sevmiyor ve hanlık içinde Rusların kolay istihbarat sağlamasından hoşnut değildi.

Bununla birlikte Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'na hanbike olmasına ne Moskova hükümeti ne de Nogay Hanlığı tarafından karşı çıkılmamıştı. Çünkü burada hem Moskova'nın hem de Nogayların amaçları söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Can Ali'den sonra Kazan tahtında yeni bir dönem başladı. Rus tahakkümüyle kaynayan hanlık artık Kırımlı bir şehzadenin koruması altına girdi. Can Ali'nin ardından Kazan tahtına çağrılan Safa Giray, hanlığın refah ve huzur içinde yaşaması için çalıştı. Tahta çıkar çıkmaz Ruslara karşı askeri hareketlere geçen han Süyün Bike ile izdivaç yaptı. Süyün Bike'nin Safa Giray ile gönüllü olarak evlendiği görülmektedir. Zira kendisi gibi vatanperver olan bu hanı sevdiği ve onun yanında hanlık işlerinde aktif şekilde rol aldığı aşikardır. Lakin Rusların bitmek bilmeyen fitneleri 1546'da hanlıkta yeni bir isyana neden olmuştu. Safa Giray'a karşı halkı ayaklandıran Rus taraftarları hanın şehri terk etmesine sebebiyet verdi.

Ancak hanın Kazan'ı terk ettikten sonra eşi Süyün Bike ile Nogay yurduna gittikleri görülmektedir. Bununla birlikte Safa Giray'ın Kazan'ı yeniden hakimiyetine alabilmesi için Süyün Bike'nin verdiği çabalar görülmektedir. Böylelikle hükümet işlerinden uzak durmayan Süyün Bike Safa Giray'ın yurda dönebilmesine yardımcı olmuştu. Kazan Hanlığı'nın son dönemlerine gelindiğinde ise tahtın son hanlarından olan Safa Giray, Süyün Bike'nin de yardımı ile bu dönemlerde hanlığın Ruslara karşı muvaffakiyetini arttırmıştır. Burada da yine

hanın işlerine yardım eden Süyün Bike'nin 1546'dan 1549'a kadar tahtta kalan Safa Giray hanlık döneminin her devrinde Ruslara olan nefreti görülmektedir. Ancak hanlık içinde kol gezen Rus yanlılarına büyük darbe indiren Safa Giray yine de onları tamamen yok edemedi ve Safa Giray'ın 1549'da ölümünden sonra tekrardan ortaya çıkmaya başlayarak Süyün Bike'ye büyük zorluklar yaşatacaklardı.

Bununla birlikte Süyün Bike'nin oğlu Ötemiş Giray'ın küçük yaşta olmasından dolayı naipliğini yapmıştır. Hanlık yönetiminin Süyün Bike'ye nasıl geçtiği yönünde farklı görüşler vardı. Ancak Süyün Bike'nin naipliğini Safa Giray'ın vasıtasıyla elde ettiği görülmektedir. Nitekim Süyün Bike'nin tahtın yönetimini eline almasından itibaren Kazan halkı için unutulmaz bir tarih yazıldı. Kazan'ın Sultan'ı olan Süyün Bike artık Rusların emellerine karşı bir set oluşturmaya başladı. Bunun için kendi yanına güvenilir adamlarından olan Koşçak Oğlan'ı sağ kolu yapmış ve böylelikle Koşçak Oğlan idarenin büyük bölümünde etkili kişi haline gelmişti. Ancak Kazan halkı tarafından bu durum hoş karşılanmamış ve Süyün Bike birtakım iftiralara maruz kalmıştır. Fakat çıkan bu söylentilerin bir iftiradan ileri geldiği anlaşılmaktadır. Butün bunların yanında Kazan Hanlığı halkı tarafından Moskova ile Süyün Bike iktidarına karşı oyunlar oynandı. Ancak elinde bulunmayan imkanları kullanmaya çalışan Süyün Bike bununla birlikte halkı tarafından yalnız bırakıldı. Nitekim ihanetlerin peşini bırakmadığı Kazan Hanlığı Moskova'nın baskısıyla Süyün Bike'yi esir olarak verdi. Bu zamandan sonra Süyün Bike de Kazan Hanlığı da bağımsızlığını ve özgürlüğünü bir daha yakalayamadı.

Kazanlıların Süyün Bike'yi Moskova hükümetine vermesinden sonra esirlik hayatı başlamış oldu. Ancak bu esirlik onun Şeyh Ali ile evlendirilmesiyle devam edecekti. Süyün Bike Şeyh Ali'yi sevmemiş ve zorla evlendirilmişti. Bununla birlikte Süyün Bike'nin Şeyh Ali tarafından öldürüldüğü yönünde birtakım haberler ortaya çıkmıştır. Ancak bu haberin doğruluğunun olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat bunun yanında Süyün Bike'nin eziyet çektiği anlaşılmaktadır. Zira hanın Süyün Bike'ye karşı olan mesnetsiz bir tutumu görülmektedir. Çünkü Süyün Bike Şeyh Ali'yi sevmiyordu ve Şeyh Ali de kendisinden nefret etmiştir. Ayrıca Süyün Bike'nin Şeyh Ali'ye verilmesini Yusuf Mirza'nın da istediği görülmektedir.

Süyün Bike'nin kaygılandığı bir diğer durum ise oğlu Ötemiş Giray'ın vaziyeti idi. Çünkü Moskova hükümeti Ötemiş'i Süyün Bike'den ayırmış ve dinini

değiştirmiştir. Bunun akabinde Süyün Bike'nin Ötemiş Giray'dan önce doğan bir çocuğu daha olduğu görülmektedir. Bu çocuk Can Ali Han'dan olan evliliğinden olduğu anlaşılmaktadır. Zira kayıtlarda Can Ali'nin bir kızı olduğundan bahsedilmektedir. Fakat bu kız Şeyh Ali'nin himayesine verilmiş idi. Zira Süyün Bike'nin çizilmiş bir portresinde de yanında bir kız çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Süyün Bike hakkında ise 1554 yılından sonra haber alınamamıştır. Bu yüzden onun bu yıldan sonra çok geçmeden öldüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak konumuzu teşkil eden Süyün Bike'nin Kazan Hanlığı'nda ki rolü hakkında bilgi vermeye çalıştık. Önce Kazan Hanlığı'nın tarihinden kısaca bahsettikten sonra ana konumuz olan Süyün Bike'yi ele aldık. Süyün Bike'nin şahsiyeti ve onun Kazan Hanlığı'ndaki faaliyetlerinden bahsetmeye çalıştık. Kazan Hanlığı'nda sevilen ve ayrı bir yere sahip olan Süyün Bike Kazan Hanlığı'nın ilk ve son Sultanı'dır. Onun amansız bir Rus düşmanı olması da Kazanlıların hanbikeye karşı olan sevgilerini arttırmıştır. Kazan tarihinin gözdesi olarak yerini alan Süyün Bike halen daha günümüzde de Kazanlıların gölünden ve dilinden düşmemiştir.

Bu konu ile ilgili araştırmalar Türkiye'de neredeyse yok denilebilecek kadar azdır. Yapılan araştırmalar ise Süyün Bike hakkında kısa bilgiler içermekte ve belirli bir döngü etrafında dönmektedir. Bu çalışmaların en kapsamlısı olarak bilinen Hadi Atlasi'nin Sibir Hanlığı, Söen-Bike, Kazan Hanlığı adlı eserinde yer alan Süyün Bike adlı bölüm ve bizim istifade ettiğimiz bir kaynaktır. Ancak Kazan Hanlığı çerçevesin de ele aldığımız Süyün Bike adlı çalışmamız konu bakımından hem Kazan Hanlığı içindeki olayları hem de Süyün Bike birleştirilerek işlenmiştir.

Biz gerek Kazan Hanlığı gerekse Kazan Sultan'ı Süyün Bike'nin siyasi yönünden bahsederken Mihail Hudyakov'un Kazan Hanlığı Tarihi ve Hadi Atlasi'nin yazmış olduğu Kazan Hanlığı bölümünü sentezleyerek incelemeye çalıştık. Süyün Bike adlı bölümü ise devletler arası yazışmalardan elde edilen Rus külliyatlarından mukayeseli bir bakış açısıyla vermeyi amaçladık. Bununla birlikte Süyün Bike'nin önemini haiz eden günümüzdeki birçok eser aracılığıyla konumuzu en ayrıntılı şekilde ele alarak oluşturulan bilgi havuzundan konumuzu aydınlatacak bilgilerle bir harman oluşturmayı amaçladık.

KAYNAKÇA

- Acar, Serkan, *Kazan Hanlığı – Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013.
- ....., “Kazan Adının Kökeni”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2010, S. 26, ss. 27- 33.
- Afzal, Gamil, “Güzel Söyimbike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyintık*, Kazan, 2001, ss. 152-157.
- Ahiyeroba, Rezada, “Müzikası”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyintık*, Kazan, 2001, ss. 7-10.
- Ahmediyev, Şehit, “Meşhur Hatunlardan Söyimbike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyintık*, Kazan, 2001, ss. 47-52.
- Ahmerov, Ayneddin, *Kazan Tarihi*, (Haz.: Fatih Ünal), Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara, 2009.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, “Kubrat Han ve Büyük Bulgarya Devletinin Kuruluşu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2007, S. 13, ss. 35-42.
- Ahmetcan, Robert, “Uyan Söyimbike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyintık*, Kazan, 2001, ss. 140-142.
- Akbıyık, Hayrunnisa Alan “Timur’un Toktamış üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”, *Bilig*, Güz 2003, S. 27, ss. 117-156.
- Akyıldız, Ali, “Safiye Sultan”, *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, (C. XXXV, ss. 472-473).
- Alişev, Selam, “Kazan ve Moskova: XV-XVI. Yüzyıllarda Devletler Arası İlişki”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike, Jıyintık*, Kazan, 2001, ss. 107-109.
- Alkış, Ali, “Kazan’ın İstilas ve Türk Birliği”, *1552 ve Sonrası Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (15 Ekim 2002), Ankara, 2004, ss. 21-26.
- Alpargu, Mehmet, Mehmet Alpargu, Nogaylar, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

- ....., “Nogaylar”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul, 2007, (C. XXXIII, ss. 202-204).
- Altındal, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Anadol, Cemal, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2006.
- Arat, Reşid Rahmeti, “Kazan” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, (C. VI, ss. 505- 522).
- Atlasi, Hadi, *Sibir Tarihi, Söen-Bike, Kazan Hanlığı*, Kazan, 1993.
- ....., *Kazan Hanlığı'nın Çöküşü ve Süyün Bike*, (Çev.: Hakan Çoşkunarslan), Kömen Yayınları, Konya, 2004.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Süyüm Bike'nin Şehri”, *Eman Name*, S. 7, Kasım 2004, ss. 24-29.
- Batulla, Rabit, “Söyimbike”, *Söyimbike Hanbike*; Jıyıntık, Kazan, 2001, ss. 227-237.
- Bayramova, Feyziye, “Söyimbike Laneti”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike*, Jıyıntık, Kazan, 2001, ss. 190-193.
- Beşirovnnın, Gomer “Söyimbike, Bu Beyit Hakkında Birinci Söz”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike*; Jıyıntık, Kazan, 2001, ss. 144-148,
- Binark, Naile, “Tarihin Meşhur Türk Kadınlarından Kazan Melikesi Süyüm-Bike”, *Türk Kültürü*, S. 64, Y. VI, Şubat 1968, Ankara, ss. 227-233.
- Buryakov, Yuriy F., “Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri”, (Çev.: Alesker Aleskerov), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, (C. VIII, ss. 534-539).
- Cüveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, “Kazan Melikesi Süyün Bike”, *Tarih Mecmuası*, C. II, S. 8, Yıl. 2, Eylül 1966, İstanbul, ss. 86-91.
- ....., *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2003.

- ....., *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul, 1977.
- Çetin, Çulpan Zaripova “Tatar Şiirinde Süyüm Bike ve Süyüm Bike Minaresi Temaları”, “(Tatar Şigirende Söyembike Hem Söyembike Manarası Telamaları) Söyembike-Hanbike”, *Tarihi Fenni Hizmetler, Beyanlar, Edebi Eserler, Eserlerden Parçalar*, Kazan, 2006, s. 176-180.
- D’ohsson, Abraham Constantın, *Moğol Tarihi*, (Çev.: Bahadır Apaydın), Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008.
- Daulet, Shafiga, *Kazan And Moscow Five Centuries of Crippling Coexistence Under Russian İmperialism (1552- 2002)*, Hudson- New Hampshire, 2003.
- Davies, C. Collin, “Raziye”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, (C. IX, s. 647-648).
- Deguisnes, Joseph, *Büyük Türk Tarihi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1977.
- Dirier, Ayten, “Rus Çarı’na Kafa Tutan Türk Kadını”, *Yıllarboyu Tarih*, C. VIII, S.1, Y. 4, Ocak 1982, İstanbul, ss. 14-16.
- Doğan, Hikmet, *Süyüm Bike*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Eğlem, Müderris, “Sen de Masal Mı?”, *Söyimbike Hanbike*, Jıyıntık, Kazan, 2001, ss. 172-175.
- El-Hüseyni, Sadruddin Ebu’l-Hasan Ali İbn Naşır İbn Ali, *Ahbâr Üd-Devletis-Selçukıyye*, TTK Basımı, Ankara, 1943.
- Fahreddinov, Ravil, *Taşlar Monı*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1978.
- ....., “Söyimbike Hem Söyimbike Minaresi”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jiyıntık*, Kazan, 2001, ss. 116-128.
- Fahrettin, Rızaeddin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, (Çev.: İlyas Kamalov), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.
- Fasmer, Mask, *Etimolojiçeskiy Slovar Russkogo Yazıka*, Moskova, 1986, T. 2.
- Fazlullah, Reşîdüdi-dîn, *Cami’ût Tevârîh Selçuklu Tarihi*, (Çev.: Erkan Göksü- H. Hüseyin Güneş), Selenga Yayınları, İstanbul, 2010.
- Feher, Geza, *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1984.

- Feyzullin, Ravil, “Kazan Önü”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike*, Jyintık, Kazan, 2001, ss. 158-162.
- Fuks, Karl, *o Kazani Kazanskom Krae*, Jien Yayınevi, Kazan, 2005.
- ....., *Kazan hem Kazan Töbege*, Jien Yayınevi, Kazan, 2008.
- Gafuri, Mecit, “Söyimbike Minaresi”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 149-150.
- Gençtürk, Cihan, “Kutluğhanlılar’da Kadın Bir Naibe: Kutluğ Terken Hatun”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C. V, S. Aralık 2016, ss. 97-112.
- Gerbeşteyn, Baron Siguzmund, *Zapiski o Moskovitskih Delah*, S. Petersburg, 1908.
- Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev.: Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara, 2002.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur*, Çev.: Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, *Eski Türkler*, (Çev: Ahsen Batur), Selenga Yayınları, İstanbul, 2003.
- Gün, Doğan, “Bir Saraylı Hanım: Hurrem”, *TDA*, C. 38, S. 65, 2019, ss. 135-168.
- Gündüz, Ahmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Siyasi Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, V. 5, S. 5, Ekim 2012, ss. 129-148.
- Habibullah, Mösegiyt, “Ahiretler”, *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 238-245.
- Halikov, A. N., *Ural ve Volga Tatarlarının Kökeni*, Tatar Kitap Yayınevi, Kazan, 1978.
- Halikov, Alfred, “Altınorda Devleti Tarihi”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, (Çev.: İlyas Kamalov), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 71-78.
- Harcave, Sidney, *Russia A History*, New York, 1956.
- Hartog, Leo de, *Cengiz Han Dünyanın Fatihî*, (Çev.: Serkan Uzun), Dost Yayınları, Ankara, 2003.

- Hesenov, Mansur, “Süyüm Bike-Azatlık Sembolu”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 5-6.
- Hudyakov, Mihail, *Kazan Hanlığı Tarihi*, (Çev: Ayaz İshaki, Haz: İlyas Kamalov), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009.
- İlgar, Hayranı, *Süyün Bike*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1998.
- İlcul, Ahmet Kemal, *Çin-Türkistan Hatıraları/ Şanghay Hatıraları*, (Haz.: Yusuf Gedikli), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- İbrahimova, Saime, “Söyimbike’ Dergisinde Söyimbike Hanbike Teması: Türk Edebiyatına Müracaat”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 262- 265.
- İlgürel, Mücteba, “Kösem Sultan”, *TDV İA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, (C. XXVI, ss. 273-275).
- İnalçık, Halil, “Kalgay”, *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, (C. XXIV, ss. 259).
- ....., “Doğu Avrupa’da Egemenlik Mücadelesi”, *1552 ve Sonrası Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri (15 Ekim- 2002)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, ss. 9-13.
- ....., “Kazan Hanlığı Nasıl Düştü? On Altıncı yüzyılda Doğu Avrupa’da Egemenlik Mücadelesi”, Gönül Pultar (Ed.), *Yirmi Birinci Yüzyılda İdil-Ural*, Tetragon İletişim Hizmetleri, İstanbul, 2008, ss. 45-55.
- Kaçar, Mustafa, “Mihrimah Sultan”, *TDV İA*, TDV Yayınları, (C. 30, ss. 39-40).
- Kafalı, Mustafa, “Altın Orda Devleti”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, ss. 681-688.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Kalan, Ekrem, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları”, *Avrasya Etütleri Dergisi*, TİKA, S. 45, 2014-1, ss. 43-62.
- Kalinin, N. F., *Kazan*, Kazan, 1957.

- Kamalov, İlyas, “Tatar Prensesi Süyüm Bike ve Kazan’ın Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 135-151.
- ....., “Kazan Hanlığı: Kuruluşu ve Gelişmesi”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.
- ....., “Kazan Hanlığının Yıkılışında Bazı Ermeni Tüccarların Ruslarla İş Birliği”, *Bilig Dergisi*, S. 58, 2011, s. 203-210.
- Karamzin, Nikolay Mihayloviç, *İstoriya Gosudarstva Rossyskogo*, T. VIII, S. Petersburg, 1892.
- Karan, A. Lebib, *Tatarlarning Tüpçığışı*, Süyüm Bike Kültür Cemiyeti, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1962.
- ....., *Süyüm Bike Han ve Aning Turmuşu Hem Tüşünceleri*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1963.
- Kardaş, K., *Altınorda Devleti’nin Siyasi Tarihi (1241-1502)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2015.
- Kaya, Muzaffer, *Kazan Melikesi Süyüm Bike*, Tragedya, Erenköy- İstanbul.
- Keenan, Edward L., “Kazan- ‘The End’”, Sevchenko, I., Sysyn A. F., Pasicznyk U. M. (Ed.), *Harvard Ukrainian Studies*, Cambridge, V. III/IV, 1979-1980, Part 1, ss. 484-496.
- Kemaloğlu, İlyas, *Ötemiş Hacı Cengizname*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- ....., *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkilesi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Koşay, Hamit Zübeyir, *Bulgar Türklerinin Eski Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Başvekalet Müdevvenet Matbaası, Türk Tarihi Eserinin Müsveddeleri, No. 27, Ankara, 1932.
- Kurat, Akdes Nimet, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarlığı*, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1937.
- ....., “Altın Orda”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, (C. I, ss. 400-408).

- ....., “Kazan Hanlığı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, (C. VIII, ss. 441-459).
- ....., *IV.- XVIII. Yüzyıllarda Karadenizi Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.
- ....., *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Kurban, İklil, *Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.
- Kurbaskiy, Andrey, *Skazanniye Knyazaya A. Kurbskago*, S. Petersburg, 1842.
- Latıyp, Kavi, “Söyimbike Faciası”, *Söyimbike Hanbike*, Jıyntık, Kazan, 2001, ss. 175-198.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatih*, (Çev.: Zuhal Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Mercanî, Şehâbeddin-i, *Müstefadü’l-Ahbâr Fi Ahvâl-i Kazan ve Bulgar*, (Çev.: Mustafa Kalkan), Ankara, 2008.
- Milner, Robin, Gulland Nikolay Dojevskiy, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*, (Çev.: Metin Çulhaoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, C. VIII.
- Muharyamova, M.K., (Red.), *İstoriya Tatarskoy ASSR*, Kazan, 1973.
- Nevruzhan, İlğaz Vahap, *Süyüm Bike (Sevim Bike)*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Nogay, Sami, “Nogay Türkleri”, *Nogay Bülteni*, Yıl. 1, S. 1, Ocak-Şubat-Mart-2007, Ankara, 2007, ss. 5-16.
- Novikov, Nikolay, *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, S. Peterburg, 1791, T. VII.
- ....., *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, S. Peterburg, 1793, T. VIII.
- ....., *Prodoljenie Drevney Rossiskoy Vivliofiki*, S. Peterburg, 1793, T. IX.
- Nur, Rıza, *Türk Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul, 1994, C. I-II.
- Ocakoğlu, Nuran, “Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Kadınlarına Bir Uyarılama”, *Ulakbilge*, 2018, C. 6, S. 30, V. 6, ss. 1537-1548.

- Okumuş, Adile, “Tatar Halk Edebiyatında Beyit Türü ve Süyüm Bike Beyiti”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, C. I, S.1, Mart- 1999, ss. 227-241.
- Ortaylı, İlber, “1550’lerde Doğu Avrupa”, *1552 ve Sonrası Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (15 Ekim-2002), Ankara, 2004, ss. 15-19.
- Öner, Mustafa, *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Özcan, Abdülkadir, “Haseki”, TDV *İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, (C. 26, ss. 368-369).
- Özdarıcı, Öznür, “Divanı Lügat-i Türk’te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar”, *Dergipark*, Ocak 2011, C. I, S. 1, ss.127-156.
- Phillips, M., (Ed.), *Kazan The Enchanted Capital*, London, 1995.
- Pierce, Leslie, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunda Hükümranlık ve Kadınlar*, TV Yurt Yayınları, (Çev.: Ayşe Berktay), İstanbul, 1996.
- Pinegin, M. N., *Kazan v Eyo Proşlom i Nastoyaşev*, S. Peterburg, 1890, s. 366- 367.
- Polnoe Sobranie Russih Letopisey, *Kniga Stepennaya Çarskogo Rodoskoviya*, S. Petersburg, 1912, T. XXI, C. II.
- Polnoe Sobranie Russih Letopisey, *Letopisniy Sbornik İmenuemy Patriarşiy ili Nikonovskoy Letopisey*, S. Petersburg, 1906, T. XIII.
- Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *İstoriya o Kazanskom Tsartstve (Kazanskiy Letopisets)*, S. Petersburg, 1903, T. XIX.
- Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Letopisets Naçala Tsarstva Tsarya i Velikogo Knyazya İvana Vasilyeviça, Aleksandro Nevskaya Letopis, Lebelevskaya Letopis*, Moskava, 1965, T. XXIX.
- Polnoe Sobranie Russkih Letopisey, *Prodoljenie po Voskresenskomu Spisku*, S. Petersburg, 1859, T. VIII.
- Rahit, Gerey, “Altın Aylı Minare”, Fehretdinov, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 194-198.

- Ramieva, İlseyara, “Kazan Tarihi’ Eserinde Süyüm Bike Sureti”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 65-82.
- Raşıit, Ahmet, “Söyimbikeye Özlem”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 162-167.
- Refik, Ahmet, *Kadınlar Saltanatı*, (Haz.: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel), TV Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Rorlich, Azade- Ayşe, *Volga Tatarları*, (Çev.: Mehmet Süreyya Er), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi Büyük Okyanustan Akdenize İki Bin Yıl*, (Çev.: Galip Üstün), 5. Basım, And Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Solmaz, Gürsoy, “Timur ve Seferleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. V, ss. 540-553.
- Süyüm Bike Kültür Cemiyeti Nizamnâmesi*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1959.
- Şahiyeva, Rozalina, “16. Asır Yadigarı, (Sevim-sevim-Süyümbike)”, *Söyimbike Hanbike*, Jıyıntık, Kazan, 2001, ss. 137-139.
- Şan, E., *Moskova Rusya’sı ile Kazan Hanlığı İlişkileri (Şah Ali Döneminde: 1516-1552)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Şemsi, Sultan, “Kurbanbike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jıyıntık*, Kazan, 2001, ss. 207-227.
- Taş, Mehmet, “Saray Kadınları’nın Osmanlı Devlet Yönetiminde Çeşitli İşlevleri”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 9/10, Fall 2014, Ankara, ss. 1293- 1312
- Taymas, Abdullah Battal, *Kazan Hanlığı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966.
- Temir, Ahmet, *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1948.
- ....., “Kazan Hanlığı veya Tatar Hanlığı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, (C. I, ss. 409-414).
- ....., “Nogay Hanlığı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, (C. I, ss. 435-436).

- Togan, Zeki Velidi, “Kazan Hanlığında İslam Türk Kültürü”, *İslam Teknikleri Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, C. III, Cüz, 1-2, İstanbul 1960, ss. 179-204.
- ....., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, C. I.
- Togay, M. F., “Sevim Bike”, *Türk Amacı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Yıl. 1., S.1, Temmuz-1942, ss. 22-29.
- Tufutullova, Roza, “Hanbikeyi Özlemek”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 129-131.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, 2. Baskı, İstanbul, 1969.
- ....., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.
- Turnerelli, Edward Tracy, *Kazan The Ancient Capital Of Tartar Khans*, London, 1854, C. I.
- Türkoğlu, İsmail, “Kazan”, *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988a, (C. XXV, s. 134, 136).
- ....., “Kazan Hanlığı”, *TDV İA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988b, (C. XXV, ss. 136-138).
- Urmance, Bakı, *Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi (Sergi Kataloğu)*, Kazan, 2012.
- Urmançe, Fatih, “M. M. Heraskovnin Rossiyada Poezmasında Söyimbike”, *Söyimbike Hanbike*, Jyintık, Kazan, 2001, ss. 90-106.
- Üçok, Bahriye, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Bige Kültür Sanat Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2013.
- Veliyev, R. M, Muhammetşin, C. A, *Büyük Bolgar- Bulgat Tatar Uygarlığının Anıtı*, (Çev.: Fazıl Ağış), Türksoy Yayınları, Ankara, 2000.
- Veliyev, Razi, “Döndü Süyün Bike”, Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 7-10.
- Velyaminov-Zernov, V. V, *İzsledovanie Kasimovskih Tsaryah i Tsareviç*, S. Petersburg, 1893, C. I.

- Yakubovskiy, A. Y., *Altın Ordu'nun Kuruluşu ve İnkişafı*, (Çev.: Hasan Eren), Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.
- ....., *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev: Hasan Eren), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1976.
- Yazıcı, Nesimi, *İlk-Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Yayınları, Ankara, 1992.
- ....., *İlk-Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Yusupov, Damir, "Epeyce Sular Aksa da", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 132-134.
- Yücel, Mualla Uydu, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yayınları, Ankara, 2007.
- ....., *Bozkırın Asenaları*, Çoban Yayınları, İstanbul, 2019.
- Yüzeyev, İldar, "Söyimbike Minaresi Yanında", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 199-200.
- Zavyalova, M., *Tataristan Kostumu is Sobraniye Gosudartvennego Muzeya Respubliki Tataristan*, Kazan, 1996.
- Zekiyev, Mirfatih Z., *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenga Yayınları, İstanbul, 2006.
- Zeyhaşeva, Gülşat, "Söyimbike", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 170-171.
- Zülfet, "Söyimbikenin Hoşlaş Duası", Fehretdinova, F. R. (Ed.), *Söyimbike Hanbike; Jyintık*, Kazan, 2001, ss. 168-169.

EKLER

EK- 1

(Bakı Urmance'nin Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi Sergi Kataloğu adlı eserinden)

EK- 2

(Bakı Urmance'nin Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi Sergi Kataloğu adlı eserinden)

Ek- 3

Söyün Bike'nin Ahşaptan yapılmış bir portresi (Bakı Urmance'nin Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi Sergi Kataloğu adlı eserinden)

EK- 4

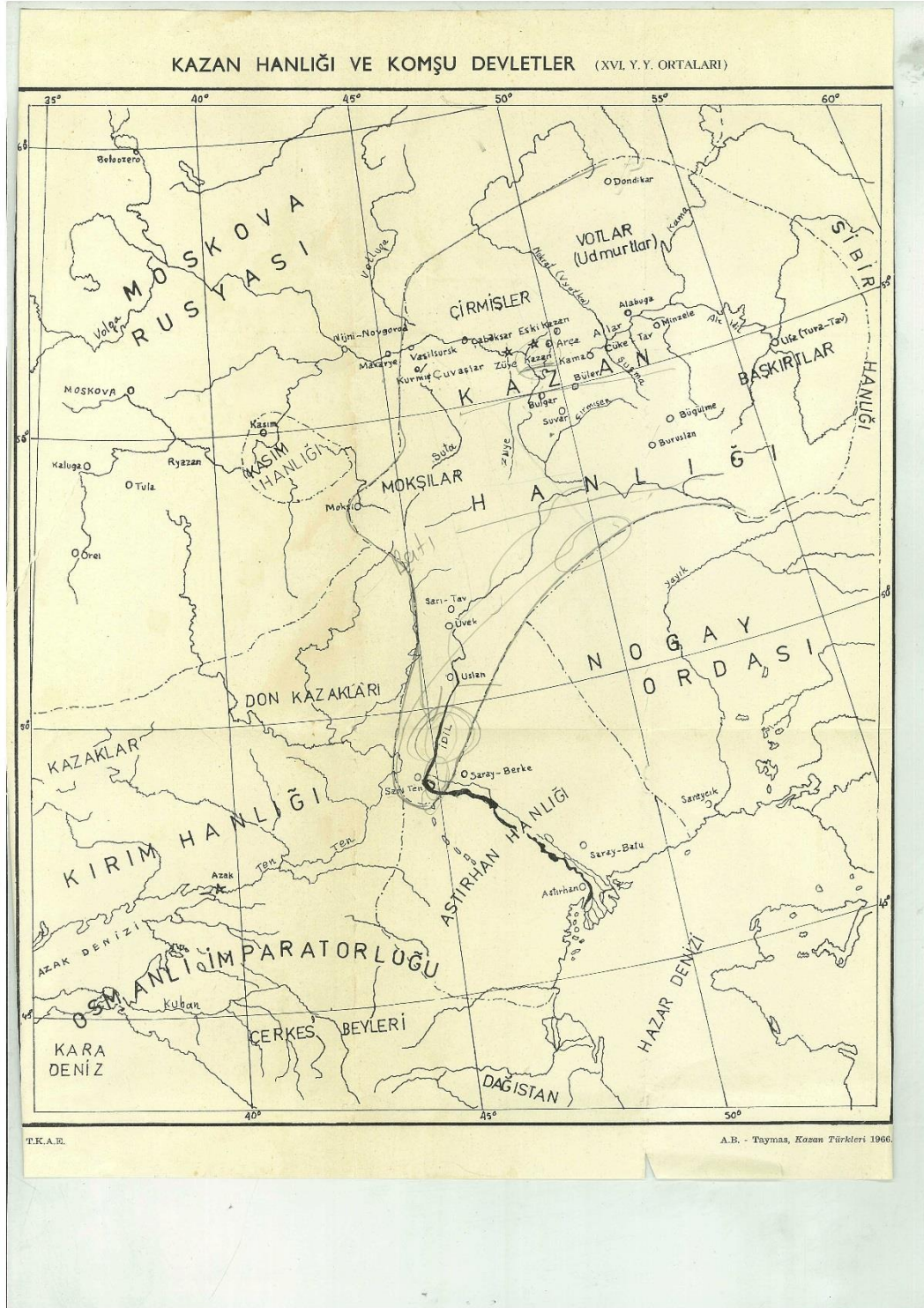
Süyün Bike'nin kara kalemle yapılmış bir portresi (Bakı Urmance'nin Tataristan Sanatçılar Devlet Müzesi Sergi Kataloğu adlı eserinden)

EK- 5

Kazan şehrinden bir görünüm (Ayneddin Ahmerov'un Kazan Tarihi adlı eserinden)

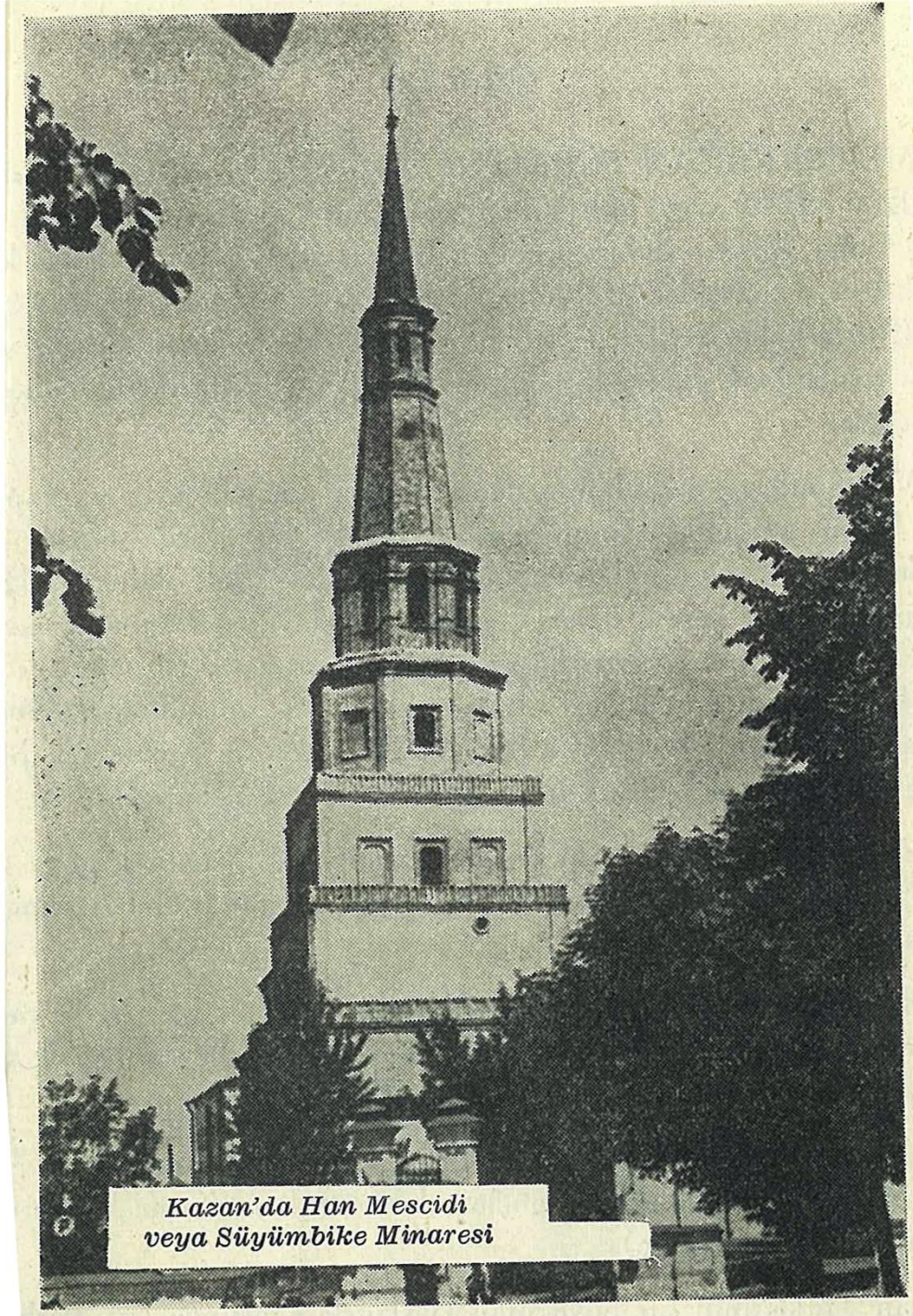
EK-6

Kazan Hanlığı Haritası (Abdullah Battal Taynas'ın Kazan Tarihi eserinden)

EK-7

Süyün Bike Minaresi (Abdullah Battal Taynas'ın Kazan Tarihi eserinde

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Hanife KÜÇÜKOSMAN
Doğum Yeri-Tarihi	Trabzon- 11. 02. 1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce-Rusca
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	eeefnah@hotmail.com
Tarih	